

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک

نشریه علمی - پژوهشی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

ستاد کل نیروهای مسلح

سال شانزدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۷

صاحب امتیاز: دانشگاه عالی دفاع ملی

سردبیر: محمد مهدی نژاد نوری

مدیر مسئول: خسرو بوالحسنی

اعضای هیئت تحریریه

استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه عالی دفاع ملی	محمد حسین باقری افشردی
استاد مدیریت دانشگاه علامه طباطبائی	سید مهدی الوانی
استاد حقوق جزا دانشگاه تهران	محمد حسن صادقی مقدم
استاد حقوق دانشگاه حقوق و علوم قضایی	سیامک رهپیک
استاد مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی	ناصر میرسپاسی
استاد مدیریت دانشگاه شهید بهشتی	محمد رضا حمیدی زاده
استاد مدیریت دانشگاه شهید بهشتی	علی رضائیان
دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی	محمدباقر حشمت زاده
استاد مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی	ابراهیم حسن بیگی
دانشیار دفاع ملی دانشگاه عالی دفاع ملی	ارسطو توحیدی

ویراستاری ادبی: نقی زحمتکش

مدیر اجرایی: کاووس خواجه حسینی

طرح جلد: نقی زحمتکش

ویراستاری علمی: گودرز نافته

صفحه آرا و حروفچین: نقی زحمتکش

چاپ و صحافی: چاپخانه دعا

انتشار این فصلنامه به استناد مجوز شماره ۱۳۴/۹۷۳ مورخه ۱۳۷۹/۱/۲۵ معاونت امور مطبوعاتی و تبلیغاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌باشد و برابر مجوز شماره ۳/۳۰۴ مورخه ۱۳۸۷/۱/۲۸ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، نشریه علمی - پژوهشی محسوب می‌شود.
این فصلنامه در پایگاه استنادسازی علوم جهان اسلام (ISC) به آدرس www.isc.gov.ir نمایه‌سازی می‌گردد.

❖ مقالات مندرج در فصلنامه لزوماً دیدگاه دانشگاه نیست.

❖ فصلنامه در رد یا قبول و نیز ویرایش مقالات آزاد است.

❖ نقل مندرجات این فصلنامه با ذکر مأخذ بلامانع است.

قیمت: ۱۰۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، ضلع شمالی بزرگراه شهید بابایی، بعد از اتوبان هنگام، دانشگاه عالی دفاع ملی

تلفن: ۲۲۹۷۰۳۴۷ دورنگار: ۲۲۹۷۰۳۲۳ آدرس پست الکترونیکی: defaeistrategic@sndu.ac.ir

فهرست مقالات

صفحه	عنوان
۵.....	❑ ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگهای آینده
	عبدالعلی پورشاسب، ناصر پورصادق، محمد عزیزی
۲۷.....	❑ ارائه یک چارچوب معماری امن برای شبکه دفاعی کشور
	محمدرضا ولوی، محمدرضا موحدی صفت
۴۷.....	❑ دکترین نظامی کارگزار محور شیوه‌ای نوین در جنگ‌های نامتقارن
	سید علی مرتضویان فارسانی، علی اصغر آقابالازاده
۶۳.....	❑ نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران
	پیمان خرازیان، اردشیر محمدی
۸۷.....	❑ بررسی عوامل فرصت‌زا و تهدیدآفرین در رابطه با کشور امارات و نقش هریک در همکاری یا واگرایی
	عبدالله پیکرنگار، علی جهانشاهی، سیدحسن حسینی
۱۰۹.....	❑ ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت از طریق تدوین تجارب نظام ج.ا. ایران بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی
	مرضیه وحید دستجردی، افشار امیری، سیدرضا مجدزاده، سید عبدالله عمادی، علیرضا غدیانی قراقانی
۱۳۳.....	❑ نظریه انتخاب عقلانی: دخالت روسیه در سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران
	رضا کوچک زاده تهمتن، مهناز گودرزی
۱۶۵.....	❑ الگوی راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی بر اساس گفتمان
	حیدر سهرابی، مهدی کامکار، محمد قربان جافری

داوران این شماره

مقاله	داوران	مقاله	داوران
۱	مرتضی واحدی - محمد مهدی نژاد نوری	۵	محمد حسن باقری - محمود معین الدینی
۲	مهدی کامکار - محمد حسین قنبری جهرمی	۶	ناصر گودرزی - هادی جمشیدیان
۳	فضل... نوذری - علیرضا سعادت	۷	محمد رضا فیاض مجتهد - محمد رضا خراشادی زاده
۴	علیرضا نجاتی منفرد - محمد حسین صنیعی	۸	محمد حسن دهقان - علیرضا علی احمدی

ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگ‌های آینده

عبدالعلی پورشاسب^۱، ناصر پورصادق^۲، محمد عزیزی^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۱۲

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۰۳

چکیده

برنامه‌ای جامع که تمامی جوانب آمادگی نیروهای مسلح را برای ورود به صحنه‌های نبرد در آینده فراهم نماید، امری است ضروری و اجتناب‌ناپذیر. هدف اصلی پژوهش حاضر ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگ‌های آینده است پژوهش انجام‌شده از لحاظ، نوع کاربردی - توسعه‌ای است. و روش انجام این پژوهش موردی - زمینه‌ای و همبستگی است. جامعه آماری را صاحب‌نظران و خبرگان آشنا و اعضای هیئت‌علمی نظامی که دارای مقاله، تألیف یا طرح پژوهش در رابطه با موضوع تحقیق و حداقل دارای ۲۰ سال تجربه کاری در حوزه موضوع تحقیق و حداقل دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد به تعداد ۱۲۰ نفر تعیین گردید و در دو سطح ستاد کل نیروهای مسلح به‌عنوان سطح استراتژیک و ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان سطح عملیاتی و در حدود ۱۲۰ نفر تعیین می‌گردد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، قضاوتی هدفمند بوده که به‌صورت گلوله برفی تا حد اشباع نظری ادامه می‌یابد. برای جمع‌آوری و تکمیل ادبیات تحقیق و ارائه مدل مفهومی تحقیق، از روش مطالعات کتابخانه‌ای، با استفاده از کلیه کتاب‌های علمی و تخصصی، مقالات علمی و پژوهشی، و ... با فیش‌برداری انجام شد. جمع‌آوری اطلاعات از روش تحقیقات میدانی با استفاده ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته و سؤالات آن با استفاده از طیف لیکرت تهیه شد. ضریب روایی محتوایی شاخص‌ها از حداقل ضریب محتوایی (۰/۵۹) بیشتر شد، و از روایی بسنده برخوردار گردید برای پایایی از روش دونیمه کردن استفاده گردید. الگوی نهایی تحقیق با استفاده از ۴ بُعد، ۱۲ مؤلفه و ۳۹ شاخص ارائه شد.

واژگان کلیدی: سازمان برای رزم، جنگ‌های آینده، ارتقاء توان رزم

^۱ - دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ - دانشیارمدیریت منابع انسانی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۳ - دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Ir. azizi.1150@chmail

مقدمه

مسئله جنگ و جدال و اختلافاتی که منجر به جنگ های خسارت زا می شود امری است که در مجتمعات بشری گریزی از آن نبوده و خواه ناخواه پیش می آید و اگر این امر قهری نبود انسان در خلقتش به قوایی که جز در مواقع دفاع بکار نمی رود از قبیل غضب و شدت و نیروی فکری، مجهز نمی شد. پس اینکه می بینیم انسان به چنین قوایی در بدن و در فکرش مجهز است خود دلیل بر این است که وقوع جنگ امری است اجتناب ناپذیر، هرچقدر دامنه جنگ گسترده تر باشد نیروها و تجهیزات بیشتری در آن استفاده خواهد شد که در این صورت سازمان دهی امری است حتمی و ضروری همان گونه که در آیه فوق به این موضوع اشاره دارد قرار دادن عناصر و عوامل جنگ در جایگاه مناسب یکی از کارهای مهمی است که باید نیروهای دفاعی برای آن برنامه و الگوی مناسبی را متناسب با شرایط به وجود آمده پیش بینی و در مواقع لزوم آن را اجرا نمایند. سازمان دهی، ترتیب، نظم و امکانات دو بال اساسی برای یک نیروی مسلح است. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارکنان نیروی زمینی سپاه در مورخ ۸۳/۱۲/۱۹) امروزه در روابط بین الملل ماهیت جنگ ها تغییر کرده است، ناهمگونی، کوتاه بودن زمان درگیری، وسعت منطقه نبرد، سرعت در چرخش اطلاعات، توجه به افکار عمومی، سرعت، دقت و هوشمندی تسلیحات، دور ایستا بودن، ائتلافی بودن و غیرخطی بودن از ویژگی های جنگ های آینده است. یکی از امکانات در اختیار فرماندهان سازمان برای رزم است که با توجه به شرایط محیطی و میزان تهدید، اقدام به بهره برداری از آن می نمایند. (نشست خبرگی، ۱۳۹۴)

اگر سازمانی محیط خود را درک نماید و انطباق و تغییرات لازم را در رابطه با آن فراهم نکند، مجبور به شکست، انحلال، ضعیف شدن و... می گردد. (اعرابی، ۱۳۸۴: ۷۷)

در شرایطی که سرعت، هوشمندی، دقت و... اساس جنگ های آینده بوده سازمان برای رزم موجود که یک سازمان مشخص از پیش تعیین شده برای جنگ های کلاسیک و یا غیر کلاسیک سنتی طراحی شده است جوابگوی شرایط فعلی نمی باشد؛ بنابراین طراحی یک الگوی سازمان برای رزم، متناسب با ویژگی های جنگ های آینده، ضمن ارتقاء توان رزمی نیروهای مسلح موجب حداکثر کارایی و بهره وری نیز خواهد گردید، این پژوهش گامی است در جهت ارتقاء کارآمدی سازمان برای رزم و توان رزمی نیروهای مسلح. در همین راستا سؤال اصلی پژوهش الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگ های آینده چیست؟ و سؤال های فرعی عبارتند از:

- ابعاد سازمان برای الگوی مذکور کدامند؟

- مهم‌ترین مؤلفه‌های سازمان برای رزم الگوی مذکور کدامند؟
- مهم‌ترین شاخص‌های سازمان برای رزم الگوی مذکور کدامند؟
- چه ارتباطی بین ابعاد، مؤلفه، شاخص‌های الگوی مذکور وجود دارد؟ و اولویت‌بندی آن‌ها چگونه است؟

ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم برای نیروهای مسلح به‌ویژه ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی از نیازهای اصلی است، بنابراین تحقیق حاضر به دنبال ارائه الگوی ارتقاء سازمان برای رزم در جنگ‌های آینده است تا بر اساس این الگو مناسب‌ترین افراد، تجهیزات، پشتیبانی و فرماندهی و کنترل به‌عنوان عناصر رزم، در راستای ارتقاء سازمان رزم، شناسایی و انتخاب و به کار گرفته شوند.

مبانی نظری

الف - پیشینه :

عنوان مقاله: بررسی اثر عوامل درون‌سازمانی بر عملکرد سازمان،
محققین: صفر فضلی، آیدین علیشاهی که در سال ۹۱ این تحقیق را در دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام) انجام داده‌اند.
سؤال اصلی: آیا فرهنگ‌سازمانی بر عملکرد سازمان مؤثر است؟
فرضیات:

- مدیریت دانش به‌طور مثبت بر عملکرد سازمان اثر می‌گذارد
- فرهنگ‌سازمانی بر عملکرد سازمان اثر مثبت می‌گذارد
- فرهنگ‌سازمانی بر مدیریت دانش اثر مثبت می‌گذارد
- فرهنگ‌سازمانی از طریق مدیریت دانش بر عملکرد سازمان تأثیر می‌گذارد
- ساختار سازمانی بر عملکرد سازمان اثر منفی می‌گذارد
- ساختار سازمانی بر مدیریت دانش اثر منفی می‌گذارد
- ساختار سازمانی از طریق مدیریت دانش بر عملکرد سازمان تأثیر می‌گذارد.

روش اجرای تحقیق: توصیفی، کاربردی

نتیجه: فرهنگ و راهبرد هم بر عملکرد و هم بر مدیریت دانش به‌صورت مستقیم تأثیر دارد.
عنوان مقاله: بررسی میزان تأثیر ساختار سازمان (ابعاد ساختاری) بر توانمندسازی کارکنان

محققین: ندا نفری، غلامرضا امیدفر که این تحقیق را در دانشگاه آزاد واحد تهران - شمال انجام داده‌اند.

سؤال اصلی: آیا ساختار سازمانی بر توانمندسازی کارکنان مؤثر است؟

فرضیات: بین ساختار سازمانی (ابعاد ساختاری) و توانمندسازی کارکنان در معاونت هزینه وزارت دارایی، رابطه معنی‌داری وجود دارد.

روش اجرای تحقیق: از نوع کاربردی است و روش مورد استفاده، توصیفی - پیمایشی است. نتیجه: یکی از راه‌های دستیابی به کارکنان توانمند، ایجاد تغییرات در ابعاد ساختاری است که تمرکز، رسمیت و پیچیدگی را شامل می‌شود.

عنوان مقاله: نقش بصیرت در ارتقای توان رزمی نیروهای مسلح

محققین: اسماعیل خان‌احمدی، یحیی مبارکه در سال ۹۲ این تحقیق را در دانشگاه عالی دفاع انجام داده‌اند.

سؤال اصلی: عامل بصیرت به چه میزان در ارتقای توان رزم نیروهای مسلح مؤثر است؟

فرضیات: بین بصیرت و ارتقای توان رزم نیروهای مسلح رابطه معناداری وجود دارد.

روش اجرای تحقیق: روش تحقیق توصیفی - تحلیلی همبستگی

نتیجه: اثبات فرضیه: نظر به اینکه عامل بالا با میانگین $4/84$ مورد تأیید قرار گرفت، رابطه معنی‌داری بین بصیرت و ارتقای توان رزم نیروها وجود دارد و فرضیه تحقیق اثبات گردید

عنوان مقاله: تبیین مؤلفه‌های نظری عوامل غیر فیزیکی تأثیرگذار بر توان رزمی نیروهای مسلح

محقق: محمدرضا آشتیانی که در سال ۹۰ این تحقیق را در دانشگاه عالی دفاع ملی انجام داده است

سؤال اصلی: مهم‌ترین مؤلفه‌های نظری عوامل غیر فیزیکی اثرگذار بر توان رزمی کدام است؟

روش اجرای تحقیق: آمیخته

نتیجه: مهم‌ترین مؤلفه‌های نظری عوامل غیر فیزیکی اثرگذار بر توان رزمی عبارت‌اند از عناصر فردی و عناصر سازمانی.

ب - مفهوم شناسی:

الگو: به کمک الگو می‌توان متغیرهای موجود و رابطه بین آن‌ها را به‌خوبی شناخت. اصولاً الگو به

دنبال کشف رابطه است. (دلاور، ۱۳۸۶: ۱۹)

سازمان: دسته‌بندی و گروه‌بندی افراد در قالب‌های نظام‌یافته به‌گونه‌ای که مساعی هماهنگ شده آن‌ها در یک محیط متغیر، به صورت وسیله‌ای برای نیل به اهداف سازمانی درآید. سازمان تنها در نمودار سازمانی خلاصه نمی‌شود بلکه در سال‌های اخیر به عنوان یک موجود زنده، غیرمعمول، مخصوص به خود و بیشتر انسانی و نه چهارخانه‌های نمودار مانند شناخته شده است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۹۰)

سازمان برای رزم: سازمان برای رزم عنوانی است که برای چگونگی ترتیب و آرایش نظامیان و تقسیم آنان در لشکرهای زمینی، دریایی، هوایی برحسب مأموریت، طبیعت زمین، شمار نیروها و نوع مانور به کار می‌رود. هدف از سازمان برای رزم، تضمین و تأمین بهترین کاربرد ممکن از ابزارها و امکانات جنگی است. (ایوبی، ۱۹۸۵: ۲۷۵)

توان رزمی: در سطح عملیاتی و تاکتیکی، توان رزمی یا قدرت جنگیدن یک یگان نظامی، عبارت است از ماحصل ترکیب و تلفیق مؤثر عناصر فیزیکی (مادی) با عناصر نامحسوس (غیرمادی) یگان، توأم باتدبیر و چگونگی بکار بردن این عناصر در محیط عملیاتی در راستای انجام مأموریت محوله. توان رزمی شامل عوامل فیزیکی، برتر ساز و نامحسوس است. (آشتیانی، ۱۳۹۰: ۷۱)

توان رزمی یا قدرت رزمی: قدرتی است که در اختیار فرمانده یک یگان بوده و او می‌تواند از این قدرت برای از بین بردن دشمن و انجام مأموریت در میدان رزم استفاده نماید. (رستمی، ۱۳۸۶: ۲۸۹)

جنگ‌های آینده: جنگ‌های آینده جنگی است که به وسیله یگان‌های پرتحرک، چابک و کاملاً انعطاف‌پذیر صورت خواهد گرفت که در این وضعیت باید پذیرفت که جنگ‌های آینده قابلیت محور خواهند بود. جنگ‌های آینده ترکیبی از اهداف اقتصادی سیاسی و نظامی می‌باشد و در صورتی که تسلط سیاسی که شامل تسلط امنیتی و نظامی است بر کشوری ایجاد شود تسلط اقتصادی و بعداً فرهنگی هم به وجود می‌آید لذا می‌توان هدف سیاسی جنگ‌ها را اهداف اساسی و زیر بنایی نام برد. از این جهت جنگ‌ها دارای مراحل مختلف هستند به این مفهوم که هیچ جنگی شکل نمی‌گیرد مگر آنکه بخش سیاسی طرح جنگی از قبل مطالعه و طراحی شود. ۱. شکل نوینی از جنگ که اهداف سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... را شامل می‌گردد. (رابرت اچ، ۱۳۸۳: ۱۱۲)

عناصر رزم: عده‌ها و عده‌هایی که عملاً در رزم شرکت می‌جویند و متمایز از عناصری هستند که وظایف اداری را انجام می‌دهند را عناصر رزم گویند. (رستمی، ۱۳۸۷: ۵۹۶)

الگوی سازمان برای رزم: پیش‌بینی و آماده‌سازی عناصر رزم که شامل نیروی انسانی، تجهیزات، پشتیبانی و فرماندهی و کنترل، که درصحنه عملیات جهت اجرای مأموریت برای فرماندهان در جنگ‌های آینده هم‌افزایی را فراهم و منجر به ارتقاء توان رزم می‌گردد. (عزیزی، ۱۳۹۵: ۲۲)

نیروی انسانی: در نظام جمهوری اسلامی قوام اصلی نیروهای مسلح بر سرمایه انسانی استوار است. اگرچه نقش تسلیحات و تجهیزات و فن‌آوری پیشرفته در اقتدار در پیروزی در جنگ انکارناپذیر است، لکن وجود نیروی انسانی با‌انگیزه، مؤمن، شهادت‌طلب، باکیفیت و کارآمد به‌عنوان مهم‌ترین عامل انگاشته می‌شود.

سرمایه انسانی، مشتمل بر ظرفیت‌های سازنده افراد است که بر مهارت، آموزش و تجربه مبتنی است. سرمایه انسانی، از اواخر دهه (۱۹۶۰) در اقتصاد به مفهوم ارزش اقتصادی عوامل انسانی در سازمان‌ها و دستگاه‌ها با ویژگی‌های وسیع‌تری چون مهارت، دانش و سطح سلامت نشان داده می‌شود (خوش‌چهره، ۱۳۹۱).

مهم‌ترین راهکار برای ساخت سرمایه انسانی توانمندسازی کارکنان با استفاده از آموزش است. توانمندسازی کارکنان عبارت است از مجموعه سامانه، روش‌ها و اقداماتی که به‌واسطه توسعه قابلیت و شایستگی افراد در جهت بهبود و افزایش بهره‌وری بالندگی و رشد و شکوفایی سازمان و نیروی انسانی با توجه به هدف‌های سازمان به کار گرفته می‌شود (کارت، ۲۰۰۱).

دکترین آموزشی باید بر سربازان و فرماندهان به‌وسیله‌ی قرار دادن آن‌ها در شرایط ناشناخته و مجبور کردن آن‌ها به تفکر خلاق فشار بیاورد. (دانیالی، ۱۳۸۳: ۳۵)

سرمایه انسانی به‌عنوان نیروهای چندمنظوره باقابلیت‌های چندگانه باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

- خودکفا در تصمیم‌گیری در حالت نداشتن قطعیت و مواجهه با دشمن باهوش
- دارا بودن توان جسمی بالا برای مقابله با سختی‌ها بنا به مقتضیات زمانی و مکانی
- برخورداری از روحیه‌ی رزمندگی برای بهره‌گیری از فرصت‌ها در شرایط مختلف رزمی
- ایمان به هدف تا سرحد تسلیم جان و تحمل هر سختی و ناکامی
- تکلیف‌مداری ضمن تأثیر‌گرایی

-قابلیت بر عهده گرفتن نقش‌های متعدد و متفاوت

-برخورداری از هوش خلاقیت انعطاف‌پذیری در به‌کارگیری از امکانات ساده و در دسترس

-درک صحیح از ابزارهای تخریب اراده و میل جنگ‌جویی در فضای مبهم و آشفته

تبدیل شدن منابع انسانی جذب شده و به کار گرفته شده‌ی عملیاتی نظامی به یک سرمایه انسانی اثربخش در مقابله با تهدیدات نظامی - امنیتی کشور نیازمند کاهش و رفع آسیب‌های موجود در توان مهارتی آن‌ها و توانمندسازی اثربخش در راستای تحقق اهداف سازمان‌های نظامی است و بر اساس جهان‌بینی اسلامی و پدیده‌ی جهاد و جنگ، سرمایه‌ی انسانی با داشتن ویژگی‌های انسانی معنویت‌گرا (صبر و تقوا) باقابلیت‌های دانش، مهارت، تجربه از دیگران ممتاز می‌شود و تعیین‌کننده میزان مولد بودن فرد در تولید ارزش‌های فردی، سازمانی و اجتماعی است. (دانیالی، ۱۳۸۳: ۳۵)

مهارت‌های سه‌گانه‌ی سرمایه‌های انسانی: یک فرد نظامی همانند یک فرمانده و مدیر نیازمند مهارت‌های چندگانه‌ی مدیران است. این مهارت‌ها موردنیاز همه کارکنان و به‌ویژه مدیران را می‌توان به‌صورت فنی، انسانی، و ادراکی طبقه‌بندی کرد. مهارت، به توانایی‌های قابل پرورش شخص که در عملکرد و بقای وظایف منعکس می‌شود مرتبط است بنابراین منظور از مهارت توانایی به کار بردن مؤثر دانش و تجربه‌ی شخصی است ضابطه‌ی اصلی مهارت داشتن اقدام و عمل مؤثر در شرایط متغیر است. (سوری، ۱۳۸۶: ۷۶)

مهارت فنی یعنی توانایی کاربرد دانش یا مهارت‌های خاص و یا به‌عبارت‌دیگر دانایی و توانایی در انجام دادن وظایف خاص که لازمه‌ی آن ورزیدگی در کاربرد فنون و ابزار ویژه و شایستگی عملی در رفتار و فعالیت است. (همان، ۱۳۸۶)

مهارت انسانی یعنی داشتن توانایی و قدرت تشخیص درزمینه‌ی ایجاد محیط تفاهم و همکاری و انجام دادن کار به‌وسیله‌ی دیگران فعالیت مؤثر به‌عنوان عضو گروه، درک انگیزه‌های افراد و تأثیرگذاری بر رفتار آنان. (همان، ۱۳۸۶)

مهارت ادراکی یعنی توانایی ذهنی مدیران در تشخیص و تحلیل موقعیت‌های پیچیده توانایی درک پیچیدگی‌های کل سازمان و تصور همه‌ی عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده کار و فعالیت سازمانی به‌صورت یک کل واحد (همان، ۱۳۸۶)

تجهیزات: امروز که ما نیاز داریم به تجهیزات قوی و هوشمند و به‌روز، همراه با آگاهی‌های پی‌درپی از نظرات و کید و توطئه‌ی دشمن که تجربه‌ی امروز ماست و تجربه‌ای است که با آن درگیر

هستیم، این تجربه بزرگ‌تر از جنگ نیست، به مراتب کمتر است، می‌توانید از عهده این بریابید. (بیانات مقام معظم رهبری در مورخ ۹۱/۱/۱۶)

روزآمد نمودن سازمان: (۱- سلاح و تجهیزات ۲- ساختار آموزشی ۳- بهینه کردن سامانه‌های اصلی)، پاسخ‌گویی سریع، قاطع و غیرقابل‌پیش‌بینی و بهینه نمودن نظام آموزشی توسعه کمی و کیفی بسیج، تقویت سامانه دفاعی، امنیت مرزهای زمینی، تقویت و توسعه پدافند هوایی، حذف و ادغام سازمان‌های موازی، کسب برتری نظامی (سند چشم‌انداز)

یک پیشران کلیدی که در عملیات نظامی سبب افزایش سرعت راهبردی و عملیاتی در فضای جنگ می‌شود. و تا حد زیادی پیش‌نیاز نیروهای کوچک‌تر، منعطف‌تر و چند مأموریتی را تعیین می‌کند، پیشرفت‌های حوزه لجستیک، فرماندهی و کنترل، اطلاعات، نظارت، هدف‌یابی و شناسایی و تجهیزات دقیق با برد بلند بوده که از اهمیت بالایی برخوردار هستند. بنابراین اتوماسیون بالا و تجهیزات انعطاف‌پذیر نقش مهمی در چگونگی ساختار بندی یک مجموعه می‌تواند داشته باشد. (جعفرنژاد و زارعی، ۱۳۸۴: ۶۷-۶۸)

پشتیبانی: صحنه‌ی جنگ باید به لحاظ عملیاتی خودکفا و دارای پایگاه پشتیبانی دائمی برای پشتیبانی عملیات‌های در عمق باشد. صحنه‌ی جنگ باید تنها آن قسمت از مناطق یا کشورهایی را که مرتبطاند در برگیرد. درحالی‌که یک قسمت از صحنه در شرایط جنگی قرار دارد، ممکن است بقیه کشورهایی که در صحنه هستند در وضعیت جنگی نباشند. (آشتیانی، ۱۳۹۰: ۷۶)

سازمان‌های نظامی، سازمان‌های بسیار پیچیده‌ای هستند که افزون بر کارکردهای غیرجنگی در هنگام مبارزه از (قبیل لجستیک، ارتباطات، پشتیبانی پزشکی و...) در زمان صلح نیز باید سازمان‌های مناسبی برای انجام فعالیت‌های متنوع باشند که از جمله آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد. تحقیق و توسعه در جهت سامانه‌های تسلیحاتی تازه و تهیه و تدارک این سامانه‌ها، توسعه اصول و شیوه‌ها برای هدایت جنگ‌های این ده و عضوگیری نیروهای تازه و آموزش آن‌ها. (فوکویاما، ۲۰۰۱: ۱۷)

تحول فناورانه موجب ابهام‌آفرینی در تمایز گذاری بین آتش‌های مستقیم و غیرمستقیم خواهد شد و هم‌چنین تمایزهای بین رزم، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی را از بین خواهد برد. تسلیحات نظامی روزبه‌روز مرگ‌بارتر می‌شوند و در این ده، سلاح‌هایی پیشرفته‌تر و مخرب‌تر تولید خواهند شد. یکی از پیامدهای این‌گونه پیشرفت‌ها، کوچک‌سازی واحدهای نظامی و سبک‌تر

شدن واحدهای پشتیبانی است، این کار به شیوه‌هایی انجام می‌شود که سبب تسهیل در اعزام، سرعت و انعطاف در کاربرد شود. (فوکویاما، ۲۰۰۱: ۱۹)

پشتیبانی کلی و عمومی، این پشتیبانی بیشتر برای نیروی حمایت شونده به صورت کلی است تا زیر بخش‌های مربوط به آن

پشتیبانی نزدیک، اقدام نیروی حمایت‌کننده در قبال اهداف و مقاصدی که نزدیک به نیروهای حمایت شونده هستند و نیازمند یکپارچگی و هماهنگی فعالیت حمایتی با آتش، حرکت یا سایر فعالیت‌های نیروهای حمایت شونده است. (فولادی، ۱۳۸۸: ۴۲)

فرماندهی و کنترل: فرماندهی دارای چهار عنصر پایدار است. این فلسفه نیاز به تصمیم‌گیری به موقع، درک واضح و شفاف، هدف و قصد فرماندهی ارشد، توانایی زیردستان در انجام قصد و هدف فرماندهی ارشد و عزم فرمانده در دیدن طرح تا رسیدن به نتیجه‌ی موفقیت‌آمیز دارد. این امر نیاز به سبکی از فرماندهی دارد که موجب ارتقای فرماندهی غیرمتمرکز، آزادی و سرعت اقدام و ابتکار و البته پاسخگویی به فرماندهی ارشد دارد. فرماندهی دارای عناصر کلیدی زیر است:

فرمانده باید اطمینان حاصل کند که زیردستان وی اهداف او، مأموریت خود و محیط راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی را درک می‌کنند.

به زیردستان و نیروها در مورد اثر فعالیت آن‌ها و دلیل ضرورت آن توضیح داده شود.

منابع کافی به نیروها جهت انجام مأموریتشان اختصاص یابد.

فرمانده باید حداقل کنترل را اعمال کند و آزادی عمل نیروها را به شیوه‌های غیرضروری محدود نسازد.

سادگی: وحدت فرماندهی باید با استفاده از سلسله‌مراتب فرماندهی غیرمبهم و واضح، روابط

فرماندهی مناسب و تفویض صحیح مسئولیت‌ها و اختیارات حاصل شود

دامنه‌ی کنترل: اختیار و فرماندهی نیروهای مشترک بر نیروهای وابسته و تعیین شده بسته به گستردگی و نوع مأموریت و توانایی فرماندهی و کنترل فرماندهی نیروهای مشترک بر عملیات‌های موردنیاز لازم فرق می‌کند .

یکپارچگی و انسجام یگانی: نیروها برای حداکثر نتیجه باید سازماندهی شوند و خوب آموزش

ببینند .

عملکرد متقابل و درون‌گروهی: قابلیت‌های کنترل و فرماندهی ستاد مرکزی نیروی مشترک، یگان‌های جزء و فرماندهی‌های پشتیبانی باید باهم همکاری کنند تا روند کنترل نیروها تسهیل شود. ساده‌ترین و کارآمدترین سلسله‌مراتب فرماندهی با نبود عملکرد درون‌گروهی نیروهای جزء و سامانه‌ها با مشکل مواجه می‌شود. (فولادی، ۱۳۸۸: ۴۶)

افزایش توان تصمیم‌گیری واحدهای تخصصی: در نیروهای مسلح، عملکرد رهبری به‌مراتب پیچیده‌تر است. حوزه‌ی کنترل در جنگ از این‌رو اهمیت دارد که یک فرماندهی مافوق، به‌طور مستقیم زیردستان خود را هدایت کند. حال هراندازه هم که زیردستان اجازه ابتکار عمل داشته و به آن ترغیب شده باشند و هراندازه هم که اطلاعات به‌خوبی به آن‌ها برسد، باز هم به‌منظور هماهنگی و انجام عمل قطعی، حداقل در برخی مواقع خاص این نیاز وجود دارد که مافوق‌ها واقعاً اعمال زیردستان خود را جهت‌دهی نمایند. (فوکویاما، ۲۰۰۱: ۱۵)

یکپارچه‌سازی و اتحاد فرماندهی: یکپارچه‌سازی و اتحاد فرماندهی به معنای کاهش اختیارات فرماندهان عملیاتی نیست و تضادی با افزایش توان تصمیم‌گیری رده‌های تخصصی و مدیران میانی نیست. بلکه راه‌حلی برای افزایش توان تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در بلندپایگان و مدیران ارشد سازمان‌های نظامی است. (فولادی، ۱۳۸۸: ۴۹)

مدارک دست اول، آرشیو سازمان‌های رسمی، سایت‌های اینترنتی آکادمیک با فیش‌برداری انجام شده است. به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات موردنظر از روش تحقیقات میدانی با استفاده ابزار پرسش‌نامه صورت گرفت.

پرسش‌نامه به‌صورت محقق ساخته و سؤالات آن با استفاده از طیف لیکرت تهیه شد. ضریب روایی محتوایی تک‌تک شاخص‌ها از حداقل ضریب محتوایی در نظر گرفته شده یعنی ۰/۵۹ بیشتر شد، لذا پرسشنامه از روایی بسنده برخوردار است. برای ارزیابی پایایی از روش دو نیمه کردن با استفاده از آزمون گاتمن، ضریب پایایی ۰/۸۵ به دست آمد.

در ادبیات تحقیق، تجزیه و تحلیل اطلاعات داده‌ها از روش توصیفی تحلیلی و در مباحث آماری در سطح آمار توصیفی از جداول توزیع فراوانی، میانگین وزنی و در سطح آمار استنباطی از تحلیل عوامل و شاخص‌های مربوط به آن از آزمون‌های فریدمن و اسپیرمن و برای آزمون مدل از روش پی ال اس با معیارهای ارزیابی برازش بخش مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری استفاده شد.

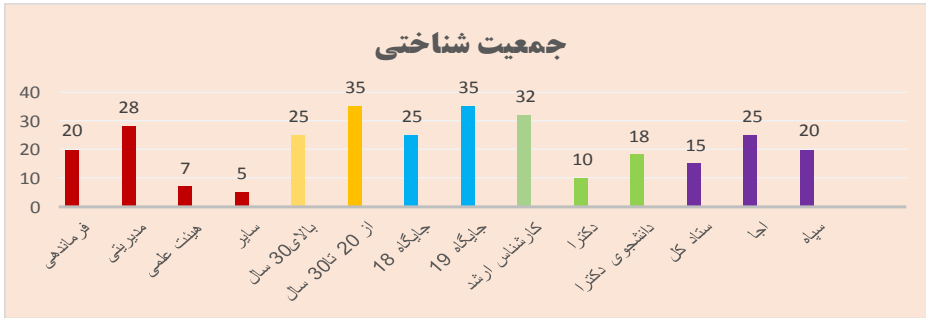
تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق:

تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها (جمعیت شناختی): عوامل مؤثر در طراحی الگوی تحقیق، بر اساس طیف لیکرت با یک مقیاس نگرش سنج ۵ گزینه‌ای از خیلی زیاد تا خیلی کم در قالب پرسش‌نامه در بین ۶۰ نفر به‌صورت هدفمند توزیع گردید.

برحسب نوع مسئولیت در چهار دسته (فرماندهی، مدیریت، هیئت‌علمی و سایر) دسته‌بندی و ارزیابی گردیده که بر اساس نتایج به‌دست آمده درصد فراوانی مربوطه، فرماندهی ۳۳٪، مدیریت ۴۷٪ و ۱۲٪ هم هیئت‌علمی و ۸٪ سایر هستند. برحسب جایگاه خدمتی در دو گروه (۱۸، ۱۹) دسته‌بندی و ارزیابی شده که بر اساس نتایج به‌دست آمده تعداد پاسخگویان در جایگاه خدمتی (۱۸) به تعداد ۲۵ نفر معادل ۴۲ درصد، در جایگاه خدمتی (۱۹) به تعداد ۳۵ نفر معادل ۵۸ درصد، از کل پاسخگویان است. برحسب سابقه خدمتی به ۲ دسته از ۲۰ تا ۳۰ سال و بالای ۳۰ سال تقسیم شدند. بر اساس نتایج به‌دست آمده فراوانی پاسخگویان از ۲۰ تا ۳۰ سال به تعداد ۳۵ نفر معادل ۵۸ درصد و فراوانی پاسخگویان بالای ۳۰ سال به تعداد ۲۵ نفر معادل ۴۲ درصد از کل پاسخگویان است. برحسب سطح تحصیلات در سه گروه کارشناسی ارشد، دانشجوی دکترا و دکترا دسته‌بندی و ارزیابی گردیده که بر اساس نتایج به‌دست آمده فراوانی، ۱۰ نفر معادل ۱۷ درصد دکترا و ۱۸ نفر دانشجوی دکترا معادل ۳۰ درصد و بقیه پاسخگویان در سطح کارشناسی ارشد به تعداد ۳۲ نفر

معادل ۵۳ درصد هستند. توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب سازمان، از ستاد کل نیروهای مسلح ۱۵ نفر معادل ۲۵ درصد، از ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران به تعداد ۲۵ نفر معادل ۴۲ درصد و از سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تعداد ۲۰ نفر معادل ۳۳ درصد به پرسشنامه این تحقیق پاسخ دادند

شکل ۲ نمودار جمعیت شناختی

پرسشنامه با مقیاس درجه‌ای طیف لیکرت با رتبه‌های «خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم» طراحی و بر اساس آن میزان مطلوبیت شاخص‌های پرسشنامه محاسبه گردید. و از ۴۱ شاخص موردبررسی ۳۴ شاخص در محدوده مطلوب و تعداد ۷ شاخص در محدوده نسبتاً مطلوب قرار گرفت.

جدول ۱: تحلیل توصیفی داده‌ها

ردیف	شاخص‌ها	فراوانی گزینه‌ها					وزن کلی	وزن نسبی	کیفیت شاخص		
		خ:ز	ز	م	ک	خ:ک			مطلوب	نسبياً مطلوب	نامطلوب
۱	ولایت‌مدار	۵۷	۳	۰	۰	۰	۲۹۷	۴,۹۵	*		
۲	بصیر	۴۲	۱۸	۰	۰	۰	۲۸۲	۴,۷۰	*		
۳	دشمن‌شناس	۴۲	۱۸	۰	۰	۰	۲۸۲	۴,۷۰	*		
۴	چند مهارته	۲۸	۳۰	۲	۰	۰	۲۶۶	۴,۴۳	*		
۳۹	دشمن	۳۷	۲۰	۱	۲	۰	۲۷۲	۴,۵۳	*		
۴۰	جو	۲۰	۲۳	۱۲	۵	۰	۲۳۸	۳,۹۷	*		
۴۱	زمین	۲۷	۲۰	۱۱	۲	۰	۲۵۲	۴,۲۰	*		

هم‌چنین با توجه به وزن کلی هر شاخص و میانگین وزنی محاسبه‌شده و با توجه به این‌که میانگین اوزان عدد 3 است، شاخص‌هایی که میانگین وزنی کمتر از این مقدار کسب کرده باشند، باید حذف شوند، ولی چنین موردی مشاهده نگردید و لذا کلیه شاخص‌ها پذیرفته شدند. بررسی نرمال بودن داده‌ها: مفهوم توزیع نرمال در مورد داده‌های پارامتری صدق می‌کند. برای داده‌هایی با حجم نمونه زیاد (بیشتر از ۵۰) آزمون کلموگوروف-اسمیرنوف استفاده می‌شود. بر اساس بررسی نرمال بودن داده‌ها، میزان sig متناظر با هر یک از داده‌ها برابر با ۰,۰۰۰ که از ۰,۰۵ کمتر است. در نتیجه داده‌های پرسش‌نامه از توزیع نرمال برخوردار نیست و از آمار ناپارامتریک برای تحلیل استنباطی استفاده می‌کنیم.

رتبه‌بندی ابعاد، مؤلفه و شاخص‌ها: برای رتبه‌بندی از آزمون فریدمن نرم‌افزار اس.پی.اس.اس. استفاده کردیم.

جدول ۲: اولویت‌بندی ابعاد

ردیف	بعد	میانگین رتبه
۱	نیروی انسانی	۳,۱۲
۲	پشتیبانی	۲,۶۶
۳	فرماندهی و کنترل	۲,۶۰
۴	تجهیزات	۱,۶۳

جدول ۳: اولویت‌بندی مؤلفه‌ها

مؤلفه‌ها	میانگین رتبه	مؤلفه‌ها	میانگین رتبه
مکتبی	۹,۶۸	اطلاعات لحظه‌ای	۵,۹۹
پشتیبانی معنوی	۸,۷۳	توانمند	۵,۸۷
چالاک	۷,۸۳	طرح‌ها و دستورات ساده	۵,۴۱
ارتباط مداوم	۷,۶۵	پشتیبانی مادی	۴,۶۸
فرماندهی قاطع	۷,۴۴	مناسب صحنه عملیات	۴,۳۲
کیفی	۶,۴۳	بومی	۳,۹۹

جدول ۴: اولویت‌بندی شاخص‌ها

ردیف	شاخص	میانگین رتبه	ردیف	شاخص	میانگین رتبه
۱.	ولا یتمدار	۳۰,۶۳	۳۶	وسیع بودن	۱۵,۵۲
۲.	ارتباط ایمن	۲۹,۵۳	۳۷	واحدهای کوچک	۱۵,۴۱
۳.	امید به نصرت الهی	۲۷,۸۰	۳۸	کم‌هزینه	۱۴,۵۷
۳۴	مهارت انسانی	۱۶,۶۴	۴۱	وزن مناسب	۱۳,۷۳

آزمون مدل مفهومی: پایایی شاخص توسط سه معیار موردسنجش واقع می‌گردد: (۱) آلفای کرونباخ، (۲) پایایی ترکیبی، (۳) ضرایب بارهای عاملی. مدل بیرونی هم‌ارز تحلیل عامل تأییدی است؛ یعنی جهت بررسی مدل، نخست برای سنجش روابط متغیرهای پنهان با گویه‌های سنجش آن‌ها از مدل بیرونی استفاده می‌کنیم. مقدار ملاک برای مناسب بودن ضرایب بارهای عاملی (۰,۴) است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده تمام ضرایب بارهای عاملی مؤلفه‌های مؤثر بر ابعاد و شاخص‌های مؤثر بر مؤلفه‌های ابعاد با توجه به مقدار ملاک از ۰,۴ بیشتر است که نشان از مناسب بودن این معیار دارد. پارامترهای برازش مدل‌های اندازه‌گیری: با توجه به این که مقدار مناسب برای آلفای کرونباخ ۰,۷، برای پایایی ترکیبی ۰,۷ و برای λ وی.ای ۰,۴ است. و مطابق یافته‌ها برای ابعاد مدل در جدول، تمامی این معیارها در مورد متغیرهای مکنون مقدار مناسبی اتخاذ نموده‌اند، می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی و روایی همگرای پژوهش را تأیید کرد. مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی برای تمام مؤلفه‌های مدل، مقادیر مناسب و قابل قبول هستند. اما مقدار λ وی.ای. برای مؤلفه «کیفی» کمتر از ۰/۴ می‌باشد، بنابراین در مؤلفه «کیفی» شاخصی که بار عاملی کمتری دارد، یعنی شاخص ۱۴ «به‌روز بودن» را حذف می‌کنیم و دوباره مقادیر را محاسبه و کنترل می‌کنیم. مقدار λ وی.ای. این مؤلفه «کیفی» ۰,۵۵، که بیشتر از ۰,۴ است.

جدول ۵: پارامترهای برازش مدل اندازه‌گیری

مؤلفه	مقادیر	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	λ وی.ای.
مکتبی		۰,۸۰	۰,۸۸	۰,۷۲
توانمند		۰,۶۵	۰,۷۹	۰,۵۱
چالاک		۰,۵۸	۰,۷۸	۰,۵۵
مناسب صحنه عملیات		۰,۵۱	۰,۷۵	۰,۵۱
کیفی		-۰,۰۵	۰,۵۹	۰,۳۳
بومی		۰,۷۶	۰,۸۵	۰,۶۱
پشتیبانی معنوی		۰,۵۲	۰,۷۵	۰,۵۱
پشتیبانی مادی		۰,۶۸	۰,۸۰	۰,۴۴
فرماندهی قاطع		۰,۴۳	۰,۷۲	۰,۴۷
طرح‌ها و دستورات ساده		۰,۶۸	۰,۸۶	۰,۷۶
ارتباط مداوم		۰,۶۳	۰,۸۰	۰,۵۸
اطلاعات لحظه‌ای		۰,۹۰	۰,۹۳	۰,۷۷

بررسی روایی و اگرایی برای بررسی روایی و اگرایی روش بارهای عاملی متقابل استفاده می‌کنیم. در این روش میزان همبستگی بین شاخص‌های یک سازه با آن سازه و میزان همبستگی بین اخص‌های یک سازه با سازه‌های دیگر مقایسه می‌گردد. (داوری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۳) همان‌گونه که در ماتریس مقابل نمایان است، مقدار همبستگی میان مؤلفه‌ها با ابعاد مربوط به خود (اعداد پرننگ ماتریس) از همبستگی میان آن‌ها و سایر سازه‌ها بیشتر است که این مطلب گواه روایی و اگرایی مناسب در این مدل است. پس از این که همبستگی متغیرها شناسایی گردید باید آزمون معناداری صورت گیرد. برای بررسی معناداری همبستگی‌های مشاهده‌شده از روش خودگردان سازی (بوت استرپ) استفاده کردیم؛ که آماره t را به ما می‌دهد. در سطح اطمینان ۵٪ اگر مقدار آماره بوت استرپینگ بزرگ‌تر از ۱/۹۶ باشد همبستگی‌های مشاهده‌شده معنادار است. با توجه به محاسبات انجام‌شده، تمام ضرایب معناداری Z از ۱/۹۶ بیشتر هستند. که این امر معنادار % بودن تمامی سؤالات و روابط میان ابعاد و مدل و میان ابعاد و مؤلفه‌ها را در سطح اطمینان ۹۵٪ نشان می‌دهد. و همچنین روابط میان شاخص‌ها و مؤلفه‌ها هم در سطح اطمینان ۹۵٪ بررسی گردید که معنادار بودن مسیر و مناسب بودن مدل ساختاری را نشان داد. در جدول زیر مقادیر مربع آر. مربوط به ابعاد مدل، بیشتر از ۰,۳۳ که حکایت از برازش نسبتاً قوی مدل ساختاری دارد. مقادیر $Q2$ مربوط به ابعاد بیشتر از ۰,۳۵ است؛ که حاکی از برازش قوی مدل ساختاری است

جدول ۶: ماتریس بارهای عاملی

مؤلفه	ابعاد	نیروی انسانی	تجهیزات	پشتیبانی	فرماندهی و کنترل
مکتبی	۰,۷۲۸۲	۰,۲۳۰۷	۰,۳۰۵۹	۰,۳۹۰۸	
توانمند	۰,۷۳۸۹	۰,۴۶۷۲	۰,۰۶۸۶	۰,۲۲۰۹	
چالاک	۰,۷۸۸۲	۰,۵۳۲۱	۰,۱۰۲۲	۰,۲۷۶۵	
مناسب صحنه عملیات	۰,۵۷۲۴	۰,۷۷۹۷	۰,۰۲۳۷	۰,۲۰۸۳	
کیفی	۰,۴۱۸۳	۰,۸۱۱۵	۰,۰۵۲۹	۰,۱۶۶۷	
بومی	۰,۱۲۷۳	۰,۵۰۴۸	۰,۴۱۴۶	۰,۲۶۸۹	
پشتیبانی معنوی	۰,۱۶۵۵	۰,۰۶۲۹	۰,۸۰۱۱	۰,۲۷۸۰	
پشتیبانی مادی	۰,۱۷۷۳	۰,۲۶۳۱	۰,۸۴۴۲	۰,۴۵۰۳	
فرماندهی قاطع	۰,۲۲۴۳	۰,۱۳۹۶	۰,۴۶۷۱	۰,۷۵۷۰	
طرح‌ها و دستورات ساده	۰,۱۲۹۸	۰,۱۵۶۳	۰,۲۰۷۳	۰,۵۰۷۴	
ارتباط مداوم	۰,۳۹۷۹	۰,۲۵۸۷	۰,۳۵۱۳	۰,۷۶۶۷	
اطلاعات لحظه‌ای	۰,۲۶۴۸	۰,۲۳۸۲	۰,۳۶۶۰	۰,۶۲۴۶	

جدول ۷: پارامترهای برازش مدل ساختاری برای ابعاد

مقدار	مقدار R Squares	معیار Q^2	معیار $Redundancy$
نیروی انسانی	۰,۵۵	۰,۵۴	۰,۳۱
تجهیزات	۰,۵۴	۰,۵۷	۰,۲۶
پشتیبانی	۰,۴۰	۰,۴۱	۰,۲۶
فرماندهی و کنترل	۰,۵۵	۰,۵۶	۰,۲۴

در جدول فوق مقادیر مربع آر. برای دو مؤلفه «بومی» و «طرح و دستورات ساده» در حد متوسط یعنی بیشتر ۰,۱۹ و کمتر از ۰,۳۳ است. و مربوط به بیشتر مؤلفه‌ها بیشتر از ۰,۳۳ که حکایت از برازش نسبتاً قوی مدل ساختاری و برای مؤلفه‌های «پشتیبانی معنوی» و «پشتیبانی مادی» بیشتر از ۰,۶۷ است که حکایت از برازش قوی مدل ساختاری دارد.

جدول ۸: پارامترهای برازش کلی ابعاد مدل

مقدار	مربع آر	مقادیر اشتراکی
نیروی انسانی	۰,۵۵	۰,۵۷
تجهیزات	۰,۵۴	۰,۵۱
پشتیبانی	۰,۴۰	۰,۶۸
فرماندهی و کنترل	۰,۵۵	۰,۴۵
میانگین	۰,۵۱	۰,۵۵

$$GOF = \sqrt{\text{communalities} \times R^2}$$

$$GOF = \sqrt{0.55 * 0.51} = 0.53$$

مقدار به دست آمده برای GOF ابعاد مدل، برابر با ۰,۵۳ که بیشتر مقدار قوی (۰,۳۶) است و برازش بسیار مناسب مدل کلی را تأیید می‌کند. مقدار به دست آمده برای GOF ابعاد مدل، برابر با ۰,۵۳ که بیشتر مقدار قوی (۰,۳۶) است و برازش بسیار مناسب مدل کلی را تأیید می‌کند.

مقادیر Q^2 مربوط به مؤلفه‌های «بومی»، و «طرح و دستورات ساده» بیشتر از ۰,۱۵ است و سایر مؤلفه‌ها بیشتر از ۰,۳۵؛ که حاکی از برازش قوی مدل ساختاری است. مدل کلی شامل هر دو بخش مدل اندازه‌گیری و ساختاری می‌شود و با تأیید برازش آن، بررسی برازش در یک مدل کامل می‌شود. برای بررسی برازش مدل کلی از یک معیار به نام GOF استفاده می‌شود. این معیار از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود. (داوری و همکار، ۱۳۹۲: ۱۵۳) و تزلِس و همکاران سه مقدار ۰,۰۱، ۰,۲۵ و ۰,۳۶ را به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای معرفی نموده‌اند (همان، ۹۸)

حاصل شدن ۰,۵۴ برای GOF، مؤلفه‌ها در جدول زیر نشان از برآزش کلی قوی مؤلفه‌های مدل دارد

جدول ۹: پارامترهای برآزش مدل ساختاری برای ابعاد

مؤلفه	مقادیر	مربع آر.	معیار Q ²	معیار Redundancy
مکتبی	۰,۵۰	۰,۵۰	۰,۵۳	۰,۳۴
توانمند	۰,۵۵	۰,۵۵	۰,۵۴	۰,۲۷
چالاک	۰,۶۳	۰,۶۳	۰,۶۲	۰,۳۴
مناسب صحنه عملیات	۰,۶۲	۰,۶۲	۰,۵۹	۰,۳۲
کیفی	۰,۳۷	۰,۳۷	۰,۶۵	۰,۲۱
بومی	۰,۲۶	۰,۲۶	۰,۲۸	۰,۱۵
پشتیبانی معنوی	۰,۶۷	۰,۶۷	۰,۶۳	۰,۳۳
پشتیبانی مادی	۰,۷۲	۰,۷۲	۰,۷۱	۰,۳۲
فرماندهی قاطع	۰,۶۱	۰,۶۱	۰,۵۷	۰,۲۸
طرح‌ها و دستورات ساده	۰,۲۷	۰,۲۷	۰,۲۵	۰,۲۰
ارتباط مداوم	۰,۵۸	۰,۵۸	۰,۵۸	۰,۳۴
اطلاعات لحظه‌ای	۰,۳۹	۰,۳۹	۰,۳۹	۰,۳۰

جدول ۱۰: پارامترهای برآزش کلی مؤلفه‌های مدل

مؤلفه	مقادیر	مربع آر	مقادیر اشتراکی
مکتبی	۰,۵۰	۰,۵۰	۰,۷۲
توانمند	۰,۵۵	۰,۵۵	۰,۵۰
چالاک	۰,۶۳	۰,۶۳	۰,۵۵
مناسب صحنه عملیات	۰,۶۲	۰,۶۲	۰,۵۱
کیفی	۰,۳۷	۰,۳۷	۰,۵۵
بومی	۰,۲۶	۰,۲۶	۰,۶۱
پشتیبانی معنوی	۰,۶۷	۰,۶۷	۰,۵۱
پشتیبانی مادی	۰,۷۲	۰,۷۲	۰,۴۴
فرماندهی قاطع	۰,۶۱	۰,۶۱	۰,۴۷
طرح‌ها و دستورات ساده	۰,۲۷	۰,۲۷	۰,۷۶
ارتباط مداوم	۰,۵۸	۰,۵۸	۰,۵۸
اطلاعات لحظه‌ای	۰,۳۹	۰,۳۹	۰,۷۷
میانگین	۰,۵۱	۰,۵۱	۰,۵۸
$GOF = \sqrt{0.58 * 0.51} = 0.54$			

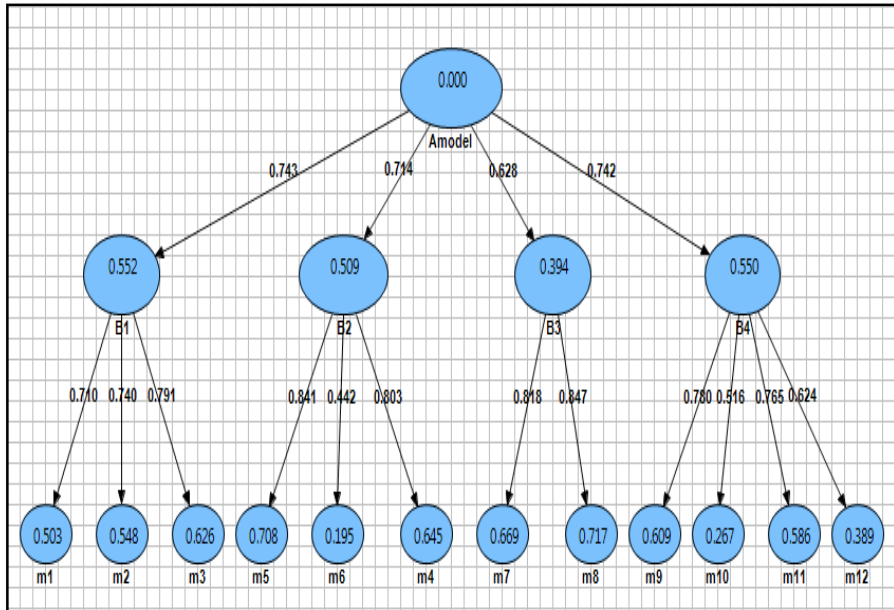

تعیین روابط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگو: به دنبال تعیین ارتباط بین ابعاد، مؤلفه، شاخص‌های الگوی سازمان برای رزم جهت تقویت توان رزمی نیروهای مسلح مبتنی بر جنگ‌های آینده و تبیین اولویت‌بندی آن‌ها بود به شرح ذیل احصاء گردید:

الف) ابعاد مدل: هر چهار بُعد از رابطه قوی با مدل برخوردار بوده و ضریب همبستگی آن‌ها در طبقه‌بندی خوب و بسیار خوب قرار گرفتند. ضریب تعیین یا ضریب تشخیص ابعاد با مدل هم حداقل 2% است. ب) مؤلفه‌های مدل: هر دوازده مؤلفه از رابطه قوی با ابعاد مدل برخوردار بوده و ضریب همبستگی بین مؤلفه‌ها و ابعاد در بالاترین سطح طبقه‌بندی یعنی بسیار خوب قرار گرفتند.

ج) شاخص‌های مدل: بُعد نیروی انسانی، ضریب همبستگی بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های این بُعد در سطح قابل قبول و خوب قرار دارند. ضرایب همبستگی بین شاخص‌ها و مؤلفه بُعد تجهیزات در سطح خوب و بسیار خوب قرار دارند.

ضرایب همبستگی بین بیشتر شاخص‌ها و مؤلفه‌های بُعد پشتیبانی در سطح خوب و بسیار خوب قرار دارند، بیشتر ضرایب همبستگی بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های بُعد فرماندهی و کنترل در سطح خیلی خوب و خوب قرار دارند.

شکل ۳: ضریب همبستگی بین ابعاد و مؤلفه‌های مدل

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف - نتیجه‌گیری

از آنجایی که همه کشورها در پی تأمین منافع ملی و دستیابی به اهداف ملی خود هستند یقیناً در تأمین آن‌ها با دیگر کشورها دچار تضاد و برخوردهای فیزیکی و نظری خواهند شد که برای پیروزی در این نبردها چه فیزیکی و چه نظری باید آمادگی لازم را در عناصر قدرت ملی خود که یکی از آن‌ها قدرت نظامی است فراهم نماید. این الگو توانسته است عناصر مؤثر در توان رزمی را پیش‌بینی نماید، و این الگو به گونه‌ای در نظر گرفته شده است که قابلیت‌های لازم را در نیروهای مسلح در جنگ‌های آینده و یا جنگ در آینده فراهم می‌نماید.

عناصر این الگو دارای مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است که بر اساس محاسبات دقیق علمی و ریاضی و بهره‌گیری از مدل‌های آماری محاسبه شده و وزن و ارزش هر شاخص و مؤلفه در ابعاد این الگو کاملاً شفاف و میزان تأثیرگذاری آن در توان رزمی مشخص گردیده است. یعنی فرماندهان صحنه جنگ چه در آینده و جنگ‌های آینده باید به این موضوع توجه نمایند که هر شاخص به چه میزان بر توان رزمی یگان‌های در اختیار می‌تواند اثرگذار بوده و با توجه به آن‌ها می‌توانند به‌خوبی برای مقابله در جنگ‌های متفاوت در آینده آماده گردند. در سیر طراحی و ارائه الگوی سازمان برای رزم جهت تقویت توان رزمی نیروهای مسلح مبتنی بر جنگ‌های آینده، نسبت به مشخص نمودن و دسته‌بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگو اقدام گردید. مؤلفه‌های هر یک از ابعاد تعیین و شاخص‌های هر مؤلفه نیز احصاء شد. در نهایت ارائه الگوی سازمان برای رزم جهت تقویت توان رزمی نیروهای مسلح مبتنی بر جنگ‌های آینده با ۴ بُعد، 12 مؤلفه و ۳۹ شاخص تدوین گردید. که در شکل زیر آمده است.

ب - پیشنهادها

- . معاونت تربیت و آموزش در ستاد کل ن.م برای تربیت نیروی انسانی چند مهارته آیین‌نامه‌های لازم را جهت اجرا در نیروهای مسلح تدوین نماید.
- الگوی مذکور به‌عنوان مبنایی جهت نیازسنجی آموزشی فرماندهان و اجرای برنامه‌های آموزشی قرار گیرد.
- الگوی مذکور به‌عنوان مبنای سازمان‌دهی برای رزم در جنگ‌های آینده قرار گیرد.
- الگوی مذکور به‌عنوان مبنای جذب نیروی انسانی در نیروهای مسلح قرار گیرد.

فهرست منابع:

- افشردی، محمدحسین و همکاران، ۱۳۹۳، "تدوین رهنامه عملیاتی نیروی زمینی ج.ا.د در نبرد هم‌طراز و ناهم‌طراز"، تهران، دانشگاه عالی دفاعی ملی، دانشکده دفاع ملی
- الوانی سید مهدی، دانائی فرد، حسن، ۱۳۸۴، "تئوری سازمان (ساختار، طراحی، کاربردها)"، چاپ یازدهم، نشر صفار
- ایران‌نژاد پاریزی، مهدی، ۱۳۸۲، "روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی"، تهران: نشر مدران
- الوانی، سید مهدی، ۱۳۸۸، "مدیریت عمومی"، چاپ سی و پنجم، تهران، نشر نی.
- احتشامی انوشیروان (ب)، ۱۳۷۸، "سیاست خارجی ایران در دوران سازندگی"، ترجمه ابراهیم متقی و زهره پوستین‌چی، (تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی)
- احتشامی انوشیروان (الف)، ۱۳۸۶، "گذر از بحران جانشینی"، ترجمه ابراهیم متقی، تهران، قومس
- اخوان کاظمی، بهرام، ۱۳۸۶، "امنیت در نظام سیاسی اسلام"، چاپ دوم، تهران، پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی
- اعرابی، سید محمد، ۱۳۸۲، "طراحی ساختار سازمانی"، چاپ چهارم، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- اچ اسکیلز، رابرت، ۱۳۸۴، "جنگ‌های آینده"، ترجمه عبدالمجید حیدری، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ،
- اعرابی، سید محمد؛ ۱۳۸۲، "طراحی ساختار سازمانی"، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ چهارم،
- الوانی، سید مهدی، ۱۳۸۸، "مدیریت عمومی"، چاپ سی و پنجم، تهران، نشر نی.
- افتخاری، اصغر، ۱۳۹۱، "امنیت"، تهران، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)
- امیدوار نیا، محمدجواد، ۱۳۷۰، "سیر تحول در اندیشه نظامی و سیاست تسلیحاتی چین"، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- بیلیس، جان (۱۳۸۳)، "جهانی‌شدن سیاست"، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی، تهران، ابرار معاصر، جلد ۱، چاپ اول
- یوفر، آندره، ۱۳۶۶، "استراتژی اقدام"، تهران، وزارت امور خارجه

- پیترز، جان (۱۳۸۲)، "معماری نظامی آمریکا"، ترجمه سید حسین محمدی نجم، تهران، دانشگاه امام حسین (علیه السلام)
- تاجیک محمدرضا، ۱۳۸۰، "مقدمه بر استراتژی امنیت ملی ج.ا.ایران"، جلد اول، تهران، فرهنگ گفتمان
- ثروتی، محسن و مظلوم، علی، ۱۳۸۹، "راهنمای تعیین نیاز و اولویت بندی تدوین و تجدیدنظر در آیین نامه های مرکب راهبردی"، قرارگاه های مقدم و فرعی خاتم الانبیاء (علیه السلام)، ستاد کل نیروهای مسلح، دبیرخانه هیئت عالی تجدیدنظر در آیین نامه های نیروهای مسلح، دفتر نشر.

ارائه یک چارچوب معماری امن برای شبکه دفاعی کشور

محمدرضا ولوی^۱، محمدرضا موحدی صفت^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۰۶

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۱۵

چکیده

فناوری اطلاعات و ارتباطات در همه ارکان سازمان‌ها دارای تأثیر مستقیم می‌باشد. شبکه‌های حوزه دفاعی در محیط‌های امن شبکه محور، یکی از نوظهورترین حوزه‌های فناوری می‌باشند که باعث شده تا اکثر سازمان‌های دفاعی دنیا این شبکه‌ها را پذیرفته یا در حال برنامه‌ریزی برای ایجاد و استقرار سامانه‌های خود در محیط آن باشند. حوزه دفاعی کشور یکی از زیرساخت‌های حساس و حیاتی کشور است که با استقرار آن در چنین محیطی می‌توان از قابلیت‌هایی نظیر افزایش کارایی، نوآوری و چابکی استفاده کرد. با وجود همه مزایای این شبکه، باید به مسئله امنیت به‌عنوان مهم‌ترین چالش در این محیط توجه ویژه شود. در این تحقیق الگو معماری شبکه دفاعی امن موردنیاز سازمان‌های دفاعی بیان گردیده است. جامعه آماری استفاده‌شده در تحقیق حاضر، استادان و دانشجویان دوره‌های دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر و برخی از مدیران و کارشناسان ارشد حوزه فناوری در نیروهای مسلح می‌باشند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که برای ارتقاء حوزه فناوری در سازمان‌های دفاعی باید یک الگوی معماری امنیتی به‌منظور پذیرش شبکه‌های دفاعی تدوین و مورد بهره‌برداری قرار گیرد. همچنین در نظر گرفتن امنیت در معماری یادشده یک الزام مهم و حیاتی است. در الگوی ارائه‌شده، مؤلفه‌های مختلف امنیت شبکه‌های دفاعی موردبررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: فناوری اطلاعات و ارتباطات، امنیت فناوری اطلاعات و ارتباطات، شبکه‌های دفاعی، زیرساخت‌های دفاعی، رایانش ابری.

۱- دانشیار فناوری و اطلاعات دانشگاه صنعتی مالک اشتر valavi@mut.ac.ir

۲- دکتری فناوری و اطلاعات دانشگاه صنعتی مالک اشتر، (نویسنده مسئول) movahedi@sndu.ac.ir

مقدمه

حوزه دفاع همانند بهداشت، ارتباطات، نیرو و اقتصاد، یکی از زیرساخت‌های حیاتی و حساس کشور است و استقرار سامانه‌های دفاعی در یک ساختار شبکه‌محور امن و بومی دفاعی می‌تواند مزیت‌های زیادی مانند چابکی^۱ و نوآوری^۲ را به ارمغان آورد. استفاده از شبکه دفاعی امن و اختصاصی برای نهادهای دفاعی ضمن آنکه استفاده از سامانه‌های مشترک در محیط شبکه را بین بخش‌های مختلف دفاعی امکان‌پذیر می‌سازد، هزینه‌ها را کاهش داده و افزایش بهره‌وری را به دنبال خواهد داشت. امروزه بسیاری از کشورها، ساختارهای دفاعی خود را بر روی شبکه‌های دفاعی که عمدتاً بر روی محیط رایانش ابری هستند مستقر کرده‌اند (تاکایی، ۲۰۱۲: ۴۳-۱). با توجه به اهمیت بسیار ویژه شبکه‌های دفاعی و سامانه‌های امنی که بر روی این شبکه‌ها مستقر هستند، لازم است که اصول امنیتی با بالاترین اولویت در آن‌ها لحاظ گردد؛ زیرا قرارگرفتن سامانه‌های دفاعی در محیط‌های شبکه‌محور در صورتی که امنیت آن‌ها تأمین نشده باشد، می‌تواند حتی باعث بروز مخاطرات در امنیت ملی یک کشور گردد.

استفاده از شبکه‌های دفاعی امن، فرصت جدیدی را برای ارائه‌دهندگان و کاربران خدمات در محیط شبکه فراهم می‌سازد تا بتوانند به صورت بلادرنگ و بر اساس تقاضا به منابع اشتراکی دسترسی داشته باشند. سازمان‌های دفاعی و همچنین سازمان‌های غیردفاعی می‌توانند به‌عنوان بهره‌برداران این نوع شبکه‌ها باشند و با قابلیت بهتری به منابع دسترسی خواهند داشت. (رایان، ۲۰۱۵). بنابراین حرکت به سمت استقرار زیرساخت‌ها و سامانه‌های دفاعی بر روی محیط‌های شبکه‌محور بومی و امن دفاعی، ضمن آنکه باعث کاهش هزینه‌ها می‌شود، به مدیریت منسجم، یکپارچگی در اطلاعات و چابک‌سازی سازمان‌های دفاعی می‌انجامد.

یک شبکه امن و اختصاصی حوزه دفاعی به ترکیبی از زیرساخت‌ها نظیر مراکز داده^۳، تجهیزات و سخت‌افزارها، سامانه‌ها و نرم‌افزارهای مورد استفاده سازمان‌های دفاعی اطلاق می‌گردد (چونگ و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۱-۴).

تحقیق حاضر به بررسی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های امنیتی تأثیرگذار در معماری شبکه دفاعی پرداخته و در نهایت یک چارچوب معماری امن بر اساس استانداردهای موجود برای این نوع شبکه‌ها ارائه

1- Agility
2- Innovation
3- Data Center

کرده است. همچنین هر یک از مؤلفه‌های تأثیرگذار در معماری موردبررسی قرار گرفته‌اند. استفاده از نظرات خبرگان حوزه سایبری که در قالب پرسشنامه و مصاحبه صورت گرفته، این امکان را برای مؤلفان به وجود آورده که جایگاه هر یک از مؤلفه‌ها را در معماری به‌صورت دقیق مشخص نمایند. همه خبرگان بر مؤلفه امنیت تأکید نموده و ایجاد یک لایه به نام امنیت در معماری را مورد تأیید قرار داده‌اند که این مسئله در معماری به‌طور کامل لحاظ شده است.

مبانی نظری

الف - پیشینه تحقیق:

در حال حاضر معماری‌های زیادی برای شبکه‌های سازمان‌های دفاعی مبتنی بر امنیت و کارایی طراحی و مورد استفاده قرار گرفته است. اما باید توجه داشت که سازمان‌های دفاعی هر کشوری دارای مقتضیات خاص و بومی هستند که بر اساس آن مؤلفه‌های تأثیرگذار بر معماری متفاوت خواهند شد. لذا لازم است که برای نهادهای دفاعی کشور یک چارچوب معماری خاص طراحی شود. در حال حاضر اگرچه برای شبکه‌های دفاعی معماری‌هایی نظیر C_4ISR ۱ ارائه شده اما متأسفانه این معماری تاکنون نتوانسته به‌صورت دقیق در کشور پیاده‌سازی گردد. در تحقیق حاضر سعی شده بر اساس معماری‌های امنیتی استاندارد که در دنیا تعریف شده، چارچوب معماری بومی امن ارائه گردد. ایجاد شرایطی که این معماری بتواند در محیط‌های رایانش ابری واقع گردد نیز از اهداف این تحقیق است. یکی از این استانداردها توسط موسسه ملی استاندارد و فناوری ۲ در آمریکا ارائه شده که مورد استفاده محققین نیز قرار گرفته است. در این تحقیق توجه به مؤلفه‌هایی نظیر تعیین ویژگی‌های بازیگران در محیط شبکه دفاعی و نحوه تعامل آن‌ها با یکدیگر در محیط‌های توزیع پذیر ۳، مقیاس پذیر ۴ و تحریک پذیر و در نظر گرفتن اصل یکپارچگی در ایجاد پایگاه‌های داده دفاعی پرداخته شده است.

ایجاد هماهنگی بین همه زیرساخت‌های دفاعی که در سازمان‌های مختلف دفاعی کشور مستقر هستند، از اهمیت بالایی برخوردار است و نباید از روش‌های سنتی برای این منظور استفاده شود. وجود شبکه‌های دفاعی امن و اختصاصی در حوزه‌های دفاعی در بسیاری از کشورها توانسته به

-
- 1- Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance
 - 2- NIST – National Institute of Standard and Technology
 - 3- Distributed Environment
 - 4 - Scalable

یکپارچه‌سازی خدمات و سرویس‌ها کمک نماید و بهره‌وری زیرساخت‌های دفاعی را تا حد ممکن افزایش دهد. متأسفانه در حال حاضر اکثر سامانه‌های موجود در سازمان‌های دفاعی در کشور به‌صورت جزیره‌ای تولید و مورد استفاده قرار می‌گیرند که این مسئله به افزونگی و تکرار سامانه‌ها نیز می‌انجامد. ایجاد شبکه دفاعی می‌تواند با ایجاد هم‌افزایی بین سامانه‌های تولیدشده در نهادهای مختلف، ارتباط مناسب و امنی را نیز برای به‌کارگیری این سامانه‌ها به وجود آورد. لذا وجود یک سامانه یکپارچه که بتواند باعث افزایش قابلیت دسترسی پذیری^۱، کارایی^۲، توسعه‌پذیری^۳ و کاهش هزینه شود برای حوزه دفاعی کشور لازم و حیاتی است. ایجاد این شبکه دفاعی اگر مبتنی بر حوزه رایانش ابری نیز باشد، می‌تواند جایگزین مناسبی برای محیط‌های قدیمی گردد. اما باید در نظر داشت که با پیشرفت همه‌جانبه‌ی این نوع شبکه‌ها، مشکلات امنیتی جدیدی نیز به وجود می‌آید. گسترش شبکه‌های دفاعی باعث می‌شود نهادهای دفاعی بیش‌ازپیش تحت تأثیر عوامل خارجی و تهدیدات قرار گیرند (تائویو و همکاران، ۲۰۱۳: ۱۴۲۰-۱۴۱۷).

ایجاد چارچوب معماری بومی اختصاصی و امن برای شبکه دفاعی کشور بر اساس مقتضیات خاص دفاعی و لزوم بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت سامانه‌ها در محیط شبکه محور و با در نظر گرفتن شاخص‌های امنیتی انجام می‌گیرد. در مدل‌های استاندارد موجود کمتر به حوزه کنترل، رصد و پایش پرداخته شده و بیشتر به استفاده از فضای اشتراکی سرویس‌ها در محیط‌های شبکه‌محور تأکید شده است؛ اما در مدل ارائه‌شده در این تحقیق، اهمیت امنیت سرویس‌ها، حفاظت از داده‌ها، کنترل دسترسی‌ها^۴ و در نظر گرفتن سیاست‌های دفاعی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص‌های الگوی بومی در نظر گرفته شده است. طراحی لایه امنیت در معماری شبکه دفاعی بر اساس‌های شاخص‌های ارائه‌شده، از دیگر دلایل اهمیت موضوع و ضرورت انجام این پژوهش است.

تحقیقات انجام‌شده بیانگر آن است که تاکنون روشی جهت استقرار زیرساخت‌های دفاعی کشور در یک محیط شبکه‌محور مبتنی بر رایانش ابری که متضمن ایجاد امنیت لازم نیز باشد انجام‌نشده است و معماری‌های موجود اگرچه برای سازمان‌های تجاری کافی به نظر می‌رسند اما پاسخگوی مهاجرت سازمان‌های دفاعی به این شبکه‌های امن نیستند و لازم است یک معماری امنیتی برای

-
- 1- Accessibility
 - 2- Performance
 - 3 - Extensibility
 - 4 - Access Control

این منظور طراحی و ارائه گردد. همچنین معماری C4ISR به دلیل عدم حمایت نهادهای دفاعی و ضعف در پیاده‌سازی نتوانسته مطالبات موردنظر نهادهای دفاعی کشور را برآورده نماید. با توجه به حساس بودن مراکز دفاعی کشور، تهدیدات امنیتی می‌تواند تمام منافع ورود به شبکه‌های دفاعی را از بین برده و نتایج جبران‌ناپذیری را برای این مراکز به وجود آورد. اتحادیه امنیت پردازش ابری ۱ دستورالعمل‌هایی را برای بهبود امنیت در شبکه‌ها ارائه نموده است که اگر این دستورالعمل‌های بین‌المللی با سیاست‌های امنیتی حوزه دفاعی کشور ادغام شوند، می‌توانند تبدیل به یک راهکار امنیتی مناسب برای ایجاد زیرساخت شبکه حوزه دفاعی گردند (آرفین و همکاران، ۲۰۱۵: ۳۰۶-۲۹۹).

چارچوب معماری امن بومی برای شبکه دفاعی کشور دارای چه شاخص‌ها و چه ویژگی‌هایی است؟

هدف از این تحقیق، ارائه یک چارچوب معماری امنیتی برای استقرار سامانه‌های دفاعی در محیط شبکه محور (شبکه دفاعی) است.

ایجاد معماری شبکه دفاعی امن، بومی و اختصاصی برای نهادهای دفاعی یک الزام می‌باشد. امنیت همواره به‌عنوان مهم‌ترین دغدغه در محیط شبکه‌های دفاعی است و امروزه این موضوع به یک چالش اساسی تبدیل شده است. مزیت‌های زیادی ایجاد شبکه دفاعی امن و اختصاصی برای نهادهای دفاعی، این سازمان‌ها را به سمت ایجاد و استفاده از آن‌ها هدایت کرده است. مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده در ارتباط با موضوع این تحقیق عبارت‌اند از:

مهدی نقیان فشارکی در تحقیقی معماری مرجع امنیتی برای سازمان‌هایی که خواستار پیوستن به محیط‌های شبکه محور هستند را موردبررسی قرار داده است. در این مقاله به شناخت سازمان و مهندسی نیازمندی‌های امنیتی سازمان، ترسیم معماری سطح بالای سازمان، نحوه نگاشت مؤلفه‌های امنیتی با بازیگران محیط شبکه و الگوهای پیاده‌سازی آن، تدوین الگوی رسمی معماری مرجع امنیتی و درنهایت به ارزیابی معماری مرجع امنیتی اشاره شده است (نقیان فشارکی، ۱، ۱۳۹۳).

مرکز فناوری اطلاعات وزارت دفاع^۲ در جهت شناسایی فرصت‌ها و مزیت‌هایی که در قبال استفاده از شبکه‌های دفاعی مبتنی بر رایانش ابری هستند، برنامه‌ریزی‌هایی را انجام داده تا بتواند وزارت

1- Cloud Security Alliance (CSA)
2- CIO (Chief Information Officer)

دفاع آمریکا را از یک حالت تکراری، پرزحمت، طاقت فرسا و پرهزینه به یک مجموعه چابک، امن و کم هزینه تبدیل کند. در این خصوص پروژه‌ای برای ایجاد یک شبکه خصوصی برای وزارت دفاع آمریکا با قابلیت‌های گفته شده در حال اجرا می‌باشد. هدف اصلی از محیط شبکه محور در وزارت دفاع آمریکا پشتیبانی از مأموریت سازمانی در هر جا و در هر زمان و بر روی هر وسیله دارای هویت در وزارت دفاع است. (تاکایی، ۲۰۱۲: ۴۳-۱)

ناسا سالیانه ۱٫۵ میلیارد دلار در بخش فناوری اطلاعات خود هزینه می‌کند تا بتواند زیرساخت امن و بهینه برای ذخیره‌سازی و پردازش داده‌های علمی در محیط شبکه محور فراهم کند. پروژه این استاک ۱ به‌عنوان بزرگ‌ترین محصول این شرکت می‌باشد (استوارت، ۲۰۱۱). ولوی و موحدی صفت در مقاله‌ای یک معماری امن برای استقرار زیرساخت‌های دفاعی ارائه کرده‌اند. در این معماری امنیت به‌عنوان شاخص اصلی مورد بررسی قرار گرفته است (ولوی و همکاران، ۱۳۹۴).

امروزه در پیشبرد بسیاری از امور دفاعی و نظارتی از شبکه‌های حسگر بی‌سیم استفاده می‌شود. امنیت در چنین شبکه‌ای نیز می‌بایست تأمین گردد. در همین راستا در مقاله (جون وو و همکاران، ۲۰۱۶: ۴۲۴-۴۱۶) نویسنده به بررسی شبکه‌های حسگر بی‌سیم در محیط‌های هوشمند مانند شهر هوشمند پرداخته است. علاوه بر آن، یک چارچوب سلسله‌مراتبی به‌منظور افزایش امنیت در شبکه‌های حسگر نیز در این مقاله پیشنهاد شده است. چارچوب امنیتی پیشنهادی در کنار افزایش امنیت در شبکه‌های حسگر بی‌سیم توانسته از پیچیدگی پیاده‌سازی آن بکاهد.

ب - مفهوم شناسی :

اگرچه ایجاد یک شبکه دفاعی دارای مزایای بسیاری برای سازمان‌های دفاعی هست که مهم‌ترین آن استفاده از منابع اشتراکی در یک محیط شبکه محور است، اما چالش‌ها و تهدیداتی نیز در این خصوص وجود دارد که به‌کارگیری کامل آن را برای سازمان‌های دفاعی با مشکلات جدی مواجه می‌کند. توسعه این نوع شبکه‌ها ممکن است بر اساس محدودیت‌هایی که سازمان‌های ارائه‌دهنده دارند، سطحی از عدم اطمینان را به وجود آورد و سازمان در مواردی با محدودیت منابع روبرو شود (کویورا ۲ و همکاران، ۲۰۱۱: ۲۴۷). به‌طور کلی چالش‌هایی که در اثر ایجاد شبکه‌های دفاعی به وجود می‌آیند به حوزه‌های زیر تقسیم می‌شوند:

- 1- Open Stack
- 2- Kuyoro

امنیت و حریم خصوصی: امنیت^۱ و حریم خصوصی^۲، به‌عنوان دو تهدید اصلی در ایجاد شبکه‌های دفاعی هستند. برای رفع این تهدیدات لازم است تا از روش‌هایی نظیر رمزنگاری و یا استفاده از تجهیزات و سامانه‌های امنیتی استفاده شود. (ویدیالکشمی، ۲۰۱۴: ۴۶۳-۴۵۶).

قابلیت اعتماد:^۳ شبکه دفاعی باید دارای قابلیت اعتماد باشد تا بتواند برای استقرار تجهیزات و سامانه‌ها در شرایط خاص و بحرانی مورد استفاده سازمان‌های دفاعی واقع گردد. از آنجاکه سرویس‌های ارائه‌شده در سازمان‌های دفاعی دارای طبقه‌بندی اطلاعاتی می‌باشند، لازم است که زیرساخت ارتباطی نیز دارای این قابلیت باشد که اطلاعات در آن نشت پیدا نکند. (سان، ۲۰۱۱: ۵۲-۲۸)

دسترس‌پذیری:^۴ یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های شبکه دفاعی، قابلیت دسترسی بالا است. از آنجایی که فعالیت‌های موجود در شبکه دفاعی می‌تواند بسیار بحرانی و دارای نقطه پایان زود هنگام باشد، لازم است سیستم‌ها به‌طور یکنواخت فعال بوده و قابلیت پاسخگویی به نیازهای کاربران را داشته باشند (مظهر، ۲۰۱۵: ۳۵۷).

قابلیت همکاری: سامانه‌های دفاعی مستقر بر روی یک شبکه دفاعی باید قادر باشند تا خدمات مربوطه را با یکدیگر ترکیب نمایند. این عمل از طریق خدمات مبتنی بر وب امکان‌پذیر می‌باشد اما تولید این‌گونه خدمات وب، پیچیده و نیاز به متخصصان این حوزه دارد (ماجک، ۲۰۱۵: ۶-۱)

قابلیت حمل:^۵ با توجه به آنکه لازم است برنامه‌های تولیدشده در محیط شبکه دفاعی از یک سرویس‌دهنده خاص خدمات به سرویس‌دهنده دیگری منتقل شوند، لازم است در این خصوص سیاست‌های مناسبی برای بهبود این امر اتخاذ گردد. در این صورت سامانه‌های کاربردی می‌تواند به‌راحتی از یک سرویس‌دهنده به سرویس‌دهنده دیگری منتقل شوند. این مشکل تاکنون به‌طور کامل حل نشده است زیرا هر یک از سرویس‌دهندگان خدمات شبکه‌های دفاعی، از روش‌های متفاوتی برای زیرساخت‌هایشان استفاده می‌کنند (هاردمن، ۲۰۱۳: ۱۱۸-۱۱۷).

-
- 1- security
 - 2- privacy
 - 3- reliability
 - 4- availability
 - 5- Portability

روش‌شناسی

شبکه دفاعی: بسیاری از سازمان‌های دفاعی در دنیا اصل ایجاد یک شبکه امن و اختصاصی حوزه دفاعی را پذیرفته‌اند و بسیاری از امور دفاعی مخصوصاً زیرساخت‌های دفاعی و حساس خود را بر روی این شبکه‌ها مستقر کرده‌اند. ویژگی‌های مهم شبکه‌های دفاعی در بخش قبل مورد بررسی قرار گرفت. در این تحقیق به منظور ایجاد ساختار جامع و یکپارچه برای کلیه سرویس‌ها و تجهیزات موجود در سازمان‌های دفاعی، یک معماری امن برای شبکه دفاعی پیشنهاد شده است. در این معماری بر اساس ملاحظات خاص دفاعی، مؤلفه‌های امنیتی ویژه‌ای نیز در نظر گرفته شده است. شبکه دفاعی متشکل از یک زیرساخت یکپارچه و توزیع شده^۱ است که این امکان را برای ارتباط امن تمامی مراکز نظامی و دفاعی کشور با یکدیگر مهیا می‌سازد. این شبکه با توجه به قابلیت‌هایی نظیر استفاده اشتراکی از منابع، در دسترس‌پذیر بودن خدمات در شرایط بحرانی، قابلیت اعتماد و چابکی و همچنین به دلیل استقرار در یک جغرافیای گسترده در کشور و داشتن اطلاعات طبقه‌بندی‌شده، باید در زیرساخت‌های رایانشی نظیر رایانش ابری مستقر گردد و کلیه ویژگی‌های معماری *C4ISR* را نیز دارا باشد. جدول ۱ فواید استفاده از شبکه‌های امن و اختصاصی حوزه دفاعی را در سه ویژگی چابکی، نوآوری و بهره‌وری نمایش می‌دهد.

با توجه به جدول ۱ مشاهده می‌شود که ایجاد شبکه‌های امن و یکپارچه دفاعی می‌تواند سازمان‌ها را به سوی افزایش انعطاف‌پذیری پیش برده و انجام کارها را آسان نماید. با این وجود استقرار سامانه‌های دفاعی بر روی شبکه دفاعی و حرکت از سمت سیستم‌های سنتی قدیمی به سوی خدمات شبکه محور، چالش‌های جدیدی را به وجود آورده است. سازمان‌های دفاعی باید در ابتدا مؤلفه‌ها و زیرساخت‌های لازم برای استقرار به محیط شبکه محور را شناسایی و سپس اقدام به مهاجرت بر روی این گونه شبکه‌ها کنند.

جدول ۱: فواید استفاده از شبکه دفاعی امن و اختصاصی برای سازمان‌های دفاعی

بهره‌وری	
شرایط فعلی (عدم وجود شبکه دفاعی)	استفاده از شبکه دفاعی امن و اختصاصی
استفاده محدود و کم از دارایی‌ها مستقل بودن سیستم‌ها از یکدیگر دشواری مدیریت سیستم‌ها	استفاده حداکثری از دارایی‌ها و منابع تجمع منابع و ایجاد یکپارچگی افزایش سرعت توسعه برنامه‌ها و زیرساخت‌ها
چابکی	
شرایط فعلی (عدم وجود شبکه دفاعی)	استفاده از شبکه دفاعی امن و اختصاصی
زمان زیاد برای ایجاد مراکز داده پیچیدگی در افزایش ظرفیت‌ها انجام درخواست‌های تکراری	پاسخگویی سریع به درخواست‌ها عدم افزونگی و جلوگیری از امور تکراری افزایش و کاهش سریع ظرفیت‌ها در بخش‌های دفاعی
نوآوری	
شرایط فعلی (عدم وجود شبکه دفاعی)	استفاده از شبکه دفاعی امن و اختصاصی
مالکیت دارایی‌ها و سرویس‌ها انجام امور تکراری	تغییر از مالکیت سرویس‌ها به مدیریت سرویس‌ها پذیرش آسان فناوری‌های نو ظهور

در یک محیط مبتنی بر شبکه امن دفاعی، به سازمان‌های دفاعی و غیر دفاعی اجازه داده می‌شود تا در یک محیط یکپارچه با یکدیگر در ارتباط بوده و منابع موجود را به صورت اشتراکی استفاده نمایند. شکل ۱ تصویری منطقی از یک ساختار دفاعی شبکه محور مبتنی بر رایانش ابری را نمایش می‌دهد. این محیط شبکه محور قادر است تا با یکپارچه کردن بسترها و زیرساخت‌ها، سازمان‌های دفاعی و حوزه‌های تابعه را با یکدیگر هماهنگ نماید.

شکل ۱: تصویری از یک شبکه دفاعی یکپارچه بین سازمان های دفاعی مختلف

چالش های امنیتی برای ورود سازمان های دفاعی به محیط شبکه دفاعی: سازمان های دفاعی در هنگام ورود به محیط رایانش ابری با چالش ها و تهدیداتی مواجه است که مهم ترین این چالش ها عبارت اند از: (ساندرز، ۲۰۱۳)

-دسترسی های غیرمجاز (از طریق احراز هویت نامناسب و یا بدون مجوز و آسیب رسانی به نرم افزارها، اطلاعات و منابع در حال استفاده)

-عدم تضمین محرمانگی اطلاعات که باید از طرف ارائه کنندگان خدمات شبکه انجام پذیرد

-افزایش سطح حملات مبتنی بر شبکه مانند حملات انکار سرویس

-مشکلات موجود در رمز کردن داده ها در یک محیط چند اجاره ای^۱

-محدودیت های حمل ناشی از رابط های برنامه نویسی نرم افزاری غیراستاندارد

- وجود حملات مبتنی بر استفاده از ماشین‌های مجازی^۱
 - نبود حفاظت از مرورگرهای اینترنت از حملات برای کاهش آسیب‌پذیری‌های امنیتی کاربر نهایی
 - عدم اعتماد در حفاظت از داده‌های سازمان‌ها از دسترسی‌های غیرمجاز
 - افشا، اصلاح و یا نظارت و همچنین عدم جلوگیری از دسترسی غیرمجاز به منابع زیرساخت شبکه‌ای

برای ورود سازمان‌های دفاعی به محیط شبکه دفاعی امن و اختصاصی دفاعی باید به فن‌آوری‌های کنترل دسترسی و تشخیص نفوذ در ارائه‌دهندگان سرویس‌های ابری نیز توجه شود.

زیرساخت ارتباطی: از دیگر ملزومات موجود در ایجاد، توسعه و استفاده از محیط شبکه دفاعی، وجود ارتباطات میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان خدمات است. درواقع یک زیرساخت ارتباطی امن و اختصاصی میان موجودیت‌های موجود در شبکه دفاعی باید طراحی و ایجاد شود. بدیهی است با توجه به اهمیت امنیت در ایجاد شبکه دفاعی، طراحی و ایجاد زیرساخت‌های ارتباطی چالش‌برانگیز است و استفاده از ارتباطات موجود در شرکت مخابرات به دلیل لحاظ نکردن بسیاری از تمهیدات امنیتی نمی‌تواند به‌عنوان یک راه‌حل مناسب مورد استفاده قرار گیرد. زیرساخت ارتباطی باید ایمن، چابک، دارای قدرت تحمل‌پذیری خطای بالا و دارای پهنای باند مناسب و پویا باشد تا بتواند پهنای باند لازم را در اختیار کاربران و سرویس‌ها قرار دهد (کاراباکاک، ۲۰۱۶: ۵۳۹-۵۲۶).

با توجه به وجود هزاران پایگاه اطلاعاتی و عملیاتی هوایی، دریایی و زمینی ثابت و سیار در سطح کشور، زیرساخت ارتباطی شبکه دفاعی باید بسیار انعطاف‌پذیر، در دسترس و قابل مدیریت باشد. زیرساخت ارتباطی شبکه دفاعی باید در نقاط حساس مانند صحنه نبرد دارای ویژگی‌های خاصی نظیر انتقال حجم بسیار زیاد داده‌ها در کسری از زمان، قابلیت دسترسی سراسری، تحویل مطمئن اطلاعات، ایجاد ارتباطات سیار و توانایی گسترده شدن پویا را داشته باشد. جلوگیری از انواع حملات فیزیکی، سایبری یا الکترونیکی، چند مسیری بودن ارتباطات، توانایی تخصیص مجدد مسیر، سیاست‌ها و اولویت‌بندی‌های فرماندهان و مسیریابی خودکار از جمله مهم‌ترین ملاحظات مطرح در ایجاد زیرساخت ارتباطی است به ایجاد دسترسی‌پذیری بالا می‌انجامد (جوشی، ۲۰۱۶: ۱۴-۶).

ملاحظات مطرح در شبکه دفاعی: محیط‌های اشتراکی که در اثر استفاده از شبکه‌های دفاعی به وجود می‌آید، منشأ ایجاد بسیاری از چالش‌ها و تهدیدات هستند. در یک محیط اشتراکی چندین کاربر از یک سامانه مشترک استفاده می‌کنند. این سامانه‌ها دارای منابع اشتراکی بوده و مسائل مربوط به تخصیص و مدیریت منابع در چنین محیطی حائز اهمیت خواهد بود. به‌علاوه، ارتباط‌های موجود میان این نوع سامانه‌ها با یکدیگر و یا با مصرف‌کنندگان خدمات دفاعی می‌تواند مستلزم ایجاد تهدیدات امنیتی و یا کاهش قابلیت دسترسی گردد. اگرچه مسائل مربوط به جداسازی کارکردها همیشه در یک شبکه دفاعی مطرح است، اما این چالش به‌طور کامل برطرف نگردیده است (مارکن، ۲۰۱۳: ۹-۱).

همچنین مجازی‌سازی به‌عنوان اصلی‌ترین محور در ایجاد و استقرار شبکه دفاعی مطرح می‌گردد. اگرچه مجازی‌سازی توانسته قابلیت استفاده از منابع سامانه‌ها را از طریق ارائه یک سامانه به چندین کاربر افزایش دهد، اما باعث بروز مشکلات جدیدی نیز گردیده است. در این خصوص ایجاد یک شبکه دفاعی امن و یکپارچه دارای ملاحظات و وجود دارد که مستلزم به‌کارگیری متخصصان این حوزه است و برای ایجاد چنین شبکه‌ای لازم است متخصصان این حوزه توجه کافی را نسبت به جنبه‌های مختلف ایجاد این شبکه داشته باشند. همان‌طور که در شکل ۲ نشان داده شده است، مسائل حائز اهمیت در شبکه دفاعی در هفت حوزه مطرح می‌شوند (واکا، ۲۰۱۳):

شکل ۲: ویژگی‌های مهم شبکه‌های دفاعی

از آنجاکه محیط شبکه دفاعی اشتراکی است بنابراین باید به مسئله رقابت میان کاربران برای استفاده از منابع توجه داشت. چه بسا بر اثر استفاده بیش از حد از منابع موجود در یک بخش از شبکه، عملکرد آن منبع کاهش یافته و باعث اختلال در عملکرد شبکه دفاعی شود. فرض کنید در هنگام انجام یک عملیات گسترده که لازم است داده‌های بسیار زیادی به یک‌باره تبادل شوند، از منابع بسیاری استفاده شود که به انفجار داده‌ها منجر گردد. باین وجود، اگر داده‌ها به سرعت نتوانند منتقل شوند باعث بروز مشکلات فراوانی خواهند شد. این مسئله در شبکه دفاعی می‌تواند به یک بحران تبدیل شود درحالی‌که در شبکه‌های معمولی شاید به مراتب کم‌هزینه‌تر بوده و تنها ارائه‌دهنده‌ی خدمات لازم است تا جریمه‌ای را بر اساس قرارداد سطح سرویس به کاربر بپردازد. یکی دیگر از محوری‌ترین مؤلفه‌هایی که لازم است در محیط شبکه دفاعی در نظر گرفته شود، نظارت بر مکان قرارگیری داده‌ها، عملکرد سیستم و کیفیت سرویس‌ها است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

تحقیق حاضر به دنبال ارائه یک الگو برای معماری امنیتی به منظور استقرار سامانه‌های دفاعی در محیط شبکه محور است. در این خصوص پس از دریافت نظرات خبرگان شرکت‌کننده در این تحقیق و انجام مصاحبه‌های متعدد، مهم‌ترین اقداماتی که باید در این راستا انجام پذیرد به شرح زیر عنوان می‌گردد:

۱. لایه امنیت به‌عنوان لایه اصلی در زیرساخت معماری شبکه دفاعی به‌گونه‌ای طراحی شود که همه لایه‌های موجود شبکه و ارتباطات بین آن‌ها بر روی این لایه خاص و مهم قرار گیرد. این لایه باید بر روی همه لایه‌ها و سرویس‌های موجود اشراف داشته باشد.
۲. سازمان‌های دفاعی برای استفاده شبکه دفاعی باید از یک شبکه خصوصی دفاعی امن و یکپارچه استفاده کنند و معماری لازم بر اساس استانداردها و نیازهای بومی طراحی و بکار گرفته شود. توجه به امنیت در ساختار این شبکه‌ها دفاعی حائز اهمیت است و باید کلیه سرویس‌ها و خدمات حوزه دفاعی بین نهادهای دفاعی در این شبکه تعریف گردند.
۳. ساختار شبکه حوزه دفاعی باید همه ارکان اصلی نهادهای دفاعی را شامل شود تا بتواند از ظرفیت‌های تعاملی و فضاهای اشتراکی برای انجام عملیات مشترک دفاعی استفاده کند. بازیگران اصلی در این شبکه شامل ارائه‌دهندگان سرویس‌های دفاعی، کاربران خدمات و ناظران شبکه می‌باشند.

۴. تعیین روش‌های احراز هویت، اطمینان از نگهداری امن کلان داده‌ها و تعیین سیاست‌های استفاده از رمزنگارها، دیواره‌های آتش و سامانه‌های تشخیص نفوذ در محیط شبکه دفاعی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و لازم است که سیاست‌های لازم در این خصوص تدوین و ابلاغ گردد.

۵. تعامل‌پذیری بین سازمان‌های دفاعی در حوزه‌های اطلاعات، سامانه‌ها و خدمات توسط شبکه دفاعی به وجود می‌آید و سازمان‌های دفاعی کشور می‌توانند به صورت دائم و پویا با یکدیگر هماهنگ و در ارتباط باشند. در نظر بگیریید نیروهای هوایی و دریایی هرکدام دارای یک شبکه دفاعی اختصاصی بوده و هر دوی آنها به شبکه دفاعی کشور که در سطح بالاتر قرار دارد، متصل باشند. در این حالت می‌توان هماهنگی‌های لازم و اجرای دستورات به نیروی هوایی را در زمان مانور نیروی دریایی صادر نمود. وجود تعاملات بین نهادهای دفاعی در شبکه دفاعی کشور این فرصت را به فرماندهان رده‌بالا و تصمیم‌گیر سازمان‌ها می‌دهد تا بتوانند بر سایر بخش‌های سازمان خود اشراف اطلاعاتی داشته باشند.

۶. یکی از قابلیت‌های سازمان‌های دفاعی که در محیط شبکه‌محور به وجود می‌آید، چابکی است که بخشی از این مسئله در اثر کوچک‌سازی سازمانی ایجاد می‌شود که از مزیت‌های ایجاد شبکه است.

۷. تعامل بانک‌های اطلاعاتی و پایگاه‌های داده مربوط به سازمان‌های دفاعی و ایجاد یک بانک اطلاعاتی جامع یکپارچه دفاعی می‌تواند به مسئله هماهنگی بین نیروهای دفاعی بیانجامد. این مسئله در خصوص اطلاعات راهبردی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

۸. وجود شبکه اختصاصی امن دفاعی با محدودیت‌ها و سطوح خاص دسترسی که بر روی داده‌ها و سامانه‌های آن تعریف می‌شود، به افزایش قابلیت محرمانگی در اطلاعات منجر می‌شود. برای افزایش محرمانگی در اطلاعات حوزه دفاع، علاوه بر آنکه باید از روش‌های فنی محرمانگی مانند رمزنگاری استفاده شود باید نحوه تعامل نهادهای دفاعی، ممیزی‌ها، رصد و پایش اطلاعات در شبکه دفاعی به گونه‌ای تعریف شود تا به حداکثر امنیت در دسترسی به اطلاعات منجر شود.

معماری امنیت در شبکه حوزه دفاعی: در استقرار شبکه دفاعی در کشور ضمن توجه به مدل‌های مرجع و استاندارد، باید به مؤلفه‌هایی نظیر نحوه تعامل بازیگران در محیط رایانش ابری

حوزه دفاعی، اصل مقیاس‌پذیری^۱، اصل یکپارچگی، تداوم سرویس‌ها در زمان رفتن از وضعیت فعلی به وضعیت کامل استقرار شبکه دفاعی، در نظر گرفتن مؤلفه‌های خاص بومی (مانند مؤلفه فرهنگی و جغرافیایی) و در نظر گرفتن سطوح دسترسی و محرمانگی توجه کامل شود. وجود موانع فنی و امنیتی همانند درخواست یک نیازمندی سخت و پیچیده امنیتی از یک زیرساخت، ممکن است استفاده از شبکه دفاعی را در زمان‌های بحرانی با چالش‌های جدی مواجه کند (لی، ۲۰۱۵: ۱۵۰-۱۳۲). مشکل مهم در این زمینه، مطلوب نبودن امنیت سرویس‌های شبکه دفاعی است. ضمن آنکه راهکارهای سنتی امنیتی هم در این حوزه پاسخ‌گو نمی‌باشند. بنابراین قوانین جدیدی در حوزه حملات و دفاع سایبری با استفاده از سرویس‌های شبکه محور به تصویب سازمان‌های دفاعی رسیده است.

بر اساس موارد بیان‌شده و دریافت نظرات خبرگان حوزه دفاعی که در این تحقیق شرکت کرده‌اند، الگوی امنیت برای معماری شبکه به صورت شکل ۳ نمایش داده شده است. اجزاء این شکل به صورت زیر تعریف شده‌اند:

لایه تجهیزات: در این قسمت تجهیزات و زیرساخت‌های به‌کاررفته در شبکه دفاعی مستقر هستند. بدیهی است امنیت این تجهیزات قبل از به‌کارگیری باید احراز شده باشد و حتی‌الامکان از تجهیزات ساخت داخل کشور استفاده شود.

منابع مجازی شده: مجازی‌سازی یکی از ارکان اصلی محیط‌های شبکه محور می‌باشد که باعث بهره‌وری حداکثری از منابع و صرفه‌جویی در به‌کارگیری از تجهیزات می‌گردد. مجازی‌سازی در سطح سرورها و ذخیره‌سازها به افزایش توان مدیریت فنی می‌انجامد.

فراهم‌کننده خدمات ابری دفاعی: بر اساس مدل‌های استاندارد، فراهم‌کنندگان خدمات وظایفی نظیر ارائه سرویس‌های اصلی (نرم‌افزار، پلتفرم‌ها و زیرساخت) را بر عهده دارند. از دیگر خدمات این بخش تأمین امنیت و محرمانگی در ارائه سرویس‌ها می‌باشد و باید این تضمین را به وجود آورد که سرویس‌ها در یک محیط امن به دست کاربران خواهند رسید.

شکل ۳. الگوی امنیت برای معماری شبکه حوزه دفاعی

در معماری شبکه حوزه دفاع باید سرویسی تحت عنوان امنیت به مجموعه اضافه شود تا اشراف امنیتی بر روی سایر سرویس ها و خدمات به وجود آورد. همچنین تأمین یکپارچگی، محرمانگی و دسترس پذیری به سرویس ها علی الخصوص در شرایط بحرانی در این بخش انجام می گیرد. نظارت بر امنیت خدمات برون سپاری شده دفاعی که حائز اهمیت می باشد نیز بر عهده این بخش است و سرویس هایی به عوامل خارج از سازمان دفاعی سپرده می شوند که از امنیت آن ها اطمینان حاصل شده باشد. تأمین و پیکربندی زیرساخت های مورداستفاده در معماری رایانش ابری دفاعی که غالباً در لایه حامل و فیزیکی وجود دارند نیز در این قسمت تعبیه شده است. نحوه پیکربندی زیرساخت شبکه ای که در شبکه دفاعی مورداستفاده قرار می گیرد دارای طبقه بندی های لازم می باشد و لازم است که امنیت پیکربندی تأمین گردد. همچنین مدیریت پیکربندی کارگزاری شبکه ارتباطی دفاعی که بستر اصلی برای زیرساخت ارتباطی کلیه شبکه های نیروهای مسلح می باشد نیز در این قسمت انجام می شود. لازم به ذکر است وجود این شبکه امن باعث شده تا دغدغه های ارتباطات بین کلیه بخش های شرکت کننده در محیط رایانش ابری از بین برود و لازم نباشد در این تحقیق به آن پرداخته شود.

کاربران شبکه دفاعی: همان مصرف‌کنندگان خدمات هستند که سرویس‌های دفاعی موردنیاز را از فراهم‌کنندگان سرویس‌ها دریافت می‌کنند. با توجه به آنکه امنیت سرویس‌ها و امنیت ارتباطات در بخش‌های دیگر تأمین‌شده این اطمینان خاطر وجود دارد که سرویس‌هایی که به دست کاربران می‌رسند امن می‌باشند.

بازرسی شبکه دفاعی: امنیت مهم‌ترین بخش معماری شبکه دفاعی است و در معماری ارائه‌شده لازم است که تمامی حوزه‌های دفاعی مورد رصد و پایش قرار گیرند. در این بخش کلیه رخدادهای و تهدیدات از طریق روش‌های لازم موردبررسی قرار می‌گیرند. خدمات برون‌سپاری نیز باید موردبررسی دقیق امنیتی قرار گیرد که این حوزه نیز در این بخش انجام می‌شود. همچنین پایداری خدمات و سرویس‌ها که از ملزومات سامانه‌های دفاعی است باید به‌طور دقیق مورد رصد و پایش قرار گیرد و تضمین پایداری در ارتباطات برقرارشده توسط زیرساخت ارتباطی نیروهای مسلح نیز باید در این قسمت موردبررسی قرار گیرد.

واسط‌های کاربری و کارگزاری: در معماری رایانش ابری، خدمات و سرویس‌هایی که از طرف فراهم‌کنندگان به کاربران ارائه می‌شود از طریق واسط‌ها و کارگزارها^۱ صورت می‌گیرد. در معماری شبکه دفاعی، بخش‌هایی اضافه شده است که عمده آن‌ها نقش مدیریت سرویس‌ها، مدیریت پایگاه‌های داده و بانک‌های اطلاعاتی، مدیریت شبکه زیرساخت ارتباطی خاص نیروهای مسلح و برون‌سپاری خدمات دفاعی را بر عهده دارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

امروزه فناوری اطلاعات در تمامی عرصه‌های زندگی حضور دارد و یکی از نوظهورترین حوزه‌های فناوری اطلاعات در عصر حاضر، شبکه‌های دفاعی برای نهادهای دفاعی است. بسیاری از سازمان‌های دفاعی این فناوری را قبول کرده‌اند که دلایل آن استفاده حداکثری از منابع سیستم‌ها، کاهش هزینه‌ها، چابکی و نوآوری در سازمان‌های دفاعی است. با توجه به حائز اهمیت بودن امنیت در زیرساخت‌های حوزه دفاعی و به‌منظور کاهش تهدیدات، در معماری شبکه دفاعی پیشنهادی لایه امنیت به‌عنوان یک لایه دربرگیرنده کل معماری در نظر گرفته شده است. در این خصوص نحوه جانمایی امنیت در بخش‌های اصلی شبکه دفاعی مانند ارائه‌دهندگان سرویس‌های

دفاعی، کاربران خدمات دفاعی، بازرسی‌ها و کارگزاری‌های امنیت و همچنین در بخش‌های حامل و زیرساخت‌های فیزیکی و منابع مجازی شده مشخص شده است. همچنین در معماری ارائه شده، امنیت در بخش‌هایی نظیر مدیریت خدمات برون‌سپاری، مدیریت رخدادهای و وقایع، مدیریت کارگزاری شبکه نیروهای مسلح، تأمین و پیگیری زیرساخت، مدیریت تهدیدات و همچنین کنترل ورود به شبکه دفاعی موردتوجه قرار گرفته و عامل‌های رصد و پایش تهدیدات و مخاطرات رایانش ابری حوزه دفاعی مشخص گردیده‌اند.

ب - پیشنهادها

در راستای مباحث مطرح شده در این مقاله پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- ۱- از الگوی ارائه شده در این مقاله در طراحی و اجرای معماری‌های امنیت پایه برای سازمان‌های دفاعی کشور استفاده گردد.
- ۲- تحقیقات در خصوص معماری‌های امنیت پایه برای سازمان‌های دفاعی کشور که مبتنی بر فناوری‌های نوظهور علی‌الخصوص سه فناوری رایانش ابری، اینترنت اشیا و کلان داده‌ها باشد ادامه یابد.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- نقیان فشارکی، مهدی، "ارائه معماری مرجع امنیتی محیط رایانش ابر خصوصی سازمان"، فصلنامه علمی-پژوهشی امنیت پژوهی، (۱۳۹۳).
- ولوی، محمدرضا، (۱۳۹۴)، "ارائه الگوی امن استقرار زیرساخت‌های دفاعی کشور در محیط رایانش ابری"، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات بین‌رشته‌ای راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

ب - منابع انگلیسی:

- Arifeen, F. U., Siddiqui, R. A., Ashraf, S., & Waheed, S. (2015). "Inter-Cloud Authentication through X. 509 for defense organization". Paper presented at the 2015 12th International Bhurban Conference on Applied Sciences and Technology (IBCAST).
- B., Wong, R. K., Ghanavati, M., & Chi, C. H. (2014). "Privacy as a service in social network communications". Paper presented at the Services Computing (SCC), 2014 IEEE International Conference on.
- Chung, C.-J., Xing, T., Huang, D., Medhi, D., & Trivedi, K. (2015). "SeReNe: on establishing secure and resilient networking services for an SDN-based multi-tenant datacenter environment". Paper presented at the 2015 IEEE International Conference on Dependable Systems and Networks Workshops.
- D. Sun, G. Chang, L. Sun, X. Wang, (2011), "Surveying and Analyzing Security, Privacy and Trust Issues in Cloud Computing Environments", *Procedia Engineering*, vol. 15, 2852-2856.
- Karabacak, B., Yildirim, S. O., & Baykal, N. (2016). "Regulatory approaches for cyber security of critical infrastructures: The case of Turkey". *Computer Law & Security Review*, 32(3), 526-539.
- Hardman, O., Groat, S., Marchany, R., & Tront, J. (2013). "Optimizing a network layer moving target defense for specific system architectures". Paper presented at the Proceedings of the ninth ACM/IEEE Symposium on Architectures for Networking and Communications Systems.
- Joshi, B. K., Shrivastava, M. K., & Joshi, B. (2016). "Security Threats and Their Mitigation in Infrastructure as a Service". *Perspectives in Science*.
- Li, J., Feng, Z., Feng, Z., & Zhang, P. (2015). "A survey of security issues in cognitive radio networks". *China Communications*, 12(3), 132-150

- Májek, V., & Gazárková, O. (2015). "Networked interoperable real-time information services as a partial solution of command and control systems interoperable connection". Paper presented at the Military Technologies (ICMT), 2015 International Conference on.
- Marcon, D. S., Oliveira, R. R., Neves, M. C., Buriol, L. S., Gaspar, L. P., & Barcellos, M. P. (2013). "Trust-based grouping for cloud datacenters: improving security in shared infrastructures". Paper presented at the IFIP Networking Conference, 2013.
- Mazhar Ali, Samee U. Khan, Athanasios V. Vasilakos,(2015), "Security in cloud computing: Opportunities and challenges", Information Sciences, Volume 305, 357-383
- Ryan R. Wagner, Tristan J. Weir, (2015), "Department of Defense Use of Commercial Cloud Computing Capabilities and Services", Institute for Defense Analyses (IDA).
- Sanders, C., & Smith, J. (2013). "Applied network security monitoring: collection, detection, and analysis": Elsevier.
- S.O. Kuyoro, F. Ibikunle, O. Awodele, (2011), "Cloud Computing Security Issues and Challenges", International Journal of Computer Networks 3, pp. 247-255.
- Takai and M.Teresa, "DoD Cloud Computing Strategy," *Department of Defense Chief Information Officer*, 2012.
- Vacca, J. R. (2013). "Network and system security": Elsevier.
- W. Stuart, "IBM Cloud Services Balancing compute options: How IBM Smart Cloud can be a catalyst for IT transformation," TECHNOLOGY BUSINESS RESEARCH, 2011.
- Wu, J., Ota, K., Dong, M., & Li, C. (2016). "A Hierarchical Security Framework for Defending Against Sophisticated Attacks on Wireless Sensor Networks in Smart Cities". IEEE Access, 4, 416-424.
- Yu, T., Cao, X., Chen, Z., & Zhang, C. (2013). "Research on Network Attack and Defense of SCADA System Model Based on FNN". Paper presented at the Computational and Information Sciences (ICCIS), 2013 Fifth International Conference on.

دکترین نظامی کارگزار محور شیوه‌ای نوین در جنگ‌های نامتقارن

سید علی مرتضویان فارسانی^۱، علی اصغر آقابالا زاده^۲

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۱۸

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۰۹

چکیده

دکترین‌های نظامی در سطوح مختلف (راهبرد، عملیات و تاکتیک) نقش بسیار مهمی را در توصیف و تبیین رویکرد نظامی کشورها در نحوه بسیج و پشتیبانی نیروهای درگیر، شرح و تصویرسازی از صحنه نبرد و همچنین تبیین بهترین شیوه‌های هدایت نیروها ایفاء می‌کنند. در این مقاله محقق تلاش نموده تا از منظر هستی‌شناختی به پدیده دکترین‌های کارگزار محور و نقش عوامل ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی در جنگ‌های نامتقارن بپردازد. محقق برای روشن نمودن سمت و سوی پژوهش سؤالات ذیل را مطرح نموده است:

- کارکرد عامل ایدئولوژی در دکترین‌های نظامی کارگزار محور چگونه است؟
- کارکرد عامل انگاره‌های اجتماعی - فرهنگی در دکترین‌های نظامی کارگزار محور چگونه است؟

محقق برای انجام این پژوهش به صورت ترکیبی کیفی و کمی مبتنی بر علم پدیدارشناسی، خبرگی و توزیع پرسشنامه صاحب‌نظران حوزه‌های مرتبط و پرسشنامه جهت تأیید نهایی بهره برده است. در انتها محقق توانسته است ضمن معرفی پدیده دکترین نظامی کارگزار محور، عوامل شکل‌گیری راهبردهای گذار از پارادایم‌های موجود، بسترها، عوامل مداخله‌گر به پیامدهای ناشی از آن و راهکارهای ایجاد و یا خنثی‌سازی آن بپردازد.

واژگان کلیدی: دکترین نظامی، انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی، جنگ نامتقارن، ایدئولوژی و کارگزار محور

۱ - استادیار، گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکز a-mortazav@yahoo.com

۲ - مربی علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی (نویسنده مسئول) balazadehali6@gmail.com

مقدمه

جنگ به عنوان یکی از قدیمی ترین رخداد‌های تاریخ بشریت همواره مورد توجه کارشناسان حوزه‌های نظامی و غیرنظامی قرار داشته است. وقوع جنگ‌ها موجب تحولاتی شگرف در جوامع انسانی بوده است، تا جایی که می‌توان بین جنگ و پیشرفت‌های صنعتی و تحولات اجتماعی رابطه‌ای متقابل تصور نمود.

با آغاز انقلاب صنعتی در اروپا و ورود انسان به دوران مدرن، جنگ‌ها نیز چهره‌ای نو به خود گرفتند و با به کارگیری فناوری روز، رویدادهای عظیمی را طی صدساله اخیر رقم زده‌اند، که حاصل آن علاوه بر تلفات سنگین و آوارگی میلیون‌ها نفر انسان در این کره خاکی تغییر در جغرافیای سیاسی کشورها بوده است. جنگ در دوران مدرن همواره به دنبال کسب اهداف سیاسی پس از شکست روند دیپلماتیک و در جهت تحمیل اراده به طرف مقابل، به عنوان ابزار خوشونت در اختیار سیاستمداران بوده است.

یکی از چالش‌های موجود در جنگ‌ها احتمال عدم توازن نیروهای درگیر از حیث عده و فناوری تجهیزات بوده است، که این امر اغلب موجب تغییر روش‌ها در صحنه درگیری (سطح تاکتیک) توسط طرف ضعیف‌تر می‌شود. امروزه این شیوه‌های نبرد تحت عنوان جنگ‌های نامتقارن شناخته می‌شوند. نمونه‌ی کاربرد شیوه جنگ‌های نامتقارن در عصر حاضر با توجه به تعاریف موجود را می‌توان در جنگ ویتنام مشاهده نمود، که شکستی فاجعه‌بار را برای نیروهای نظامی فرانسه و در پی آن آمریکا به همراه داشت. مفهوم جنگ‌های نامتقارن در گذشته تحت عناوین جنگ‌های چریکی و میلیشیاپی (گریلابی) شناخته می‌شد، که پس از حمله به برج‌های تجارت جهانی در یازده سپتامبر ۲۰۰۱، این گونه جنگ‌ها تحت عنوان جنگ‌های نامتقارن توسط نظریه پردازان آمریکایی وارد ادبیات سیاسی - نظامی جهان گردید.

پیامدهای شگرف حاصل از جنگ بین نیروهای حزب‌ا... لبنان و رژیم صهیونیستی، مبتنی بر شیوه‌های نبرد نامتقارن، نظر کارشناسان نظامی به این گونه از درگیری‌ها و نتایج حاصله از آن در سطح نیروهای عمل‌کننده و شکل درگیری را به خود جلب نموده است.

نکته بارز در جنگ‌های نامتقارن تکیه بیش از پیش نیروهای عمل‌کننده به عامل «انسانی و انگیزه-هایش» در مقایسه با ساختارهای رایج و صورت‌بندی‌های پیچیده در ارتش‌های کلاسیک و مدرن می‌باشد. محوریت انسان در این گونه جنگ‌ها، به دلیل ویژگی‌های ماهوی آن، از جمله قابلیت انجام اقدامات و اعمال نوظهور و غیرقابل پیش‌بینی، فضایی دینامیک و پیچیده‌ای را در صحنه نبرد پدید

می‌آورد که انجام محاسبات و ارائه راهکارهای متقابل از سوی سامانه‌های فرماندهی و کنترل مجهز به پیشرفته‌ترین ابررایانه‌های نظامی را نیز با چالش و مشکلات جدی روبرو می‌سازد. در حقیقت جنگ‌های نامتقارن نقطه‌ی اوج درگیری ماشین (ساختارهای مدرن و مکانیکی)، در تقابل با قدرت و سرعت تفکر انسان (قدرت هوشمند و هوشیار نرم) به‌عنوان کارگزار و عامل اصلی صحنه درگیری می‌باشد.

شکل‌گیری شیوه‌های نبرد نامتقارن و موفقیت‌های کسب‌شده توسط طرف ضعیف‌تر درگیر، نخست به‌عنوان یک عملیات ایذایی برای کارشناسان نظامی محسوب می‌شد و حتی در بعضی موارد با مفاهیم رایج‌تر در فرهنگ نظامی، مانند جنگ‌های نامنظم و عملیات تروریستی، یکسان شمرده می‌شدند. به همین جهت متخصصان علوم نظامی استفاده از این‌گونه جنگ‌ها را برای نیل به یک هدف سیاسی ناکارآمد می‌پنداشتند و لذا تحقق این مهم را فقط از طریق به‌کارگیری ارتش‌های منظم و منسجم می‌دانستند. نتایج سیاسی و نظامی حاصل از نبردهای صورت گرفته در دهه اخیر میلادی و بهره‌گیری موفقیت‌آمیز طرف‌های ضعیف از شیوه‌های نامتقارن، عکس نظریه‌های نظامی مرسوم را به اثبات رسانده است، به‌نحوی که ماحصل جنگ‌های نامتقارن نشان از اثرگذاری قابل توجه آن‌ها در تقابل با رویکردهای رایج نظامی دارد. از این‌رو امروزه شاهد لزوم تغییر در پارادایم‌های نظامی از محوریت سازمان به محوریت انسان و روابط انسانی و اثربخشی هر چه بیشتر توسط گروه‌های نظامی کوچک و حتی بسیار بزرگ هستیم، که لزوم درک و شناخت آن برای دولت‌ها به جهت ایجاد فهم بهتر و رصد روند تغییرات در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و نظامی در مسیر حفظ ثبات امنیت داخلی و خارجی امری ضروری می‌نماید.

جنگ به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین رخدادهای تاریخ بشریت همواره مورد توجه کارشناسان حوزه‌های نظامی و غیرنظامی قرار داشته است. وقوع جنگ‌ها موجب تحولاتی شگرف در جوامع انسانی بوده است، تا جایی که می‌توان بین جنگ و پیشرفت‌های صنعتی و تحولات اجتماعی رابطه‌ای متقابل تصور نمود.

با آغاز انقلاب صنعتی در اروپا و ورود انسان به دوران مدرن، جنگ‌ها نیز چهره‌ای نو به خود گرفتند و با به‌کارگیری فناوری روز، رویدادهای عظیمی را طی صدساله اخیر رقم زده‌اند، که حاصل آن علاوه بر تلفات سنگین و آوارگی میلیون‌ها نفر انسان در این کره خاکی تغییر در جغرافیای سیاسی کشورها بوده است. جنگ در دوران مدرن همواره به دنبال کسب اهداف سیاسی

پس از شکستِ روند دیپلماتیک و در جهت تحمیل اراده به طرف مقابل، به عنوان ابزار خشونت در اختیار سیاستمداران بوده است.

یکی از چالش‌های موجود در جنگ‌ها احتمال عدم توازن نیروهای درگیر از حیث عده و فناوری تجهیزات بوده است، که این امر اغلب موجب تغییر روش‌ها در صحنه درگیری (سطح تاکتیک) توسط طرف ضعیف‌تر می‌شود. امروزه این شیوه‌های نبرد تحت عنوان جنگ‌های نامتقارن شناخته می‌شوند. نمونه‌ی کاربرد شیوه جنگ‌های نامتقارن در عصر حاضر با توجه به تعاریف موجود را می‌توان در جنگ ویتنام مشاهده نمود، که شکستی فاجعه‌بار را برای نیروهای نظامی فرانسه و در پی آن آمریکا به همراه داشت. مفهوم جنگ‌های نامتقارن در گذشته تحت عناوین جنگ‌های چریکی و میلیشیایی (گریلابی) شناخته می‌شد، که پس از حمله به برج‌های تجارت جهانی در یازده سپتامبر ۲۰۰۱، این‌گونه جنگ‌ها تحت عنوان جنگ‌های نامتقارن توسط نظریه‌پردازان آمریکایی وارد ادبیات سیاسی - نظامی جهان گردید.

پیامدهای شگرف حاصل از جنگ بین نیروهای حزب‌ا... لبنان و رژیم صهیونیستی، مبتنی بر شیوه‌های نبرد نامتقارن، نظر کارشناسان نظامی به این‌گونه از درگیری‌ها و نتایج حاصله از آن در سطح نیروهای عمل‌کننده و شکل درگیری را به خود جلب نموده است.

نکته بارز در جنگ‌های نامتقارن تکیه بیش از پیش نیروهای عمل‌کننده به عامل «انسانی و انگیزه-هایش» در مقایسه با ساختارهای رایج و صورت‌بندی‌های پیچیده در ارتش‌های کلاسیک و مدرن می‌باشد. محوریت انسان در این‌گونه جنگ‌ها، به دلیل ویژگی‌های ماهوی آن، از جمله قابلیت انجام اقدامات و اعمال نوظهور و غیرقابل پیش‌بینی، فضایی دینامیک و پیچیده‌ای را در صحنه نبرد پدید می‌آورد که انجام محاسبات و ارائه راهکارهای متقابل از سوی سامانه‌های فرماندهی و کنترل مجهز به پیشرفته‌ترین ابررایانه‌های نظامی را نیز با چالش و مشکلات جدی روبرو می‌سازد. در حقیقت جنگ‌های نامتقارن نقطه‌ی اوج درگیری ماشین (ساختارهای مدرن و مکانیکی)، در تقابل با قدرت و سرعت تفکر انسان (قدرت هوشمند و هوشیار نرم) به عنوان کارگزار و عامل اصلی صحنه درگیری می‌باشد و لذا این مقاله به دنبال تبیین چیستی دگرترین‌های نظامی کارگزار محور می‌باشد.

شکل‌گیری شیوه‌های نبرد نامتقارن و موفقیت‌های کسب‌شده توسط طرف ضعیف‌تر درگیر، نخست به عنوان یک عملیات ایدایی برای کارشناسان نظامی محسوب می‌شد و حتی در بعضی موارد با مفاهیم رایج‌تر در فرهنگ نظامی، مانند جنگ‌های نامنظم و عملیات تروریستی، یکسان شمرده می‌-

شدند. به همین جهت متخصصان علوم نظامی استفاده از این گونه جنگ‌ها را برای نیل به یک هدف سیاسی ناکارآمد می‌پنداشتند و لذا کارشناسان نظامی نیل به این مهم را فقط از طریق به‌کارگیری ارتش‌های منظم و منسجم می‌دانستند. نتایج سیاسی و نظامی حاصل از نبردهای صورت گرفته در دهه اخیر میلادی و بهره‌گیری موفقیت‌آمیز طرف‌های ضعیف از شیوه‌های نامتقارن، عکس نظریه-های نظامی مرسوم را به اثبات رسانده است، به نحوی که ماحصل جنگ‌های نامتقارن نشان از اثرگذاری قابل توجه آن‌ها در تقابل با رویکردهای رایج نظامی دارد. از این رو امروزه شاهد لزوم تغییر در پارادایم‌های نظامی از محوریت سازمان به محوریت انسان و روابط انسانی و اثربخشی هر چه بیشتر توسط گروه‌های نظامی کوچک و حتی بسیار بزرگ هستیم، که لزوم درک و شناخت آن برای دولت‌ها به جهت ایجاد فهم بهتر و رصد روند تغییرات در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و نظامی در مسیر حفظ ثبات امنیت داخلی و خارجی امری ضروری می‌نماید.

پرسش اصلی: دکترین نظامی کارگزار محور در جنگ‌های نامتقارن چیست و کارکرد عوامل ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی- فرهنگی در آن چگونه است؟

پرسش‌های فرعی: (۱) کارکرد عامل ایدئولوژی در دکترین‌های نظامی کارگزار محور چگونه است؟
(۲) کارکرد عامل انگاره‌های اجتماعی- فرهنگی در دکترین‌های نظامی کارگزار محور چگونه است؟
فرضیه‌های تحقیق:

(۱) فرضیه اصلی: دکترین‌های نظامی کارگزار محور با تأکید بر کارکرد عوامل ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی- فرهنگی، هسته اصلی جنگ‌های نامتقارن بشمار می‌آیند.
(۲) فرضیه بدیل: دکترین‌های نظامی ساختار محور با تأکید بر کارکرد عوامل فناوری و صورت‌بندی‌های سازمانی، هسته اصلی جنگ‌های نامتقارن بشمار می‌آیند.

اهداف:

الف- هدف اصلی: در این مقاله، محقق به دنبال تبیین هستی‌شناختی دکترین نظامی کارگزار محور با تأکید بر عوامل ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی است.

ب- اهداف فرعی: (۱) تبیین چگونگی کارکرد عامل ایدئولوژی در دکترین‌های نظامی کارگزار محور.

(۲) تبیین چگونگی کارکرد عامل انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی در دکترین‌های نظامی کارگزار محور.

مبانی نظری

الف - پیشینه :

بر اساس جستجوی به عمل آمده از منابع خارجی همچون؛ کتاب‌ها، مجلات و همچنین اینترنت و با توجه مقاله که در حوزه هستی‌شناختی می‌باشد هیچ‌گونه سابقه‌ای در خصوص تبیین کارگزار محوری در جنگ در داخل و خارج از کشور انجام نپذیرفته است.

ب - مفهوم شناسی :

ایدئولوژی^۱: به مجموعه‌ای از ایده‌ها و ایده‌آل‌های خودآگاه و ناخودآگاه گویند که سازنده‌ی اهداف، انتظارات و انگیزه‌ها می‌باشد و بالأخص تشکیل‌دهنده پایه‌های رویکردها و نظریه‌های سیاسی و اقتصادی است (High, 2008: 12).

دکترین (نظامی)^۲: مجموعه‌ای از تئوری‌ها و دانش نظامی که در آن ماهیت نبرد، شیوه آماده‌سازی نیروهای مسلح برای نبرد و شیوه درگیری در نبرد برای دستیابی به پیروزی مشخص می‌شود و بیش از آن که دستوری باشد، توصیفی است و در زمان اجرا نیاز به تفسیر دارد (آشتیانی، ۱۳۸۸: ۱۴).
انگاره‌های اجتماعی - فرهنگی^۳: مجموعه‌ای از مفروضات، ارزش‌ها، تجربیات و معیارها که هر جامعه واقعیات پیرامون خود را در چارچوب این مجموعه که به آن عادت کرده تحلیل و توصیف می‌کند (Vygotsky, 1978: 8).

ساختار و کارگزار^۴: ساختار، به قرارها و توافقات مدل شده که انتخاب‌ها و فرصت‌ها در محدوده و تأثیر آن قرار می‌گیرند و یا به عبارتی دیگر به مجموعه‌ای از اجزاء (نقش‌ها) که شامل محدوده وظایف، تکالیف و نحوه تعاملات آن‌ها باهم و جهت برآوردن اهدافی ویژه اتلاق می‌شود که در مقابل، کارگزاری به توانایی فردی برای رفتار و کنش مستقل و انتخاب‌های آزادانه گویند (هی، ۱۳۹۳).

جنگ نامتقارن^۵: به گونه‌ای از جنگ گویند که در آن منابع طرف‌های درگیر، در ماهیت و همچنین نوع درگیری و تلاش برای بهره‌برداری از ضعف‌های مشخصه یکدیگر متفاوت است.

1- Ideology
2- Military doctrine
3- Social-cultural context
4- Agent & Structure
5- Asymmetric warfare

(Robert, 2006: 10) که این درگیری‌ها اغلب شامل راهبردها و تاکتیک‌هایی نامرسوم و نه لزوماً نظامی می‌باشند که در آن طرف ضعیف‌تر با روی آوردن به این شیوه، درصدد جبران کم‌داشت‌های کیفی و کمی خود برمی‌آید (Stepanova, 2008: 17).

مروری بر مفهوم شناسی کارگزاری و جنگ‌های نامتقارن:

• **جنگ نامتقارن:** جنگ نامتقارن جنگی است که در آن طرفین درگیر از لحاظ دسترسی به امکانات رزمی باهم تناسبی نداشته و در سطح یکسان قرار ندارند، لذا احتمال کاربرد یک طرفه نیروی نظامی از سوی قدرت برتر بر ضد دیگری وجود دارد (مکنزی، ۱۳۸۲: ۱۶). در جنگ‌های نامتقارن برخلاف رویکردهای متقارن، ویژگی تهدیدات نامتقارن در بردارنده اقدامات غیرمنتظره‌ای است که پاسخ به آن‌ها منطبق بر یک سری اصول و برآورد منطقی نمی‌باشد. حملات نامتقارن آثار تکان‌دهنده‌ای در سامانه فرماندهی و مدیریتی دستگاه‌ها و سازمان‌های دفاعی طرف مقابل ایجاد می‌کنند. میزان خسارتی که عملیات نامتقارن بر هدف موردنظر وارد می‌آورد به هیچ‌عنوان با میزان هزینه مهاجم در بعد زمان متناسب نبوده چراکه علیرغم تاکتیکی بودن صحنه عمل دارای تبعات سنگینی در سطح راهبردی می‌باشد (ibid: 1391: 22).

• **دکترین جنگ نامتقارن:** دکترین تفکر، اندیشه، نظر یا قواعد بنیادین معتبر می‌باشد که به صورت رهنمود در حوزه‌ای خاص ارائه می‌شود. این واژه بعدها به مجموعه تفکرات، اقدامات و خط‌مشی سیاسی و نظامی برای دستیابی به اهداف و یا پیشبرد آن‌ها، مورد استفاده قرار گرفت که بکار بردن آن مستلزم درک مقتضیات و تصمیم‌گیری صحیح و منطقی است (Boyd, 1982: 20).

دکترین نامتقارن باید توانایی ایجاد چهار خصیصه ذاتی زیر را به هنگام به‌کارگیری اصول آن دارا باشد تا بتواند پاسخگوی نیازهای عملیاتی نیروها در یک محیط و فضای نامتقارن گردد: عدم قطعیت ۱- غیرمترقبه بودن ۲- ابتکار ۳- انطباق ۴ (کرفلد، ۱۳۸۶: ۱۷).

ساختار و کارگزاری: ساختار اساساً به معنای بستر و معطوف به زمینه‌ای است که رویدادهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در چارچوب آن شکل می‌گیرند و معنا می‌یابند. ولی دانشمندان علم سیاست با توسل به مفهوم بستر یا زمینه، چیزهای بیشتری را در نظر دارند. آن‌ها به‌ویژه به ماهیت منظم روابط اجتماعی و سیاسی اشاره دارند، به این واقعیت که نهادها، اعمال، امور روزمره و

1- Uncertainty
2- Unexpectedness
3- Initiative
4- Adaptation

آداب و رسوم، در طول زمان، نوعی نظم یا ساختار پیدا می‌کنند. پس توسل به مفهوم بستر سیاسی بر این فرض استوار است که رفتار سیاسی به منظم بودن گرایش دارد (Hay, 1995: 44).

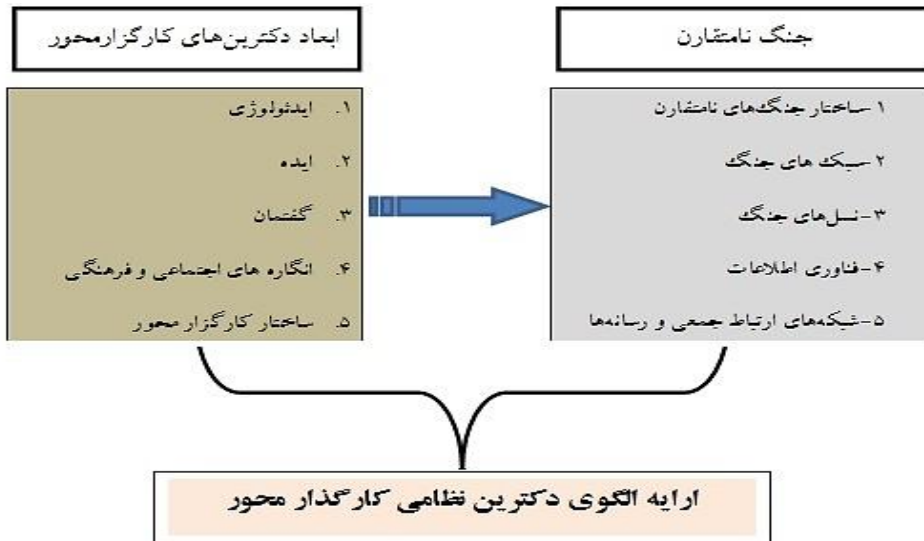
کارگزاری را می‌توان به صورت ساده، به عنوان توانایی یا قابلیت یک کنشگر برای کنش آگاهانه و از این طریق تلاش برای رسیدن به اهداف یا نیات خود تعریف کرد. البته همان‌گونه که مفهوم ساختار دقیقه معادل بستر نیست، مفهوم کارگزاری نیز دربرگیرنده چیزی بیش از کنش یا رفتار سیاسی است. این مفهوم به ویژه دربرگیرنده اراده آزاد، انتخاب یا اختیار است، به این معنا که کنشگر می‌توانسته متفاوت رفتار کرده باشد و این گزینش میان شیوه‌های بالقوه کنش، نتیجه تفکر آگاهانه بازیگر بوده است یا دست کم می‌توانسته چنین باشد. در این صورت مفهوم کارگزاری با یک رشته مفاهیم دیگر پیوند می‌خورد، از جمله با بازاندیشی پایدار (توانایی کنشگر به بازاندیشی و تأمل درباره پیامدهای کنش پیشین) عقلانیت (قابلیت کنشگر به گزینش شیوه‌هایی از رفتار که با حداکثر احتمال، شماری معین از خواست‌ها را عملی می‌کند) و انگیزش (میل و انگیزه‌ای که به واسطه آن بازیگر تلاش می‌کند به مقصود یا هدفی معین برسد) (همان: ۵۵).

پساساختارگرایی: در گذار از ساختارگرایی به پساساختارگرایی، فوکو نقشی بسزا داشت. او در دیرینه‌شناسی به تعبیری ساختارگراست، چون اپیستمه شبیه ساختار است. ولی در تبارشناسی فراساختارگرا می‌شود، چون به قدرت و کردارهای غیر گفتمانی نیز اهمیت می‌دهد. از دیدگاه فوکو، تاریخ همیشه از منظر حال نوشته می‌شود تا نیاز حال حاضر را برطرف کند. قدرت از دیدگاه فوکو شکل ربطی دارد. وی با دو مقوله ساختارگرایان به مخالفت برخاست: اول آنکه ساختارهای قطعی پنهان نمی‌توانند شرایط انسان را تبیین کنند. و دوم آن که بدون گفتمان درک شرایط به طور علمی ناممکن است. دریدا هم در این راستا ساختار شکنی را مطرح کرد. واسازی که در فرانسه و آمریکا به عنوان یکی از مهم‌ترین جنبش‌های روشنفکری پیش‌تاز در گستره‌ای وسیع مورد شناسایی و تصدیق قرار گرفته است، اساساً یک جنبش فکری پساپدیدارشناسانه و پساساختارگراست. پساساختارگرایان در جریان انتقادهای به ساختارگرایان به مبانی اندیشه و روش کار خودشان شکل دادند (بیتس، ۱۳۷۰: ۳۳).

مدل مفهومی تحقیق با استفاده از تئوری‌هایی که توسط دانشمندان و صاحب‌نظران حوزه نظامی، دکترین‌های نظامی کارگزار محور مطرح شده است، فهرستی از دیدگاه‌ها، ابعاد، مؤلفه‌ها و

شاخص‌های مربوط به چارچوب نظری مقاله مشخص گردیده است که در مدل زیر ارائه شده است.

مدل مفهومی هستی‌شناختی دکترین نظامی کارگزار محور

روش‌شناسی:

با توجه به این‌که موضوع این پژوهش در خصوص معرفی دکترین نظامی کارگزار محور در جنگ‌های نامتقارن و الگوی کارکردی عوامل ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی-فرهنگی بوده است، لذا نوع تحقیق بنیادی - کاربردی و روش انجام تحقیق توصیفی تحلیلی، پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری شامل دو قسمت؛ جامعه آماری (۵۳ نفر) و جامعه خبرگی (۱۶ نفر) از صاحب‌نظران و نخبگان حوزه جنگ‌های نامتقارن و دست‌اندرکاران حوزه‌های مرتبط با موضوع می‌باشند که با توجه به محدودیت به صورت تمام شمار انتخاب شده‌اند.

داده‌های تحقیق با بهره‌گیری از مدارک عمدتاً دست‌اول و برداشت‌های حاصل از مصاحبه صاحب‌نظران و بر اساس اصول هرمنوتیک مورد تحلیل قرار گرفته است و جهت بالا بردن روایی و اعتبار از پرسشنامه جهت سنجش نتایج بهره‌گیری گردیده و برای محاسبه میزان پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ و از طریق نرم‌افزار SPSS محاسبه شده است..

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

بخش اول تحلیل محتوایی:

به‌طور کلی مفهوم دکترین نظامی که مورد بحث این مقاله می‌باشد پیوند دهنده نظرات، تجربه، علم و فناوری، آموزش، سازمان و ساختار و نحوه پشتیبانی نیروها با در نظر گرفتن عوامل اجتماعی- فرهنگی، سیاسی، دیپلماسی و ... می‌باشد که جهت دهنده و راهنمای طرح‌ریزی‌های کلان راهبردی تا پایین‌ترین سطح نیروهای نظامی می‌باشد و یا به عبارتی روح حاکم بر سازمان‌های نظامی که به جهت احاطه معنایی خود به صورت پارادایم در سازمان‌های نظامی درمی‌آید، ضمن اینکه با تغییرات علم و فناوری و یا تجارب تاریخی مورد تجدیدنظر و اصلاح قرار می‌گیرد، لیکن اساس و جوهر آن سخت مقاوم و پایدار است. نکته جالب توجه در خصوص دکترین‌های نظامی مینا و منشأ شهودی آن می‌باشد و لذا نحوه تفکر و دستگاه فکری و اندیشه ایده پردازان، در آن نقش اساسی بازی می‌نماید، دکترین نظامی موجود مولود عصر مدرن و نگاه عقلانی به رویدادهای اجتماعی بوده و دیدگاه خطی به روند امور نظامی دارد و اگرچه در دهه‌های اخیر با پارادوکس‌هایی روبرو شده ولی با تغییرات جزئی اساس نگاه مادی خود را به کنش‌های اجتماعی حفظ نموده است. در این‌گونه از دکترین‌ها وجود دشمن یا همان دیگری هویت بخش دکترین بوده که رفتار و توانایی‌های آن به‌طور کامل فهرست‌بندی و در مقابل رهنمودهای نیل به موفقیت ارائه می‌شوند (در اصطلاح تهدیدمحور) و لذا هر آنچه خارج از این مقوله‌ها قرار بگیرد به‌عنوان تهدید قابل تشخیص نبوده و راهکارهای مقابله با آنکه عموماً در تهدیدات متعارف و خطی از قبل پیش‌بینی شده‌اند به دلیل عدم درک صحیح با سردرگمی مسئولین همراه است، شاید به همین دلیل است که در زمان بحران‌های سیاسی امروز تنها عکس‌العمل حاکمان استفاده از نیروهای نظامی بهره‌مند از تسلیحات و ادوات سنگین بوده است.

در این تحقیق، تلاش شد تا با بازخوانی پدیده جنگ تشریح ابعاد و عوامل گوناگون پدیده دکترین نظامی کارگزار محور به‌عنوان پارادایمی نوین در حوزه جنگ‌های نامتقارن معرفی شود که در حال رشد و توسعه روزافزون بوده و پایه‌های پارادایم‌های سنتی کلاسیک نظامی را به لرزه درآورده و شکل درگیری‌ها را به‌گونه‌ای تغییر می‌دهد که دیگر تنها تهدید محوری و انعطاف در نیروهای مقابل کافی نبوده بلکه قابلیت محوری و انطباق‌پذیری کلید چاره خواهد بود.

به همین منظور با نگاهی ژرف و پدیدارشناسانه بهره‌مند از سوابق علمی و آموزشی نظامی سعی در بیان چستی ماهیت دکترین نظامی کارگزار محور یا به‌بیان دیگر پاسخ به سؤالات چه چیزی وجود دارد؟ رهیافت کارگزار محوری در جنگ‌های نامتقارن چگونه است؟، اجزای تشکیل دهنده دکترین نظامی

کارگزار محور و ارتباطشان با یکدیگر چگونه است؟، اصول عمومی حاکم بر عملکرد و دگرگونی آن‌که آیا علی هستند؟ و اگر هستند، ماهیت علیت چیست؟، چه چیزی کنشگران را برمی‌انگیزد و آن‌ها چه قابلیت‌های ذهنی دارند؟، نقش ترجیحات فردی و نهادهای سیاسی-ایدئولوژیک و انگاره‌های اجتماعی- فرهنگی در شکل‌گیری آن چگونه است؟ و از لحاظ تاریخی و فرهنگی، آیا این پارادایم عام و جهان‌شمول است، یا بسترمند؟ (هی، ۱۳۹۳: ۳۳).

خلاصه آنکه هستی‌شناسی مربوط می‌شود به ماهیت پدیده و برای تبیین آن در این حوزه خطوط فاصل آن‌که وجه تمایز آن با پارادایم‌های دیگر، ابعاد و مؤلفه‌های موضوع و روابط فی‌مابین به‌روشنی تبیین شده است (همان: ۴۸).

بخش دوم تحلیل کمی داده‌ها:

در این مرحله کدگذاری باز بیش از هزار خط کد مرتبط جزء تولید، ۵۳ بعد و ۶ مضمون (تم) صورت گرفت و در نهایت قضایای تئوریک بر اساس مدل نظام‌مند تنظیم گردید.

- قضایای تئوریک^۱ پیشنهادی بر اساس دکترین‌های نظامی کارگزار محور

قضیه ۱: محیط جنگ‌های نامتقارن شامل پیچیده شدن ساختارها، عدم قطعیت، نگاه نامنظم به جنگ، آشوبناکی، جنگیدن به‌مثابه هنر، ابهام در صحنه جنگ‌های نامتقارن، ساختارهای نامتقارن، غیرخطی بودن، تأکید بر اقتضایی بودن کنش‌ها، عدم یکنواختی جنگ‌ها و شکل نوین و سیال جنگ‌های نامنظم که به‌عنوان شرایط علی بر طبقه محوری تأثیرگذار است.

قضیه ۲: ایجاد و اشاعه عملیات ایده محور، بهبود اجرای عملیات، توسعه تعاملی افقی و عمودی شبکه-های عملیات بین رده‌های مختلف، ایجاد و ارتقاء عملیات، کنترل سهل و آسان، ارگانیک و اقتضایی بودن سازمان، ضمنی بودن دستورات، فاقد کنترل سازمانی، تکیه بر خلاقیت فردی، انضباط خودآیند و خودانگیختگی، احتمال گرایانه، غیرقابل پیش‌بینی، تمرکززدایی، ابتکاری بودن و سپردن عملیات به کارگزار در تمام رده‌ها بر استراتژی‌های تعامل و کنش‌ها مؤثر خواهد بود.

قضیه ۳: فناوری اطلاعات و ارتباطات شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها و آماد و پشتیبانی به‌عنوان عوامل مداخله‌گر بر استراتژی‌های تعامل و کنش‌ها مؤثر خواهند بود.

قضیه ۴: توسعه رهبری، در جنگ، نظام آموزشی منطبق بر جنگ‌های نامتقارن، اسطوره‌سازی و ایجاد مرجعیت نهادها به‌عنوان بستر و زمینه‌ساز هستند که بر استراتژی‌های تعامل و کنش‌ها مؤثر خواهند بود.

1- Theoretical propositions

قضیه ۵: محیط دکترین‌های نظامی کارگزار محور پیامد و نتیجه ایجاد طرح مانور ایده محور، مأموریت‌های ایده محور، وجود نیروی انسانی تعامل محور بر پایه انگاره‌ها، ایجاد اراده مشترک حاصل از حس مشترک و آگاهی وضعیتی کارگزار در صحنه، وحدت هدف و فرماندهی بر اساس حس مشترک منبث از ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی- فرهنگی، ذهنی شدن طرح‌ریزی و تصمیم‌گیری-ها، ناپایداری و نامتقارن شدن ساختارها (فراکتال)، دینامیسم بالای عملیات، اقتضایی شدن زمان و مکان اجرای عملیات، ضرب‌آهنگ بالای تصمیم‌گیری و اجرای عملیات (زمان کیفی)، ناتوان‌سازی نیروهای مبتنی بر ساختار در تشخیص، تعیین و مقابله با اقدامات کارگزار محور، هدف‌یابی ذهنی و ایده محور در صحنه عملیات و تاکتیک‌های بی‌بدیل و ایده محور می‌باشد.

قضیه ۶: ایده، ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی فرهنگی به‌عنوان عوامل بسترساز هستند که بر استراتژی‌های تعامل و کنش‌ها مؤثر خواهند بود..

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف - نتیجه‌گیری

در جنگ‌های پست‌مدرن کارگزار به‌عنوان عامل اصلی محسوب می‌شود که نگاه کلی به جنگیدن را تفسیری و ایدئالیستی می‌نماید، صحنه نبرد را به‌صورت اقتضایی و بر اساس شرایط و اوضاع و احوال تشکیل و سپس منحل می‌کند. کارگزارها خارج از ساختارها و اقدام می‌نمایند و کلیه تصمیم‌گیری‌ها را با محوریت خود و در هنگامه کارزار صورت می‌دهند، تعیین هدف‌های تاکتیکی در راستای تحقق آرمان‌ها و انگاره‌های اجتماعی فرهنگی به‌صورت کاملاً غیرقابل‌پیش‌بینی بوده و لذا شکل‌گیری مأموریت طی مراحل طرح‌ریزی، هدایت و اجرا ایده محور می‌باشد طرح مانور و سازمان رزم ایده محور و خودآیند^۱، فاقد فرماندهی و کنترل بالادستی و کاملاً آزاد در صحنه بوده که در بحث پشتیبانی نیز الگوی خاص و ثقلی برای آن متصور نیست.

هدف راهبردی سازمانی در عملیات کارگزار محور همان آرمان‌های ایدئولوژیک بوده و ایده محور اصلی و مبنای فرماندهی و سبک رهبری، نظامات حاکم (فرآیندها و روش‌ها)، هندسه (شکل) سازمان و نحوه ارتباطات بین رده‌ها و سلسله‌مراتب در مرحله اجرا می‌باشد.

در خصوص فرآیند تصمیم‌گیری و اقدام در صحنه عملیات دیگر نمی‌توان یک مدل تخت و یک‌بعدی را برای فرآیند مذکور ترسیم نمود و به‌اصطلاح ابژه و سوژه را از یکدیگر جدا نمود و به نسبت‌های مختلف آن‌ها را با یکدیگر مخلوط نمود. در کارگزار محوری مدل فرآیند تصمیم‌گیری چندبعدی می-

باشد. ذهنیت کارگزار که تابع پیش‌ران‌های ایدئولوژی، انگاره‌های اجتماعی - فرهنگی، شناخت دشمن، اطلاعات با تعامل بین دیگر کارگزارها در یک مواجهه و چالش دیالکتیک و مارپیچ گونه با عینیات صحنه نبرد شامل مشاهده و اطلاعات دشمن قرار گرفته، به صورت تعاملی ممزوج می‌شود و با ضرب آهنگی کیفی و غیرقابل اندازه‌گیری و محاسبه در واحد زمان کمی تصمیمات خود را منبث از ایده اتخاذ و آنگاه اقدام می‌نماید. از بیان مباحث مطرح شده و تحلیل آن چنین به نظر می‌رسد که پارادایم دکترین نظامی کارگزار محور که این مقاله به دنبال تبیین هستی‌شناختی آن می‌باشد، مولود جنگ‌های نامتقارن و قبول عدم تقارن منفی و موجب عدم قطعیت^۱ و آشوبناکی^۲ محیط که موجب ابهام^۳ و پیچیدگی^۴ ذهن کارگزار در صحنه عملیات بوده که با بسترسازی‌های ایدئولوژیک و انگاره‌های اجتماعی فرهنگی حاصل از فرآیندهای پیچیده گفتمان‌سازی در راستای تحقق راهبردهای آرمانی در ذهن کارگزار و با به‌کارگیری عوامل مداخله‌گر شبکه‌های ارتباطی سخت و نرم و عامل اطلاعات جهت موقعیت‌یابی و ناوبری، جهت‌گیری و آگاهی وضعیتی و آماد رسانی شکل و شیوه جدیدی از عملیات را رقم زده و با پیامدهایی در حوزه‌های اجرا، رهبری، روابط کارکنان و انتخاب هدف بر اساس ایده پدیدار می‌شود، به عبارتی عوامل کیفی شرایط اقتضایی و اوضاع و احوال را جایگزین عوامل کمی زمان و مکان تعیین‌گرایی می‌نماید.

به سبب ایده محوری کارگزار تمامی پیامدهای ذکر شده ناپایدار بوده و به همین جهت، شکل و اندازه ساختارها بر اساس اقتضاء و اوضاع و احوال به‌طور ناپایدار بر ساخت شده و در پایان عملیات نیز منحل می‌شوند و آنچه از ابتدا تا انتها باقی می‌ماند خود کارگزار است. نگاه به این شیوه عملیات به صورت نمای دور و نزدیک کاملاً مغایر و معکوس است چراکه در نمای نزدیک که همان فضای تاکتیکی صحنه نبرد می‌باشد وضعیت کاملاً آشوبناک و پیچیده و نامنظم می‌باشد ولی در نمای دور که می‌توان سطح راهبردی محسوب نمود، نظم و استواری بر آن حاکم است که حاصل راهبردهای دقیق و فضای گفتمان‌سازی شده مسلط ایدئولوژیک و انگاره‌سازی‌های اجتماعی - فرهنگی می‌باشد.

1-uncertainty
2- Chaotic
3- Ambiguity
4- Complexity

عوامل ذکرشده موجب می‌شود تا چنانچه طرفین رودررو در دو بافتار ۱ مختلف مدرن و پسامدرن (مقتارن و نامتقارن) وارد درگیری با یکدیگر شوند، علیرغم برخورداری نیروهای نظامی در بافتار مدرن بهره‌مند از امکانات و فناوری و عده بیشتر در مقایسه با طرف دیگر به جهت سیالیت در عملیات کارگزار محور نتوانند مرکز ثقل نیروهای فوق را تعیین و پیامدهای ناشی از عملیات خود را بر روی طرف مقابل بررسی و برآورد نمایند که درنهایت منجر به سردرگمی و ناکارآمدی ایشان می‌شود.

به‌طورکلی می‌توان نتیجه گرفت که دکترین‌های نظامی کلاسیک نگاه رئالیستی به صحنه نبردها داشته و عدم قطعیت صحنه نبرد را حاصل اطلاعات ناقص خود از تجهیزات، امکانات و توانمندی‌های دشمن (تهدیدمحور) می‌دانند درحالی‌که در فضای نامتقارن کارگزارمحور عدم قطعیت حاصل خلاقیت ذهن ایده پرداز کارگزار درصحنه تولید می‌باشد و نگاه به صحنه نبرد ایدئالیستی است. پس از تدوین الگوی دکترین‌های نظامی کارگزارمحور و طراحی راهبردهای اصلی و فرعی دکترین کارگزار محور شکل می‌گیرد که پیامدهای ذیل حاصل از کارکرد عوامل ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی در آن را به دنبال خواهد داشت:

- وجود نیروی انسانی تعامل محور بر پایه انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی
- اثربخشی سیستم به‌عنوان ابزار روابط تعاملی و محوریت کارگزار
- ایجاد ارده مشترک حاصل از حس مشترک و آگاهی وضعیتی کارگزار درصحنه
- وحدت هدف و فرماندهی بر اساس حس مشترک منبعث از ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی.

ب - پیشنهادها

الف- با توجه به نقش محیط نامتقارن در دکترین نظامی کارگزارمحور و پیچیدگی، عدم قطعیت و آشوبناکی در این محیط اقدامات لازم به‌منظور درک مشترک از مسائل و ایجاد نگاه و فهم مشترک بین مسئولین نظامی و سیاسی، تدوین راهبردهای مناسب در حوزه‌های امنیتی و دفاعی صورت پذیرد.

ب- به‌منظور تقویت دکترین نظامی کارگزارمحور نگاه عمیق به اهمیت عوامل بسترساز ایده محوری، اهداف ایدئولوژی و انگاره‌های اجتماعی و فرهنگی - تعاملی بین رده‌های مختلف و رهبری نظامی به جهت تقویت انسجام درونی، پویایی و اثربخشی نیروهای مسلح موردتوجه

فرماندهان و مسئولین سیاسی در تدوین راهبردها، سیاست‌ها و اسناد فرادستی امنیتی و دفاع مورد توجه قرار گیرد.

پ- با توجه به عوامل مداخله‌گر شامل فناوری اطلاعات و ارتباطات و آماد و پشتیبانی، شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها در جهت شکل‌گیری و یا خنثی‌سازی دکترین نظامی کارگزار محور در تدوین سیاست‌های دفاعی و امنیتی مورد توجه قرار گیرد.

ت- با توجه به اثربخشی، مقرون به صرفه بودن بهره‌گیری از دکترین نظامی کارگزار محور در جنگ‌ها راهبردها و سیاست‌های توسعه سبک رهبری، شکل سازمانی، نظام آموزشی، تجهیزات، ابزارها و منابع سازمانی نیروهای مسلح کشور تدوین گردند.

ث- راهبردها و سیاست‌گذاری در نیروهای مسلح کشور مبتنی بر عوامل دکترین نظامی کارگزار محور بایستی به شکلی مورد توجه قرار گیرد تا ویژگی‌های وحدت هدف و فرماندهی، ذهنی شدن تصمیمات، ایده محوری و طرح‌ریزی و اجرای عملیات به صورت اقتضایی، طرح مانور ایده محور و سازمان‌دهی رزمی فراکتالی بر حسب ایده عملیات اقتضایی و امکان اراده معطوف به آزادی کارگزار در صحنه نبرد محیا شود.

فهرست منابع**الف) منابع فارسی:**

- ایگلتون، تری، (۱۳۸۱)، «درآمدی بر ایدئولوژی»، ترجمه اکبر معصوم بیگی، تهران، آگاه
- بیتس، دانیل، (۱۳۷۰)، «انسان‌شناسی فرهنگی»، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، علمی
- دانش‌آشتیانی، محمداقبر، (۱۳۸۸)، «اصول تدوین دکترین نظامی»، مقاله‌نامه نظم و امنیت انتظامی، شماره ۷
- کرفلد، مارتین، (۱۳۸۶)، «بازاندیشی مفهوم جنگ»، ترجمه عبادا... حیدری، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و صنایع دفاعی
- مکنزی، کنت، (۱۳۸۲)، «جنگ نامتقارن»، ترجمه عبدالمجید حیدری، تهران، دافوس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- نش، کیت، (۱۳۸۷)، «جامعه‌شناسی سیاسی معاصر»: جهانی‌شدن، سیاست و قدرت، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: کویر
- ویر، ماکس، (۱۳۹۲)، «دین قدرت جامعه»، ۱۳۹۲، ترجمه احمد تدین، تهران، هرمس
- هی، کالین، (۱۳۹۳)، «ساختار و کارگزار»، دز: مارش، دیوید (و استوکر، جری)، روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران، مقاله‌کده مطالعات راهبردی وزارت امور خارجه

ب) منابع انگلیسی:

- Althusser, I., 1995, *Ideology and Ideological state Apparatuses, (notes to ward investigation)*, in. Zizek, S, *mapping Ideology*. London: verso
- Boyd, Jhon, col., 1982, *Patterns of Conflict, US Airforce War college*
- Corbin, J. & Strauss, A., 1998, *grounded theory methodology, IN NK Denizn ays Lincoln(eds.)*
- Guattari, Felix., 1987, *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*, Gilles Deleuze, *The University of Minnesota*
- Hay, C., 1995, *Structure and Agency*, in D. Marsh and G. Stoker (eds), *Theory and Methods in Political Science*. London: Macmillan
- Hegel., 1986, *Wissenschaft der Logik II (= Hegel: Werke, Bd. 6, hrsg. von Eva Moldenhauer und Karl Markus Michel)*, Frankfurt am Main
- High, Marc A., 2008, *Idea and Ontology. An Essay in Early Modern Metaphysics of Ideas*, *Pennsylvania State University Press*
- Robert, Henry., 2006, *Robert's Rules of Order*, (in Brief) *Filiquarian Publishing, LLC*
- Stepanova, E., 2008, *Terrorism in asymmetrical conflict*, *SIPRI Report 23. Oxford University Press*
- Vygotsky, L.S., 1978, *Mind in Society*, *Harvard University Press*

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال شانزدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۷

مقاله چهارم، از ۸۶-۶۳

نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران

بیمان خرازیان^۱، اردشیر محمدی^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۱۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۲۱

چکیده

هدف این پژوهش بررسی نقش پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک در سطح نیروهای مسلح و ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده استفاده شده است. جامعه آماری موردتحقیق صاحب‌نظران، مدیران راهبردی ستاد کل نیروهای مسلح و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران و فرماندهان نظامی با توجه به ویژگی‌هایی مانند اشراف نسبت به نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران بوده که از بین آن‌ها بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. با نظر گروه نمونه و تجربه تحقیق، عوامل کلیدی رهنامه و سازمان پدافند هوایی که در استحکام قدرت ملی از بعد پدافند هوایی در سطح راهبردی تأثیرگذار می‌باشد، انتخاب گردیدند. بدین منظور از روش تحلیل اهمیت - عملکرد استفاده شده و میزان تأثیر و اولویت هر یک از عوامل تعیین گردیدند و اهمیت و عملکرد کلی پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران در جهت استحکام قدرت ملی احصاء و ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: پدافند هوایی، قدرت ملی، IPA

۱- کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی و عضو هیئت‌علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد (دافوس) آجا، (نویسنده مسئول)

Pkharazian@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی و عضو هیئت‌علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد (دافوس) آجا rdeshir1348@gmail.com

مقدمه

منافع ملی را می‌توان به‌مثابه «خطوط راهنما» و نشان‌دهنده تمایلات و خواسته‌های دولت‌ها در عرصه روابط بین‌الملل دانست. دولت‌ها تلاش می‌کنند از راه همکاری، رقابت و منازعه نسبت به تعقیب و تحصیل منافع خویش توفیق یابند، اما واضح است که منافع ملی به‌خودی‌خود و در خلأ حاصل نمی‌شود، بلکه لازمه دستیابی به آن برخورداری دولت‌ها از قدرت ملی در یک حد قابل قبول است. (حجازی، ۱۳۸۷: ۴)

ملت‌ها خواسته‌ها، آرمان‌ها و منافع متعددی دارند که برآورده شدن آن‌ها تابعی از سطح و چگونگی قدرت ملی به‌ویژه در مقایسه با سایر کشورهاست. اگر کشوری از قدرت ملی بالایی برخوردار باشد، می‌تواند خواسته‌های خود را بدون مانع تأمین کند. برخی قدرت‌ها نه تنها در سطح جهان و کره زمین چنین قدرتی دارند، بلکه بر ماورای مرزهای کره زمین نیز دسترسی دارند. برخی نیز آن‌چنان ضعیف‌اند که در تأمین نیازها و خواسته‌های ابتدایی خود ناتوان‌اند. می‌توان گفت بین قدرت ملی یک کشور و میزان نقش‌آفرینی آن کشور در روابط بین‌الملل رابطه مستقیمی وجود دارد. (زرقانی، ۱۳۸۸: ۱۱۱) به عبارتی در جامعه بین‌المللی هر یک از اعضا، به سهم خود نقش‌آفرین و در تعاملات جهانی اثرگذار هستند.

دنیای امروز، دنیای تجاوزگری است و دنیا محکوم سیاست سلطه است. انگیزه‌ی سلطه‌طلبی در سلطه‌گران عالم، در نظام‌های مستکبر، به همه‌ی ملت‌ها هشدار می‌دهد که ساخت درونی خود را مستحکم و آمادگی‌های لازم را برای تقویت این ساخت به وجود بیاورند و تقویت کنند. بهانه‌های کوچک برای ابرقدرت‌ها، آنجایی که بتوانند و جرئت بکنند، راه را به‌سوی تجاوزهای بزرگ هموار می‌کند، لکن نیروهای مسلح باید نیرومند باشند. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار بسیجیان استان فارس ۱۳۸۷/۰۲/۱۲)

نظام جمهوری اسلامی ایران، برای تداوم عزت ملی و اقتدار بین‌المللی و حفظ ارزش‌های والای ملی و عقیدتی، نیاز به آمادگی همه‌جانبه در عرصه‌های علم، کار، صنعت، مدیریت و سیاست دارد، و در نوک پیکان، برای دفاع ملی، در عرصه‌های رزم نظامی نیاز به نیروهای مسلح آماده و دارای استحکام درونی، مهارت‌های گوناگون، توانایی علمی، عزم و اراده جدی دارد. (همان منبع)

این پژوهش ضمن مشخص نمودن نقش قدرت نظامی و نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران، در پی پاسخ‌گویی به این سؤال است که تأثیر کدام یک از ابعاد و مؤلفه‌های پدافند هوایی بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران بیشتر است، و در راستای افزایش قدرت بازدارندگی پدافند هوایی، بایستی از کدام مؤلفه‌ها بیشتر و بهتر استفاده نماید و در استفاده از کدام شاخص‌ها باید تلاش بیشتری کند. پژوهش حاضر ضمن بررسی مبانی

نظری قدرت ملی و ابعاد قدرت نظامی، با روش توصیفی - تحلیلی به شیوه اسنادی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی به تبیین نقش بازدارندگی و جایگاه پدافند هوایی در انسجام قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و میزان اثرپذیری آن را از مؤلفه‌های قدرت پدافند هوایی تحلیل می‌کند.

بیان مسئله بر این است که جهان از یک نظام مقتدر و توانمند برای حفظ امنیت و صلح بین‌المللی برخوردار نیست. طبیعی است که کشورها برای حفظ موجودیت، امنیت و رفاه خود از سویی و مقابله با تهدیدات سایر بازیگران از سوی دیگر، ناگزیرند سیاست‌ها و راهبردهایی را جهت افزایش توانمندی و قدرت ملی خود به‌کارگیرند.

در محیط سیاسی ناپدیدار و سیال امروزین جهان، امکان وقوع جنگ‌های منطقه‌ای و بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. در این فضای به‌شدت تغییرپذیر و نامطمئن، اولین گام در جهت آمادگی دفاعی بر اساس برخورد با حوادث و جنگ‌های احتمالی آینده فرا روی ملت و دولت جمهوری اسلامی ایران، درک صحیح از منافع ملی و قدرت ملی و نقش آن‌ها در استحکام قدرت ملی است و گام بعدی شناخت نقش قدرت نظامی (نقش پدافند هوایی) و میزان تأثیر ابعاد و مؤلفه‌های آن در استحکام درونی جمهوری اسلامی ایران و تلاش در جهت ارتقاء توان بازدارندگی در برابر آن‌ها است. نتیجه این تلاش، مشخص شدن میزان تحولات نظامی و سیاسی جامعه امروزی برای رسیدن به کیفیت رفتار دولت اسلامی ایران در برخورد دفاعی و نظامی در محیط‌های آینده خواهد شد.

امروزه بررسی نتایج جنگ‌های اخیر انجام گرفته، توسط نیروهای فرمانطقه‌ای گواه این مطلب می‌باشد که تغییر در رویکرد جنگ‌ها و قدرت بسیار بالای هوافضایی نیروهای فرمانطقه‌ای را که اینک به‌صورت تهدیدی جدی برای کشور جمهوری اسلامی ایران درآمده را نمی‌توان نادیده انگاشت، با توجه به اینکه مبنای دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران، دفاعی و تولید ابزار قدرت برای «بازدارندگی فعال» و اتخاذ «دفاع مبتکرانه و مؤثر» است، لذا پدافند هوایی نقش ممتازی در دکترین دفاعی کشور جمهوری اسلامی ایران دارد که همان مقابله با تهدیدات هوافضایی دشمن است، از آنجاکه برتری‌های هوافضایی غرب و نیروهای فرمانطقه‌ای در جنگ‌های اخیر، در حوزه تجهیزات یک امر پذیرفته شده است، لذا پرداختن به نقش قدرت نظامی (پدافند هوایی) جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اثرگذار قدرت نظامی و تأثیر آن در استحکام ملی کشور یک موضوع اساسی است که کلیه کارشناسان و فرماندهان نظامی کشور و به‌خصوص پدافند هوایی را به اندیشیدن درباره نقش پدافند هوایی در مقابله با تهدید نظامی آمریکا در حال و آینده واداشته است.

با نگرش به نقش و اهمیت پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران و لزوم مطالعه‌ی ابعاد قدرت ملی و قدرت نظامی (پدافند هوایی) و پی‌ریزی زیرساخت‌های پدافند هوایی مطمئن بیان مسئله این پژوهش به شکل زیر ارائه می‌گردد: "نقش پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران چیست؟"

لذا اهمیت و ضرورت بر این است که ارتش جمهوری اسلامی ایران (آجا)، ارتشی اسلامی، ولایی، پادرکاب، متعهد و مؤمن، متخصص و دانا محور، یادگیرنده، متکی به صنایع دفاعی داخلی و منسجم و یکپارچه است. برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز ارتش ضروری است همه برنامه‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت آجا در راستای تحقق اهداف آن صورت گیرد.

در عصری که نبرد هوا-زمینی و نبرد هوافضایی به‌عنوان راهبرد نبرد قدرت‌های بزرگ تعیین شده است، پدافند هوایی به‌عنوان اولین مانع در برابر تجاوزات دشمن شناخته می‌شود لذا برنامه‌ریزی دشمنان نیز جهت نابودی قدرت آتش پدافند هوایی و کاهش توانمندی سامانه‌های پدافند هوایی در صدر طرح‌های عملیاتی آن‌ها قرار می‌گیرد. از جمله طرح‌های عملیاتی دشمنان در مقابله با پدافند هوایی، طرح‌های عملیات روانی و تلاش جهت کاهش انگیزه کارکنان پدافند هوایی و افزایش انگیزه نیروهای دشمن و در نتیجه کاهش کارایی پدافند هوایی می‌باشد.

همچنین یگان‌های پدافند هوایی با توجه به شکل و شیوه جنگ‌های دو دهه اخیر در جهان، به تأیید تمامی کارشناسان نظامی جزء اولین یگان‌های نیروهای مسلح خواهند بود که به‌طور جدی با دشمن درگیر خواهند شد، لذا فرماندهان پدافند هوایی برای ایفای نقش خود که همانا انجام دفاع هوایی مؤثر و موفق است، ناگزیر از شناخت نقش و اهمیت بسیار مهم خود و تأثیر آن در استحکام ملی نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. به‌طور کلی در ضرورت انجام این تحقیق می‌توان گفت:

رسیدن به تفکری هدفمند و روشن (خط فکری) در خصوص دکترین و ساختار پدافند هوایی و دادن راهنمای عمل به صنایع دفاع داخلی جهت طراحی و ساخت سلاح‌های مورد نیاز، برنامه‌ریزی مناسب جهت به‌کارگیری مؤثر فرماندهی و کنترل پدافند هوایی در برابر تهدیدات هوافضایی آینده و تبدیل نیروهای پدافند هوایی به نیروی کنشی ایجاب می‌کند که این تحقیق انجام شود.

احراز آمادگی‌های لازم برای تحولات و درگیری‌های احتمالی در آینده با قدرت‌های برتر هوافضایی جهانی (آمریکا و...) با رویکردها و ویژگی‌های جنگ‌های آینده، و کسب قدرت در تصمیم‌گیری به‌موقع در پاسخ به تهدیدات ناهم‌تراز آنان و به‌تبع آن رسیدن به بلوغ نظامی و علمی نیروهای پدافند هوایی از جمله ضروریات انجام این تحقیق می‌باشد.

همچنین اهداف تحقیق بر دو نوع است:

الف- هدف کلی: تبیین نقش پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران

ب- اهداف فرعی:

- تبیین نقش رهنامه پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران

- تبیین نقش سازمان پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران
سؤال‌های تحقیق نیز به صورت دو سوال مطرح می‌گردد:

الف- سؤال اصلی: نقش پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران چیست؟

ب- سؤالات فرعی:

۱- نقش رهنامه پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی

ایران چیست؟

۲- نقش سازمان پدافند هوایی و میزان تأثیر آن در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی

ایران چیست؟

مبانی نظری

الف - پیشینه :

در حوزه پدافند هوایی پایان‌نامه‌ها و مقالاتی به شکل پراکنده، به رشته نگارش در آمده است که بیشتر بر بعد خاصی از پدافند هوایی تأکید داشته و یا جنبه توصیفی دارند به عبارتی، بررسی نقش پدافند هوایی و تأثیر آن بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران موضوع نو و دست‌اول می‌باشد.

ب - مفهوم شناسی :

برتراند راسل می‌نویسد: «قدرت را می‌توان به معنای پدید آوردن آثار مطلوب تعریف کرد؛ به این ترتیب قدرت مفهومی است کمی» (راسل، ۱۳۶۷: ۵۵) رابرت دال قدرت را به معنی کنترل رفتار دیگران می‌داند. (Dohl, 1957: 201) هارولد لاسول هم قدرت را تأثیر گذاشتن بر سیاست دیگران تعریف می‌کند. (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۸۷) در این میان، مورگنتا در بیان مفهوم قدرت می‌نویسد: «وقتی در مباحث سیاسی درباره قدرت صحبت می‌شود، منظور تسلط و کنترل انسان بر اعمال انسان‌های دیگر به جهت نفوذ بر روی افکار آن‌ها است» (Morgenthau, 1967: 29) بنا بر این می‌توان گفت: قدرت عبارت است از هرگونه نیرو و توان فردی یا جمعی که از طریق اعمال اراده در درون رابطه دو جانبه به صورت تسلط و کنترل بر رفتار و اعمال افراد یا گروه‌های دیگر با طبیعت و نفس و با هدف ایجاد نتایج و آثار مطلوب یا مورد نظر متجلی می‌گردد.

بر اساس این تعریف و با توجه به واقعیت‌های اجتماعی و نظامی، برخی از ویژگی‌های قدرت عبارتند از:

- انسانی بودن
- حاصل اراده بودن قدرت
- مطرح شدن قدرت در درون روابط دو یا چند جانبه
- ژانوسی بودن قدرت (کنترل و سلطه - انقیاد و اطاعت)
- دارای انگیزه هدف و نتیجه بودن قدرت
- تغییر و تحول
- نسبت
- ذهنی بودن
- غیرقابل اندازه‌گیری بودن

کشورها برای حفظ موجودیت، امنیت و رفاه خود و نیز مقابله با تهدیدات خارجی ناگزیرند سیاست‌ها و برنامه‌هایی را جهت افزایش توانمندی و قدرت ملی خود به کار گیرند. در همین رابطه والتر جونز قدرت را «توانایی یک بازیگر صحنه بین‌المللی در استفاده از منابع محسوس و نامحسوس و امکانات برای تحت تأثیر قرار دادن نتایج رویدادهای بین‌المللی می‌داند در جهت خواسته‌های شخصی» (جونز، ۱۳۷۳: ۳).

قدرت می‌تواند امنیت را تضمین کند، رفتار دیگران را تغییر دهد، تهدید را دفع کند و... در سطح ملی نیز قدرت همین آثار را در شکل وسیع و عالی‌تر به دنبال دارد (گروه مطالعات امنیتی، ۱۳۸۷: ۸). اسپایکمن محقق آمریکایی عناصر دخیل در مبانی قدرت کشورها را به شرح زیر ارائه می‌دهد: ۱- مساحت سرزمین ۲- ماهیت مرزها ۳- کثرت جمعیت ۴- منابع طبیعی ۵- پیشرفت اقتصادی و فناوریانه ۶- قدرت مالی ۷- تجانس نژادی ۸ میزان همگونی و همسانی جمعیت ۹- ثبات سیاسی ۱۰- روحیه ملی (سیف زاده، ۱۳۷۸: ۱۶۰)

قدرت ملی: زمانی که قدرت (توانایی اعمال اراده) در قالب افراد یک جامعه (ملت) مد نظر باشد، می‌توان توانایی‌های جامعه را قدرت ملی آن جامعه نامید. قدرت ملی "توانایی، قابلیت و ظرفیت یک ملت و یک کشور برای استفاده از منابع مادی و معنوی خود با هدف اعمال اراده ملی و تحصیل اهداف و منافع ملی"، می‌باشد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۶: ۴۶ و ۱۳۷۹: ۲۴۵). به تعبیر دیگر قدرت ملی به مجموعه‌ای از توانایی‌های مادی و معنوی اطلاق می‌گردد که در قلمرو یک واحد جغرافیایی به نام کشور یا دولت وجود دارد. (کاسمی، ۱۳۶۹: ۱۳۴) این اعمال اراده چنانچه بر

اساس قابلیت‌ها و ظرفیت‌های یک سازمان سیاسی (کشور) و با توجه به شاخص‌های موجود در آن به وجود آید، می‌تواند قدرت ملی نامیده شود.

در مورد قدرت ملی و منافع (اهداف) ملی باید دانست «مبنا و انگیزه اصلی تمام رفتار و سیاست کشورها در صحنه بین‌المللی منافع ملی نامیده می‌شود.» (Crabb, 1965: 5C) و راه تأمین و حفظ منافع ملی قدرت است. به علاوه، رابطه این دو از دو بعد دیگر نیز قابل بحث است:

۱) حفظ و ازدیاد قدرت ملی هر واحد سیاسی بخشی انفکاک‌ناپذیر و جداناشدنی از منافع ملی آن می‌باشد. «واعداوالمه ما استطعتم من قوه»^۱

۲) قدرت ملی ابزار و وسیله تحقق اهداف و تأمین منافع ملی است.

حتی تعیین حدود و اندازه منافع هر واحد سیاسی بستگی به قدرت آن مهم‌ترین بخش اهداف ملی، تأمین و امنیت ملی است که برخی آن را معادل قدرت نظامی دانسته‌اند؛ لیکن می‌گوید: «امنیت در معنی عام کلمه همیشه با قدرت نظامی خواهد بود.» (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۰۱)

کالینز، راهبرد پرداز آمریکایی، قدرت ملی را مجموعه‌ای از توانایی‌های بالقوه و بالفعل یک کشور تعریف می‌کند که از توانایی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، فناورانه و نظامی آن کشور ناشی می‌شود (کالینز، ۱۳۷۰: ۲۴)

سایر صاحب‌نظران از قدرت ملی تعاریفی ارائه کرده‌اند که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- به برآیند توانایی‌ها و قابلیت‌های یک جامعه، قدرت ملی گویند (اعظمی، ۱۳۸۳: ۱۱۰)
- قدرت ملی یک کشور، توانایی، استعداد و ظرفیت آن کشور است که برای اعمال اراده ملی و تحصیل منافع ملی و حفاظت از آن به کار گرفته می‌شود (افشردی، ۱۳۸۱: ۲۳۷)
- قدرت ملی مجموعه‌ای از توانمندی‌های مادی و معنوی بوده که در قلمرو یک واحد جغرافیایی و سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد (کاظمی، ۱۳۷۳: ۱۷۰)
- قدرت ملی عبارت است از مجموعه توانایی‌ها و قابلیت‌های یک کشور برای نفوذ در رفتار سایر کشورها در جهت نیل به منافع ملی آن کشور (تهامی، ۱۳۷۴: ۴۶)
- مطمئن‌ترین و سریع‌ترین راه وصول به امنیت ملی، قدرت ملی است و قدرت ملی نیز بدون توسعه نمی‌تواند در مقابل تجاوزات دیگران مقاومت کند (محمودنژاد، ۱۳۸۱: ۱۶۹)

محمدرضا حافظ‌نیا عوامل و عناصر مولد قدرت ملی را بدین گونه برمی‌شمارد: عوامل اقتصادی، عوامل سرزمینی، عوامل حکومتی، عوامل علمی و فناورانه، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل نظامی و عوامل فرا کشوری (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹: ۲۴۷) قدرت ملی یکی از انواع جوامع مدنی که امروز در جهان شایع است، دولت - ملت یا کشور می‌باشد. این امر که بعد از انقلاب فرانسه

^۱: قرآن کریم، سوره انفال، آیه ۶۰.

(۱۷۸۹) به وجود آمد، از چهار رکن اساسی یعنی سرزمین، مردم، حاکمیت و حکومت تشکیل شده است.

بنابراین، جهان از تعدادی کشور یا دولت - ملت تشکیل می‌گردد که با هم دارای روابط متقابل هستند و اهدافی را تعقیب می‌کنند. توانایی تحصیل اهداف برای یک کشور، قدرت ملی آن کشور است. در قدرت ملی دو شرط مهم مستتر است: ۱- وجود واحدهای ملی که بین آن‌ها روابط و مناسباتی برقرار باشد. ۲- توانایی تأثیر یا امکان تحقق اراده طرفی بر رفتار دیگران. (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۸۷)

ابعاد قدرت ملی: قدرت ملی را بر مبنای معیارهای چند (نظیر راه اعمال، منابع، ابزار، موضوع، عناصر و...) تقسیم‌بندی کرده‌اند. (گالبرایت، ۱۳۷۱: ۳۹) مثلاً بر اساس ملاک اعمال قدرت، آن را بر دو نوع (بازدارندگی و مداخله‌گرانه) دانسته‌اند برتراند راسل بر مبنای روش‌های کسب قدرت آن را (فردی و سازمانی) (برتراند راسل، ۱۳۶۷: ۷۲-۶۲).

از دید تاریخی نیز از سه گونه قدرت (بلا واسطه. منفرد و نهادی) یاد می‌کنند. (لاپیر، ۱۳۶۲: ۲۵-۲۳) بر اساس مؤلفه‌ها و عناصر تشکیل دهنده نیز گاه قدرت را دو نوع (مادی و غیرمادی) و گاه بر سه گونه (نظامی، اقتصادی و قدرت بر افکار) و عمدتاً (نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی) دانسته‌اند. (مقتدر، ۱۳۷۵: ۸۶)

عناصر قدرت: منظور از عناصر، عوامل یا به طور کلی آن چیزهایی است که قدرت ملی یک کشور را تشکیل می‌دهند و با بودن آن‌ها قدرت ملی وجود دارد. به عبارت دیگر توانایی تأثیرگذاری یک ملت بر رفتار دولت‌های دیگر یا بر مردم جامعه خود ناشی از خصوصیات چند است (عامری، ۱۳۷۳: ۲۲۷) که از آن‌ها تحت عنوان عناصر، مؤلفه‌ها یا عوامل متشکله قدرت یاد می‌شود. کم و کیف هر عنصری در افزایش و یا کاهش قدرت واحدهای سیاسی و موفقیت یا عدم موفقیت آن‌ها در تحقق اهداف و یا تأمین منافع ملی نقش بسزایی داشته و تأثیرگذاری دولت‌ها را در صحنه سیاست بین‌الملل مشخص می‌کند. (قوام، ۱۳۷۰: ۶۹)

بر اساس معیارهای فوق قدرت ملی را می‌توان به انواع ذیل تقسیم‌بندی نمود:

۱) قدرت طبیعی (۲) قدرت انسانی - اجتماعی (۳) قدرت فرهنگی (۴) قدرت سیاسی (۵) قدرت اقتصادی (۶) قدرت نظامی

در مناسبات بین واحدهای سیاسی و نیز در عرصه نظام بین‌الملل می‌توان دو نوع قدرت سخت و نرم را شناسایی نمود. هر کدام از این دو نوع، مبانی نظری و منابع خاص خود را دارند و کشوری قدرتمند است که بتواند با درک وزن هریک از آن‌ها در مقاطع و مناطق مختلف، راهبرد ملی و فراملی خود را تنظیم کند.

هر چند نیروی نظامی و عوامل عینی قدرت (قدرت سخت) همیشه مورد توجه سیاستمداران و اندیشمندان حوزه قدرت بوده است، اما به نظر می‌رسد امروزه نقش عواملی چون فناوری اطلاعات - مشروعیت سیاسی - همبستگی و انسجام مردم (قدرت نرم) اهمیت بیشتری یافته‌اند، در گذشته دولت‌مردان در صحنه داخلی و یا در محیط بین‌المللی با تکیه بر زور (قدرت سخت) سعی در مطیع ساختن مردم و پیش برد نظرات خود داشته‌اند، اما جدای از هزینه‌های سرسام‌آور به‌کارگیری نیروی نظامی، امروزه به دلیل گسترش سازمان‌های بین‌المللی مدافع حقوق بشر و حقوق ملت‌ها (هرچند که بیشتر آن‌ها سلیقه‌ای عمل می‌کنند)؛ دولت‌مردان حتی در داخل کشور خود نمی‌توانند به راحتی با تکیه بر زور و تهدید منافع مورد نظرشان را پیش ببرند.

قدرت نظامی (قدرت سخت): قدرت یا نیروی نظامی یکی از عناصر تشکیل دهنده قدرت ملی به شمار می‌رود و لذا بخشی از قدرت ملی است، ضمن آنکه آشکارترین و بارزترین بخش قدرت ملی را تشکیل می‌دهد. قدرت نظامی اصولاً از سلاح‌ها و تجهیزات نظامی، کم و کیف نیروها، رهبری و فرماندهی نظامی، فنون و فناوری ناشی می‌شود.

عناصر نظامی قدرت ملی شامل اهداف نظامی، رهنامه‌های نظامی، راهبردها و سیاست‌های نظامی (دفاعی، غیردفاعی)، نیروها و کم و کیف آن‌ها، آموزش، فرماندهی، فنون و فناوری نظامی، تسلیحات و تجهیزات، سازمان نظامی، بودجه نظامی، پایگاه‌های نظامی، تحرک نیروها و امکانات لجستیک می‌باشد.

به طور خلاصه عناصر نظامی قدرت ملی را می‌توان در پنج دسته عمده، تحت عناوین ذیل مطرح نمود:

- ۱) اهداف، رهنامه، سیاست‌ها و راهبردهای نظامی
- ۲) سازمان و تشکیلات نظامی
- ۳) نیروی انسانی
- ۴) فنون و فناوری نظامی
- ۵) تسلیحات و تجهیزات

قدرت نظامی به ویژه در زمان‌ها و موقعیت‌های حساس نظیر بحران، جنگ، شورش نقش بارزتری را بازی می‌کند و سایر ابعاد قدرت را به خدمت خود می‌گیرد. همچنین هر چند بدون شناسایی سایر ابعاد قدرت و بررسی، تحلیل و مشخص آن‌ها نمی‌توان به طور کامل و دقیق به شناسایی و تحلیل قدرت نظامی یک کشور (به ویژه در جهان معاصر) پرداخت، ولی در زمان‌های حساس و بحرانی به دلیل آنکه سایر اجزا و ابعاد قدرت، تحت الشعاع قدرت نظامی قرار می‌گیرند، حدوداً

شناخت توان ملی یک کشور از طریق تجزیه، تحلیل، بررسی و محاسبه قدرت نظامی آن میسر می‌گردد.

دکترین (رهنامه) نظامی: جوهره و اساس رهنامه نظامی هر کشوری را سیاست‌های دفاعی، امنیتی و نظامی آن کشور تشکیل می‌دهد. هدف رهنامه نظامی بالا بردن توانایی‌های نظامی کشور برای تأمین اهداف نظامی در سطح ملی می‌باشد. رهنامه نظامی به عنوان راهنما، جهت دهنده و تعیین کننده راهبردها و تاکتیک‌های کشور در مورد جنگ‌های آینده و یا برنامه‌های مربوط به تعهدات، قراردادهای و سایر برنامه‌های نظامی می‌باشد.

دایره‌المعارف نظامی شوروی سابق، رهنامه نظامی را این‌گونه تعریف کرده است: «رهنامه نظامی عبارت است از سیستم رسمی مورد قبول یک ملت که از عقاید علمی مربوط به ماهیت جنگ‌های امروزی و استفاده از نیروهای مسلح در آن‌ها به وجود می‌آید و در مورد ضروریاتی گفتگو می‌کند که ناظر بر امکان آماده شدن کشور و نیروهای مسلح آن برای جنگ است».

به طور کلی در رهنامه نظامی باید مسائلی نظیر ویژگی‌های دشمن و نیروهای مسلح وی در جنگ‌ها، تسلیحات احتمالی آینده، خصوصیات آن جنگ‌ها، چگونگی برخورد‌های کلی با آن جنگ‌ها، تسلیحات و نیروی انسانی مورد نیاز، چگونگی تأمین آمادگی نظامی برای مقابله با تهدیدات و تجاوزات احتمالی مورد توجه و در تحلیل رهنامه نظامی باید نوع تهدید، کیفیت آن، اقدامات مقابله‌ای با آن و نیز جنگ‌های آینده مورد عنایت باشد.

سازمان و تشکیلات نظامی: هدف از ایجاد سازمان و تشکیلات، جمع‌آوری نیروهای دارای پتانسیل و بعضاً پراکنده و قرار دادن آن‌ها در درون یک چارچوب منظم و منطقی و استفاده از آن‌ها در جهت واحدی برای رسیدن به هدف خاص است. بنابراین، بدون سازمان و تشکیلات نمی‌توان دارای یک قدرت منسجم نظامی بود. اصولاً هر اندازه سازمان و تشکیلات از ضوابط منطقی و اصولی برخوردار بوده و جایگاه افراد در درون آن مشخص باشد کارایی و در نتیجه قدرت آن بیشتر خواهد بود. اساس سازمان را چند عامل ذیل تشکیل می‌دهد:

- تجمع و وحدت نیروها
- مدیریت و رهبری نیروها (فرماندهی و کنترل)
- نظم و انضباط در درون سازمان
- بودجه و هزینه سازمان

به طور کلی تشکیلات و سازمان نظامی از ضروریات تمدن امروزی و از لوازم اساسی هر کشوری برای حفظ موجودیت آن است. بدین جهت امروزه هر کشوری تحت عنوان خاصی دارای

تشکیلاتی نظامی و پیچیده و گسترده می‌باشد. لازم به یادآوری است که ایجاد سازمان نظامی باید با توجه به اهداف، رهنامه، راهبردها و سیاست‌های حاکم بر کشور، ویژگی‌های ملی و اجتماعی، تهدیدات، امکانات و توانایی‌ها صورت گیرد تا کارایی لازم و مطلوب را داشته باشد.

هر سازمانی دارای سه رکن عمده است: الف- فرماندهی و مدیریت ب- تشکیلات و ساختار نظامی ج- بودجه نظامی.

الف- فرماندهی: یکی از مهم‌ترین عناصر قدرت نظامی که - به ویژه در دوران‌های بحرانی نظیر جنگ - دارای نقشی حساس و کلیدی در حفظ و استفاده از نیروی نظامی است، فرماندهی نظامی می‌باشد. کارایی و توان، شهامت و شجاعت، سردمداری و تواضع، ایثار و گذشت، دانش و آگاهی و عقل و اندیشه فرمانده تعیین کننده عملکرد قدرت نظامی به ویژه در زمان جنگ می‌باشد. بررسی زندگی برخی از سرداران بزرگ نظامی نظیر کوروش، داریوش، نادرشاه و ناپلئون بناپارت نشان می‌دهد که اهمیت موضوع فرماندهی تا حدی است که تمام عناصر دیگر را - گاه - تحت تأثیر قرار می‌دهد. فرماندهی نظامی در دو سطح اساسی قابل تحلیل و بررسی است:

- در سطح فرماندهی کل قوا و نیروی مسلح که اصولاً رهبر سیاسی جامعه نیز می‌باشد.

- در سطوح پایین‌تر، از مقامات سیاسی هدایت کننده نیروهای نظامی تا فرماندهان نظامی محض.

برای نمونه. علاوه بر رهبران سیاسی جوامع نظیر حضرت امام خمینی (ره) یا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در ایران، مقامات سیاسی پایین‌تر نظیر ریاست جمهوری و در فرماندهی نیروهای نظامی نقش اساسی دارند. در مراتب بعد، نوبت به فرماندهان نظامی صرف می‌رسد. در تجزیه و تحلیل عنصر فرماندهی نظامی باید مسائل متعددی را مورد توجه قرار داد که برخی از آنها عبارتند از:

- ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی رهبر و فرمانده؛
- ارتباط و نحوه برخورد فرماندهان سیاسی - نظامی با فرماندهان نظامی، به ویژه در زمان جنگ؛
- روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرماندهان (اطاعت پذیری)؛
- ارتباط فرماندهی با سازمان و تشکیلات و نیروها؛
- جایگاه رهبری و فرماندهی از نظر سیاسی.

ب- ساختار تشکیلات نظامی: بعد از فرماندهی مهم‌ترین رکن سازمان نظامی، تشکیلات و ترتیبات درون سازمانی نیروها، سلسله مراتب آنها، جایگاه هر نیرو و تعهد و تخصص و ارتباط آن با جایگاه سازمانی وی حائز اهمیت است. وجود نظم و انضباط نظامی در نیروها، وحدت و

یکپارچگی آن‌ها تحت سایه فرماندهی و کار مشترک، از ارکان اساسی سازمان نظامی است. ساختار و ارکان گوناگون تشکیل دهنده سازمان نظامی، در تجزیه و تحلیل قدرت نظامی جایگاه خاص خود را دارد و لذا بدون بررسی ساختار نظامی و تشکیلات نیروها نمی‌توان به بررسی منطقی و صحیحی از قدرت نظامی یک واحد سیاسی و حاکمیتی دست یافت.

در تبیین و بررسی ساختار نیروهای نظامی و بخش‌های مختلف سازمان نظامی باید به دو عنصر کمیت سازمانی و کیفیت آن توجه داشت. همچنین ترتیب قرار گرفتن نیروها، ساختار آن‌ها از بالا به پایین، وظایف سازمانی، سیاست‌های سازمانی، مأموریت‌ها و اهداف سازمانی نیز از عواملی هستند که برای تحلیل قدرت نظامی باید مورد توجه قرار گیرد.

نیروی انسانی (عده): تمام عناصر قدرت نظامی به نحوی از انحاء به نیروی انسانی، «سرمایه انسانی» و ویژگی‌های او بر می‌گردد. اصولاً بدون وجود نیروی انسانی توانا و کارا سخن گفتن از نیرو و قدرت نظامی بیهوده است زیرا قدرت نظامی بخشی از قدرت و نیروی جمعی انسان‌هاست. نیروی انسانی دارای دو بعد اساسی کمیت و کیفیت است و این هر دو عامل با کمک هم می‌توانند بر توان نظامی بیافزایند. یعنی هر اندازه که تعداد نیروهای رزمنده، شجاع، و جنگجو و وفادار کشوری بیشتر باشد، آن کشور از قدرت نظامی برتری برخوردار خواهد بود.

روحیه والای نظامی، توان جسمی و روحی، استقامت و پایداری، شجاعت، شهامت همراه با عزم و احتیاط، به‌ویژه در جنگ‌های امروزی از ویژگی‌های اساسی یک نیروی انسانی قوی و سازنده است و در بررسی نیروها، علاوه بر کمیت آن‌ها اعم از متخصص و غیرمتخصص، این پدیده‌ها نیز مورد تحلیل قرار می‌گیرند، به‌علاوه سیاست پرسنلی به مفهوم خط مشی دولت درباره شیوه تأمین نیروی انسانی مورد نیاز است. (حسینی، گروه مطالعات امنیتی، ۱۳۸۷: ۵۰)

ج- بودجه (هزینه) نظامی: بودجه (هزینه) نظامی یا دفاعی بخشی از بودجه دولت است که به امور نظامی و دفاعی اختصاص داده می‌شود. (بهزادی، ۱۳۵۲: ۱۰۲) هزینه نظامی اصولاً به طور کامل در حوزه دولت است، مگر در زمان جنگ و آن هم در برخی از کشورها که مردم نیز در تأمین هزینه جنگ که فی‌الواقع بخشی از هزینه نظامی و دفاعی است شرکت می‌کنند. برای مثال مردم ایران در طول جنگ تحمیلی نقش بارزی در تأمین برخی از هزینه‌های جنگ داشتند. هزینه نظامی، عنصری کمی و تعیین کننده در تحلیل قدرت نظامی به شمار می‌رود. هرچند امروز این عنصر به عنوان یکی از عناصر بارز به کار می‌آید و در تجزیه و تحلیل‌ها بیشتر مورد عنایت قرار می‌گیرد، ولی باید دانست که صرف در نظر گرفتن «بودجه نظامی» نمی‌تواند نشان دهنده میزان قدرت نظامی یک کشور باشد؛ لذا در تجزیه و تحلیل عنصر «بودجه» یا «هزینه» نظامی باید عوامل متعدد دیگری نظیر وسعت سرزمین، جمعیت، روحیه، کمیت و کیفیت نیروهای مسلح،

میزان کارخانجات تولید کننده تسلیحات و تجهیزات نظامی در داخل کشور، میزان واردات تسلیحات و نوع و کیفیت تسلیحات وارداتی را در نظر گرفت. به علاوه، آنچه مهم تر و کلیدی تر است ارتباط توان نظامی و بودجه نظامی با وضعیت اقتصادی کشور و تناسب لازم میان بخش های اقتصادی و نظامی جامعه می باشد. به همین جهت گاه برخورداری از هزینه نظامی بالا خود نه تنها عامل برتری قدرت نظامی محسوب نمی شود بلکه سبب ایجاد ضعف در اقتصاد می شود که در بعضی از مواقع به افزایش تعداد بیکاران، تورم، کسری بودجه، تقاضای مازاد منجر و باعث کاهش بالفعل قدرت نظامی می گردد. این امر می تواند از کمبودهای خاص مواد مورد نیاز کارکنان ماهر، در اجرای برنامه های جدید تسلیحاتی ناشی گردد. (نیکوبال، یلتون لیتینبرگ، ۱۳۷۲: ۱۸۴)

اهمیت راهبردی هوا و فضا و پدافند هوایی: بررسی موضوع فنون و فناوری پدافند هوایی در تحلیل قدرت نظامی، به ویژه در زمان جنگ اهمیت بارزی می یابد. جنگ افزارها، تسلیحات و تجهیزات پیشرفته از اجزای ضروری و حیاتی قدرت نظامی محسوب می شوند. تسلیحات و تجهیزات و جنگ افزارهای مناسب، کافی و قابل استفاده یکی از ضرورت های اولیه و حیاتی قدرت دفاعی و نظامی هر کشور است.

کیفیت و کمیت سلاح های پیشرفته، تجهیزات جدید و پایگاه های مهم نظامی عواملی بنیادی و تعیین کننده در حفظ و افزایش قدرت نظامی به شمار می روند؛ لذا در بررسی سنجش و شناخت میزان قدرت نظامی هر کشور باید به وضعیت تسلیحاتی، تجهیزات، پایگاه های نظامی، کارخانه های تولید جنگ افزار، جنگ افزارهای وارداتی، کشورهای صادر کننده جنگ افزار، وجود انبارهای اسلحه، زرادخانه های اتمی و غیر اتمی را در نظر گرفت و با مطالعه آنها به سنجش قدرت نظامی آن کشور پرداخته شود.

رهنامه پدافند هوایی: مبنای رهنامه پدافند هوایی بر ملاحظات اساسی مشروحه ذیل استوار است:

- الف- قدرت ویرانگری، حاصل از ماهیت جنگ افزار هر هواپیما یا موشک.
- ب- فرصت کوتاه پدافند هوایی برای مقابله، ناشی از سرعت پرواز و اثر بخشی موشک ها یا هواپیماهای آفندی پیشرفته.
- پ- تنوع و ترکیب جنگ افزارهای تهدید هوایی.
- ت- تنوع، تعداد و ترکیب جنگ افزارهای پدافندی و آفندی موجود در نیروهای خودی.
- ث- ماهیت بنیادی پدافند هوایی در واکنش مقابل راهبرد انتخابی دشمن.

ج- ضرورت ایجاد بهترین کنترل و اقدامات هماهنگی به منظور: اطمینان از درگیری با هواپیماهای دشمن، جلوگیری از درگیری با هواپیماهای خودی، به حداقل رساندن تداخل مأموریت‌ها، و پیشگیری از وقوع حوادث پیش از هر اقدام خصمانه.

چ- ضرورت پشتیبانی از طرح مانور نیروهای سطحی (زمینی، دریایی). (آیین‌نامه شماره ۰۱/۲-م/۳، ۱۳۸۶: ۵)

اقدامات پدافند هوایی در پیش‌برد اهداف ملی:

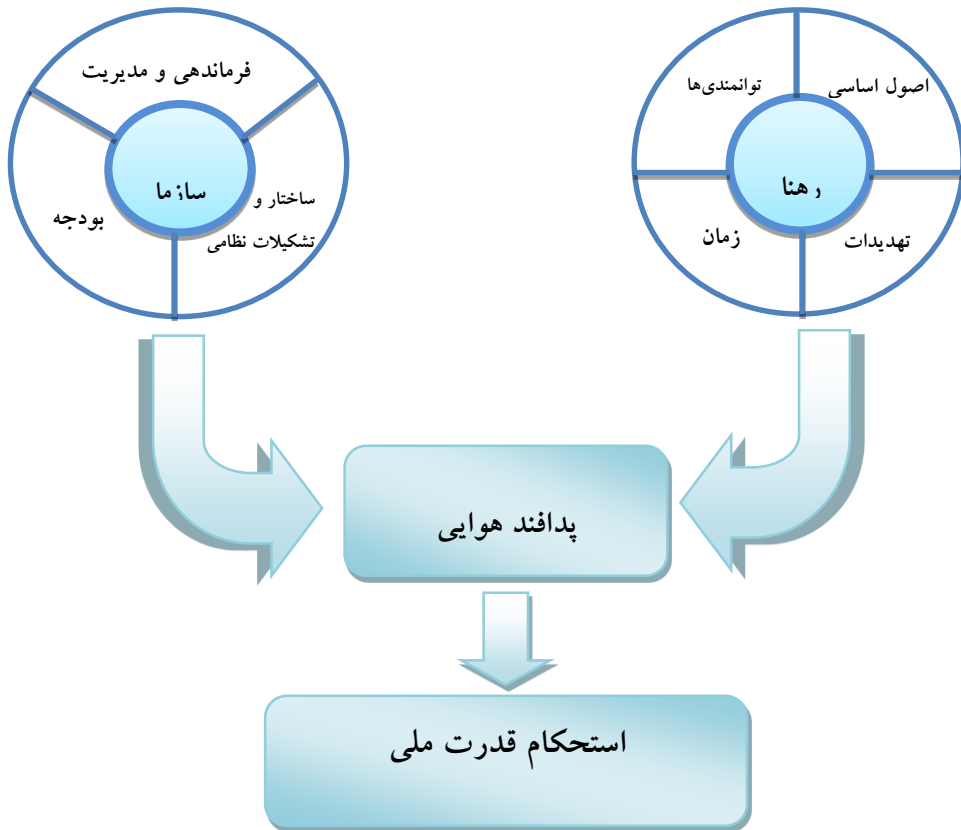
(۱) به منظور ایفای نقش در پیشبرد اهداف ملی، سامانه پدافند هوایی اقدامات اساسی زیر را اجرا می‌نماید: کشف تهدید بالقوه دشمن؛ شناسایی اشیاء پرنده ناشناس؛ رهگیری نیروهای دشمن؛ و انهدام وسایل تهدید دشمن.

(۲) تجهیز، آموزش، و به‌کارگیری نیروهای پدافند هوایی به منظور اجرای این وظایف با حمله به دشمن هر چه زودتر و هر چه دورتر از منطقه هدف، و تحت فشار قرار دادن وی در مسیر تقرب به منطقه هدف با افزایش حجم و تنوع جنگ‌افزار، مورد تهاجم دائم قرار دادن وی تا زمانی که تهدید وجود دارد یا در برد جنگ‌افزارها باشد.

نقش پدافند هوایی در برقراری تعادل نظامی: ضروری است که جمهوری اسلامی ایران پیوسته حالت تعادل نظامی مؤثر خود را حفظ نموده و به نمایش بگذارد. این حالت را با انجام اقدامات مناسب توسط طیف وسیعی از نیروهای نظامی در هر منطقه جغرافیایی می‌توان ایجاد نمود. عامل اصلی برقراری حالت تعادل، توانایی قاطع در مقابله با تهاجم دشمن است. وجود حد قابل قبولی از توانمندی پدافند هوایی در همه سطوح به حفظ اثر بخشی عملیاتی تجهیزات آفندی و نتایج حاصل از افزایش تعداد و امکان انتخاب حالت آفندی و پدافندی و عملیات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران کمک می‌کند. (آیین‌نامه شماره ۰۱/۲-م/۳، ۱۳۸۶: ۱۵-۱۴)

مدل مفهومی تحقیق:

نمودار - مدل مفهومی

روش‌شناسی:

این پژوهش از نوع کاربردی بوده و روش تحقیق استفاده‌شده توصیفی - تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک در سطح نیروهای مسلح بوده و از ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده استفاده‌شده است. از جمله شاخص‌های آماری توصیفی مورد استفاده این پژوهش، میانگین، مد، میانه، واریانس و انحراف معیار و روش فرآیند تحلیل اهمیت - عملکرد (IPA) ۱ می‌باشد.

1- IPA: Important Performance Analysis

جامعه آماری و نمونه: جامعه آماری این تحقیق مطابق جدول شماره ۱ شامل صاحب‌نظران، مدیران راهبردی ستاد کل نیروهای مسلح، ستاد آجا و ستاد قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ع) و همچنین فرماندهان نظامی با توجه به ویژگی‌هایی مانند اشراف نسبت به نقش پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران بوده که از بین آن‌ها بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. با نظر گروه نمونه و خبره تحقیق عوامل کلیدی رهنامه، ساختار و فرماندهی و کنترل پدافند هوایی که در استحکام قدرت ملی از بعد پدافند هوایی در سطح راهبردی تأثیرگذار می‌باشد انتخاب گردیدند. بدین منظور از روش IPA استفاده شده و میزان تأثیر و اولویت هر یک از عوامل تعیین گردیدند و عملکرد کلی پدافند هوایی جمهوری اسلامی ایران در جهت استحکام قدرت ملی احصاء و ارائه گردیده است.

جدول ۱: جامعه آماری پژوهش

ردیف	جامعه نمونه	فراوانی	درصد فراوانی	نسبت سهم نمونه
۱	معاونت‌ها و مدیران ستاد کل نیروهای مسلح	۱۰	٪۱۲/۵	۴
۲	معاونت‌ها و مدیران ستاد آجا	۱۰	٪۱۲/۵	۴
۳	معاونت‌ها و مدیران ستاد قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ع)	۳۴	٪۴۲	۱۲
۴	فرماندهان مناطق و گروه‌های قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ع)	۲۷	٪۳۳	۱۰
۵	جمع	۸۱	٪۱۰۰	۳۰

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این تحقیق به‌منظور شناسایی عوامل مؤثر پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی با توجه به مبانی و اصول اساسی ذکر شده در مطالعه منابع در حوزه رهنامه پدافند هوایی ابعاد اصول اساسی، تهدیدات، زمان و توانمندی‌ها مدنظر قرار گرفته و از بین شاخص‌های متعدد بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده به ترتیب شاخص‌هایی که ضرایب بیشتری داشتند و در واقع در آن حوزه مؤثرتر و مرتبط‌تر بودند تعیین گردیدند؛ و در حوزه سازمان پدافند هوایی ابعاد فرماندهی و مدیریت، ساختار تشکیلات نظامی و بودجه مدنظر قرار گرفته و از بین شاخص‌های متعدد بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده به ترتیب شاخص‌هایی که ضرایب بیشتری داشتند و در واقع در آن حوزه مؤثرتر و مرتبط‌تر بودند تعیین گردیدند؛ (به شرح جدول شماره ۲)، سپس اهمیت و وزن هر یک از عوامل با استفاده از روش IPA و مقایسه زوجی تعیین شدند که در جداول شماره ۳ و ۴ نشان داده شده است.

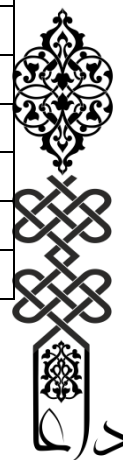
جدول ۲: عوامل و شاخص‌های مؤثر پدافند هوایی در استحکام قدرت ملی

ابعاد و شاخص‌های سازمان پدافند هوایی		ابعاد و شاخص‌های رهنامه پدافند هوایی	
ابعاد سازمان	شاخص‌ها	ابعاد رهنامه	شاخص‌ها
فرماندهی و مدیریت	ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده	اصول اساسی	برگرفته از مبانی اندیشه اسلام
	ارتباط و نحوه برخورد با سایر فرماندهان سیاسی و نظامی		میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری
	روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده		میزان انطباق با اصول و ارزش‌های سازمانی نیروهای مسلح
	جایگاه فرمانده از نظر سیاسی		همگرا و هم‌راستا با رهنامه‌های سایر نیروهای مسلح خودی
ساختار تشکیلات نظامی	ترتیب قرار گرفتن نیروها	تهدیدات	انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی بومی و برگرفته از عوامل ژئوپلیتیک و جغرافیای ج.ا.ا
	وظایف سازمانی		میزان پوشش و پشتیبانی دکترین از مأموریت سازمانی
	سیاست‌های سازمانی		میزان انطباق با آموزش‌های نیروی انسانی
	مأموریت‌ها		میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام
	اهداف سازمانی		میزان دفاعی بودن (نه تهاجمی بودن)
	فنون و تکنولوژی		میزان تحقق عزت و اقتدار دشمن‌شناسی
	تسلیحات و تجهیزات		میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی
	گسترش نیروها		آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن
	تحرك نیروها		میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ
	امکانات لجستیک		میزان آینده‌نگری
بودجه (هزینه) نظامی	میزان توازن و تناسب با مأموریت	زمان	سرعت تصمیم‌گیری
	میزان حیطه کنترل		میزان حفظ آمادگی
	میزان آینده‌نگری سازمان		میزان تحقق نمودن امنیت ملی
	تعداد نیروهای رزمنده		انطباق با تجهیزات و تسلیحات
	روحیه والای کارکنان		منطبق با دانش و فناوری بومی نیروهای مسلح
	توان جسمی و روحی		برخورد قاطع
	استقامت و پایداری		انعطاف‌پذیری لازم
	شجاعت نیروها		انطباق با قابلیت نیروی انسانی
	حقوق و دستمزد کارکنان		
	کمک‌های رفاهی کارکنان		

جدول شماره ۳: تعیین وزن ابعاد و شاخص‌های رهنامه پدافند هوایی

ردیف	کد عامل	عنوان عامل	وزن عامل
۱	Q-۱-۱-۱	برگرفته از مبانی اندیشه اسلام	۹
۲	Q-۱-۱-۵	انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی	۹
۳	Q-۱-۱-۹	میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام	۹
۴	Q-۱-۱-۲	میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری	۹
۵	Q-۱-۴-۲	میزان تحقق نمودن امنیت ملی	۹
۶	Q-۱-۳-۳	سرعت تصمیم‌گیری	۸/۸
۷	Q-۱-۱-۱۱	میزان تحقق عزت و اقتدار	۸/۸
۸	Q-۱-۱-۷	میزان پوشش و پشتیبانی دکتترین از مأموریت سازمانی	۸/۶
۹	Q-۱-۱-۶	بومی و برگرفته از عوامل ژئوپلیتیک و جغرافیای ج.ا.	۸/۳
۱۰	Q-۱-۳-۲	میزان آینده‌نگری	۸/۳
۱۱	Q-۱-۲-۳	آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن	۸/۲
۱۲	Q-۱-۴-۳	انطباق با تجهیزات و تسلیحات	۸/۱
۱۳	Q-۱-۱-۸	میزان انطباق با آموزش‌های نیروی انسانی	۸/۱
۱۴	Q-۱-۴-۱	میزان حفظ آمادگی	۷/۹
۱۵	Q-۱-۱-۴	همگرا و هم‌راستا با رهنامه‌های سایر نیروهای مسلح کشور	۷/۶
۱۶	Q-۱-۴-۵	برخورد قاطع	۷/۶
۱۷	Q-۱-۴-۷	انطباق با قابلیت نیروی انسانی	۷/۵
۱۸	Q-۱-۱-۳	میزان انطباق با اصول و ارزش‌های سازمانی نیروهای مسلح	۷/۵
۱۹	Q-۱-۴-۴	منطبق با دانش و فناوری بومی نیروهای مسلح	۷/۳
۲۰	Q-۱-۳-۱	میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ	۷/۳
۲۱	Q-۱-۴-۶	داشتن انعطاف‌پذیری لازم	۷/۱
۲۲	Q-۱-۲-۲	میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی	۷
۲۳	Q-۱-۲-۱	دشمن‌شناسی	۶/۵
۲۴	Q-۱-۱-۱۰	میزان دفاعی بودن (نه تهاجمی بودن)	۶/۲

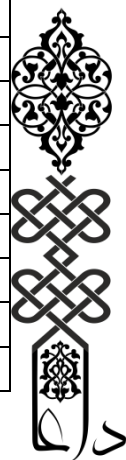

همان طوری که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌گردد از میان عوامل تأثیرگذار در حوزه رهنامه پدافند هوایی در خصوص ابعاد مختلف، بعد اصول اساسی رهنامه با میانگین $۸/۲۸$ بالاترین تأثیر را داشته و بعد زمان با میانگین $۸/۱۳$ در رتبه دوم قرار دارد و بعد توانمندی‌ها نیز با میانگین $۷/۷۹$ در رتبه سوم قرار گرفته است و در خصوص شاخص‌های هر یک از این ابعاد نیز مشاهده می‌شود که در خصوص بعد «اصول اساسی رهنامه» به ترتیب شاخص‌های برگرفته از مبانی اندیشه اسلام، انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی، میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام و میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری با وزن ۹ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «تهدیدات» به ترتیب شاخص‌های آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن با وزن $۸/۲$ ، میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی با وزن ۷ و دشمن‌شناسی با وزن $۶/۵$ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «زمان» به ترتیب شاخص‌های سرعت تصمیم‌گیری با وزن $۸/۸$ ، میزان آینده‌نگری با وزن $۸/۲$ و میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ با وزن $۷/۳$ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «توانمندی‌ها» به ترتیب شاخص‌های میزان تحقق نمودن امنیت ملی با وزن ۹، انطباق با تجهیزات و تسلیحات با وزن $۸/۱$ و میزان حفظ آمادگی با وزن $۷/۹$ ، بالاترین اولویت را دارند و لذا بایستی شاخص‌هایی که دارای وزن بالاتری هستند، بیشتر مدنظر قرار گیرند.

جدول شماره ۴: تعیین وزن ابعاد و شاخص‌های سازمان پدافند هوایی

ردیف	کد عامل	عنوان عامل	وزن عامل
۱	Q-۲-۱-۱	ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده	۹
۲	Q-۲-۳-۴	ساخت تجهیزات	۸/۸
۳	Q-۲-۱-۴	جایگاه فرمانده از نظر سیاسی	۸/۷
۴	Q-۲-۳-۷	هزینه‌ی تحقیقات نظامی	۸/۷
۵	Q-۲-۲-۱	ترتیب قرار گرفتن نیروها	۸/۶
۶	Q-۲-۲-۱۷	استقامت و پایداری	۸/۵
۷	Q-۲-۲-۱۵	روحیه‌ی والای کارکنان	۸/۳
۸	Q-۲-۲-۵	اهداف سازمانی	۸/۲
۹	Q-۲-۲-۱۳	میزان آینده‌نگری سازمان	۸/۲
۱۰	Q-۲-۲-۱۸	شجاعت نیروها	۸/۲
۱۱	Q-۲-۱-۳	روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده	۸/۱
۱۲	Q-۲-۲-۳	سیاست‌های سازمانی	۸/۱
۱۳	Q-۲-۳-۱	حقوق و دستمزد کارکنان	۸/۱
۱۴	Q-۲-۲-۷	تسلیمات و تجهیزات	۸
۱۵	Q-۲-۲-۱۰	امکانات لجستیک	۷/۹
۱۶	Q-۲-۲-۴	مأموریت‌ها	۷/۸
۱۷	Q-۲-۲-۹	تحرک نیروها	۷/۸
۱۸	Q-۲-۳-۲	کمک‌های رفاهی کارکنان	۷/۸
۱۹	Q-۲-۳-۳	خرید تجهیزات	۷/۸
۲۰	Q-۲-۳-۵	تعمیر و نگهداری تجهیزات	۷/۷
۲۱	Q-۲-۲-۲	وظایف سازمانی	۷/۵
۲۲	Q-۲-۲-۱۴	تعداد نیروهای رزمنده	۷/۵
۲۳	Q-۲-۳-۶	تعمیر و نگهداری لوازم و اماکن	۷/۵
۲۴	Q-۲-۱-۲	ارتباط و نحوه برخورد با سایر فرماندهان سیاسی و نظامی	۷/۳
۲۵	Q-۲-۲-۶	فنون و تکنولوژی	۷/۳
۲۶	Q-۲-۲-۸	گسترش نیروها	۷/۳
۲۷	Q-۲-۲-۱۲	میزان حیطه کنترل	۷/۲
۲۸	Q-۲-۲-۱۶	توان جسمی و روحی	۶/۸
۲۹	Q-۲-۲-۱۱	میزان توازن و تناسب با مأموریت	۶/۷

همان‌طوری که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌گردد از میان عوامل تأثیرگذار در حوزه سازمان پدافند هوایی در خصوص ابعاد مختلف، بعد فرماندهی و مدیریت با میانگین $8/28$ بالاترین تأثیر را داشته و بعد بودجه (هزینه) نظامی با میانگین $8/06$ در رتبه دوم قرار دارد و بعد ساختار تشکیلات نظامی نیز با میانگین $6/94$ در رتبه سوم قرار گرفته است و در خصوص شاخص‌های هریک از این ابعاد نیز مشاهده می‌شود در خصوص بعد «فرماندهی و مدیریت» به ترتیب شاخص‌های ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده با وزن ۹، جایگاه فرمانده از نظر سیاسی با وزن $8/7$ و روحیه اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده با وزن $8/1$ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «ساختار تشکیلات نظامی» به ترتیب شاخص‌های ترتیب قرار گرفتن نیروها با وزن $8/6$ ، استقامت و پایداری با وزن $8/5$ و روحیه والای کارکنان با وزن $8/3$ بالاترین اولویت را دارند و در خصوص بعد «بودجه یا هزینه نظامی» نیز به ترتیب شاخص‌های ساخت تجهیزات با وزن $8/8$ ، هزینه‌ی تحقیقات نظامی با وزن $8/7$ و حقوق و دستمزد کارکنان با وزن $8/1$ بالاترین اولویت را دارند لذا بایستی شاخص‌هایی که دارای وزن بالاتری هستند، بیشتر مدنظر قرار گیرند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

با توجه به تجزیه و تحلیل صورت گرفته در خصوص نقش رهنامه پدافند هوایی می‌توان اظهار داشت نظر به اینکه مبنای رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران، دفاعی و تولید ابزار قدرت برای «بازدارندگی فعال» و اتخاذ «دفاع مبتکرانه و مؤثر» است، ایجاد بازدارندگی مؤثر در مقابل تهدیدات نوین که معمولاً هوا و فضاپایه می‌باشد نقش و اهمیت پدافند هوایی در حفظ و استحکام قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران را نمایان می‌کند.

رهنامه پدافند هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران (رهنامه سازمانی) برگرفته از رهنامه بنیادین نظام اسلامی و رهنامه محیطی ارتش جمهوری اسلامی ایران است، که مبتنی بر باورها و اصول و عقاید در مورد هدایت عملیات دفاع هوایی است. رهنامه پدافند هوایی سعی دارد با توجه به واقعیت‌های محیطی و توانمندی‌های موجود و به‌کارگیری اصول بومی پدافند هوایی نقش مؤثر و سازنده‌ای در انجام مأموریت پدافند هوایی و تأمین امنیت در قلمرو هوا و فضای جمهوری اسلامی ایران ایفا نماید. نتایج حاصله این تحقیق در خصوص تأثیر رهنامه پدافند هوایی نشان داد در

خصوص بعد «اصول اساسی رهنامه» شاخص‌های برگرفته بودن دکترین از مبانی اندیشه اسلام، انطباق و هم‌راستا بودن با اسناد بالادستی، میزان ایجاد بازدارندگی برای نظام و میزان انطباق با فرامین مقام معظم رهبری و در خصوص بعد «تهدیدات» شاخص‌های آمادگی برای مبارزه و غافلگیر نشدن، میزان تطابق با سامانه‌های تهاجم هوایی و دشمن‌شناسی و در خصوص بعد «زمان» شاخص‌های سرعت تصمیم‌گیری، میزان آینده‌نگری و میزان تطابق با شرایط صلح و جنگ و در خصوص بعد «توانمندی‌ها» نیز شاخص‌های میزان تحقق نمودن امنیت ملی، انطباق با تجهیزات و تسلیحات و میزان حفظ آمادگی، دارای بیشترین تأثیر بر استحکام قدرت ملی می‌باشند و عواملی مانند فرماندهی و کنترل پایدار در قالب شبکه یکپارچه پدافند هوایی، تسلط اطلاعاتی و جلوگیری از غافلگیری و پدافند غیرعامل مطمئن و با فراگیری مستمر برای ایمن‌سازی و ارتقای قابلیت‌های ضد جنگ الکترونیک محروم‌سازی دشمن از دستیابی به اطلاعات دارای طبقه‌بندی دارای تأثیر قابل توجه بوده و در کنار سایر عوامل باید در رهنامه پدافند هوایی مدنظر قرار گیرند.

ب - پیشنهادها:

نتایج حاصل از اجرای این تحقیق در خصوص تأثیر سازمان پدافند هوایی بر استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران نشان‌دهنده این واقعیت است که:

- از میان عوامل تأثیرگذار در این حوزه در بعد «فرماندهی و مدیریت» شاخص‌ها و ویژگی‌های شخصی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی فرمانده، جایگاه فرمانده از نظر سیاسی و روحیه‌ی اطاعت و انقیاد نیروها از فرمانده؛
- و در بعد «ساختار تشکیلات نظامی»، شاخص‌های ترتیب قرار گرفتن نیروها، استقامت و پایداری و روحیه‌ی والای کارکنان و در بعد «بودجه یا هزینه نظامی» نیز شاخص‌های هزینه ساخت تجهیزات، هزینه‌ی تحقیقات نظامی و حقوق و دستمزد کارکنان دارای بیشترین تأثیر بر استحکام قدرت ملی می‌باشند.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- قرآن کریم، ترجمه؛ مهدی الهی قمشه‌ای
- استیون لوکس، (۱۳۷۰)، "قدرت فرانسائی یا شرشیطانی"، ترجمه فرهنگ رجایی، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی
- اعظمی، هوشنگ، (۱۳۸۳)، "ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در آفریقا"؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی؛ تهران
- افشردی، محمدحسین، (۱۳۸۱)، "ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران"، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد
- آیین‌نامه شماره ۰/۱۲-۳م، (۱۳۸۶)، "بکارگیری جنگ‌افزارهای پدافند زمین به هوا"، تهران: چاپخانه دافوس آجا
- برتراند راسل، "قدرت"، ترجمه نجف دریا بندری، (۱۳۶۷)، تهران: انتشارات خوارزمی
- بهزادی، حمید، (۱۳۵۲)، "اصول روابط بین‌الملل و سیاست خارجی"، انتشارات دهخدا
- تهامی، سید محمدرضا، (۱۳۷۴)، "دکترین و سیاست‌های دفاعی، امنیتی"، تهران: دانشگاه علوم استراتژیک ارتش جمهوری اسلامی ایران
- جونز، والتر، "منطق روابط بین‌الملل"، ترجمه داوود حیدری، (۱۳۷۳)، تهران: دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۷۹)، "مبانی مطالعات سیاسی، اجتماعی"؛ تهران: سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۶)، "قدرت و منافع ملی (مبانی - مفاهیم و روش‌های سنجش)"، تهران: نشر انتخاب
- حجازی، سید حسین، (۱۳۸۷)، "ظرفیت‌های قدرت نرم ج.ا. ایران در مقابله با تهدیدات نرم امریکا"؛ مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری، فصلنامه دولت اسلامی، شماره ۲۷
- زرقلانی، سید هادی، (۱۳۸۸)، "مقدمه‌ای بر قدرت ملی، کارکردها، محاسبه و سنجش"، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
- سیف زاده، سیدحسین، (۱۳۷۸)، "اصول و روابط بین‌الملل"؛ تهران: نشر دادگستر
- عامری، همایون، (۱۳۷۳)، "اصول و روابط بین‌الملل"، ج ۳، انتشارات نقش جهان
- عزتی، عزت‌الله، (۱۳۹۱)، "ژئواستراتژی و قرن بیست و یکم"، تهران: انتشارات سمت

- کاظمی، عباس، (۱۳۷۳)، "روابط بین‌الملل در تئوری و عمل"، تهران: نشر قومس
- کالینز، جی. ام. (۱۳۷۰)، "استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)"، ترجمه کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه
- کاظمی، علی اصغر، (۱۳۶۹)، "نقش قدرت در جامعه و روابط بین‌الملل"، نشر قومس
- کیانی فلاورجانی، فرهاد، (۱۳۹۳)، "جایگاه پرنده های بدون سرنشین در دکترین و راهبرد دفاعی و نبردهای دریایی آینده"، شانزدهمین همایش صنایع دریایی، بندرعباس، انجمن مهندسی دریایی ایران
- گروه مطالعات امنیتی، (۱۳۸۷)، "تهدیدات قدرت ملی شاخص‌ها و ابعاد"، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- لاپیر، "قدرت سیاسی"، ترجمه بزرگ نادرزاده، (۱۳۶۲)، تهران: کتاب زمان، چاپ اول
- محمود نژاد، محمد، (۱۳۸۱)، "شناخت تهدیدات امنیتی"، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی
- مینایی، حسین، عابدی، سجاد، (۱۳۹۳)، "معماری مراکز فرماندهی و کنترل در برابر تهدیدهای هوایی"، هشتمین کنفرانس ملی فرماندهی و کنترل ایران (C4I)، تهران، دانشگاه هوایی شهید ستاری
- نشریه عملیات رزمی مشترک ۳-۶۳ jwp، (۲۰۰۳)، ترجمه کریم صارمی، (۱۳۸۸)، چاپ مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی - موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی

ب- منابع انگلیسی:

- B. russel, (1938), Power. London: unwin books
- C. crabb, (1965), America foeign policy in the Nuclear age, New york: Harper and Row
- Morgenthou. Y, (1967), politicamong Nations, New york: Alfred A. Knopf
- Robert Dohl, (1957), The concept of power, Bebariora Lscience, N2

بررسی عوامل فرصت‌زا و تهدید آفرین در رابطه با کشور امارات و نقش هریک در همگرایی یا واگرایی

عبدالله پیکرنگار^۱، علی جهانشاهی^۲، سید حسن حسینی^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۲۳

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۱۵

چکیده

این تحقیق به دنبال شناسایی عوامل فرصت‌زا و تهدید آفرین کشور امارات در همگرایی یا واگرایی (فرصت‌ها و چالش‌ها) با جمهوری اسلامی ایران است و برای شناخت محیطی، این سؤال مطرح می‌گردد که موانع و چالش‌های فراروی ایران برای رسیدن به همگرایی منطقه‌ای با کشور امارات چیست؟ و جمهوری اسلامی ایران از چه فرصت‌هایی در کشور امارات، برای تسریع در روند همگرایی و پرهیز از واگرایی منطقه‌ای، می‌تواند بهره‌بردار؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها ابتدا چارچوب نظری همگرایی و رویکردهای مختلف آن بررسی و هم‌چنین عوامل و چالش‌هایی که موجب واگرایی منطقه‌ای می‌گردند، تبیین شد. این تحقیق به روش توصیفی تحلیلی انجام شد و این عوامل به روش کتابخانه‌ای و تحلیل اسنادی استخراج و با طراحی پرسشنامه، نظر جامعه آماری در خصوص میزان نقش و کارکرد این عوامل در همگرایی یا واگرایی کشور امارات با جمهوری اسلامی ایران، به روش پیمایشی به دست آمد. جمع‌آوری اطلاعات از روش تحقیقات میدانی با استفاده ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته و سؤالات آن با استفاده از طیف لیکرت تهیه شد. ضریب روایی محتوایی شاخص‌ها از حداقل ضریب محتوایی (۰,۶۲) بیشتر شد، و از روایی بسنده برخوردار گردید پایایی از روش دو نیمه کردن با استفاده از آزمون گاتمن، ۰,۸۵ به دست آمد. در نهایت عواملی هم چون «وابستگی کشور امارات به تنگه هرمز»، «شیعیان امارات»، «فرهنگ و دین»، «سپر دفاع موشکی»، «پیمان‌های نظامی امارات»، «نهایی نشدن مرز امارات با ایران»، «همکاری با قدرت‌های جهانی»، «سیاست‌های منطقه‌ای امارات» از جمله عواملی هستند که در همگرایی یا واگرایی کشور امارات با جمهوری اسلامی ایران نقش مهمی دارند.

واژگان کلیدی: همگرایی، واگرایی، فرصت‌ها و تهدیدها، ژئوپلیتیک، امارات

۱. دانش‌آموخته دکتری - مدیریت راهبردی نظامی - دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)، apeikarnegar@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری - علوم دفاعی راهبردی - دانشگاه عالی دفاع ملی

۳. دانشجوی دکتری - علوم دفاعی راهبردی - دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

ایران به‌عنوان کشوری بزرگ و بازیگری تأثیرگذار در خاورمیانه همواره در تحولات منطقه‌ای نقشی مؤثر ایفا کرده است و در ارتباط با موضوعات و رویدادهای منطقه‌ای مهم در کانون توجهات قرار داشته است. با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک منطقه و وجود ذخایر غنی انرژی، ایران نمی‌تواند سیاست انزواگرایی در پیش بگیرد زیرا منافعش در همکاری و تعامل با سایر بازیگران می‌باشد. ازجمله مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای در پیرامون نزدیک ایران، همسایگان عرب آن می‌باشند. (نجفی فیروزجایی، ۱۳۸۸: ۱)

شناخت نیروهای ریشه‌ای و زیربنایی در حوزه ژئوپلیتیک که مورد علاقه رقبای جهانی، منطقه‌ای یا محلی است، برای کشوری که دارای نقش یا نقش‌های تعیین‌کننده ژئوپلیتیک در آن حوزه است، یک ضرورت تلقی شده و در صورتی که نتوان این نیروها را شناخت و آن‌ها را در جهت اهداف ملی و مناسبات منطقه‌ای سازمان‌دهی نمود و به‌استخدام گرفت، قطعاً رقبای منطقه‌ای و فرماندهان منطقه‌ای یا جهانی از این پتانسیل‌ها در جهت منافع خود بهره خواهند جست و با الگوهای تعارض، اختلاف، تضاد و عدم تجانس‌های ساختاری، تعادل فضایی حوزه ژئوپلیتیک را برهم زده و موجب توسعه رفتارهای خصومت‌آمیز می‌گردند. (حافظ‌نیا و همکار، ۱۳۸۸: ۱۷۴) اگر فضای محیطی و شرایط فرهنگی، جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی کشورها مورد سنجش قرار نگیرد، طبعاً نمی‌تواند مطلوبیت نهایی را برای منافع ملی ایران به وجود آورد. بسیاری از بحران‌های بین‌المللی و منطقه‌ای به این دلیل ظهور می‌یابند که بازیگران سیاسی بدون توجه به بافت و شرایط محیطی و کنش امنیتی و راهبردی مبادرت به گسترش حوزه نفوذ خود نموده‌اند. بنابراین لازم است تا جغرافیای منافع ملی کشورها مورد شناسایی قرار گیرد. (متقی و همکار، ۱۳۹۰: ۷۱) انجام این‌گونه تحقیقات از اهمیت بالایی برخوردار است زیرا جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به علائق و منافع جامع در قالب ملاحظات راهبردی نظام بین‌الملل، باید راهبرد ژئوپلیتیک خود را با مطالعه و بررسی دقیق راهبرد ژئوپلیتیک ممالک همسایه و توجه به تقدم کشورهای ...، امارات متحده عربی، ... و نیز با شناسایی علائق منطقه‌ای سایر کشورهای همجوار تدوین نماید. بررسی و شناخت عوامل ژئوپلیتیک کشور امارات، و چگونگی بهره‌گیری از آن‌ها جهت تدوین راهبردهای ژئوپلیتیک تولید صلح، امنیت و توسعه، به دلیل قرار داشتن در منطقه مهم ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک خلیج فارس از اهمیت بالایی برخوردار است. و می‌تواند ره‌گشای دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به موضوعات ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی باشد. شناخت فرصت‌ها و تهدیدات کشور

امارات جهت تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی و اتخاذ رویکردهای مناسب در راستای ارتقای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ضروری است. هم‌چنین شناخت مؤلفه‌ها و محورهای ژئوپلیتیک که باعث پیوستگی و استمرار در حوزه‌های راهبردی سایر کشورهای منطقه شده، و رعایت هم‌نویی با آن‌ها نیز ضروری است. با بررسی اسناد و مدارک در کتابخانه دانشگاه دفاع ملی و اینترنت مشخص گردید سوابق تحقیقاتی در حوزه ژئوپلیتیکی در چارچوب سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران موجود است اما در قالب بررسی و شناخت تهدیدات و فرصت‌های کشور امارات جهت همگرایی و پرهیز از واگرایی و در تدوین راهبرد دفاع ملی کمتر کار شده است. لذا مسئله اصلی تحقیق فقدان بررسی و شناخت تهدیدات و فرصت‌های کشور امارات جهت همگرایی و پرهیز از واگرایی به صورت مدوّن است. بنابراین مهم‌ترین هدفی که در این تحقیق دنبال می‌شود «شناخت و توصیف تهدیدات و فرصت‌های کشور امارات برای همگرایی یا واگرایی است.» بنابراین در این تحقیق به سؤالات زیر پاسخ داده خواهد: «عوامل فرصت‌زا و تهدید‌آفرین کدامند؟ و در همگرایی یا واگرایی رابطه دو کشور چه نقشی دارند؟

در این تحقیق با پاسخگویی به این سؤالات به دنبال یافتن عوامل فرصت‌زا و تهدید‌آفرین کشور امارات در همگرایی یا واگرایی (فرصت‌ها و چالش‌ها) با جمهوری اسلامی ایران است.

مبانی نظری

الف - پیشینه :

بررسی صورت‌گرفته از سوابق و پیشینه‌های پژوهش حاکی است که در این حوزه تحقیقات زیادی به موضوع همگرایی و واگرایی و تأثیر ژئوپلیتیک بر آن پرداخته‌اند. به‌عنوان مثال در این زمینه، به تحقیق امام‌جمعه زاده و همکاران (۱۳۸۶)، تحت عنوان «زمینه‌ها و موانع همگرایی در منطقه خلیج فارس» می‌توان اشاره کرد. در این تحقیق این پرسش‌ها مطرح شده که (۱) چرا کشورهای منطقه همگرایی پیشه نمی‌کنند؟ (۲) چه عوامل مشترک در کشورهای منطقه وجود دارد که توانایی تسریع روند همگرایی را دارد؟ و (۳) برای رسیدن به همگرایی کشورهای منطقه با چه موانعی روبرو هستند؟ و در نهایت نتیجه می‌گیرد که سد و بندها در راه همگرایی بسیار است؛ اما اگر دولت‌ها و حاکمان منطقه بخواهند می‌توانند موانع همگرایی را برطرف سازند. و سخن این تحقیق این است که کلید همگرایی در منطقه خلیج فارس در دست نخبگان عملی (ابزاری) و علمی (فکری) حاکم است. تحقیق بعدی، تحقیق آقای بختیارپور و همکاران، (۱۳۹۰) تحت عنوان

«سنجش عوامل و مؤلفه‌های همگرایی بین ج.ا.ا. و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس» است. پرسش تحقیق: چه عوامل و زمینه‌هایی در جهت ایجاد همگرایی بین ایران و کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس وجود دارند؟ نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در عمده‌ترین مؤلفه‌ها در بخش قوت‌ها، مؤلفه‌های سیاسی-دیپلماتیک، در بخش ضعف‌ها، مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی، در بخش فرصت‌ها، مؤلفه‌های سیاسی-دیپلماتیک، در بخش تهدیدها، مؤلفه‌های نظامی-امنیتی بوده‌اند. هم‌چنین به تعدادی دیگر از تحقیق‌ها در این زمینه، تحت عنوان «روابط ایران و کشورهای عربی خلیج فارس: چشم‌اندازهای آینده» (حافظیان، ۱۳۸۹)، «ژئوپلیتیک، سازه‌ای برای همگرایی کشورهای جهان اسلام» (یوسفی و همکاران، ۱۳۸۹)، و «بررسی چالش‌های جغرافیای سیاسی در همگرایی منطقه‌ای» (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۱) می‌توان اشاره کرد. نتایج حاصله از پیشینه‌ها، به‌ویژه نتایج مربوط به عوامل فرصت‌زا و تهدیدآفرین، همگرایی و واگرایی، در این پژوهش مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. مدل مفهومی این پژوهش مبتنی بر شناخت و توصیف تهدیدات و فرصت‌های کشور امارات برای همگرایی یا واگرایی است.

ب - مفهوم شناسی :

ژئوپلیتیک: عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۷)

امنیت ملی: عبارت است از توانایی یک دولت در اعمال یا جلوگیری از تهدید نسبت با مؤلفه‌های اعمال تهدید یا جلوگیری از تهدید نسبت به تمامیت ارضی؛ اعمال تهدید یا جلوگیری از تهدید نسبت به جامعه؛ و اعمال تهدید یا جلوگیری از تهدید نسبت به حکومت. از این‌رو بر اساس وسعت تهدیدهایی که متوجه سه عنصر سرزمین، جامعه و حکومت سیاسی است و میزان توانایی دولت برای اعمال یا جلوگیری از تهدید نسبت به سه عنصر بالا؛ می‌توان ادعان داشت که یک کشور از امنیت بیشتر یا کمتر برخوردار است. (نصری، ۱۳۸۳: ۳۸)

تهدید: از منظر تهدیدکننده به‌عنوان امری عینی و واقعی تلقی می‌شود و اقدامی است که از سوی یک یا چند بازیگر به‌منظور ارباب و تسلیم‌پذیری دیگران، به‌ویژه رقبا و دشمنان، علیه موجودیت، منافع و ارزش‌های موردنظر آنان انجام پذیرد. از سوی تهدید شده امری ذهنی و روانی تلقی می‌شود و احساس ترس و نگرانی است که در اثر عمل یک یا چند بازیگر در وجود بازیگران دیگر شکل می‌گیرد. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۳۳) مجموعه عواملی هستند که در نقشی تهدیدکننده در

میزان همگرایی طرفین ایفا می‌کند. با شناخت آنها می‌توان اثر این عوامل را کاهش داد یا از آنها پرهیز نمود. (بختیارپور و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۴)

تعریف فرصت‌ها: کلیه عوامل، عناصر، پدیده‌ها و شرایط بیرون از سامانه هستند که به کمک آنها می‌توان اهداف را محقق ساخت، ضعف‌ها و آسیب‌پذیری‌ها را کاهش داد و تهدیدات را کنترل کرد یا از میان برداشت یا با آنها مقابله کرد. (حسن‌بیگی، ۱۳۹۰: ۳۰۹)

همگرایی و واگرایی: همگرایی به لحاظ مفهومی عبارت است از تقریب و نزدیک شدن افراد به سمت نقطه‌ای مشخص که معمولاً به‌عنوان هدف مشترک آنان شناخته می‌شود و واگرایی در برابر آن عبارت است از تفکیک و جدایی از همدیگر و دور شدن آنها از هدف مشترک و حرکت به سوی هدف‌های خاص. (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۵) کارل دوپچ همگرایی را روندی می‌داند که طی آن واحدهای مختلف به‌منظور دستیابی به صلح با یکدیگر همکاری می‌کنند... شناسایی و درک متقابل افزایش پیدا می‌کند و حجم بالای مبادلات منطقه‌ای سبب تقویت بازیگران می‌گردد. (امام‌جمعه زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۹)

موقعیت ژئوپلیتیکی کشور امارات: امارات عربی متحده بخشی از شبه‌جزیره عربستان است که در کرانه‌های جنوبی خلیج فارس واقع شده و از شبه‌جزیره قطر در غرب تا شبه‌جزیره مسندام و تنگه هرمز در شرق امتداد دارد. این سرزمین از سمت شمال به خلیج فارس و بخش شمالی کشور عمان، از جنوب و غرب به عربستان و از شرق به دریای عمان و کشور عمان محدود می‌گردد. امارات عربی متحده کشوری دارای سواحل طولانی (۶۴۰ کیلومتر) است و پس از ایران (حدود دو هزار کیلومتر) طولانی‌ترین خط ساحلی را در خلیج فارس دارد. شمالی‌ترین نقطه آن از جنوبی‌ترین بخش سرزمین ایران در تنگه هرمز یعنی جزیره لارک تنها ۳۹ کیلومتر فاصله دارد. از لحاظ شکل، امارات عربی متحده دارای موقعیت ساحلی در کناره‌های خلیج فارس و دریای عمان می‌باشد. موقعیت ساحلی امارات به دلیل این که آن را در معرض ارتباطات بین‌المللی و تقابل فرهنگ‌های مختلف قرار داده است، نیازهای آن را برطرف می‌کند... (کاردان، ۱۳۸۸: ۶۲) یکی از هشت کشور حاشیه خلیج فارس می‌باشد که در مجاورت مرزهای دریایی ایران قرار دارد. در برخی از زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به ویژه امنیت سواحل هرمزگان نیز متأثر از کنش‌های متقابل ژئوپلیتیکی با این کشور می‌باشد. (نوذری و همکار، ۱۳۹۲: ۱۲۹)

جغرافیای ناحیه‌ای: مشخصات جغرافیای ناحیه‌ای کشور امارات متحده عربی به شرح جدول زیر

است:

جدول ۱: مشخصات جغرافیای ناحیه‌ای امارات

مساحت	۸۳،۶۰۰ کیلومتر مربع
نوع آب و هوا	آب و هوایی بیابانی دارد.
نوع سرزمین	سرزمینی هموار دارد که قسمت شرقی آن کوهستانی و سردتر است.
نوع خاک	فقط ۰،۷۷ درصد خاک آن قابل کشاورزی است.
زبان رسمی	عربی است و انگلیسی، فارسی، اردم و هندی نیز کاربرد زیادی دارد.
مذهب رسمی	مذهب رسمی امارات اسلام است که حدود ۹۶٪ مردم را شامل می‌شود.
واحد پول	درهم
جمعیت	در سال ۲۰۱۲ حدود ۵،۳۱۴،۳۱۷ نفر برآورد شده و رشد جمعیت آن ۳،۰۵ درصد است و با بیش از ۱۶ مهاجر در سال به ازای هر هزار نفر جمعیت و پنجمین کشور مهاجرپذیر
وضعیت اقتصادی	در سال ۲۰۰۹ چهارمین صادرکننده نفت دنیا بود. سرانه تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۲۰۱۱ بر اساس قدرت خرید حدود ۴۸،۵۰۰ دلار در رتبه یازدهم دنیا قرار می‌دهد.
جزیره‌های امارات در خلیج فارس	۴۱ جزیره مانند (ابوالایض - ارزنه - الرفیق - ام‌الحطب - ام‌قصار - بزمشرقی - بزمغربی - بشوم - بوکشیشه - بوکعل - شمیریه - جراب - جزایر غاغه - ...)

وضعیت نفت و گاز امارات: جدول زیر بیانگر میزان ذخایر نفت اثبات شده میزان نفت تولید شده امارات

است. (سلامی، ۱۳۹۰: ۲۵)

جدول ۲: میزان ذخایر نفت اثبات شده و میزان نفت تولید شده

میزان نفت تولید شده (هزار بشکه در روز)						میزان ذخایر نفت اثبات شده (میلیارد بشکه)			
۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۰	۱۹۹۰
۳۸۴۹	۳۷۵۰	۳۰۸۸	۳۰۵۳	۳۱۴۹	۳۹۸۳	۹۷/۸	۹۷/۸	۹۷/۸	۹۸/۱

Bp Statistical Review of world Energy June 2011

تهدیدهای ژئوپلیتیکی امارات در قبال ج.ا.ا: مواردی که سرچشمه تهدیدات کشور امارات علیه امنیت

ملی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌گردند به شرح زیر است:

۱) نهایی نشدن مرز امارات با ایران: مرز دریایی ایران و امارات متحده عربی به دلیل مشکلات ناشی از موافقتنامه شارجه - ایران بر سر جزیره بوموسی هنوز نهایی نشده است. با این حال، دو نوع توافق بین ایران و دبی از یکسو و ایران با شارجه و ام‌القوین از سوی دیگر وجود دارد. در توافق اول، ایران و دبی در ۱۴ اوت ۱۹۷۴، قراردادی به امضا رساندند که در ۱۵ مارس ۱۹۷۵ به تصویب ایران رسید؛ ولی مورد قبول امارات متحده عربی قرار نگرفت. پس از اجرای موافقتنامه

ایران و شارجه در مورد جزیره بوموسی در دسامبر ۱۹۷۱، مقررات ۱۲ مایل آب‌های ساحلی در مورد بوموسی به اجرا درآمد. اعمال این سرحد آبی، با سرحدات آبی ام‌القوین تداخل یافت و منطقه امتیاز نفتی اکسیدنتال در آب‌های ام‌القوین را در برگرفت. ایران برای حل مسئله، حد میانه را بر اساس سواحل دو کرانه تعیین کرد، ولی چون این توافق از حد شفاهی پیش‌تر نرفت، این محدوده همچنان جزء مرزهای رسمی نشده تلقی می‌شود، بنابراین مرزهای ایران با امارات در خلیج فارس، نهایی نشده باقی است. (راستی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۵)

۲) احداث جزایر مصنوعی: در آغاز قرن ۲۱، دولت امارات متحده عربی اعلام کرد که تا ده سال آینده، ۳۲۵ جزیره مصنوعی در آب‌های خلیج فارس خواهد ساخت. با توجه به اهمیت اقتدار و منافع ملی ایران به عنوان دارنده بیشترین ساحل و جمعیت در خلیج فارس، ساخت جزایر مصنوعی امارات در حجم وسیع که در جهان بی‌نظیر است؛ در آینده باعث طولانی‌تر شدن روند تعیین مرزهای دریایی جمهوری اسلامی ایران با امارات، پررنگ‌تر شدن ادعای امارات بر سر جزیره بوموسی ایران و تیرگی روابط ایران با امارات و در نهایت با توجه اهمیت خلیج فارس، باعث حضور بیشتر قدرت‌های فرامنطقه‌ای به ویژه ایالات متحده آمریکا در خلیج فارس و دخالت بیشتر آنان در کشورهای عربی منطقه خواهد شد. (صفوی و همکار، ۱۳۹۰)

۳) ساز جدایی و تفرقه: روابط امارات و ایران به خاطر ادعای امارات بر سر مالکیت سه جزیره تنب کوچک، تنب بزرگ و بوموسی در خلیج فارس تنش‌آمیز می‌گردد. تأکید بر مسائلی که نه تنها مستنداتی را در بر ندارد بلکه زمینه را برای ظهور و بروز تحولات و ناآرامی‌های جدید فراهم می‌آورد. به رغم این که ج.ا.ا. آمادگی خود را برای مذاکره با اماراتی‌ها در رابطه با حل مسئله جزایر سه‌گانه بارها اعلام داشته است اما هر از چندگاهی مقامات امارات سخن از مالکیت این جزایر را مطرح می‌کنند. (پورطالب، ۱۳۸۹: ۲)

۴) همکاری با قدرت‌های جهانی: در سند راهبرد دفاعی آمریکا (منتشر شده در سال ۲۰۱۲) به همکاری با کشورهای حوزه خلیج فارس به منظور جلوگیری از توسعه توانایی‌های هسته‌ای ایران تأکید شده است. (متقی، ۱۳۹۰: ۱۱) در خلیج فارس، امنیت به دنیای بیرون از مرزها و تغییر ماهیت و جهت‌گیری‌های قدرت‌های جهانی وابسته است. عوامل بیرونی با استفاده از ضعف‌های داخلی نقاط اختلاف را تشدید می‌کند و سیاست در این منطقه را هم‌سو با منافع خود و نه منافع کشورهای منطقه شکل می‌دهد. (صفوی و همکار، ۱۳۹۱: ۷۳) امارات متحده عربی تسهیلات

بندری و تسهیلات تعمیر کشتی را در اختیار آمریکا قرار داده و با این کشور همکاری اطلاعاتی دارد. (کردسمن، ۱۳۸۹: ۱۲) امارات ضمن حمایت لجستیکی از ناوگان جنگی آمریکا در حمله به سکوه‌های نفتی و حمله به هواپیمای مسافربری ایران در سال ۱۹۸۸ م، عامل اصلی درگیری مستقیم ایران و آمریکا در حمله آمریکا به کشتی ایرانی «سهند» بود. (حق‌شناس، بی تا)

۵) **نوع حکومت:** از نظر ایران، کشورهای حوزه خلیج فارس نیروهای دست‌نشانده آمریکا محسوب می‌شوند که با تغییرات فرآیندی و ساختاری روبرو هستند. یکی از دلایل تعارض ایران با کشورهای محافظه‌کار منطقه را باید کنش معطوف به دست‌نشانده‌گی در رفتار سیاسی، امنیتی و منطقه‌ای آنان دانست. (متقی و همکار، ۱۳۹۰: ۹۱)

۶) **ساختار فرماندهی و نیروهای مسلح:** نیروی مسلح امارات عربی متحده دارای نیروهای زمینی، دریایی و هوایی بوده و مقر اصلی آن در ابوظبی است. هر چند شمار این نیروها کم است، ولی به پیشرفته‌ترین سامانه‌های تسلیحاتی خریداری شده از کشورهای فرانسه، انگلستان و آمریکا مجهز هستند. ساختار فرماندهی در امارات عربی متحده پیچیده است که دلیل آن به پیچیدگی ساختار سیاسی این کشور باز می‌گردد. (کاردان، ۱۳۸۸)

۷) **هزینه‌های نظامی:** درآمد سرانه بالا در امارات عربی متحده به این کشور اجازه داد تا یکی از بزرگ‌ترین بودجه‌های دفاعی در جهان عرب و یکی از بزرگ‌ترین بودجه‌های نظامی به نسبت جمعیت را در کل جهان داشته باشد. امارات عربی یکی از واردکنندگان مهم تسلیحات است. در دهه ۱۹۹۰، امارات به میزان ۴۷۰ تا ۱۶۰۰ میلیون دلار واردات تسلیحاتی داشت که به طور متوسط سالانه بالغ بر یک میلیارد دلار می‌باشد. (کاردان، ۱۳۸۸: ۶۵) جدول زیر نیز خریدهای تسلیحاتی و کمک‌های امنیتی امارات عربی متحده با کشورهای دیگر را نشان می‌دهد.

جدول ۳: خریدهای تسلیحاتی و کمک‌های امنیتی امارات عربی متحده با سایر کشورها

کشور	نوع	توضیحات
فرانسه	واردات و همکاری در تولید تسلیحات	خرید هواپیماهای جنگنده Mirage 2000-9 (۲۰۰۵)، تانک‌های Leclerc (۲۰۰۶)، موشک‌های ضدکشتی (۲۰۰۴)، ارتقای رادارهای نظامی (۲۰۰۳)، خودروهای زرهی VBL (۲۰۰۴)، اژدرهای A244 (۲۰۰۵)، موشک‌های کروزر Black Shaheen (۲۰۰۵)، موشک‌های هوا به هوا Mica (۲۰۰۵) و ناوهای Kortenear و رزم‌ناوهای Baynunah (۲۰۰۵)
آلمان	واردات تسلیحات	سیستم‌های دریایی (۲۰۰۴)، خودروهای شناسایی مواد هسته‌ای، و... (۲۰۰۵)، ارتقا سیستم‌های ارتباطاتی (۲۰۰۵) و ناوهای Kortenear و برگزاری دوره‌های آموزشی در آلمان (۲۰۰۵)، حضور مشاوران نظامی در امارات (۲۰۰۵)
ایتالیا	واردات	خرید سلاح‌های خودکار (۲۰۰۴)، «سیستم‌های نبرد آینده» FCS برای رزم‌ناوها (۲۰۰۴)، بالگردهای AB 139 و ارتقای بالگردها (۲۰۰۵)
روسیه	واردات	سیستم‌های Pantzyr-SIAD (۲۰۰۶) و تانک‌های BMP-3 IFVS (۲۰۰۶)
آفریقای جنوبی	واردات	خرید سیستم‌های «جنگ الکترونیکی» EW برای بالگردها (۲۰۰۵)، سیستم‌های هشداردهنده دریایی (۲۰۰۴) و خودروهای زرهی RG-31 APCs (۲۰۰۵)
ایالات متحده	واردات تسلیحات و آموزش نظامی	خرید بمب‌های هدایت‌شونده JDAMS (۲۰۰۳)، موشک‌های سام دریایی از نوع Sparrow (۲۰۰۴)، موشک‌های ضدکشتی Harpoon Black (۲۰۰۳)، ماهواره ثریا در سال ۲۰۰۶، سیستم هواایستای TAS (۲۰۰۵)، بالگردهای BlackhawkS-70 (۲۰۰۶)، موشک‌های HIMARSMLs (۲۰۰۶) و موشک‌های ATACAMS (۲۰۰۶) و برگزاری دوره‌های آموزشی در آمریکا و حضور مشاوران نظامی و غیرنظامی

Source: United Arab Emirates (UAE), 16 April 2007

۸) **فعالیت‌های هسته‌ای:** در ژانویه سال ۲۰۰۸، دولت فرانسه موافقت‌نامه همکاری هسته‌ای در حوزه‌های مختلف از جمله تولید انرژی هسته‌ای را با دولت امارات به امضا رسانید. به هر حال، فرانسه تنها کشوری نیست که به دنبال معاملات هسته‌ای با امارات عربی متحده برآمده است. در آوریل سال ۲۰۰۸، دولت امارات با بیان تمایل خود برای تبدیل شدن به «مدلی خوب در منطقه» در راستای همکاری‌های هسته‌ای، یادداشت تفاهمی را با ایالات متحده در زمینه همکاری انرژی هسته‌ای به امضا رسانید. دو کشور همچنین علاقه‌مندی خود را به مذاکره در رابطه با یک توافق‌نامه همکاری هسته‌ای ابراز داشتند (همان، ۷۴)

۹) **پیمان‌های نظامی امارات:** امارات پس از استقلال در سال ۱۹۷۱ اقدام به امضای پیمان دوستی با بریتانیا نمود که طی آن مشورت با انگلیس را در مواقع ضروری تجویز می‌نمود. آمریکا با امارات نیز تا شروع جنگ نفتکش‌ها در ۸۸-۱۹۸۷ هیچ‌گونه توافق‌نامه امنیتی نداشت ولی طرفین در جریان

جنگ نفتکش‌ها در خلیج فارس همکاری نزدیکی را آغاز کردند. امارات در سال ۱۹۹۲ یک قرارداد، توافقنامه امنیتی امضاء کرد که بر اساس آن آمریکا به تأسیسات و امکانات دریایی و هوایی امارات دست یافت و هم چنین امارات در سال ۱۹۹۴ یک پیمان مشترک دفاعی با آمریکا منعقد نمود. در سال ۱۹۹۶ قرارداد دفاعی فی‌مابین انگلیس و امارات امضا و طی آن انگلیس تعهد نمود که در مواقع اضطراری و بحرانی در بازدارندگی تهدیدات داخلی و جلوگیری از تجاوز خارجی علیه امارات، این کشور را مساعدت و به هنگام چنین تجاوزی طرح‌های مناسبی را برای مقابله با آن به مورد اجرا گذارد. در سال ۱۹۹۴ قرارداد دفاعی فی‌مابین بین فرانسه و امارات به امضا رسید و پاریس متعهد شد از آن کشور در مقابل تجاوزات خارجی حمایت و به منظور دفاع از تمامیت ارضی امارات متحده عربی، متناسب با شرایط، اقدامات لازم را انجام دهد. (نواده توپچی و همکار، ۱۳۸۷: ۱۵۸)

۱۰) سپر دفاعی موشکی: به دنبال موافقت کویت، قطر، بحرین و امارات، دولت آمریکا تصمیم گرفت سامانه دفاع موشکی پاتریوت خود را در این کشورها مستقر کند. بنابراین ۴ رادار، ۲۰ سکوی پرتاب، ۶۰ موشک پاتریوت به کویت فروخته شد. سامانه ایکس باند به قطر و سامانه بسیار پیشرفته دفاع هوایی "تاد" نیز به امارات فروخته شد. در واقع تقویت کشورهای حوزه خلیج فارس، با هدف تکمیل کردن سپر ضد موشکی انجام می‌شود. هدف این است که سامانه‌های دفاعی کشورهای خلیج فارس با همدیگر پیوسته شوند و این سامانه با سامانه دفاع ضد موشکی در ترکیه و رژیم صهیونیستی پیوند خورده و در نهایت، یک سپر دفاع موشکی قوی را به وجود آورد. (قربانی، ۱۳۹۱: ۱۶)

ب) فرصت‌های ژئوپلیتیکی ایران در قبال امارات: عوامل مختلفی وجود دارند که در نقش عوامل فرصت‌ساز بین جمهوری اسلامی ایران و امارات تلقی می‌گردند. اگر بیشترین استفاده از این عوامل انجام شود، آنها می‌توانند در ایجاد همگرایی نقش بی‌بدیلی ایفا نمایند. این عوامل عبارتند از:

۱) شیعیان امارات: بیست درصد ساکنان امارات شیعه‌مذهب هستند، اما این رقم را تا پانزده درصد هم گفته‌اند. بیشتر شیعیان مهاجران ایرانی هستند که در سال‌های اخیر شمار آنان فزونی یافته است. شیعیان بیشتر در دبی، شارجه و ابوظبی ساکنند، اما به‌صورت پراکنده در دیگر امیرنشین‌ها نیز حضور دارند. تنها پس از انقلاب بیش از نیم میلیون نفر ایرانی در امارات سکونت گزیده‌اند که اکثراً در دبی ساکنند. شغل بیشتر شیعیان تجارت و برخی نیز به کارهای ساده مشغول

هستند. (جعفریان، ۱۳۸۹: ۴۵۱) شیعیان در امارات در انجام فعالیت‌های مذهبی خود آزاد هستند، اما تشکیل هر نوع حزب و دسته سیاسی ممنوع است. به دلیل حضور قاطع شیعیان در بخش اقتصاد، آنان به‌عنوان یک اقلیت فعال شناخته می‌شوند. (کاردان، ۱۳۸۸: ۶۲)

۲) فرهنگ و دین: امارات با ریشه‌هایی که در فرهنگ اسلامی دارد، روابط قوی با سایر جهان عرب و جهان اسلام برقرار کرده، دولت امارات عمدتاً از طریق بنیاد فرهنگی ابوظبی، درصدد حفظ شکل‌های سنتی هنر و فرهنگ است. هرچند، تغییرات چشم‌گیری در زندگی اجتماعی صورت گرفته است، نگرش به زنان تغییر کرده است و ورزش‌های جدیدی در کنار شترسواری سنتی کم‌کم رایج می‌شوند، همچون ورزش گلف، مسابقات گلف ابوظبی و گران‌ترین مسابقه اسب دوانی جهان، جام جهانی دویی، که هر سال در ماه مارس (اسفند-فروردین) برگزار می‌شود. در امارات، برخلاف کشور همسایه‌اش عربستان، که سعی بر جلوگیری از رواج دین‌های دیگر دارد؛ کلیساهای بسیاری وجود دارد. به دلیل این‌که بسیاری از آسیایی‌ها، امارات را به‌عنوان وطن دوم خود پذیرفته‌اند، رستوران‌ها و مراکز فرهنگی آسیایی بسیاری در این کشور وجود دارد. همچنین تعداد کمی مرکز و مدرسه اروپایی نیز وجود دارد. (ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد)

۳) کمبود نیروی انسانی کارآمد: مشکل اصلی امارات در بخش نظامی، کمبود نیروی انسانی کارآمد، باتجربه و بومی است. در حقیقت تسلیحات بدون توجه به قابلیت‌های به‌کارگیری خریداری شده‌اند و نتیجه نهایی این امر وابستگی مطلق به نیروهای خارجی است. مطابق یک آمار، ۸۰ درصد از کارکنان نظامی امارات عربی متحده در کشوری غیر از امارات متولد شده‌اند. امارات عربی متحده بدون کمک و حمایت ایالات متحده و بریتانیا قادر به انجام عملیات دریایی نیست و از آمادگی اندکی برای جنگ برخوردار است. مهم‌ترین مشکل این نیروها به نیروی انسانی آن مربوط می‌شود، به‌طوری‌که باوجود برنامه‌های جاه‌طلبانه از نیروی انسانی کافی و ماهر برخوردار نمی‌باشد. (کاردان، ۱۳۸۸: ۷۸)

۴) وجود کارکنان خارجی در امارات: امارات در سال ۲۰۰۲ به خارجی‌ها اجازه مالکیت خصوصی داد. اما هرگونه جنگی در ایران می‌تواند موجب عدم ورود اتباع خارجی به این کشور و در نتیجه، رکود شدید بخش مسکن و ساخت‌وساز گردد. در بررسی اخیر که توسط مرکز تجارت عربی انجام شده است، دوسوم اتباع خارجی اعلام نموده‌اند که در بروز جنگ میان ایران و آمریکا، منطقه خلیج فارس را ترک خواهند کرد... در این میان هر چه مهارت و تجربه کارکنان بالاتر باشد،

احتمال خروج آن‌ها نیز بیش‌تر خواهد شد. این در حالی است که عواملی چون افزایش ریسک امنیتی، افزایش فرصت‌های شغلی در کشورهای متبوع، و همچنین کاهش ارزش درهم دست‌به‌دست هم خواهد داد تا حتی کارگران مبتدی و غیرماهر در جستجوی کار نیز، امارات متحده عربی را انتخاب نمایند. (میرشاه‌ولایتی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۳)

۵) اختلافات مرزی عربستان و امارات: منطقه نفت‌خیز بوریمی سال‌های گذشته مورد اختلاف عربستان و ابوظبی و عمان بوده است که بالاخره در سال ۱۹۷۴ سه کشور طی توافقنامه‌ای مسئله را حل نمودند. عربستان طبق این توافقنامه بهره‌برداری انحصاری از میادین نفتی زراره را به دست آورد. "سبرخه مطی" نیز از جمله مناطقی است که در توافق جده به خاک عربستان الحاق شد، امارات عربی متحده مدعی است که این توافقنامه در شرایطی امضاء شده است که امارات در حال استقلال بوده و عربستان نیز اعلام کرده بود تا زمانی که امارات شروط توافقنامه ۱۹۷۴ را قبول نکند، این کشور را به رسمیت نخواهد شناخت، به همین دلیل امارات تحت فشار این توافقنامه را پذیرفته و اکنون به آن توافقنامه پایبند نیست. از سوی دیگر با وجود موافقت دو کشور در سال ۱۹۸۲ برای پایان دادن به کلیه مسائل ارضی خود در یک پیمان امنیتی، هنوز مرز بین دو کشور که حدود ۷۲۵ کیلومتر می‌باشد، مشخص نشده است. (کرمی، ۱۳۹۱)

۶) مشکلات طبیعی: امارات آب‌وهوایی بیابانی و سرزمینی هموار دارد که قسمت شرقی آن کوهستانی و سردتر است و تنها ۰٫۷۷ درصد خاک آن قابل کشاورزی است. (ویکی‌پدیا) این کشور به واسطه‌ی زمین‌های کویری عمدتاً غیرقابل کشاورزی، و به شدت وابسته به واردات غذایی است. این مشکل در میان کشورهای همسایه امارات [در حاشیه جنوبی خلیج فارس] نیز به چشم می‌خورد. (میرشاه‌ولایتی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۳)

۷) وابستگی کشور امارات به تنگه هرمز: کشور امارات یکی تولیدکننده مهم نفت و گاز در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس است. از آنجایی که نفت و گاز مهم‌ترین منابع تولید انرژی در مصارف گوناگون بشر، شامل مصارف خانگی، حمل‌ونقل، صنعت، کشاورزی، فعالیت‌های نظامی و غیره می‌باشند بنابراین سرنوشت انسان‌ها، جوامع و کشورهای مصرف‌کننده و تولیدکننده نفت و گاز خلیج فارس در حال و آینده عمیقاً با تنگه هرمز پیوند می‌خورد؛ اهمیت استراتژیک تنگه هرمز، عمدتاً تابعی از وابستگی کشورهای تولیدکننده و مصرف‌کننده نفت و گاز و نیز عبور آن از تنگه هرمز می‌باشد. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۲)

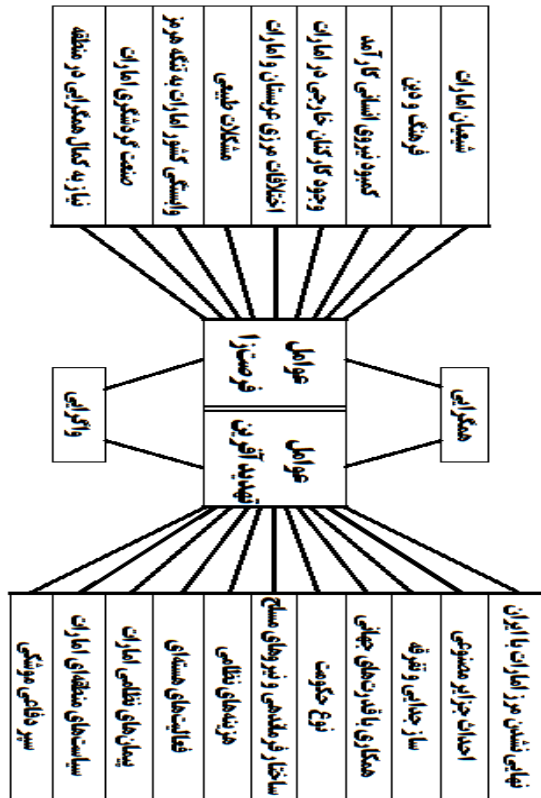

۸) **صنعت گردشگری امارات:** استراتژی توریسم بین‌المللی به شناخت ملت‌ها از یکدیگر، کدورت‌زدایی، تفاهم، صلح، امنیت، تولید ثروت و توسعه کمک می‌کند. یکی از راه‌های تضمین امنیت ملی کشورها توسعه توریسم بین‌المللی است که رابطه‌ای متقابل با امنیت دارد. در این راهبرد وجود اتباع خارجی در قالب توریست و گردشگر به صورت انبوه در فضای ملی، به‌عنوان یک عامل بازدارنده از تهاجم خارجی عمل می‌کند. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱) دبی، ابوظبی و حاکم‌نشینان کوچک‌تری چون شارجه و رأس‌الخیمه، تداوم رشد صنعت گردشگری را عامل مهمی برای گسترش اقتصادی کشور خود در خلال ده‌سال آینده می‌دانند. (میرشاه‌ولایتی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۴)

۹) **نیاز به کمال همگرایی در منطقه:** منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس مرکب از هشت کشور ایران، عراق، عربستان سعودی، کویت، بحرین، قطر و امارات متحده عربی و عمان به‌عنوان یکی از زیرسیستم‌های اقتصادی جهانی در بُعد انرژی‌های فسیلی عمل نموده و همواره در چرخه رقابت درون منطقه‌ای و جهانی دچار فزاینده بحران شده است. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۱: ۱) منطقه ژئوپلیتیکی در فرآیند تکاملی خود به سازه ژئوپلیتیکی تبدیل می‌شود. در این حالت نیروهای سیاسی منطقه‌ای و غیرمنتظره‌ای فعال شده و فرایندهای همگرایی، واگرایی، کشمکش، ستیز، همکاری و تعاون توسعه می‌یابد... چنانچه نیروهای سیاسی فعال در سازه ژئوپلیتیکی اعم از درونی و برونی بر اساس عناصر و خصیصه‌های ساختاری و کارکردی درون منطقه‌ای با یکدیگر به تفاهم و همسویی رسیده و نوعی همبستگی و وابستگی متقابل توأم با درک مشترک نسبت به امور منطقه فراهم آید سازه ژئوپلیتیکی به صورت تک معیاری یا چند معیاری به کمال و همگرایی می‌رسد و بسترساز تأسیس سازمان منطقه‌ای می‌شود. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۱۲)

مدل مفهومی :

نمودار: مدل مفهومی

روش‌شناسی:

روش تحقیق توصیفی تحلیلی است و بر مبنای نتیجه یا دستاورد تحقیق از نوع کاربردی است. جامعه آماری تحقیق، متخصصین امور دفاعی کشور که دانشجوی دکتری یا دارای مدارج علمی در سطح دکتری هستند، انتخاب شده است. که با توجه به تخصصی بودن موضوع و محدودیت وجود صاحب نظران و خبرگان در سطح نیروهای مسلح و مراکز دانشگاهی در دسترس، جامعه آماری به صورت هدفمند به تعداد ۳۰ نفر انتخاب گردید. که با توجه به حجم محدود جامعه آماری، از روش نمونه‌گیری تمام شمار، استفاده شده است. در این تحقیق با استفاده از روش میدانی و ابزار پرسشنامه، و روش کتابخانه‌ای علمی و تخصصی و با ابزارهای کتاب‌های علمی و تخصصی و مقاله‌های علمی و پژوهشی، سایت‌های اینترنتی و

آکادمیک (وب‌گاه‌های معتبر علمی)، کتابخانه و بانک اطلاعات دانشگاه عالی دفاع ملی، داده‌های لازم جمع‌آوری شدند.

برای تعیین روایی محتوایی از ده نفر متخصصان و خبرگانی که در حوزه ژئوپلیتیک فعالیت داشتند، درخواست شد تا ضرورت تأثیر هر یک از عامل‌های تهدید‌آفرین یا عامل‌های فرصت‌زا را بر اساس طیف دو قسمتی «بلی» یا «خیر» بررسی نماید. ضریب روایی محتوایی تک‌تک عوامل و کل پرسشنامه از حداقل ضریب روایی محتوایی در نظر گرفته شده یعنی $0/42$ بیشتر شده و به این معنی است که پرسشنامه از روایی محتوایی بسنده برخوردار است. برای ارزیابی پایایی پرسشنامه از روش دو نیمه با استفاده از آزمون گاتمن، ضریب پایایی $0/85$ به دست آمد. در مورد ادبیات تحقیق از روش توصیفی تحلیلی و در مباحث آماری در سطح آمار توصیفی از جداول توزیع فراوانی و در سطح آمار استنباطی از تحلیل عاملی آزمون‌های فریدمن استفاده شد. جمع‌آوری اطلاعات از روش تحقیقات میدانی با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته و سؤالات آن با استفاده از طیف لیکرت تهیه شد. در این تحقیق عوامل فرصت‌زا، عوامل سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی و فرهنگی هستند که موجب همگرایی بیشتر در حوزه‌های مختلف و ایجاد فرصت برای تقویت روابط و نزدیکی بین دو کشور می‌گردد و عوامل تهدید‌آفرین باعث واگرایی بیشتر و تضعیف روابط دو کشور می‌شود.

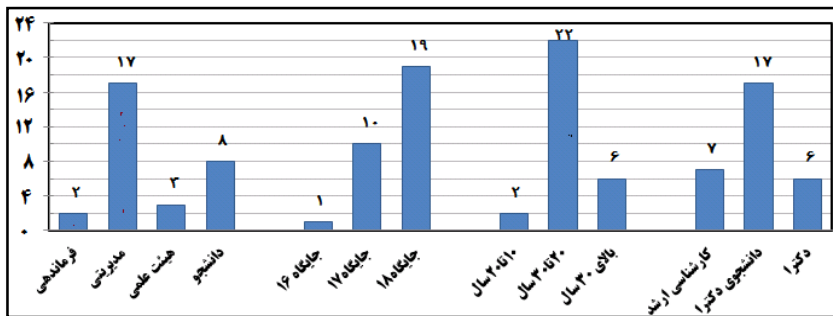
تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق:

در این تحقیق ۲۰ عامل فرصت‌زا و تهدید‌آفرین کشور امارات، بر اساس طیف لیکرت با یک مقیاس نگرش سنج ۵ گزینه‌ای از خیلی زیاد تا خیلی کم در قالب پرسش‌نامه در بین جامعه نمونه توزیع گردید که تعداد ۳۰ پاسخ‌نامه دریافت گردید. اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه در زمینه مشخصات فردی شامل نوع مسئولیت، جایگاه خدمتی، سابقه خدمت، میزان سطح تحصیلات، سازمانی یا محل خدمت به شرح زیر است:

بر اساس نتایج به دست آمده تعداد ۲ نفر معادل ۶,۷ درصد از پاسخگویان در پست‌های فرماندهی و ۱۷ نفر معادل ۵۶,۷ درصد مدیریتی، ۳ نفر معادل ۱۰ درصد هیئت‌علمی و ۸ نفر معادل ۲۶,۶ درصد دانشجویان در مقطع دکتری در دانشگاه عالی دفاع ملی داشتند. بیشترین فراوانی‌ها مربوط به جایگاه خدمتی (۱۸) به تعداد ۱۹ نفر معادل ۶۳,۴ درصد و جایگاه خدمتی (۱۷) به تعداد ۱۰ نفر معادل ۳۳,۳ درصد از کل پاسخگویان است. بیشترین فراوانی مربوط به گروه ۲۰ تا ۳۰ سال سابقه خدمت

۲۲ نفر معادل ۷۳،۳ درصد و بالای ۳۰ سال سابقه خدمت ۶ نفر معادل ۲۰ درصد از کل پاسخگویان است. در مجموع حدود ۹۳،۳ درصد پاسخ دهندگان از سابقه خدمتی بالای ۲۰ سال برخوردار بودند. فراوانی سطح تحصیلات مربوط به کارشناسی ارشد به تعداد ۷ نفر معادل ۲۳،۳ درصد و ۶ نفر معادل ۲۰ درصد در مقطع دکتری است. و مابقی پاسخگویان یعنی به تعداد ۱۷ نفر معادل ۵۶،۷ درصد از دانشجویان در مقطع دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی هستند. هم‌چنین از ستاد کل نیروهای مسلح به تعداد ۱۹ نفر معادل ۶۳،۳ درصد پاسخگویان، و از ارتش جمهوری اسلامی ایران، به تعداد ۱۱ نفر معادل ۳۶،۷ درصد به پرسشنامه این تحقیق پاسخ دادند.

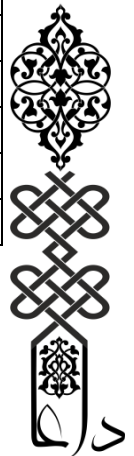
شکل ۱: نمودارهای جمعیت شناختی تحقیق

در این تحقیق با استفاده از آزمون فریدمن به رتبه‌بندی عوامل تهدیدآفرین و فرصت‌زا پرداختیم نتایج زیر حاصل گردید:

جدول (۴): رتبه‌بندی عوامل تهدیدآفرین

میانگین رتبه	شاخص	میانگین رتبه	شاخص
۷,۳۳	پیمان‌های نظامی امارات	۷,۴۵	سپر دفاعی موشکی
۶,۸۸	همکاری با قدرت‌های جهانی	۷,۰۵	نهایی نشدن مرز امارات با ایران
۵,۷۰	احداث جزایر مصنوعی	۶,۸۵	سیاست‌های منطقه‌ای امارات
۵,۶۳	فعالیت‌های هسته‌ای	۵,۶۸	هزینه‌های نظامی
۴,۶۲	ساختار فرماندهی و ن. م.	۵,۴۵	ساز جدایی و تفرقه
		۳,۳۵	نوع حکومت

نتایج به‌دست‌آمده مطابق جدول (۴) بیانگر این است که در از بین ۱۱ عامل تهدیدآفرین، به ترتیب عواملی همچون «سپر دفاع موشکی»، «پیمان‌های نظامی امارات»، «نهایی نشدن مرز امارات با ایران»، «همکاری با قدرت‌های جهانی»، «سیاست‌های منطقه‌ای امارات» و رتبه اول تا پنجم را از نظر پاسخ‌دهندگان کسب کردند.

جدول (۵): رتبه‌بندی عوامل فرصت‌زا

میانگین رتبه	شاخص	میانگین رتبه	شاخص
۶,۶۰	شیعیان امارات	۶,۹۷	وابستگی کشور امارات به تنگه هرمز
۴,۸۷	کمبود نیروی انسانی کارآمد	۶,۰۰	فرهنگ و دین
۴,۷۵	نیاز به کمال همگرایی در منطقه	۴,۸۰	وجود کارکنان خارجی در امارات
۳,۹۵	اختلافات مرزی عربستان و امارات	۴,۰۰	صنعت گردشگری امارات
		۳,۰۷	مشکلات طبیعی

نتایج به دست آمده مطابق جدول (۵) بیانگر این است که از بین ۹ عامل فرصت‌زا، به ترتیب عواملی «وابستگی کشور امارات به تنگه هرمز»، «شیعیان امارات»، «فرهنگ و دین» رتبه اول تا سوم را از نظر پاسخ‌دهندگان کسب کردند.

تحلیل عاملی: با اجرای فرمان آنالیز فاکتور نرم‌افزار اس.پی.اس.اس ۱۸، نتایج زیر حاصل شد: جدول (۶) نتیجه آزمون بارتلت که تقریبی از آماره کای دو است، نشان داده شده است. مقدار sig. آزمون بارتلت، کوچک‌تر از ۵ درصد است (۰,۰۰۰) که نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار، مدل عاملی، مناسب است. هم‌چنین شاخص کی.ام.او. با مقدار ۰,۶۳ در ابتدای جدول آمده است و چون مقدار آن از حداقل مورد نیاز (۰,۵) بیشتر است پس تعداد نمونه یعنی تعداد پاسخ‌دهندگان برای تحلیل عاملی اکتشافی با احتیاط می‌توان کافی دانست. جدول (۷) به ترتیب اشتراک اولیه و اشتراک استخراجی را نشان می‌دهد. اشتراک یک متغیر برابر توان دوم همبستگی چندگانه (R^2) برای متغیرهای مربوطه با استفاده از عامل‌ها به عنوان پیش‌بینی کننده است. تمامی اشتراک‌های اولیه چون بیان‌کننده اشتراک‌ها قبل از استخراج عامل (یا عامل‌ها) است، برابر ۱ است. در ستون دوم به غیر از عامل 04 (وجود کارکنان خارجی در امارات) هیچ‌کدام از متغیرهای مقادیر اشتراک استخراجی کمتر ۰,۵ نیست. هر چه این مقادیر بزرگ‌تر باشند، عامل‌های استخراج شده، تغییرها را بهتر نمایش می‌دهند.

جدول (۶): آزمون بارتلت و شاخص کی.ام.او. برای بررسی کفایت نمونه

عوامل	تهدید آفرین	فرصت‌زا
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	۰,۵۵	۰,۶۳
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	۱۷۰,۲۵
	df	۳۶
	Sig.	۰,۰۰۰

جدول (۷) اشتراک‌های اولیه و استخراجی با روش مؤلفه‌های اصلی

مؤلفه‌های تهدید آفرین	اولیه	استخراجی	مؤلفه فرصت‌زا	اولیه	استخراجی
T1	۱,۰۰۰	۰,۸۵۳	O1	۱,۰۰۰	۰,۸۱۵
T2	۱,۰۰۰	۰,۶۵۳	O2	۱,۰۰۰	۰,۷۱۴
T3	۱,۰۰۰	۰,۷۲۳	O3	۱,۰۰۰	۰,۶۳۱
T4	۱,۰۰۰	۰,۶۳۰	O4	۱,۰۰۰	۰,۴۸۰
T5	۱,۰۰۰	۰,۹۲۶	O5	۱,۰۰۰	۰,۶۷۷
T6	۱,۰۰۰	۰,۷۹۶	O6	۱,۰۰۰	۰,۷۱۲
T7	۱,۰۰۰	۰,۶۶۷	O7	۱,۰۰۰	۰,۸۰۸
T8	۱,۰۰۰	۰,۸۵۱	O8	۱,۰۰۰	۰,۶۷۵
T9	۱,۰۰۰	۰,۷۹۴	O9	۱,۰۰۰	۰,۵۹۱
T10	۱,۰۰۰	۰,۷۵۳			
T11	۱,۰۰۰	۰,۸۰۰			

جدول (۸): ماتریس چرخیده شده اجزاء

مؤلفه	دسته			
	۱	۲	۳	۴
T1	-۰,۱۶۲	-۰,۴۲	-۰,۸۹۸	۰,۱۴۰
T2	-۰,۰۸۳	۰,۱۹۵	۰,۷۵۱	۰,۲۰۸
T3	۰,۰۱۵	۰,۸۱۷	۰,۱۴۰	۰,۱۹۱
T4	-۰,۰۸۷	۰,۵۳۱	۰,۱۵۷	-۰,۵۶۲
T5	-۰,۰۳۸	-۰,۰۱۲	-۰,۲۱۶	۰,۹۳۷
T6	-۰,۶۳۷	۰,۳۰۰	-۰,۰۱۸	۰,۵۴۸
T7	-۰,۶۲۶	۰,۲۵۳	-۰,۲۴۳	۰,۳۹۰
T8	۰,۹۱۲	-۰,۰۵۲	۰,۰۱۷	-۰,۱۲۲
T9	-۰,۴۲۱	۰,۷۴۴	۰,۲۴۷	-۰,۰۳۵
T10	-۰,۵۱۹	۰,۴۳۹	۰,۵۱۰	-۰,۱۷۷
T11	-۰,۶۲۸	-۰,۶۳۱	-۰,۰۵۶	۰,۵۹

مؤلفه	دسته		
	۱	۲	۳
O1	-۰,۰۴۵	۰,۸۶۷	۰,۲۴۶
O2	۰,۱۹۷	-۰,۸۲۱	-۰,۰۲۵
O3	۰,۷۳۸	-۰,۰۴۸	۰,۲۸۹
O4	۰,۶۶۶	-۰,۱۲۶	۰,۱۴۳
O5	-۰,۸۰۴	-۰,۱۵۱	-۰,۰۸۳
O6	۰,۷۵۲	-۰,۲۷۷	۰,۲۶۰
O7	-۰,۲۰۳	-۰,۰۲۴	-۰,۸۷۵
O8	۰,۲۰۱	-۰,۱۸۴	۰,۷۷۵
O9	۰,۷۴۳	-۰,۱۹۱	-۰,۰۵۴

جدول (۸) نتیجه تحلیل عاملی روی ۱۱ مؤلفه تهدید آفرین در ۴ دسته به‌عنوان عامل‌های اصلی و اگرایی را شناسایی می‌کند. دسته اول دارای ۴ مؤلفه، دسته دوم دارای ۳ مؤلفه، دسته سوم دارای ۲ مؤلفه و دسته چهارم دارای ۲ مؤلفه دارای بار عاملی بیشتری هستند. نتیجه تحلیل عاملی روی ۹ مؤلفه فرصت‌زا در ۳ دسته به‌عنوان عامل‌های اصلی همگرایی را شناسایی می‌کند. دسته اول دارای ۵ مؤلفه، دسته دوم دارای ۲ مؤلفه، دسته سوم دارای ۲ مؤلفه دارای بار عاملی بیشتری هستند. تحلیل

عاملی اکتشافی نشان می‌دهد که: عامل‌های (تهدید آفرین) «ساختار فرماندهی و نیروهای مسلح»، «هزینه‌های نظامی»، «فعالیت‌های هسته‌ای» و «سیاست‌های منطقه‌ای امارات» تحت دسته اول عامل‌های واگرایی قرار می‌گیرند. و عامل‌های (فرصت‌زای) «کمبود نیروی انسانی کارآمد»، «وجود کارکنان خارجی در امارات»، «اختلافات مرزی عربستان و امارات»، «مشکلات طبیعی» و «نیاز به کمال همگرایی در منطقه» تحت دسته اول عامل‌های همگرایی قرار می‌گیرند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتیجه‌گیری:

جمهوری اسلامی ایران برای نیل به آرمان‌های تعریف‌شده در انقلاب اسلامی و شکستن چارچوب ظالمانه‌ی بین‌المللی، نیازمند اتحاد بیش از پیش مسلمانان با اتکا به تقریب بین‌المذاهب اسلامی و مردمی مستضعف جهان با رویکرد عدالت‌گستری در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... می‌باشد. لذا در این رابطه فرصت‌ها و چالش‌هایی وجود دارد که موضوع این مقاله قرار گرفت. نباید فراموش کرد تشدید حساسیت عربی به‌ویژه امارات بر ضد ایران، در دستور کار کشورهای فرا منطقه‌ای قرار دارد و این رویکرد می‌تواند با بهره‌برداری از حساسیت تاریخی و ایجاد فضای گفتمانی منفی، زمینه‌ی واگرایی بین ایران و کشورهای منطقه خلیج فارس به‌ویژه امارات را تشدید کند. شناخت دقیق و صحیح فرصت‌ها و تهدیدات فراروی نظام جمهوری اسلامی ایران، توانایی لازم را برای حفظ و افزایش منافع و اهداف ملی و بالا بردن توان امنیت ملی فراهم می‌نماید. بر اساس راهبرد پیوند نیازهای دیگران به فضای کشور، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با تأمین امنیت صادرات نفت از تنگه هرمز می‌تواند امارات را به امنیت، قدرت، منزلت و استفاده بهینه از موقعیت ژئوپلیتیکی (مانند تنگه هرمز و...) خود وابسته کند. برای این‌که امارات یکی از مهم‌ترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان نفت خام در دنیاست؛ و جهت صادرات نفت خود نیاز به برقراری امنیت در خلیج فارس به‌ویژه تنگه هرمز دارد. بقاء و توسعه وابستگی امارات متحده عربی به‌عنوان یکی از تولیدکنندگان مهم نفت و گاز و کشورهای مصرف‌کننده نفت و گاز امارات و کشورهای سرمایه‌گذار و دارای منافع در امارات به تنگه هرمز، موجب افزایش اقتدار و منزلت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان می‌گردد. هم‌چنین بر اساس همین راهبرد، ج.ا.ا. می‌تواند در جهت تأمین آب و غذا کشور امارات و صادرات میوه و خشکبار، مرکبات و... به این کشور سرمایه‌گذاری کرده و در چارچوب نیازهای

امارات به آب، غذا، میوه و ... این کشور را به مزیت‌های سرزمینی خودش وابسته کند. به دلیل قدرت خوب اقتصادی امارات، بر اساس راهبرد سرمایه‌گذاری خارجی، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با جلب و توسعه سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی امارات در طرح‌ها و پروژه‌های داخلی، علاوه بر رشد توسعه، زمینه‌ساز امنیت ملی باشد. دو کشور با استفاده از راهبرد توسعه‌ی توریسم می‌توانند به شناخت بیشتر ملت‌ها از یکدیگر، کدورت‌زدایی، تفاهم، صلح، امنیت، تولید ثروت و توسعه کمک کنند.

ج.ا.ا. با بهره‌گیری از نیاز مشترک امنیتی تنگه هرمز و خلیج فارس، همگرایی منطقه‌ای را با کشورهای منطقه به‌ویژه امارات متحده عربی شکل بدهد و امنیت پایدار در خلیج فارس و تنگه هرمز را تضمین نماید. دو کشور با اتخاذ رویکردهای همگرا و راهبردهای ژئوپلیتیکی مثل راهبرد توسعه‌ی توریسم، معادله ژئوپلیتیکی، راهبرد سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه آن در فضای ملی و استراتژی پیوند نیازهای دیگران به فضای کشور و پرهیز از رویکردهای واگرا به تقویت صلح و همکاری، توسعه و امنیت کمک کنند. دو کشور به‌نوعی همبستگی و وابستگی متقابل توأم با درک مشترک نسبت به امور منطقه می‌توانند دست یابند و به شکل‌گیری سازمان منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس، کمک شایانی نموده و با سایر کشورهای منطقه به کمال همگرایی برسند.

پیشنهادها:

- ۱- مؤلفه‌های ژئوپلیتیک کشورهای ج.ا.ا. و امارات در زمینه‌های برنامه‌ریزی‌های هدفمند، مدنظر برنامه‌ریزان سیاست خارجی و اقتصادی قرار گیرد.
- ۲- مسئولین سیاست خارجی، با پرهیز از رویکردهای واگرا، و در جهت تقویت صلح و همکاری، توسعه و امنیت منطقه خلیج فارس تلاش کنند؛ و با بهره‌گیری از نیاز مشترک امنیتی تنگه هرمز و خلیج فارس، همگرایی منطقه‌ای را شکل بدهند.
- ۳- مسئولین سیاست خارجی، به دنبال شکل‌گیری سازمان منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس باشند.
- ۴- کارگزاران سیاست خارجی بایستی از طریق مجامع بین‌المللی در خصوص رفع ابهام‌ها و اختلاف‌های مرزی دو کشور اقدام و به ادعاهای بی‌اساس امارات در خصوص جزایر سه‌گانه پایان دهند.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و همکاران. (۱۳۸۶). "زمینه‌ها و موانع همگرایی در منطقه خلیج فارس". مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، سال نوزدهم، ش ۴.
- بختیارپور، علی و همکاران، (زمستان ۱۳۹۰). "سنجش عوامل و مؤلفه‌های همگرایی بین ج.ا.ا. و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس". تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی. فصلنامه راهبرد دفاعی، سال نهم، شماره ۳۵.
- پورطالب، روح‌الله. (اردیبهشت ۱۳۸۹). "جزایر سه‌گانه و نقش ایران در امنیت خلیج فارس". تهران: مرکز مطالعات خلیج فارس، ماهنامه خلیج فارس و امنیت.
- جعفریان، رسول. (۱۳۸۹). "اطلس شیعه". تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- حاجی صادقی، عبدالله. (۱۳۸۳). "اسبب‌شناسی ارکان انقلاب اسلامی ایران"، تهران: فصلنامه حصون، شماره ۲.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و همکار. (۱۳۸۸). "علائق ژئوپلیتیک و راهبرد ملی مطالعه موردی: ایران نسبت به آسیای مرکزی". تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک - نشریه علمی - پژوهشی دانشگاه عالی دفاع ملی، سال دهم، شماره ۳۶.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و همکاران. (بهار ۱۳۹۱). "بررسی چالش‌های جغرافیای سیاسی در همگرایی منطقه‌ای مطالعه موردی: سازمان همکاری‌های اقتصادی (اگو)". فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۸، ش ۱.
- حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۹۰). "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک". مشهد: انتشارات پاپلی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۹۰). "استراتژی‌های ژئوپلیتیکی تولید صلح، امنیت و توسعه". تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، جزوه درسی مرتبط با درس: ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا. (آذر ۱۳۹۱). "بهداسازی اقتصادی فراگیر و امنیت پایدار در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس". تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دومین همایش جغرافیا؛ توسعه، دفاع و امنیت.
- حافظیان، محمدحسین. (تابستان ۱۳۸۸). "روابط ایران و کشورهای عربی خلیج فارس". فصلنامه مطالعات خاورمیانه. سال شانزدهم. ش ۲.
- حسن‌بیگی، ابراهیم. (۱۳۹۰). "مدیریت راهبردی". تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ دانشگاه عالی دفاع ملی.
- راستی، عمران و همکاران. (۱۳۹۱). "تأملی بر قلمروسازی و قلمروگستری امارات متحده عربی در خلیج فارس". فصلنامه راهبرد دفاعی، سال دهم، شماره ۳۸.
- رشنو، نبی‌الله. (۱۳۸۷). "الزامات ژئوپلیتیک در سیاست خارجی ج.ا.ا.". مجموعه مقالات سیاست خارجی توسعه‌گرا. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی
- سلامی استاد، محمد. (۱۳۹۰). "اهمیت راهبردی تنگه هرمز در نظام بین‌الملل و نقش آن برای ج.ا.ا.". تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، ماهنامه اطلاعات راهبردی، سال نهم، شماره ۱۰۱.
- صفوی، سیدحیجی و همکار. (۱۳۹۰). "پیامدهای احداث جزایر مصنوعی امارات متحده عربی بر ایران در خلیج فارس". تهران: انجمن ژئوپلیتیک ایران - فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره ۳.

- صفوی، سید یحیی و همکار. (خردادماه ۱۳۹۱). "امنیت پایدار در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس؛ در پرتو ناپایداری نیروهای همگرا و واگرا ساز". چکیده مقالات همایش سراسری: امنیت پایدار. تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع)
- قربانی، مزگان. (۱۳۹۱). "استقرار سپر دفاع موشکی آمریکا در خلیج فارس و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا.". تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۳۸.
- کاردان، عباس. (۱۳۸۸). "ساختار و توانمندی نظامی کشورها: امارات متحده عربی". تهران: ماهنامه اطلاعات راهبردی، سال ششم، شماره ۶۸.
- کردسمن، آنتونی. (۱۳۸۹). "توازن نظامی کشورهای منطقه خلیج فارس در سال ۲۰۱۰"، ترجمه: رضا سلطانیان. تهران: ماهنامه اطلاعات راهبردی، سال هشتم، شماره ۸۶.
- متقی، ابراهیم و همکار. (۱۳۹۰). "انگو و روند در سیاست خارجی ایران"، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- متقی، ابراهیم. (۱۳۹۰). "فرایند تحول در کارکرد و ساختار دیپلماسی نظامی آمریکا"، تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۱۴.
- میرشاهولایتی، فرزانه و همکار. (مترجمان). (۱۳۸۸). "وضعیت دفاعی و امنیتی امارات متحده عربی، شامل پیش‌بینی پنج‌ساله صنعت دفاعی"، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- نجفی فیروزجایی، عباس. (۱۳۸۸). "نگاه اعراب به ایران؛ گفت‌وگوها و رویکردها"، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی
- نصری، قدیر (مترجم). (۱۳۸۳). "رهیافتی جامع برای مطالعه امنیت ملی در خاورمیانه"، مارتین، لینورجی. (مؤلف). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی در خاورمیانه.
- نواده توپچی، حسین و همکار. (۱۳۸۷). "حضور نظامی ناتو در خلیج فارس و تأثیر آن بر توان دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر جنگ آینده". تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک- نشریه علمی - پژوهشی دانشگاه عالی دفاع ملی، سال نهم، شماره ۳۳.
- نودری، فضل‌اله و همکار. (۱۳۹۲). "تبیین عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی امارات متحده عربی و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا.". فصلنامه راهبرد دفاعی، سال یازدهم، شماره ۴۱.
- یوسفی، ثریا و همکاران. (فروردین ۱۳۸۹). "ژئوپلیتیک سازه‌ای برای همگرایی کشورهای جهان اسلام". مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام.

ب- سایت:

- حق‌شناس کمیاب، سیدعلی. (بی تا). "سیاست خارجی امارات و تنش‌های مرزی با همسایگان". سایت: موسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور <http://www.asnoor.ir>
- کریمی، کامران. (۱۳۹۱). «روابط عربستان و امارات در سایه اختلافات مرزی». وبسایت مرکز بین‌المللی مطالعات صلح به آدرس: <http://peace-ipsc.org/fa>
- United Arab Emirates (UAE), 16 April 2007, The Institute for National Security Studies (INSS), [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)118821447.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)118821447.pdf)

ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت از طریق تدوین تجارب نظام ج.ا.ا بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی

مرضیه وحید دستجردی^۱، افشار امیری^۲، سیدرضا مجدزاده^۳، سید عبدالله عمادی^۴، علیرضا غدایانی قرقانی^۵

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۲۷

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۲۱

چکیده

نقش حساس و اساسی نظام سلامت در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی کشور و نقش حیاتی این بخش در پیشرفت کشور، باعث شده است تا دست‌اندرکاران کلان سیاست‌گذاری کشور نسبت به بخش سلامت توجه ویژه‌ای را اعمال نمایند. هدف از این تحقیق، دستیابی به الگویی مدون و راهبردی است که بتواند اداره امور نظام سلامت کشور را از طریق تدوین تجارب نظام جمهوری اسلامی ایران و بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را تأمین نماید. این تحقیق که از نوع کیفی است، به دنبال آن است تا با استفاده از روش داده بنیاد به این سؤال اصلی که الگوی راهبردی مدون در حوزه «اداره امور نظام سلامت» بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی در جمهوری اسلامی چیست؟ پاسخ دهد. در این راستا نمونه‌ای متشکل از ۳۰ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران ارشد بخش نظام سلامت در انتخابی هدفمند به روش گلوله برفی انتخاب و مورد مصاحبه عمیق و پرسشنامه قرار گرفته و داده‌ها بر اساس نظریه داده بنیاد بعد از تبدیل به کد، مفهوم و مقولات در قالب عوامل علی، محوری، زمینه‌ای، واسطه‌ای، الزامات راهبردی و پیامدها، دسته‌بندی شده که با در نظر گرفتن ملاحظات چند به‌منظور کسب روایی و پایایی، با رسیدن به کفایت تئوریک، الگوی پارادایمی پیاده‌سازی اداره امور نظام سلامت به دست آمده. یافته‌های احصاء شده از تحقیق بیانگر این است که اداره امور نظام سلامت، بر حفظ اعتدال در دستیابی خدمات درمانی توسط مردم، باید مدنظر مسئولین کشور قرار گیرد.

واژگان کلیدی: الگوی راهبردی، نظام سلامت، تجارب نظام، توسعه پایدار، الگوی پارادایمی

۱- دانشیار، جراح و متخصص زنان و زایمان، دانشگاه علوم پزشکی تهران

۲- استادیار، متخصص اعصاب و روان، دانشگاه عالی دفاع ملی

۳- استاد، PHD اپیدمیولوژی، دانشگاه علوم پزشکی تهران

۴- فوق لیسانس مدیریت، دانشگاه امام حسین (علیه السلام)

۵- دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) drghadyani@yahoo.com

مقدمه

سلامت، سرمایه ارزشمندی است که حفظ و ارتقای آن باید جزو مهم‌ترین تلاش‌های زندگی روزمره انسان‌ها محسوب شود. انسان سالم، محور توسعه پایدار بوده و سلامت موجبات توسعه و افزایش قدرت اقتصادی در عرصه جهانی را سبب می‌شود، لذا سلامتی برای بهره‌مند شدن انسان‌ها از مواهب الهی امری ضروری است، توجه به سلامتی و تلاش برای حفظ و ارتقای آن همواره یک اولویت مهم بوده است. مأموریت اصلی نظام سلامت، ارتقای سطح سلامت و پاسخ‌گفتن به نیازهای مردم و جامعه است. (شورای عالی انقلاب فرهنگی کمیته تخصصی سلامت و علوم زیستی، ۱۳۸۹، ص ۵). از سوی دیگر بیماری‌ها و عوامل مخاطره‌آمیز سلامت دائماً در حال تغییر بوده و به‌خصوص در دوره حاضر تحولات بسیار سریعی را تجربه می‌نماید. پاسخگویی به این تغییرات مهم‌ترین استدلالی است که بر اساس آن باید نظام سلامت را متحول و ارتقاء داد. (وحید دستجردی، ۱۳۹۰). با توجه به اهمیت موضوع، سلامت آحاد مردم به‌عنوان یک حق در قانون اساسی مورد توجه قرار گرفته و دارای الزامات قانونی می‌باشد. (زاهدی؛ ۱۳۹۳: ۱۳)، و از سوی دیگر تدابیر و رهنمودهای مقام معظم رهبری در رسیدن به الگوی سلامت با شاخص‌های اسلامی جهانی (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳) و همچنین، ارتقای سطح سلامت مردم از مهم‌ترین اهداف در چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شده است، به‌طوری‌که در چشم‌انداز، جامعه ما، جامعه‌ای آرمانی ترسیم شده است، که می‌بایست از حداکثر سلامت برای تمامی افراد جامعه برخوردار باشد. (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ ۱۳۸۲) اما بر اساس نظر کارشناسان نظام سلامت، کشور در حوزه‌های تصمیم‌سازی در مدیریت کلان سلامت دارای ضعف می‌باشد. همچنین به نظر می‌رسد، نظام سلامت در ارائه مراقبت‌ها و خدمات، از سرعت عمل کافی در واکنش‌های جدی و در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی از اطلاعات و دانش کافی، ساختار، و توانمندی و قابلیت‌های لازم و قابل‌انتظار، برای پاسخگویی به نیاز مردم جامعه، برخوردار نیست. (مرزبان، ۱۳۹۱) و در تأمین نیازهای دارویی و تجهیزات پزشکی بیماران در سطح کشور با چالش‌های جدی روبرو هستند. (ادهمی؛ ۱۳۹۲) برخورداری عادلانه از خدمات پزشکی برای همه آحاد مردم محیا نبوده و خانواده‌های بیماران در خصوص هزینه‌های خود، دچار تنگنا می‌باشند. (اعتمادیان؛ ۱۳۹۰) همچنین به نظر می‌رسد، مؤلفه‌های حوزه‌های کارکردی بخش سلامت کشور به نحو مطلوب، شناسایی، آموزش و گسترش همگانی پیدا نکرده است. و در نظام سلامت در سطح کشور هماهنگی بین ساختارها و کارکردهای سازمان‌ها و نهادها و بخش‌های مسئول وجود ندارد. (طیبی

۱۳۹۲) حوزه سلامت کشور قابلیت و توانایی قابل انتظار، در توزیع عادلانه خدمات بهداشتی و درمانی در راستای حفظ امنیت و شرایط روحی و روانی اجتماع را به نحو مطلوب ندارد. (حسینی؛ ۱۳۹۲) و راهبردهای مدیریت مطلوب سلامت بر اساس کارکردهای آسیب شناسانه و تجارب حاصل از فعالیت‌های ۳۷ ساله حوزه سلامت، در جمهوری اسلامی ایران، تدوین نشده است. بنابراین ضرورت دارد نه تنها برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری اصولی و متناسب در حوزه سلامت صورت گیرد، بلکه نظام‌های مختلف بهره‌برداری از منابع انسانی و مادی در جهت ارائه مراقبت‌ها و خدمات سلامت با توجه به ویژگی‌ها و کارایی آن‌ها در شرایط گوناگون سیاسی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد شناسایی قرار گیرد. (برزگر، ۱۳۹۰). و همین‌طور بر اساس چشم‌انداز بیست‌ساله نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۴، که ایران را کشوری با مردمی با سطح آگاهی بالا از اطلاعات بهداشتی و برخوردار از بالاترین سطح سلامت و دسترسی هم‌آحاد مردم به خدمات بهداشتی و درمانی و دارای عدالت در بهره‌برداری از خدمات بهداشتی و درمانی توسعه‌یافته‌ترین نظام سلامت در منطقه می‌داند، خواهد توانست در حوزه تحقق رشد اقتصادی سریع، پیوسته و باثبات با رویکرد ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری، تلاش مؤثری را داشته باشد و بتواند به جایگاه اول اقتصادی در سطح منطقه تبدیل گردد. (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ ۱۳۸۲). بنابراین مسئله اصلی این تحقیق فقدان الگویی مدون در اداره امور نظام سلامت می‌باشد و اینکه مدیریت و سیاست‌گذاری‌های کلان بخش سلامت در ۴ دهه گذشته چقدر منطبق بر اساس اندیشه‌ها، آرا، نظرات، رهنمودها، و تدابیر حضرت امام خمینی (ره) ، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و قانون اساسی جمهوری اسلامی بوده است و سؤال آغازین این است که الگوی راهبردی در اداره امور نظام سلامت از طریق تدوین تجارب نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان ولایت فقیه حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و قانون اساسی چگونه باید باشد؟

در باب اهمیت انجام این تحقیق از منظر سلبی نیز این ضرورت احساس می‌گردد که عدم انجام و احصاء محورهای اساسی اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان معماران انقلاب اسلامی، برای متخصصین و سیاست‌گذاران حوزه نظام سلامت باعث سردرگمی و چندگانگی در سطوح سیاست‌گذاری‌ها و اهداف و رسالت این حوزه خواهد شد و عملاً کشور،

مسیر رسیدن به اداره امور نظام سلامت بر پایه عدالت اجتماعی و دسترسی آحاد مردم به خدمات درمانی را به درستی طی نخواهد کرد؛ چنانکه الآن کشور دچار چنین مشکلی شده است.

مبانی نظری

الف - پیشینه :

انتخاب صحیح و دقیق واژگان و مفاهیم مناسب با آن در هر رشته و علمی بسیار مهم و ضروری به نظر می‌رسد. این امر در انتقال دانش و تجربیات به دیگران و نسل‌های آینده نقش بسزایی را به همراه دارد. اما از این مهم‌تر، اجماع و وحدت نظر محققین، دانشمندان و پژوهشگران عرصه‌ی یک علم یا رشته بر سر مفاهیم و واژگان آن است. نظر به اهمیت برداشت درست از واژگان و درک مشترک از مفاهیم نگاهی به تعاریف واژه‌های کلیدی و مفاهیم اساسی تحقیق خواهد شد.

به استناد بررسی‌های انجام‌شده تاکنون، تحقیق مستقل و مستدل علمی و یا رساله و کتاب با عنوان یا هدف تحقیق حاضر که به "ارائه الگوی راهبردی اداره نظام سلامت از طریق تدوین تجارب نظام ج. ا. ا. بر اساس گفتمان ولایت‌فقیه و قانون اساسی" پرداخته باشد، مشاهده و یافت نگردیده است. چراکه این تحقیق از جایگاه کلان ملی کشور در سطح بالایی برخوردار بوده و کار جدید و نوین در اداره امور نظام سلامت از منظر گفتمان ولایت‌فقیه می‌باشد. اما درباره‌ی ضرورت بازنگری و دست‌یابی به الگوی جدید اداره بخش نظام سلامت از طریق تدوین تجارب نظام بر مبنای نیازهای زیر بنایی کشور، مقالات متنوعی از منظرهای مختلف ارائه‌شده است که جنبه دانش‌افزایی آن‌ها قابل‌انکار نیست و این حاکی از توجه متخصصین حوزه‌های مختلف بخش نظام سلامت کشور به این امر می‌باشد. لذا در ادامه به برخی از این موارد اشاراتی می‌شود.

امروزه تبیین تجربیات کشور و تدوین راهبردهای الگو در اداره امور نظام سلامت، یک نوع هدف‌گذاری در این حوزه است و وجود آن به مسئولان قابلیت و توان ارزیابی خود را عطا می‌کند تا بتوانند، اهداف اداره امور نظام سلامت را طراحی، اجرایی و قابل حصول نمایند. لذا بعد از گذشت بیش از ۳۷ سال از انقلاب به نظر می‌آید که نیاز به ثبت تجارب انقلاب در نظام سلامت به روش علمی وجود دارد. شورای عالی انقلاب فرهنگی کمیته تخصصی سلامت و علوم زیستی - وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی در گزارش نهایی ارائه‌شده خود، پاسخ به نیاز سلامت جامعه و دوم حرکت علمی به‌عنوان سنگ بنای توسعه کشور در سال آذر ۱۳۸۹ عنوان می‌نماید که:

درواقع سلامت، دو ویژگی مهم دارد؛ نخست آن که از نیازها و حقوق اساسی مردم است و دیگر آن که عرصه تغییر و تحولات سریع می باشد. تغییر سیمای بیماری ها، تحول در مفاهیم سلامت، پیشرفت فناوری در شیوه های تشخیص، درمان و ارائه خدمات، همگی حاکی از سرعت تغییرات در سلامت هستند. از سویی دیگر سند چشم انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی به عنوان میثاق ملی وجود دارد. در این سند ویژگی های جامعه ای مطلوب تصویر شده است که بخش مهمی از آن برخورداری از سلامت با کیفیت زندگی مطلوب و بهره مند از محیط زیست سالم بوده و ایران کشوری است که در جایگاه نخست اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه می باشد. سیر تحولات در نظام سلامت به عنوان چالشی جهان شمول و تعهد نظام سلامت در پاسخگویی مناسب و حرکت در جهت سند چشم انداز بیست ساله کشور، برخوردی هوشمندانه را الزامی می سازد. این برخورد بایستی با تحلیل صحیح از ارزش های اسلامی و با استفاده درست از روش های نوین علمی باشد. یکی از اهداف بلند و آرمانی سند چشم انداز ۱۴۰۴ ه. ش جمهوری اسلامی ایران، احراز جایگاه نخست در بین ۲۵ کشور منطقه آسیای جنوب غربی در افق ۲۰ ساله است که مقام معظم رهبری، نیز بر این امر تأکید داشته اند. از حوزه هایی که اثرات علم و فناوری بر آن به طور بارزی دیده می شود، "سلامت" است. علم و فناوری این ظرفیت را دارند که درک از بیماری ها را تغییر دهند، بر اثربخشی ارائه خدمات اثرگذارند و از سوی دیگر چه بسا (در صورت افراط در بهره برداری غیرمتعادل) منجر به دامن زدن به بی عدالتی شوند. تلاش در جهت تهیه نقشه جامع علمی کشور در بخش سلامت، پاسخ به نیازهایی است که ذکر شد. مراد از این سند، استفاده از "خرد جمعی" همه کسانی بود که دغدغه سلامت مردم را داشته و دارند تا بتوان از این طریق اقدامات لازم برای توسعه علمی سلامت را در راستای تحقق اهداف چشم انداز بیست ساله با الگوی ایرانی - اسلامی ترسیم نمود (وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۰: ۷۵). در گزارشی تحقیقاتی شورای سیاست گذاری وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی در سال ۱۳۹۰ در یک مدل تحقیقاتی عنوان می کند که: سلامت، سرمایه ارزشمندی است که حفظ و ارتقای آن باید جزو مهم ترین تلاش های زندگی روزمره انسان ها محسوب شود. انسان سالم، محور توسعه پایدار بوده و سلامتی برای بهره مند شدن انسان ها از مواهب الهی امری ضروری است، لذا توجه به سلامتی و تلاش برای حفظ و ارتقای آن همواره یک اولویت مهم بوده است. مأموریت اصلی نظام سلامت، ارتقای سطح سلامت و پاسخ گفتن به نیازهای مردم و جامعه است. این نیازها تحت تأثیر شرایط

اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی، پیوست تغییر می‌کنند. از سوی دیگر بیماری‌ها و عوامل مخاطره‌آمیز سلامت دائماً در حال تغییر بوده و به‌خصوص در دوره حاضر تحولات بسیار سریعی را تجربه می‌کنند، پاسخگویی به این تغییرات مهم‌ترین استدلالی است که بر اساس آن باید نظام سلامت را متحول و ارتقاء داد.

با توجه به اهمیت موضوع، سلامت آحاد مردم به‌عنوان یک حق در قانون اساسی مورد توجه قرار گرفته و ارتقای سطح سلامت مردم نیز از مهم‌ترین اهداف در چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شده است. در چشم‌انداز، جامعه‌ای آرمانی ترسیم شده که می‌بایست از حداکثر سلامت برای تمامی جامعه برخوردار باشد. تدوین نقشه جامع علمی کشور نخستین گام از این مجموعه و در جهت تبیین برنامه‌های کلان علم و فناوری کشور بوده که به دنبال آن الزام به تدوین نقشه نظام سلامت برای تحقق اهداف چشم‌اندازی، بسیار ضروری می‌نماید. در این اثنا طرح الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از سوی رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، طلیعه‌ای از ژرف‌نگری رهبری جامعه بود. تمامی آنانی که به برنامه‌ریزی‌های کلان و ملی پرداخته‌اند، نیک می‌دانند که برای تبیین جهت‌گیری‌هایی این‌چنینی باید فلسفه و غایت حرکت مشخص بوده و افق دوری را از مفهوم مبتنی بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و در نهادهای اجتماعی، سعادت انسانی برگرفته از الگوی بومی برگرفته از ارزش‌ها داشت. طرح موضوع از سوی مقام معظم رهبری، خیزشی فکری را سامان داد تا همگان تصویری فراتر از چشم‌انداز را نیز رصد کنند که در این نقش و در قالب چشم‌انداز، اصول و ارزش‌های نظام سلامت کشور آمده است. به این اعتبار نقشه تحول نظام سلامت جمهوری اسلامی ایران، مجموعه‌ای جامع، هماهنگ و پویا از اهداف، سیاست‌ها و الزامات برنامه‌ریزی تحول راهبردی نظام سلامت مبتنی بر الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی است که می‌تواند در صورت اجرای مناسب، پیشرفتی ارزشی در عرصه سلامت و نویدبخش تحقق اهداف چشم‌اندازی در افق سال ۱۴۰۴ باشد. در این نقشه تلاش بر این بوده که جهت‌گیری‌های کلی و حرکت‌های لازم برای تحول بنیادی در سلامت کشور ترسیم گردند. این نقشه در حقیقت مجموعه فعالیت‌های حوزه سلامت کشور اعم از بهداشت، درمان، آموزش، پژوهش و فناوری است. با طراحی این نقشه، سیاست‌های اصلی و تحولی سلامت مشخص شده و امید است با مشروعیت گرفتن از ارکان اصلی نظام، ثبات در سیاست‌ها را به دنبال داشته باشد که این مهم قطعاً به ارتقای نظام سلامت خواهد انجامید. کوشش برای دست‌یابی به الگو، خود مستلزم نظریه‌پردازی و

مفهوم‌سازی است. به یقین، اگر قرار باشد یک الگو در جامعه‌ای مورد استفاده قرار گیرد، شایسته است در همان جامعه و از سوی افراد همان جامعه نیز مدل‌سازی گردد و مورد حمایت ترغیب‌سازی قرار گیرد (شورای سیاست‌گذاری وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۰: ۱۲۴).

ب - مفهوم‌شناسی:

الگو: در تعریفی ساده از الگو می‌توان گفت؛ الگو یا مدل، نمایش نظری و ساده‌شده از جهان واقعی می‌باشد (سو رین و دیگران، ۱۳۸۶: ۶۵). استفاده از الگو به درک بهتر نظریه کمک می‌کند و امکان محدوده‌ای از پیش‌بینی‌ها را می‌دهد که می‌توان آن‌ها را با آزمون‌ها تأیید نمود.

در این تحقیق بنا بر تعریف عملیاتی، الگوی راهبردی مدل منسجم و ثابتی است که با تنظیم روابطی منطقی از عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار اصلی راهبردی، روابط بین آن‌ها را به بهترین شکل ممکن ترسیم نموده و چگونگی دستیابی به اهداف را بر اساس شرایط حاکم میسر می‌سازد.

راهبرد: راهبرد از جمله واژه‌هایی است که تعاریف مختلفی را به خود اختصاص داده است. هریک از صاحب‌نظران از منظری خاص به بیان آن پرداخته‌اند. واژه راهبرد برگرفته از واژه یونانی استراتگوس^۱ است که مرکب از دو واژه استراتوس^۲ به معنای قشون و آگو^۳ به معنای رهبر می‌باشد (کردنائیج، ۱۳۸۱). راهبرد راهی است که ما را به هدف می‌رساند، مأموریت را محقق می‌سازد و به چشم‌انداز معنا می‌بخشد (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۴۸). راهبرد عبارت است از هنر هدایت جامع قدرت برای کنترل وضعیت‌ها و مناطق به منظور کسب اهداف، از این تعریف دیالکتیکی دیدن و کنترل محوری برداشت می‌گردد (احمدوند، ۱۳۹۱: ۵).

نظام سلامت: سازمان بهداشت جهانی در گزارش سال ۲۰۰۰ خود نظام سلامت را به این صورت تعریف می‌کند: تمام فعالیت‌هایی که هدف اصلی آن‌ها ارتقا، بازگرداندن یا حفظ سلامت است. این فعالیت‌ها می‌تواند شامل مراقبت سلامت فردی، خدمات بهداشتی عمومی یا برنامه‌های بین بخشی (مانند ایمن‌سازی اتومبیل، بهبود جاده‌ها ...) باشد. نظام سلامت از اجزایی تشکیل می‌شود که با یکدیگر ارتباط دارند و مجموعه آن‌ها بر سلامت مردم در خانه، محل کار و مکان‌های عمومی اثر می‌گذارد. مردم، دولت و سازمان‌های ارائه‌کننده خدمات بهداشتی و درمان در بخش‌های دولتی، خصوصی، و غیردولتی، و سازمان‌های بیمه‌گر هریک بخشی از نظام سلامت را تشکیل

1 - strategos

2 - stratus

3 - ego

می‌دهند. نظام سلامت معمولاً در سطح‌های متفاوت شکل می‌گیرد و از روستا تا شهر، و از مراقبت‌های اولیه تا خدمات پیچیده تخصصی و فوق تخصصی را عرضه می‌کند. (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و وزارت رفاه و تأمین اجتماعی؛ ۱۳۸۹: ۱)

تجارب نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در اداره امور نظام سلامت: مجموعه تصمیمات، اقدامات و فعالیت‌های کلان و راهبردی است که از بدو پیروزی انقلاب اسلامی تا زمان این تحقیق برای اداره امور نظام سلامت کشور توسط مسئولان به انجام رسیده است و دانش ضمنی و تلویحی یا دانش صریح را در این زمینه توسعه داده است.

الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت: الگویی است که در آن ابعاد، مؤلفه‌ها و روابط بین آن‌ها در فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری برای رهبری امور کشور در نظام سلامت تعریف شده و می‌تواند به‌عنوان مدلی در راهبری حکومت، در نظام سلامت بکار گرفته است.

گفتمان ولایت‌فقیه (حضرت امام خمینی (ره)) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در نظام سلامت: گفتمان غالب جمهوری اسلامی ایران است که بر پایه اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) شکل گرفته است و ریشه در آموزه‌های دینی و اسلام ناب محمدی (ص) دارد و بر اساس اصل پیشرفته ولایت‌فقیه در تصمیم‌گیری‌ها و راهبری امور کشور در نظام سلامت برای مسئولان و کارگزاران نظام هدایت‌گر بوده و تصمیم‌ها و انجام فعالیت‌ها را در همه سطوح، هم سو، هماهنگ و هم‌افزا می‌نماید...

محورها و رویکردهای قانون اساسی در نظام سلامت: مجموعه بایسته‌ها، نواهی، توصیه‌ها، چارچوب‌ها، جهت‌گیری‌ها و سایر مواردی است که رعایت آن‌ها در اداره امور نظام سلامت در اصول قانون اساسی تصریح شده و یا در مقدمه قانون اساسی به‌عنوان مبانی و چارچوب‌ها قانون به آن‌ها پرداخته شده است، (اعم از آن‌که به‌صورت قانون عادی شرح و بسط آن‌ها آمده باشد و یا نص صریح اصول آن‌ها را دیکته کند) و از لحاظ ادراکی، شناختی و حرکتی هدایت‌کننده مسئولان و کارگزاران نظام باشند.

اداره امور نظام سلامت: منظور از اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران مجموعه تصمیمات، اقدامات و فعالیت‌های مدیریتی در محورهای برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت، هماهنگی، پیاده‌سازی و اجرا، کنترل و ارزیابی است که مسئولان و کارگزاران نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در سطوح راهبردی، به‌منظور تحقق رسالت و اجرای مأموریت‌های فردی، سازمانی،

بخشی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به انجام می‌رسانند. منظور از تدوین تجارب در این رساله شامل گردآوری اطلاعات، تبیین، مستندسازی و تئوریزه نمودن تجربیات مدیران و کارگزاران سطوح راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران در نظام سلامت بر پایه گفتمان الهی ولایت فقیه (حضرت امام خمینی ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) و مفاد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است

روش‌شناسی:

این تحقیق از نوع کاربردی- توسعه‌ای است. چراکه اولاً دانش ضمنی و تلویحی درباره الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران را مدون نموده و توسعه می‌دهد و ثانیاً نتایج آن می‌تواند الگویی برای اداره امور کشور در موضوع و حوزه نظام سلامت باشد. در این تحقیق برای رسیدن به پاسخ سولات این پژوهش، از روش‌های متنوع کیفی نظیر پژوهش آمیخته و با رویکردی تفسیرگرا به روش زمینه‌ای (داده بنیاد) و با استفاده از ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه و نرم‌افزارهای مختلف همچون نرم‌افزارهای اطلس تی آی، مکس کیو دی‌ای، و نرم‌افزارهای تجمیع‌کننده آثار امام (ره)، امام خامنه‌ای (مدظله العالی) و نیز متن قانون اساسی و مذاکرات زمان تدوین آن بهره گرفته شده است.

جامعه آماری و حجم نمونه: شیوه نمونه‌گیری در پژوهش‌های داده بنیاد غیر تصادفی و هدفمند است، لذا نمونه‌گیری در این پژوهش به روش نمونه‌گیری هدفمند و با روش گلوله برفی صورت گرفته که در فرآیند آن، طی مصاحبه با وزرا اسبق بخش نظام سلامت کشور، بر اساس روش گلوله برفی، از آنان پرسیده شده است که برای ادامه کار تا رسیدن به اشباع نظری، با چه افرادی و تا چه حجم نمونه این فرآیند ادامه یابد. جامعه آماری نیز به‌گونه‌ای انتخاب گردیده تا بتوان از تجربیات و نظرات مدیران و معاونین اجرایی ستادی و استانی، و مدیران ارشد راهبردی در سطح راهبردی وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی کشور که دارای تجربیات ارزشمندی در این حوزه هستند و حداقل دو دهه از سه دهه انقلاب اسلامی مشغول به فعالیت در این حوزه راهبردی و در پست‌های مختلف بوده‌اند، استفاده گردد. باین حال به‌عنوان یک معیار تقریباً کلی کرسول (۱۹۹۸) به نقل از محمد پور، ۱۳۸۹: ۱۱۵) حدود ۳۰-۲۰ مصاحبه را جهت اشباع مقوله‌ها و جزئیات نظریه زمینه‌ای کافی می‌داند. در این مطالعه ۳۰ مصاحبه از مدیران راهبردی در سطح کلان ملی حوزه مربوطه بخش سلامت کشور از مدیران ستادی و عملیاتی صورت گرفت. با توجه به اهداف حاکم

بر این پژوهش، جامعه آماری در این پژوهش شامل دو بخش اسناد و مدارک دست اول شامل فرمایشات ولایت فقیه و سند چشم‌انداز، قانون اساسی، و خبرگان حوزه کلان سلامت کشور که شامل وزرا و معاونین و محققین و اساتید دانشگاهی است را شامل می‌شود. همچنین در مصاحبه‌های انجام‌شده از مدیران راهبردی تلاش شده است تا با استفاده از سولات راهبردی در زمینه تجارب موفق و ناموفق نظام در بخش نظام سلامت و همچنین در خصوص الگوهای برتر و مطالعات تطبیقی در سیاست‌گذاری و هدف‌گذاری و همچنین دکتترین بخش نظام سلامت، از دیدگاه‌های ارزشمند آنان بهره‌مند گردید.

ابزار گردآوری اطلاعات: جامعه آماری برای انجام این مصاحبه‌ها عبارت بوده است از آن دسته از وزرای اسبق وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، مدیران اجرایی ستادی راهبردی کشوری حوزه نظام سلامت کشور که حداقل دارای مدرک دکترای حرفه‌ای و بالاتر بوده که یک دهه از سه دهه انقلاب اسلامی در پست مدیریت اجرایی و کلان راهبردی کشوری دارای مسئولیت بوده و یا دارای تجربیات ارزشمندی در این حوزه هستند و همچنین مدیران کلان راهبردی، محققین و پژوهشگران راهبردی در سطح ملی و همچنین مدیران ارشد مسئول سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در اداره امور نظام سلامت که حداقل دارای مدرک دکترای حرفه‌ای و بالاتر بوده و در سطوح مدیران کل، معاونین وزیر بوده و در یک دهه از سه دهه انقلاب اسلامی دارای مسئولیت بوده و یا دارای تجربیات ارزشمندی در این حوزه بوده و برای محقق در دسترس بوده‌اند. مصاحبه‌ها از خبرگان مشخص شده در جامعه آماری، به‌صورت تمام شمار انجام شده و تا رسیدن به مرحله اشباع نظری و تکراری شدن پاسخ‌ها ادامه یافت. اشباع نظری مصاحبه‌شونده‌ها بعد از نفر نهم به تکرار رسید درعین حال، ترکیب مصاحبه‌شونده‌ها شامل اشخاصی از نحله‌های گوناگون فکری، عقیدتی، سیاسی با تنوع بالایی از تجربه و حضور در دهه‌های ۶۰، ۷۰، ۸۰ و ۹۰ بوده است که با هدف استخراج تجربیات مثبت و منفی نظام جمهوری اسلامی ایران برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در اداره امور نظام سلامت و نیز ارزیابی مدل مفهومی انجام شده است.

روش تحلیل اطلاعات: تجزیه و تحلیل کیفی برخلاف روش‌های کمی، هم‌زمان با مرحله گردآوری داده و به‌طور توأم انجام می‌شود (غفاریان، ۱۳۸۲: ۳۱۹). در تحقیقات کیفی مبنای تجزیه و تحلیل، عقل، منطق و تفکر و استدلال است و محقق به این ترتیب به کشف واقعیت دست می‌یابد. اصلاً "تجزیه و تحلیل، ترکیب و تجرید و تعمیم، کار عقل است. در تحقیقات کیفی، محقق می‌تواند از

طریق استدلال قیاسی و استقرایی، تمثیل و تشبیه، نشانه یابی، تجرید، تشخیص تفاوت و تمایز، مقایسه و ... همه به کمک تفکر و تعقل و منطق انجام می شود، داده های گردآوری شده را ارزیابی و تجزیه و تحلیل، و با ذهن مکاشفه ای خود نتیجه گیری کند (حافظ نیا، ۱۳۸۸: ۵۴). اطلاعات پیاده شده از مصاحبه ها بر مبنای روش سه مرحله ای داده بنیاد کدگذاری گردید. در کدگذاری باز؛ کدهای اولیه از مصاحبه ها انجام شده استخراج شد و سپس در کدگذاری محوری این مفاهیم بر اساس محتوا، به صورت مفهومی و انتزاعی در قالب مقولات عمده دسته بندی گردید و سپس در مرحله آخر با مقایسه هر مقوله محوری با دیگر مقوله ها کدگذاری گزینشی انجام و در ادامه با پاسخ به این سؤال که مقوله مورد نظر به چه مواردی اشاره دارد؟ و با کدام مجموعه از مقوله های دیگر می تواند در یک مقوله منتخب یا گزاره دسته بندی شود، سلسله روابط بین مقوله ها انجام و نظریه استخراجی صورت گرفت.

اشباع نظری در نظریه داده بنیاد: در نظریه مبنایی یک قاعده کلی هست و آن این که نمونه گیری را تا موقعی ادامه می دهیم که هر مقوله به اشباع برسد، یعنی تا موقعی که به نظر نمی رسد داده های جدیدی در ارتباط با مقوله پدید آید. اشباع نظری از اهمیت خاصی برخوردار است (استراس، کوربین، ۱۳۸۵). در این پژوهش با توجه به این که گردآوری داده ها در سه مرحله کدگذاری انجام شد و در هر سه نوع کدگذاری، محقق دائماً با مراجعه به متون برگرفته از مصاحبه ها، برخی کدها را حذف و به حسب نیاز بعضاً کدهای جدید را اضافه نمود. این روش رفت و برگشتی تا مرحله اشباع نظری ادامه یافت.

شیوه های اعتبار یابی: باینکه برخی از پژوهشگران کیفی بحث درباره اعتبار و روایی داده ها و نتایج پژوهش را به طور سنتی مربوط به پژوهش های کمی می دانند اما واقعیت این است که در پژوهش های کیفی نیز صحت و اعتبار داده ها و یافته ها بخشی بسیار با اهمیت از فرآیند پژوهش است.

معیارهای متفاوتی به عنوان شاخص اعتبار پژوهش کیفی مطرح شده است (جانسون و کریستین ۲۰۰۸ به نقل از محمد پور، ۱۳۸۹: ۱۶۸)، در پژوهش حاضر از دو روش بازبینی مشارکت کنندگان و مرور خبرگان غیر شرکت کننده در پژوهش استفاده و پس از دریافت نظرات اصلاحی و مشاوره لازم با استادان، و محققین و صاحب نظران این حوزه ویرایش های لازم انجام و الگوی نهایی پس از تأیید خبرگان ارائه شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این قسمت داده‌های حاصل از مصاحبه‌های عمیق با خبرگان ارشد بخش نظام سلامت کشور (شامل وزرا و معاونین و مدیران کل راهبردی و مدیران عملیاتی) کشور در سه مرحله‌ی فرآیند تحلیل مضمونی، یعنی کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی با طی فرآیندی منطقی، منجر به ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت در کشور، گردید. بدین منظور با انجام مصاحبه، کلیه نظرات مصاحبه‌شوندگان ثبت و نگهداری و سپس تبدیل به متن شده و بعد از رسیدن به کفایت نظری (اشباع نظری) در نظرات ارائه‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان، کدهای اولیه (باز) ایجاد گردید که تعداد آن‌ها به ۴۲۲ عدد کد رسید و در قالب جداول مختلف تنظیم گردید و در ادامه کدگذاری ثانویه صورت پذیرفت.

کدگذاری داده‌ها: احصاء کد از متن: در کدگذاری باز بر اساس روش مرسوم در نظریه داده بنیاد، به هر یک از اجزاء عنوان و برجستگی داده می‌شود. این عنوان که اصطلاحاً به آن کد گفته می‌شود، باید گویای محتوای داده باشد، به طوری که محقق و خواننده، با مشاهده این عنوان و تیترو، تا حدود زیادی به مفهوم جملات پی ببرند (میلزو و هوبرمن، ۲۰۰۲: ۵۱).

مفهوم‌پردازی داده‌ها (شکل‌گیری مفاهیم): اولین گام در تجزیه و تحلیل داده‌ها، مفهوم‌پردازی آن‌ها می‌باشد. مفاهیم در تئوری سازی بنیادی، زیر مقوله‌هایی از نوع کدهای باز هستند که وظیفه‌شان ارائه جزئیات بیشتری در مورد هر مقوله است (استراس و کوربین، ۱۳۸۵). منظور از مفهوم‌پردازی یعنی اینکه مورد مشاهده، جمله یا پاراگراف را برداشته و آن را به اجزایی تقسیم کرده و به هر کدام از پدیده‌ها یا رخدادها نام یا برجستگی اطلاق شود که یا نشانه آن پدیده است یا می‌تواند بجای آن بنشیند. در طول تحقیق ممکن است به تعداد زیادی برجستگی مفهومی دست‌یافت، این مفاهیم باید دارای مبنایی باشند، یعنی پدیده‌های مشابه با یکدیگر طبقه‌بندی شوند. در این پژوهش داده‌ها از ابتدا از طریق پرسیدن سؤالات ساده‌ای نظیر چه، که، چگونه، چقدر، تجزیه و تفکیک و متعاقباً مقایسه شده و رویدادهای مشابه به یکدیگر گروه‌بندی شده و سپس عنوان "مفهومی مشابه" می‌گیرند (دانایی فرد و دیگران، ۱۳۸۳: ۴۷). پس از بررسی تمامی مفاهیم به دست آمده در این تحقیق و انجام فرآیند فوق، در خصوص این داده‌ها نیز به طور کامل اعمال گردید که ماحصل آن تعداد ۴۲۲ مفهوم (کدباز) احصاء شد.

مقوله پردازی داده‌ها (شکل‌گیری مقوله‌ها): در این مرحله، از طریق مقایسه مفاهیم با یکدیگر، محورهای مشترک، عنوان مقوله به خود می‌گیرند (گلیسر، ۲۰۰۲، ۲۳). باید به این نکته اشاره نمود که بیشتر مقولات را خود ما نام‌گذاری می‌کنیم. نامی که انتخاب می‌کنیم، باید نامی باشد که از نظر منطقی بیشترین ارتباط را با داده‌هایی که مقوله نمایانگر آن است، داشته باشد و باید آن‌قدر هم‌خوان باشد که آنچه را که ارجاع می‌کند به سرعت به خاطر بیاورد و بتوانیم در خصوص آن فکر کرده و از همه مهم‌تر تحلیل کنیم (غفاریان به نقل از: گلیسر، ۱۹۷۵، ۷۰ و استراس، ۱۹۹۴، ۳۳) گروه‌بندی مفاهیم، تعداد واحدهایی را که باید با آن‌ها کارکنیم، کاهش می‌دهد. روند طبقه‌بندی مفاهیم را که به نظر می‌رسد به پدیده‌های مشابه ربط پیدا می‌کند، مقوله پردازی می‌نامند. در هنگام مقوله پردازی سؤالاتی را بایستی طرح نمود و در پی پاسخ آن‌ها بود تا به خصوصیات موضوع یا شرایط آن (خصوصیات یا شرایط به پدیده‌هایی با انواع متفاوت اما مربوط به هم دلالت می‌کند) پی برد (استراس و کوربین، ۱۳۸۵). پس از طی مراحل عملیاتی کدگذاری باز در این بخش از تحقیق، تعداد ۹۸ کد ثانویه و ۲۷ طبقه فرعی حاصل گردید.

کدگذاری محوری داده‌ها: کدگذاری محوری مرحله بعدی تجزیه و تحلیل در نظریه پردازی داده بنیاد است. هدف از این مرحله برقراری رابطه بین طبقه‌های تولیدشده (در مرحله کدگذاری باز است. ارتباط سایر طبقه‌ها با طبقه محوری در شش عنوان می‌تواند تحقق داشته باشد که عبارت‌اند شناسایی عناصر علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و راهبردها و پیامدها (استراس، کوربین، ۲۰۰۸) در کدگذاری محوری یکی از مقوله‌های کدگذاری باز به‌عنوان مقوله یا پدیده اصلی (پدیده اصلی یا هسته، همان فرآیند مورد مطالعه) انتخاب می‌شود و در مرکز فرآیند مورد بررسی قرار می‌گیرد و سایر مقوله‌ها را به هم مرتبط می‌سازد. در این تحقیق با توجه به ویژگی‌های بیان‌شده برای انتخاب یک پدیده یا مقوله محوری، مقوله تحقق رویکرد سلامت همه‌جانبه با رویکرد تقدم پیشگیری بر درمان به‌عنوان مقوله محوری در نظر گرفته شده است و سایر مقوله‌های پیرامون آن، در قالب الگوی پارادایمی قرار گرفته است. بنابراین مقوله‌های حاصله از کدگذاری محوری در این تحقیق را می‌توان به شرح ذیل بیان نمود:

عوامل علی: شرایط علی: به شرایطی گفته می‌شود که عامل اصلی به وجود آورنده پدیده مورد مطالعه باشد (استراس، کوربین، ۲۰۰۸) نتایج تحلیل محتوای پاسخ و نظرات مصاحبه‌شونده‌ها به سؤالات مطرح‌شده در خصوص ارائه الگوی راهبردی در اداره امور نظام سلامت حاکی از

وجود ۷ مقوله فرعی در خصوص شرایط علی برای ایجاد پدیده مورد مطالعه است در واقع این مقوله‌ها عوامل اصلی تأثیرگذار بر ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت است.

جدول: ۲ عوامل علی ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت

ردیف	طبقه‌های اصلی	ردیف	طبقه‌های فرعی
(۱)	عوامل مؤثر یا شرایط علی: ارائه الگوی راهبردی در اداره امور نظام سلامت	(۱)	تقویت نظام سلامت
		(۲)	گسترش و پیشرفت نظام سلامت
		(۳)	توجه ویژه به نظام سلامت
		(۴)	پیوست و اولویت دادن به نظام سلامت
		(۵)	اهتمام به فعال نمودن نظام سلامت
		(۶)	توسعه و احیای زیرساخت‌های نظام سلامت
		(۷)	ترویج تصمیم‌گیری و اقدام مبتنی بر یافته‌های متقن و علمی

عوامل محوری: پدیده محوری حادثه یا اتفاق اصلی است که یک سلسله کنش‌ها /کنش‌های متقابل برای کنترل یا اداره کردن آن وجود دارد و به آن مربوط می‌شود (استراوس، کوربین، ۲۰۰۸). پدیده محوری در این تحقیق، اصل عدالت اجتماعی و بهره‌مندی از خدمات درمانی است. پدیده محوری در این تحقیق شامل ۲ مقوله می‌باشد که در جدول شماره ۳ آمده است.

جدول ۳: عوامل محوری ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت

ردیف	طبقه‌های اصلی	ردیف	طبقه‌های فرعی
-۲	عوامل محوری:	(۱)	تحقق رویکرد سلامت همه‌جانبه و انسان سالم در همه قوانین
		(۲)	پیشگیری مقدم بر درمان

عوامل زمینه‌ای: عوامل زمینه‌ای نشان‌دهنده یک سری خصوصیات ویژه است که به پدیده‌ای دلالت می‌کند، به عبارتی محل حوادث یا وقایع مرتبط با پدیده‌ای در طول یک بعد است که در آن کنش متقابل برای کنترل، اداره و پاسخ به پدیده صورت می‌گیرد. (استراوس، کوربین، ۲۰۰۸). این مقوله‌ها که به مقوله‌های محیطی نیز معروف‌اند، نشانگر یک سلسله شرایط خاصی است که ارائه الگوی راهبردی در اداره امور نظام سلامت را تحت تأثیر قرار می‌دهند. مفاهیم تشکیل‌دهنده مقوله‌های زمینه‌ای ارائه الگوی راهبردی هرچند خود علت و دلیلی برای به وجود آمدن و شکل‌گیری مقوله

محوری پیاده‌سازی نیستند، اما زمینه‌ها و شرایط محیطی هستند که باعث توجه به پیاده‌سازی سیاست‌ها می‌شوند و بدون توجه به آن‌ها مقوله‌های راهبردی پیاده‌سازی سیاست‌ها نمی‌تواند به درستی بکار گرفته شوند و لازم است در الگوی راهبردی به آن‌ها توجه گردد. شرایط زمینه‌ای در این تحقیق شامل ۸ مقوله می‌باشد که در جدول شماره ۴ آمده است.

جدول ۴: مقوله‌های متغیرهای زمینه‌ساز در ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت

ردیف	طبقه‌های اصلی	ردیف	طبقه‌های فرعی
۳-	متغیرهای زمینه‌ساز: زمینه‌های اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی	(۱)	هدفگذاری هوشمند در نظام سلامت
		(۲)	توجه به پیوست نظام سلامت در تمام قوانین
		(۳)	توجه اقتصادی به منابع مالی نظام سلامت
		(۴)	گسترش و توسعه نظام سلامت
		(۵)	امنیت شغلی در نظام سلامت
		(۶)	برنامه‌ریزی جامع و فراگیر در نظام سلامت
		(۷)	توجه به مشارکت‌های مردمی و خیرین در نظام سلامت
		(۸)	تدوین سیاست‌گذاری‌های مبتنی بر اسناد بالادستی در نظام سلامت

عوامل مداخله‌گر: این مقوله‌ها که به مقوله‌های میانجی هم معروف است، نشانگر برخی شرایط خاصی است که راهبرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (استراس، کوربین، ۱۳۸۵) در این تحقیق ۵ مقوله به‌عنوان شرایط مداخله‌گر تأثیرگذار بر الگوی راهبردی به شرح جدول شماره (۵) مورد شناسایی واقع شد (استراس، کوربین، ۲۰۰۸)

جدول ۵: مقوله مداخله‌گر در ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت

ردیف	طبقه‌های اصلی	ردیف	طبقه‌های فرعی
۴-	متغیرهای بازدارنده: بازدارنده‌های اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی	۱	عدم تأمین منابع مالی نظام سلامت
		۲	عدم خرید راهبردی خدمات سلامت
		۳	عدم کنترل بر عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت
		۴	تضاد منافع ذی‌نفعان در سلامت
		۵	انحصار تصمیم‌گیری در نظام سلامت

عوامل راهبردی: مقوله‌های راهبردی: این مقوله‌ها راهبردهایی برای کنترل، اداره و برخورد با پدیده محوری را ارائه می‌کند (استراس، کوربین، ۱۳۸۵) راهبردهای موردنظر در نظریه داده بنیاد به ارائه راه‌حل‌هایی برای مواجهه با پدیده مورد مطالعه اشاره دارد که هدف آن اداره کردن پدیده

مورد مطالعه، برخورد با آن و حساسیت نشان دادن در برابر آن است (استراوس، کوربین، ۲۰۰۸) در این تحقیق (۲) مقوله به عنوان مقوله‌های راهبردی تشخیص داده شد که در جدول شماره ۶ آمده است.

جدول ۶: مقوله راهبردی ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت

ردیف	طبقه‌های اصلی	ردیف	طبقه‌های فرعی
(۵)	راهبرد:	۱	تأمین عدالت در دسترسی همه آحاد مردم به خدمات نظام سلامت به خصوص مناطق غیر برخوردار
		۲	ارائه خدمات نظام سلامت بر اساس اصول و ارزش‌های انسانی اسلامی

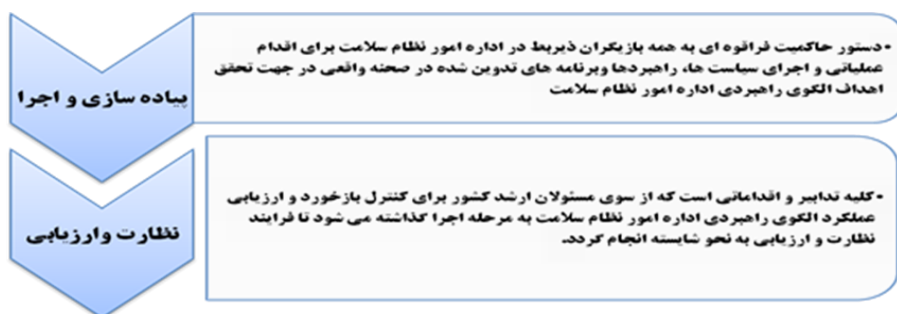
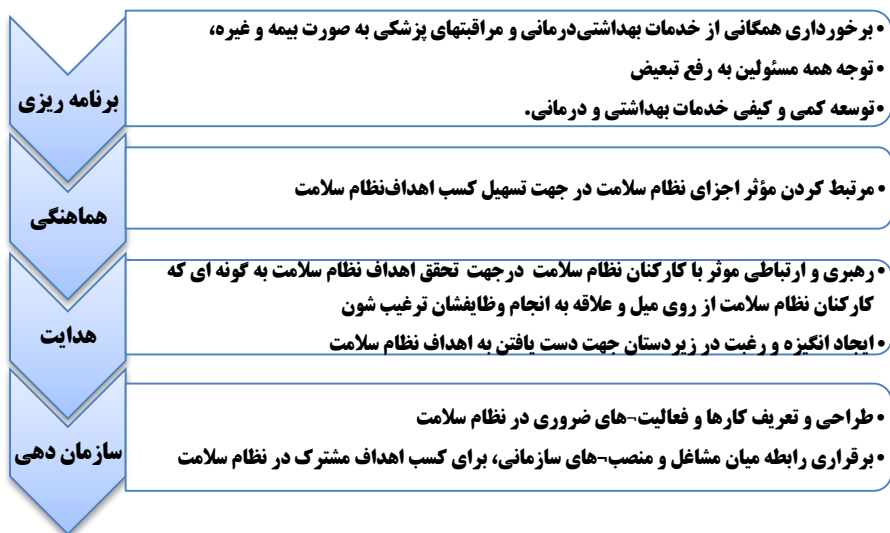
مقوله‌های پیامدها: مقوله‌های پیامدی نتیجه و حاصل راهبردها در رویارویی با پدیده و یا به منظور اداره و کنترل کردن پدیده است (استراس و کوربین، ۱۳۸۵). در این تحقیق ۲ مقوله اصلی به عنوان اساس مقوله‌های پیامدی تشخیص داده شد که در جدول شماره ۷ آمده است.

جدول ۷: مقوله‌های پیامدی ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت

ردیف	طبقه‌های اصلی	ردیف	طبقه‌های فرعی
(۶)	نتایج و پیامدها: اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران	-۱	تأمین سرمایه و امنیت اجتماعی کشور
		-۲	توسعه پایدار انسان سالم

الگوی پارادایمی تحقیق (برگرفته از کدگذاری محوری): با در نظر گرفتن مقوله‌های چندگانه و روابط موجود بین مقوله‌ها، الگوی پارادایمی ارائه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت از طریق تدوین تجارب نظام ج. ا. ا. بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی حاصل از اجرای روش‌شناسی نظریه داده بنیاد در نمودار شماره ۲ آمده است.

شکل (۲) - الگوی پارادایمی راهبردی اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران

نتیجه گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه گیری:

محقق شدن یک الگوی راهبردی مدون و کاربردی به مجموعه عواملی بستگی دارد که هر یک می‌بایست به تفکیک مورد توجه قرار گیرد، به همان میزان که تدوین و طراحی الگوی راهبردی از اهمیت برخوردار است دقت در نحوه طراحی و انعطاف پذیر بودن آن هم مهم تلقی می‌شود. در این تحقیق ۳۰ مصاحبه با مدیران و صاحب نظران حوزه نظام سلامت کشور در سطح کلان ملی و راهبردی که شناخت کافی از این عرصه را دارا بوده، و در سطوح کلان مدیریتی، مسئولیت

پایه‌سازی و اجرای سیاست‌های کلی نظام سلامت را در وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی را به عهده داشته، صورت پذیرفت. بدین ترتیب در این تحقیق با ارائه الگویی بر اساس محورهای راهبردی از طریق تدوین تجارب بر اساس گفتمان ولایت‌فقیه و قانون اساسی می‌توان بخشی قابل توجهی از خلأ مباحث راهبردی مؤثر در ارائه الگوی اداره امور نظام سلامت را در کشور جبران نمود. همچنین در عنوان تحقیق و متغیرهای آن، نسبت به تحقیقات قبلی، نوآوری‌های زائدالوصفی به چشم می‌خورد. بررسی در منابع و اسناد موجود نشان می‌دهد مطالعات مربوط به ارائه الگوی راهبردی در اداره امور نظام سلامت، از جمله مطالعاتی است که نوین بوده است. این تحقیق دارای دو ویژگی برجسته و خاص است. اولاً تجربیات نظام، در ارائه الگوی اداره امور نظام سلامت کشور را با روشی علمی، و مدون شده ارائه می‌کند و ثانیاً الگوی راهبردی در اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران را بر اساس گفتمان ولایت‌فقیه و قانون اساسی ارائه می‌نماید. استخراج دکترین، اهداف و سیاست‌های راهبردی این کار تاکنون در ایران انجام نشده است و این تحقیق اولین کار علمی در این موضوع و در این سطح محسوب می‌شود. در این پژوهش با استفاده از روش داده بنیاد که روش مناسبی جهت طراحی الگو از طریق داده‌های کیفی است، کدهای برگرفته از گزاره‌های متنی، تبدیل به مفاهیم و متعاقب آن، بر اساس قرابت معنایی و محتوایی بین مفاهیم، مقوله‌ها شناسایی شده و بر این اساس مقوله‌های چندگانه حول محور پدیده اصلی قرار گرفته و در نهایت الگوی پارادایمی تحقیق پدیدار گشت. مدل مستخرج از گفتمان ولایت‌فقیه و مستندات و متن قانون اساسی در حوزه اداره امور نظام سلامت با سیاست‌ها و رویکردها و مدل‌های اداره امور نظام سلامت در کشورهای دیگر، از جهاتی شبیه و از جهاتی متفاوت است. عمده‌ترین تشابه این دو رویکرد به حوزه اداره امور نظام سلامت، در محور و اساس بودن «تحقق رویکرد سلامت همه‌جانبه و انسان سالم در همه قوانین و پیشگیری مقدم بر درمان» به‌عنوان مسیر تحقق اداره امور نظام سلامت است. همچنین در مدل مستخرج از گفتمان ولایت‌فقیه و قانون اساسی در این تحقیق، زمینه‌های اداره امور نظام سلامت در مقولات «تقویت نظام سلامت»، «گسترش و پیشرفت نظام سلامت»، «اولویت دادن به بخش نظام سلامت»، «توجه ویژه به نظام سلامت» و «اهتمام به فعال نمودن بخش نظام سلامت» با مدل‌های متعارف در کشورهای دیگر، مشابه و نزدیک است. درعین حال، مدل مستخرج با مدل‌های مشابه و متعارف در دیگر کشورها تفاوت‌هایی اساسی دارد که به‌طور خلاصه عبارت‌اند از:

۱- شرط علی « تقویت نظام سلامت » که باعث می‌شود « انگیزه‌های احیای و حفاظت از زیرساخت‌های نظام سلامت و منابع پایدار و قابل احصاء سلامت » باعث می‌شود که نظام سلامت کشور به سمت وسوی توسعه پایدار با حفظ منابع پایدار و قابل احصاء سلامت بر اساس موازین دینی و اسلامی پیش برود و در نهایت این حوزه تقویت بشود.

۲- در مدل مستخرجه از گفتمان ولایت فقیه و مستندات و متن قانون اساسی، تأمین عدالت و قسط اسلامی در بین مراکز بهداشتی درمانی ارائه‌کننده خدمات سلامت در اقصی نقاط کشور یک اصل است که در مدل‌ها و رویکردهای خارجی در بخش سلامت کمتر دیده می‌شود.

۳- در مدل ارائه‌شده در این تحقیق، محدودیت‌هایی در اداره امور نظام سلامت کشور تعیین شده است که شامل عدم تأمین منابع مالی کافی نظام سلامت، عدم خرید راهبردی خدمات سلامت، عدم کنترل مؤثر و اثربخش بر عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، تضاد منافع ذی‌نفعان در سلامت، انحصار تصمیم‌گیری در نظام سلامت می‌شود.

۴- در شرایط زمینه‌ای مدل پارادایمی ارائه‌شده در این تحقیق، اداره امور نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران، موارد « پیوست و اولویت دادن به نظام سلامت، اهتمام به فعال نمودن نظام سلامت، توسعه و احیای زیرساخت‌های نظام سلامت و ترویج تصمیم‌گیری و اقدام مبتنی بر یافته‌های متقن و علمی برای رسیدن به عدالت در سلامت » وجود دارد در حالی که در مدل‌های متعارف در کشورهای دیگر از آنجاکه معمولاً متصل یا هضم شده در فرآیندهای جهانی و نظام سلطه جهانی در این حوزه هستند، این کشورها معمولاً فاقد چنین زمینه‌ای در الگوی راهبردی‌شان در اداره امور نظام سلامت می‌باشند.

۵- از الگوی راهبردی ارائه‌شده در این تحقیق در اداره امور نظام سلامت، پیامدها و نتایجی انتظار می‌رود که قاعدتاً از الگوهای مشابه در دیگر کشورها انتظار نمی‌رود از جمله « بیمار دغدغه‌ای جز رنج بیماری را نداشته باشد » از طریق بهره‌مندی از « تأمین سرمایه و امنیت اجتماعی کشور » در اداره امور نظام سلامت و با رویکرد « توسعه پایدار انسان سالم ».

الگوی پیشنهادی فراتر از نظریه‌های پیاده‌سازی موجود، که در خارج از کشور مطرح شده و نوعاً به معبود عوامل اثرگذار بر پیاده‌سازی در سطوح راهبردی پرداخته، توانسته است با اتخاذ رویکرد چندجانبه‌نگری، در حد بضاعت خود پدیده مورد مطالعه را از همه جوانب مورد مطالعه قرار دهد،

لذا اجرای آن با توجه به درک شرایط بومی کشور نویدبخش کمک به تحقق سیاست‌های کلی بخش نظام سلامت کشور ارزیابی می‌شود.

ب - پیشنهادها:

مهم‌ترین و بنیادین‌ترین پیشنهاد به سیاست‌گذاران نظام درباره اداره امور نظام سلامت، اجرای این الگوی راهبردی است که شاکله اصلی آن را فرامین حضرت امام (علیه‌السلام) و مقام عظمای ولایت حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تشکیل می‌دهد. یعنی در هر یک از ابعاد ۹ گانه الگوی راهبردی اداره امور نظام سلامت، نتایج این تحقیق، به مرحله عملیاتی و اجرایی برسد. علاوه بر این، با استفاده از نتایج حاصل‌گشته از این پژوهش می‌توان، دور نمای تصویب و اجرای خط‌مشی‌های فراوان و سیاست‌های اجرایی واحدی را به سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان در جمهوری اسلامی ایران، در مورد اداره امور نظام سلامت کشور نشان داده و پیشنهادات لازمه را در این مسیر ارائه کرد:

۱- در سیاست‌گذاری در اداره امور نظام سلامت، توجه ویژه به این بخش و احصاء منابع سلامت پایدار و قابل احصاء در نظام سلامت از اهمیت ویژه‌ای برای نظام مقدس جمهوری اسلامی برخوردار است که می‌بایست بدان اهتمام ویژه داشت.

۲- اصل عدالت در سلامت بر مبنای دکتترین حاکم بر بخش سلامت محور همه سیاست‌های کلان اقتصادی نظام، علمی و حتی سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و مدیریتی کشور قرار گیرد.

۳- دکتترین راهبردی حاکم بر بخش سلامت کشور همان عبارت گوهر بار مقام عظمای ولایت حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد که می‌فرماید: ((کاری کنید که بیمار دغدغه‌ای جز رنج بیماری نداشته باشد))، و مسئولین نظام جمهوری اسلامی می‌بایست، تمام فعالیت‌هایشان و جهت‌گیری‌هایشان در سطح کلان کشوری چه در بحث تصمیم‌سازی‌ها و چه در تصمیم‌گیری‌ها و حتی عملیاتی نمودن آن‌ها دارای رویکرد الزام‌آور داشته باشند و از آن کوتاه نیایند.

۴- اهتمام و رویکردهای اصلی نظام سلامت، تحقق رویکرد سلامت همه‌جانبه و انسان سالم در همه قوانین و مقدم دانستن پیشگیری بر درمان به دنبال سیاست‌های کلی نظام سلامت منتج از توجه ویژه به بخش سلامت است، بر شناسایی دقیق و شفاف‌سازی پتانسیل‌های واقعی کشور در بخش سلامت، عدم بزرگ‌نمایی و آرمان‌گرایی طرح‌های ارائه‌شده، توجه به فعالیت‌های بهداشتی بخش سلامت، افزایش کمیّت و کیفیت خدمات با رویکرد توسعه و گسترش نظام سلامت در راستای

تأمین امنیت سلامت جان انسان‌ها و ایجاد امنیت اجتماعی در بحث اداره امور نظام سلامت متمرکز شود.

۵- توجه ویژه به نظام‌های بهره‌برداری بخش سلامت در اولویت سیاست‌های ناظر به اداره امور نظام سلامت قرار گیرند.

۶- از فرصت‌های تحریم‌های خارجی در حوزه دارو و تجهیزات پزشکی با رویکرد پدافند غیرعامل برای تحقق خوداتکایی محصولات بخش سلامت کشور بهره گرفته شود.

۷- با اتکا به توان نیرو داخلی و منابع غنی داخل کشور و با حرکت به سوی نظام سلامت دانش‌بنیان، از نفوذ سیاست‌گذاران سودجو و سوءاستفاده آن‌ها، در راستای ترویج و توسعه مصرف‌گرایی محصولات و تجهیزات پزشکی خارجی جلوگیری به عمل آید.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- امام خمینی، مجموعه فرمایشات (صحیفه نور)، قابل دسترسی در سایت: www.komeinei.ir
- امام خامنه‌ای، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در سایت: www.Khamenei.ir
- اشتراوس، آنسلم، کوربین، جولیت (۱۳۸۵) نظریه مبنایی، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- استربرگ، کریستین جی (۱۳۸۴) روش‌های تحقیق کیفی در علوم اجتماعی، احمد محمد پور و علی شماعتی، دانشگاه یزد.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۸)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران انتشارات سمت.
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰)، مدیریت راهبردی، تهران، انتشارات سمت و مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و دانشگاه عالی دفاع ملی.
- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۸۶) روش‌های تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات یادواره کتاب
- دانایی فرد، حسن (۱۳۹۰)، سیاست‌گذاری عمومی، جزوه درسی دانشگاه عالی دفاع ملی
- دانایی فرد، حسن، الوانی، سید مهدی، آذر، عادل (۱۳۸۳) روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع، انتشارات صفار، تهران.
- دانایی فرد، حسن (۱۳۸۴)، تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادی، دوماهنامه دانشور رفتار، سال دوازدهم، شماره ۱۱، تیرماه.
- دیوید فرد آر (۱۳۹۰)، مدیریت استراتژیک، ترجمه دکتر علی پارسائیان و دکتر سید محمد اعرابی، چاپ دوم، دفتر نشر پژوهش‌های فرهنگی.
- سو رین، ورنر، تا نکارد، جیمز (۱۳۸۶)، نظریه‌های ارتباطات، علیرضا دهقان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- غفاریان، وفا (۱۳۸۲)، توسعه مدیران اجرایی، فرصت‌ها و رویکردها، مجموعه مقالات اولین کنفرانس توسعه منابع انسانی.
- فاضلی، خلیل‌الله (۱۳۷۱) سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در نظام رهبری و مدیریت اسلامی از دیدگاه عقل و وحی، نشریه مدیریت دولتی، شماره ۱۹.
- فرتوک زاده، حمیدرضا و جواد وزیری (۱۳۸۸) شایستگی دستیابی به سامانه‌های دفاعی، یک نظریه داده بنیان، فصلنامه سیاست علم و فناوری، سال دوم، شماره ۲، تابستان
- کاظمی، حسن (۱۳۹۰) پیاده‌سازی راهبردهای ملی، الزامات و ظرفیت‌ها، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.

- کرد نائیج، اسدالله (۱۳۸۱)، طراحی و تبیین مدل تعاملی استراتژی، فرهنگ‌سازمانی و محیط در سازمان‌های صنعتی کشور، (رساله دکتری)، راهنما: اصغر مشبکی، دانشگاه علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس
- عزیزی، فریدون، (۱۳۸۲)، آموزش علوم پزشکی، چالش‌ها، و چشم‌اندازها، نشر معاونت آموزشی وزارت بهداشت، چاپ اول، تهران
- مرندی، علیرضا، عزیزی، فریدون، (۱۳۷۷) سلامت در جمهوری اسلامی ایران، معاونت آموزش وزارت بهداشت، چاپ اول، تهران
- نقشه جامع سلامت، شورای عالی انقلاب فرهنگی - کمیته تخصصی سلامت و علوم زیستی - وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی - تهران - آذر ۱۳۸۹
- دست‌آوردها، چالش‌ها، و افق‌های پیش رو نظام سلامت جمهوری اسلامی، شورای سیاست‌گذاری وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۸۹، تهران
- نقشه تحول نظام سلامت جمهوری اسلامی ایران، شورای سیاست‌گذاری وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۰، تهران
- تبیین دکترین ملی سلامت جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۴ هجری شمسی مجد زاده سید رضا، مهرابی بهار، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۱۳۸۹ - رساله دکتری، تهران
- زارع، محمد، گزارش مطالعه و تحلیل نظام مدیریت اطلاعات سلامت و پیشنهاد مداخلات، ۱۳۹۲، تهران
- سالاریان زاده، محمد: گزارش مطالعه و تحلیل نظام مراقبت‌های ثانویه سلامت و پیشنهاد مداخلات، ۱۳۹۳، تهران
- دماری، بهزاد، وثوق مقدم، عباس، : گزارش مطالعه و تحلیل نظام مدیریت منابع انسانی در نظام سلامت و پیشنهاد مداخلات، ۱۳۹۱، تهران
- دماری، بهزاد، وثوق مقدم، عباس: گزارش مطالعه و تحلیل نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری سلامت و پیشنهاد مداخلات، ۱۳۹۴، تهران
- سازمان بهداشت جهانی گزارش سال ۲۰۰۰

ب- منابع انگلیسی:

- Strauss, A & Corbin, J (2008). Basics of research. Translated by Mohammadi, Biok, Tehran: Human Science & Cultural Studies Center publication (in Persian).
- Miles, M. and Huberman, A. (2002), "Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods, Sage London; Beverly Hills.
- Glaser, B. G. (2002). Conceptualization: On نظریه and theorizing using grounded theory. International Journal of Qualitative Methods
- Frank D. Ferris, MD, (2012) The Public Health Strategy for Palliative Care Cancer Control and Palliative Care (J.S.), World Health Organization; International Palliative Care Initiative (J.S., K.M.F.), Open Society Institute, New York, New York; Pain & Palliative Care Service (K.M.F.), Memorial Sloan-Kettering Cancer Center, New York, New York; and San Diego Hospice & Palliative Care (F.D.F.), San Diego, California, USA
- J. S tjernsward, D. Clark (2007) Why a Public Health Strategy., Oxford textbook of palliative medicine (3rd ed.), Oxford University Press, Oxford (2004), pp. 1197-1224
- S. Kumar, M. Numpeli, (2005) Neighborhood network in palliative care, Indian J Palliat Care, 11 (2005), pp. 6
- Loeppeke, Ronald MD, MPH; Taitel, Michael PhD; Haufle, Vince MPH; Parry, Thomas PhD; Kessler, Ronald C. PhD; Jinnett, Kimberly PhD, (2012), Health and Productivity as a Business Strategy: A Multiemployer Study Journal of Occupational & Environmental Medicine: April 2009 - Volume 51 - Issue 4 - pp 411-428
- Marvin E. González, Gioconda Quesada José V. Gavidia (2015), Conceptual design of an e-health strategy for the Spanish health care system, Volume 14, Issue S1, September 2005 Pages S169-S181
- Gilbert Wangalwa¹, Bennett Cudjoe², David Wamalwa¹, Yvonne Machira¹, Peter Ofware¹, Meshack Ndirangu¹, Festus Ilako¹ (2010), Effectiveness of Kenya's Community Health Strategy in delivering community-based maternal and newborn health care in Busia County, Kenya: non-randomized pre-test post test study, 1AMREF in Kenya, Nairobi, Kenya, 2AMREF in USA, New York, USA
- ILONA KICKBUSCH, (2015) The need for a European Strategy on Global Health, Graduate Institute of International Studies, Geneva, Switzerland.

نظریه انتخاب عقلانی: دخالت روسیه در سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران*

رضا کوچک زاده تهمتن^۱، مهناز گودرزی^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۱۰/۲۶

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۱/۳۰

چکیده

بحران سوریه که از آن به‌عنوان یک بحران منطقه‌ای نام برده می‌شود سبب شده است تا عرصه‌ای برای رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای فراهم شود و بازیگران درگیر در آن، به رویارویی و بعضاً تعامل با یکدیگر پرداخته و عرصه‌هایی از منازعه تا همکاری را رقم بزنند. یکی از این قدرت‌ها روسیه است. اهداف روسیه از مداخله در سوریه کمک به برقراری یک نظام چندقطبی، رشد و ارتقاء نقش بین‌المللی روسیه همانند یک قدرت بزرگ و یکی از مراکز جهانی، مقابله با تروریسم و افراط‌گرایی دینی و مقابله با هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و ناتو است. لذا با توجه به اهداف فوق مقاله حاضر درصدد بررسی حضور روسیه در سوریه و تأثیر آن بر منافع ملی ایران است که پس از بسط فضای مفهومی موضوع، از رویکردهای نظری انتخاب عقلانی در تبیین نظری موضوع استفاده خواهد کرد. مطابق با مستندات موضوعی ارائه‌شده در این مقاله، روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات در این مقاله، کتابخانه‌ای است. یافته‌های این مطالعه، حاکی از آن است که اولاً، با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک سوریه در منطقه و اهمیت استراتژیک و راهبردی این کشور در معادلات بین‌المللی و سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی، بحران سوریه امنیت جمهوری اسلامی ایران را نیز مانند دیگر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی با چالش‌ها و تهدیداتی جدی مواجه کرده است و ثانیاً حضور روسیه در سوریه باعث خواهد شده، تا بحران سوریه در کنار ابعاد منطقه‌ای و داخلی، بعد بین‌المللی هم پیدا کرده و این می‌تواند به نفع جمهوری اسلامی ایران باشد؛ چراکه ایران اولویت را به مبارزه با تروریسم در منطقه می‌دهد و این مسئله مستقیماً بر منافع ملی ایران تأثیر خواهد گذاشت.

واژگان کلیدی: روسیه، نظریه انتخاب عقلانی، سوریه، امنیت ملی، ایران

۱- دانشجوی دکتری رشته روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان(خوراسگان)، اصفهان، ایران

Email: r_tahamtan50@yahoo.com

۲- استادیار گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان(خوراسگان)، اصفهان، ایران(نویسنده مسئول)

Email: m_goodarzi@khuisf.ac.ir

مقدمه

بحران سوریه به‌عنوان یک بحران منطقه‌ای حاد موجب شده است بازیگران مختلف درگیر در آن به رویارویی و بعضاً تعامل با یکدیگر پرداخته و عرصه‌هایی از منازعه و همکاری را رقم بزنند؛ به‌گونه‌ای که به دنبال دامنه‌دار شدن بحران سوریه جهت‌گیری‌های متفاوتی از سوی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در قبال آن اتخاذ شده است. در این راستا نقش‌آفرینی بازیگر تأثیرگذاری مثل فدراسیون روسیه از جهات مختلف حائز اهمیت فراوان است؛ زیرا این کشور از یک‌سو بازیگری اثرگذار در بسیاری از مسائل و بحران‌های منطقه‌ای و بعضاً بین‌المللی است و از سوی دیگر به علت داشتن روابط دیرینه با سوریه و همچنین داشتن پایگاه نظامی در این کشور، تلاش می‌کند سطح نفوذ خود را در معادلات سیاسی امنیتی دمشق حفظ کند. بدین علت فدراسیون روسیه بازیگری مهم در بحران سوریه تلقی می‌شود. متناسب با این موضوع و بر اساس نظریه انتخاب عقلانی^۱ که هدف دخالت هر بازیگر در هر امری کسب بیشترین سود و منفعت است، هدف این مقاله نیز (۱) بررسی دلایل حضور روسیه در سوریه یا در واقع منافع یا منفعت‌های حضور روسیه در این بحران بر طبق نظریه انتخاب عقلانی؛ و (۲) بررسی اینکه حضور روسیه چگونه و از چه طریقی امنیت ملی ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. آنچه مسلم است فدراسیون روسیه با درک واقعیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی موجود تلاش دارد از به هم خوردن وضع موجود و توازن قوا در بحران سوریه جلوگیری کند و به دنبال آن جایگاه روسیه در عرصه بین‌المللی تقویت شود. لذا بررسی این موضوع که برقراری موازنه و ارتقاء جایگاه روسیه از طریق حضور در سوریه چه عواقبی برای ایران در پی خواهد داشت نیز بر اهمیت مقاله خواهد افزود. اما بعد از مشخص شدن هدف مقاله ما با این سؤال روبه‌رو هستیم که: بحران سوریه و حضور روسیه در این بحران چه تأثیری بر منافع ملی ایران خواهد داشت؟

مبانی نظری**الف - پیشینه :**

محقق بر این عقیده است که علیرغم انجام پژوهش‌ها و تحقیقاتی در زمینه‌های «نظریه انتخاب عقلانی، حضور روسیه در سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران» تاکنون هیچ‌کدام از آنها به‌صورت مستقل، این سیاست و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را مورد مطالعه و

بررسی قرار نداده است. برای روشن شدن پیشینه تحقیق به ذکر چند نمونه از پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه اکتفا می‌کنیم.

فرهاد درویشی در مقاله‌ای با عنوان: «محیط امنیتی ایران در قرن بیست و یکم، فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی، شماره ۴۲، ۱۳۸۴» با بهره‌گیری از روش تحقیق تحلیلی-توصیفی به این نتیجه می‌رسد که درک سیاستمداران امنیتی از چگونگی محیط امنیتی خویش از مقتضیات اولیه تدوین سیاست‌های امنیتی از جانب آن‌ها است. به‌طور کلی محیط امنیتی کشورها را می‌توان در سطوح بین‌المللی و منطقه‌ای مورد شناسایی و تجزیه و تحلیل قرار داد. نویسنده در این مقاله تلاش دارد تا محیط امنیتی ایران را در شرایط کنونی و به تفکیک در سطوح یادشده مورد بررسی قرار دهد. عساریان نژاد، حسین؛ ناد، حمیدرضا در مقاله‌ای با عنوان «درآمدی بر شناخت و تحلیل محیط امنیتی، مطالعات دفاعی استراتژیک، تابستان ۱۳۸۹ - شماره ۴۰» با بهره‌گیری از رویکرد اقتباسی-استنتاجی به دنبال ارائه مدلی برای درک عینی و به تعبیری مهندسی محیط امنیتی با بهره‌گیری از روش سنیکتیکس (از تکنیک‌های خلق ایده) و همچنین تبیین عناصر اصلی و محوری اثرگذار در محیط بودند. برای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق یعنی اینکه شناخت و تحلیل محیط امنیتی بر چه پایه‌هایی استوار است، راهبردهایی همانند مهندسی محیط امنیتی، نقش گفتمان غالب و عامل محوری و ... برای شناخت و تحلیل این حوزه ارائه شد. حسین عساریان نژاد و محمدجواد علیزاده، در مقاله‌ای با عنوان «ویژگی‌ها و چالش‌های محیط امنیتی پیرامون جمهوری اسلامی ایران با رویکرد مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای، فصلنامه امنیت، سال یکم، شماره دوم، ۱۳۹۰» با بهره‌گیری از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی به این نتیجه می‌رسند که جمهوری اسلامی ایران به لحاظ جایگاه بی‌بدیل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک خود، یکی از متغیرترین محیط‌های امنیتی را به‌ویژه در سطح منطقه‌ای دارا است. به همین سبب «تبیین» و «تشریح» واقع‌بینانه و علمی ویژگی‌های محیط امنیتی و آگاهی و شناخت دقیق از «داده‌هایی» که وارد سیستم محیط پیرامونی ایران می‌گردد، موجب می‌شود تا به این قابلیت و توانایی دست یابیم تا در مقابل تغییرات محیط امنیتی کشور، ضمن آمادگی مواجهه با آن‌ها، ابتکار عمل لازم را برای تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها یا حداقل تعدیل قابل توجه تهدیدات در دست داشته باشیم. اسدالله مرادی و امیر مسعود شهرام نیا در مقاله‌ی «بحران سوریه و امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران» با توجه به جایگاه سوریه در سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، در پی پاسخگویی به این پرسش است که بحران سوریه چه تأثیری

بر امنیت منطقه‌ای ایران خواهد داشت؟ در مقام پاسخ به پرسش یادشده فرضیه پژوهش این است که بحران سوریه به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک این کشور و جایگاه آن در حلقه اصلی محور مقاومت می‌تواند باعث تضعیف ضریب امنیت منطقه‌ای ایران گردد. هدف اصلی نوشتار حاضر تجزیه و تحلیل امنیت منطقه‌ای ایران در پرتو تحولات سوریه است. حسین شیخ‌الا اسلامی و میثم بیکی در مقاله‌ای با عنوان: «واکاوی نقش‌آفرینی و سیاست‌های فدراسیون روسیه در قبال بحران سوریه» ضمن گذری بر بحران سوریه با این سؤال روبه‌رو می‌شود که از آغاز بحران سوریه تاکنون، فدراسیون روسیه چگونه با آن روبه‌رو شده است؟ پاسخ موقت به این سؤال به‌عنوان فرضیه احتمالی این است که فدراسیون روسیه به علت داشتن منافع مختلفی به‌ویژه منافع امنیتی و نظامی تلاش کرده است تا حد امکان با حمایت‌های سیاسی و بعضاً نظامی از سقوط دولت بشار اسد و افتادن حاکمیت سوریه به دست معارضان تحت حمایت محور غربی عربی جلوگیری کند.

در کتب و مقالات پژوهشی روسی توجهی ویژه به تجزیه و تحلیل مسائل مربوط به نظام جدید روابط بین‌دولتی در خاورمیانه شده است. این موضوع در ارتباط با روابط متقابل مراکز قدرت منطقه‌ای و جهانی و نیز جریان‌ات پرشتاب قومی و ملی در سطح منطقه، راهبردهای روسیه، چالش‌های روسیه، اهمیت جمهوری اسلامی ایران در راهبرد روسیه، گسترش اسلام‌گرایی، طرفداری از سیستم چندقطبی، بحران سوریه مورد بررسی قرار گرفته است. پژوهشگرانی مانند آ. زادوخین، کارل برونسلف، ب. س. نیکلایویچ، ای. اس. ایوانف، س. او. لخانویچ، ایزویاگلسکی، ر. ت. موخایف، ا. ا. میخایلف، آ. پولیف، الکسی مالاشنکو، یکاترینا و غیره مسایل سوریه و منطقه خاورمیانه را بررسی کردند.

ب - مفهوم شناسی :

بحران سوریه: ریشه‌های بحران سوریه به اعتراضات گسترده که از ۲۶ ژانویه ۲۰۱۱ شروع شد، بازمی‌گردد. در واقع، جنگ داخلی کنونی در سوریه بر اساس شکاف‌های قومی این کشور شکل گرفته است. اگرچه این مبارزات زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی، شهری - روستایی و مرکز و حومه دارد، اما مذهب و وجه فرقه‌ای مهم‌ترین سنجه آرایش نیروها در مقابل یکدیگر است (نجات و جعفری، ۱۳۹۲: ۳۰).

تعریف عملیاتی: پژوهش حاضر بر آن است تا بحران سوریه را در محورهای همچون حضور روسیه در سوریه، اهداف این حضور و تأثیر آن بر منافع ملی ایران را مورد تحلیل و بررسی قرار دهد:

الف) بحران سوریه: از حیث اهمیت راهبردی سوریه و دلایل بین‌المللی شدن این بحران با حضور روسیه و آمریکا

ب) اهداف حضور روسیه: مقابله با هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و ناتو در منطقه، مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی دینی، تلاش در جهت رشد و ارتقای نقش بین‌المللی خود، تلاش جهت شکل‌گیری سیستم چندقطبی

ج) تأثیر بحران سوریه: برهم زدن ساختار قدرت و موازنه قوا در منطقه، کاهش قدرت مانور محور مقاومت، شکاف قومی-مذهبی و کاهش نفوذ ایران در منطقه

روش‌شناسی

پژوهش حاضر دارای ماهیت تحقیق توصیفی - تحلیلی است. علاوه بر این با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و استفاده‌ای که می‌توان از نتایج حاصل برای بررسی نظریه انتخاب عقلانی، دخالت روسیه در سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران داشت، این پژوهش از نوع کاربردی محسوب می‌شود. همچنین باید اذعان داشت نوع روش گردآوری اطلاعات تحقیق، روش تحقیق کیفی و از نوع مطالعات اسنادی باهدف دست یافتن به دیدگاه‌های جدید و ژرف‌نگری در موضوعات مرتبط با دخالت روسیه در سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران است. بنابراین جامعه آماری مورد بررسی، اسناد تحلیلی مرتبط به بحران سوریه است. درنهایت به‌منظور توصیف و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل متون استفاده‌شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

مهم‌ترین ریشه نظریه انتخاب عقلانی (که اختیار عاقلانه و گزینش معقولانه نیز نامیده شده است) از دیدگاه صاحب‌نظران، اقتصاد کلاسیک و نوکلاسیک است. اقتصاددانان کلاسیک انسان‌ها را به‌عنوان جستجوگران منطقی که به دنبال حداکثر کردن سود خویش هستند می‌شناسند. آدم اسمیت تقسیم‌کار و اشتغال افراد به مشاغل مختلف را نتیجه منطقی تمایل افراد به مبادله می‌داند که منشأ آن نفع شخصی است (Сморгунов, 2004.С.62-63). گرچه به عقیده بسیار از محققان و بخصوص محققان آمریکایی از جمله گرین در اواخر دهه ۱۹۵۰ و اوایل دهه ۱۹۶۰ رویکرد انتخاب

عقلانی چندان نقش مهمی در عرصه اجتماعی و بخصوص عرصه سیاست نداشت (Грин, 1997.C 297-298). اما از اواخر دهه ۱۹۸۰-۱۹۹۰ این رویکرد گسترشی وسیع در علوم اجتماعی چه در آمریکا و چه در مکتب کشورهای اسکاندیناوی و در ژاپن پیدا کرده است و در سال‌های اخیر هم‌زمان با گسترش دوره پست‌مدرن، رویکرد عقلانی نیز به توسعه خود ادامه داده است. به طوری که امروزه دارای نقش بسیار مهمی در عرصه علوم سیاسی است (Култыгин, 2004. - C. 27-37). به گونه‌ای که می‌توان گفت یکی از برجسته‌ترین پیشرفت‌های اخیر در علوم اجتماعی، ظهور «نظریه یا رویکرد انتخاب عقلانی» است. اصول و مبانی (آگزایوم) کنشگر عقلانی، پایه تقریباً تمام نظریه‌پردازی‌های مؤثر در علوم اجتماعی است (Udehn, L, 2001: 23). این در حالی است که این نظریه ابتدا از حوزه علم اقتصاد به حوزه علوم اجتماعی راه یافت و از دهه ۱۹۵۰ به‌عنوان بخشی از مطالعات آکادمیک سیاست پذیرفته شد و در سال‌های بعد از شهرت و جذابیت ویژه‌ای برخوردار شد (Walt, 1999:9). جذابیت نظریه انتخاب عقلانی (که علت گسترش آن نیز بوده است) اولین بار توسط جیمز کلمن^۱ تشریح شد. به نظر کلمن نظریه انتخاب عقلانی به‌عنوان اساس و پایه یک نظریه «جذابیت بی‌نظیری» دارد، زیرا مفهومی آن‌چنان کامل و کاربردی است که ما را از سؤالات بیشتر بی‌نیاز می‌گرداند (علی وردی نیا، ۱۳۹۲: ۲۵-۹). در این راستا بسیاری اعتقاد دارند نظریه انتخاب عقلانی، بازیگران سیاسی را به‌عنوان واحدهای تحلیلی در نظر می‌گیرد که رفتارهایشان را به شیوه عقلانی تنظیم می‌کنند. در این رهیافت، فرض بر این است که رفتار و تصمیمات بازیگران بر اساس شرایط محیطی، محدودیت‌های ساختاری، ارزش‌ها انتظارات و امکانات مادی شکل می‌گیرد و بازیگران در قالب این چارچوب‌ها و محدودیت‌ها درصدد به حداکثر رساندن سود خود هستند (Razi, 1988,p.689).^۲ به عبارت دیگر می‌توان گفت در نظریه انتخاب عقلانی، جامعه مجموعه‌ای از افراد است که کنش عقلانی دارند. کنش عقلانی در این منظر، کنش عقلانی معطوف به هدف در تعریف وبر یا کنش مبتنی بر عقلانیت ابزاری است. به این معنی که این افراد آگاه و مختار و هدفمند در هر شرایطی به دنبال بیشینه کردن سود خود هستند (Култыгин, 2007: 2-7). به عقیده لیتل «کار فاعلانی عاقلانه است که در چارچوب اعتقاداتشان، نسبت به حالات ممکنه و عواقب مختار شقوق، شقی را برگزینند که برای رسیدن به

1 - James Kelman

غایاتشان بهترین راه باشد» (لیتل، ۱۳۷۳: ۲۳). کلمن نیز معتقد است در برخی موقعیت‌ها « استفاده از آن مفهوم از عقلانیت که در اقتصاد به کار می‌رود ضروری است؛ مفهومی که اساس کنشگر عقلانی را در نظریه اقتصادی تشکیل می‌دهد. این مفهوم بر پایه اندیشه کنش‌های مختلف یا در) بعضی موارد، کالاهای مختلف) استوار است که فایده معینی برای کنشگر دارد و همراه با یک اصل کنش است که می‌توان آن را این‌گونه بیان کرد که کنشگر کنشی را انتخاب می‌کند که حداکثر فایده را نصیب او سازد» (کلمن، ۱۳۷۷: ۳۲). استفان فیشر^۱ به صورت خلاصه مفاهیم و مفروض‌های نظریه انتخاب عقلانی را چنین بیان می‌کند: (۱) هدف این نظریه تولید قواعد جهانی یا عمومی حاکم بر رفتار اجتماعی از طریق تعریف تعادل است. تعادل زمانی شکل می‌گیرد که هیچ‌کس تمایل به تغییر رفتار خود نداشته باشد. این تعادل وقتی است که افراد (نه گروه‌ها) نفع مورد انتظار خود را به حداکثر می‌رسانند. (۲) این نظریه، بر پایه فردگرایی روش‌شناختی است، نه فردگرایی وجود شناختی. یعنی انتخاب عقلانی، وجود گروه‌ها را انکار نمی‌کند بلکه ادعا می‌کند افرادند که عمل می‌کنند (فیشر، ۲۰۰۳: ۳). بنا بر تعاریف فوق، از رویکرد انتخاب عقلانی می‌توان این‌گونه بیان کرد که رویکرد انتخاب عقلانی مبتنی بر این فرض کلی است که « رفتار آدمیان، هدف‌دار و سنجیده است، آدمیان در چندراهی‌ها، راهی را که با اغراضشان موافق است اختیار می‌کنند و برای رفتن به هر راهی محاسبه سود و زیان می‌کنند و بنابراین رفتار منحرفانه نیز نوعی تصمیم‌گیری فردی و گزینش عقلانی فایده‌گرایانه است که پس از سنجش پیامدهای مثبت و منفی رفتار منحرفانه صورت می‌گیرد. به‌علاوه در این نظریه اصل بر این است که امکان گزینش و تصمیم‌گیری برای همه افراد به یکسان وجود دارد».

مفروضات نظریه انتخاب عقلانی و کنش سیاسی-نظامی: نظریه انتخاب عقلانی را بر اساس تقسیم‌بندی ریتزر از انگاره‌های جامعه‌شناختی، باید جزء انگاره تعریف اجتماعی دانست. ریتزر موضوع مطالعه انگاره تعریف اجتماعی را جهان ذهنی خرد و آن بخش از جهان عینی خرد که به فراگردهای ذهنی (یعنی کنش) می‌پردازد، می‌داند (ریتزر، ۱۳۸۰: ۶۴۵). بر اساس الگوی تلفیقی جفری الگزندر می‌توان جایگاه نظریه انتخاب عقلانی را در پیوستار کنش و نظم یافت. بر این اساس نظریه انتخاب عقلانی را باید نظریه بررسی کنش فردی دانست (ریتزر، ۱۳۸۰: ۶۰۶). حتی درجایی که کنش‌های جمعی مورد بررسی قرار می‌گیرد، بیش از آنکه به‌مانند نظریات کلان،

ساختارهای کلان و نهادهای اجتماعی واحد تحلیل واقع شود، کنش‌های جمعی به کنش‌های فردی تجزیه شده و کنش فردی مورد تحلیل قرار می‌گیرد. از بعد تقسیم‌بندی توافق - تضاد، انتخاب عقلانی را باید طرفدار توافق دانست. بنا بر پیش فرض اقتصاد کلاسیک که معتقد به عدم مداخله دولت در بازار و نظم خود به خودی که توسط سازوکارهای درونی بازار ایجاد می‌شود، نظریه انتخاب عقلانی جامعه را در وضعیت عادی خویش سرشار از توافق می‌داند. کرایب اشاره می‌کند: «ثبات و نظم را افرادی پدید می‌آورند که دست به انتخاب‌های عقلانی آزاد می‌زنند. در چنین حالتی ماهیت نظام یافته جامعه نتیجه آن چیزی تلقی می‌شود که آدام اسمیت آن را «دست نامرئی» نامیده است» (کرایب، ۱۳۹۰: ۹۰-۱). لذا بی دلیل نیست که این نظریه را ایدئولوژی نظریه انتخاب عقلانی می‌دانند. نظریه انتخاب عقلانی بر اساس مفروضات و مبانی زیر بنا شده است که ترنر در ساخت نظریه اجتماعی آن‌ها را به این شرح آورده است: **اول:** انسان‌ها موجوداتی دارای قصد و نیت هستند. انسان‌ها سلاقی یا منافع خود را بر اساس اهمیت هر کدام از آن‌ها رتبه‌بندی می‌کنند؛ **دوم:** انسان‌ها در انتخاب روش‌های رفتار از محاسبات عقلانی استفاده می‌کنند؛ با رعایت موارد زیر: **اول:** منافع حاصل از روش‌های جایگزین رفتار با رجوع به سلسله مراتب امیال و ترجیحات فرد مشخص می‌شود. **دوم:** هزینه استفاده از هر روش برابر است با صرف نظر کردن از منافع سایر روش‌ها هزینه فرصت ازدست‌رفته. **سوم:** روشی بهترین است که منجر به حداکثر سود شود. **چهارم:** پدیده‌های اجتماعی بیرونی مثل ساختارهای اجتماعی، تصمیمات جمعی و رفتار جمعی ناشی از تصمیمات عاقلانه افرادی است که سود خود را به حداکثر می‌رسانند (حسن‌زاده، ۱۳۹۴: ۸-۲). بنابراین با توجه به مفروضات نظریه انتخاب عقلانی می‌توان گفت سیاست‌گذاری عقلانی درصدد دست‌یابی به حداکثر فایده اجتماعی است. یعنی حکومت‌ها یا رهبران سیاست‌هایی را انتخاب می‌کنند که پیگیری آن حداکثر فایده و حداقل هزینه را برایشان در پی داشته باشد و هزینه بیشتر از فایده نباشد. نکته مهم اینکه دو راهنمای مهم در تعریف حداکثر فایده اجتماعی وجود دارد. **نخست،** هزینه هیچ سیاستی نباید از فایده آن بالاتر رود و **دوم** تصمیم گیران باید در میان بدیل‌های سیاسی، سیاستی را انتخاب کنند که بیشترین فایده را نسبت به هزینه در پی داشته باشد. به عبارت دیگر، سیاست زمانی عقلانی است که تفاوت بین ارزش‌هایی که به دست می‌آید و ارزش‌هایی که قربانی می‌شود، مثبت و بیشتر از بدیل‌های دیگر باشد. هرچند که مفهوم عقلانیت و خردورزی چه در علوم سیاسی و یا چه در علوم دیگر مفهومی بحث‌برانگیز است اما عملی عقلانی

است که مثلاً یک شخص هیچ‌وقت X را انتخاب نمی‌کند اگر گزینه Y در دسترس او باشد که از نقطه نظر او بر X ترجیح دارد (Shveri, 1997: 37-46). بنابراین سیاست‌گذاران در گزینش سیاست عقلانی باید (۱) از تمام ترجیحات ارزشی جامعه و وزن نسبی آن‌ها مطلع باشند؛ (۲) تمام بدیل‌های سیاسی در دسترس را بدانند؛ (۳) در مورد نتایج هر یک از بدیل‌های سیاسی شناخت داشته باشند؛ (۴) میزان سود به هزینه هریک از بدیل‌ها را محاسبه نمایند؛ (۵) مؤثرترین بدیل سیاسی را گزینش کنند و (۶) عقلانیت‌گرایی بر این فرض است که ترجیحات ارزشی جامعه را به‌طور کلی می‌توان شناخت و وزن هر یک را مشخص نمود.

بحران سوریه: در روزهای پایانی سال 2010 رهبران کشورهای تونس، لیبی و یمن یکی پس از دیگری سقوط کردند. پس‌لرزه‌های این اعتراضات در 26 ژانویه سال 2011 سوریه را نیز در بر گرفت. سوریه از سه ضلع موردتهاجم قرار گرفت: (۱) آمریکا، رژیم صهیونیستی و غرب؛ (۲) عربستان و کشورهای عربی؛ (۳) نیروهای داخلی مخالف اسد (ترابی و محمدیان، ۱۳۹۴: ۶۸). این تهاجم سه‌جانبه سبب گستردگی و تداوم این بحران گردید و یکی از عوامل اصلی این گستردگی و تداوم بحران در سوریه جایگاه ویژه ژئوپلیتیک آن است. این امر باعث افزایش جایگاه منطقه‌ای و نقش بازیگری سوریه در تحولات منطقه از جمله مباحث مربوط به فلسطین، مقاومت، مذاکرات سازش با اسرائیل، مسئله عراق و دیگر مسائل منطقه‌ای شده است. بر همین اساس سوریه تاکنون عامل ثبات در منطقه محسوب می‌شده و برای ایفای این نقش ثبات‌آفرین در تحولات منطقه همواره در توجه طرف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است. در واقع، ژئوپلیتیک سوریه به این کشور جایگاهی استراتژیک بخشیده است و آن را در نزد قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بااهمیت نموده است. سوریه از جمله کشورهایی است که تقابل و کنش سه عامل جغرافیا، قدرت و سیاست، موجب شکل‌گیری نوعی رقابت بین‌المللی برای تأثیرگذاری و مدیریت حوادث داخلی این کشور شده است. همچنین از طرفی دیگر ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، روسیه و چین نیز دنبال منافع استراتژیک و اقتصادی خود در منطقه هستند. از یک سو بحران سوریه را همچون تهدیدی برای منافع استراتژیک خود می‌نگرند و از سوی دیگر به‌عنوان فرصتی برای محکم کردن مواضع و گسترش نفوذ خود در منطقه، به تحولات سوریه چشم دوخته‌اند. در خصوص تبیین مسئله سوریه از لحاظ سطح بین‌المللی، نقش و اهداف دو قدرت بزرگ فرامنطقه‌ای حائز اهمیت است. ایالات متحده در بحران سوریه دو هدف عمده را دنبال می‌کند؛ اول حفظ امنیت اسرائیل و دوم نفوذ در محور مقاومت

در جهت مهار جمهوری اسلامی ایران. بر این مبنا، از دیدگاه غرب و به‌ویژه آمریکا، چنانچه سوریه که حلقه وصل اعضای محور مقاومت است، سقوط کند و جهت سیاست خارجی این کشور به‌سوی جریان محافظه‌کار تغییر یابد به‌نوعی شاید امنیت اسرائیل پس از انقلاب‌های عربی و به‌ویژه انقلاب ژانویه ۲۰۱۱ در مصر تا حدی ترمیم بشود (مرادی و شهرام نیا، ۱۳۹۴: ۱۳۶-۱۳۵). اما بر عکس آمریکا، سقوط نظام سیاسی سوریه برای رهبران کرملین به مفهوم از دست دادن آخرین حلقه از متحدان پر و پا قرص روسیه در خاورمیانه است و این به معنای ورود ناتو به حیات خلوت منافع روس‌ها و تضعیف موقعیت، اعتبار و جایگاه بین‌المللی روسیه و درنهایت ناکامی در تحقق مبانی سند دکترین امنیت ملی روسیه است. بنابراین مسئله مهم برای روسیه در قبال بحران سوریه نه شخص بشار اسد بلکه نظام سیاسی سوریه است (همان، ۱۳۹۴: ۱۳۶-۱۳۵). لذا حضور روسیه در بحران سوریه در جهت برقراری دو نوع موازنه قوا در منطقه قابل ارزیابی است. روسیه از یک‌سو تلاش دارد تا در برابر قدرت یکه‌تازی آمریکا نوعی موازنه قوا از طریق تشکیل نظام چندقطبی ایجاد کند که این سیاست را از دو مسیر پی‌گیری می‌کند: (الف) روسیه تلاش دارد تا کشورهای چین، برزیل و هند به‌عنوان طرفداران نظام چندقطبی را با خود همراه سازد. کشورهای که خود به‌تنهایی ۲۶ درصد از قلمرو جهان را تشکیل می‌دهند که ۴۵٪ جمعیت جهان و ۱/۴ منابع و ثروت طبیعی را در اختیار دارند. این گروه شامل دو کشور پرجمعیت جهان (چین و هند) است. دولت‌های این گروه درصدد هستند تا یک نظام جدید اقتصادی و سیاسی بین‌المللی تشکیل دهند. (Брутенц, 2014:600)؛ (ب) روسیه تلاش می‌کند از طریق حضور فعال و تأثیرگذار بر تحولات منطقه‌ای و جهانی نوعی موازنه قوا را در برابر غرب و ناتو ایجاد کند، لذا حضور در سوریه در جهت نوعی تعادل بخشی و موازنه سازی با غرب است و از سوی دیگر در تلاش است تا با اتخاذ سیاست‌های متعدد در خاورمیانه میان سه نوع الگو و مدل اسلامی یا به‌عبارت‌دیگر سه کشور ایران، عربستان و ترکیه نوعی توازن و تعادل به وجود آورد.

عوامل مؤثر در محاسبات رهبران روس برای آغاز جنگ: تلاش جهت شکل‌گیری نظام چندقطبی: دولت روسیه از سال ۱۹۹۶ یعنی زمان پریماکوف دائماً تأکید کرده است که نظام تک‌قطبی را قبول ندارد و نظام بین‌الملل باید چندقطبی باشد، پارادایم جدیدی را در سیاست خارجی خود بر اساس ایده رهبری یک ائتلاف چندقطبی متشکل از قدرت‌های همفکر و هم‌خط به‌منظور مبارزه با چیزی که به‌عنوان نظم تک‌قطبی بین‌المللی دیده می‌شود، توسعه داده است. امروزه با وجود چندین

قدرت بزرگ از جمله چین، هند، اتحادیه اروپا، برزیل و روسیه که سهم فزاینده‌ای در تولید ناخالص داخلی جهانی به دست آورده‌اند، ایده نظام چندقطبی روسیه بیش از همیشه به واقعیت نزدیک شده است. کشورهای بریکس (برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی) به سرعت در حال گسترش نفوذ جهانی اقتصادی و سیاسی خود هستند. این گروه در حال حاضر از موضع‌گیری سفت و سخت در برابر نظام حاکم جهانی خودداری کرده است و تلاش دارد با به‌کارگیری توانمندی‌های عظیم خود در حوزه قدرت نرم، به تدریج در حوزه‌های سخت نیز اهمیت خود را گسترش دهند. ایجاد ساختارها و نهادهایی مشابه با نهادهای بین‌المللی غربی از جمله بانک توسعه زیرساخت‌های آسیا، بانک بریکس و نهادهای مشابه همگی تلاش‌های این گروه از کشورها برای تغییر در شرایط رهبری جهانی و افزایش سهم در حکمرانی جهانی هستند. مجموعه کشورهای بریکس با دارا بودن سهم بالایی از تولید ناخالص داخلی جهان، رشد اقتصادی مناسب و ذخایر ارزی قابل توجه، پتانسیل صنعتی بالا و ایجاد نهادهای زیرساختی، بدون شک نقشی مهم در آینده جهان ایفا خواهند کرد و آن‌ها را باید از بلوک‌های جدید قدرت در مناسبات جهانی و تعیین روندهای کلی آتی جهان قلمداد کرد. روسیه در هدایت سیاسی این گروه نقش ویژه‌ای دارد و فعالیت‌های گسترده این کشور در سازمان همکاری شانگهای نیز مؤید این موضوع است که روسیه تلاش دارد با عامل همکاری‌های اقتصادی و سیاسی در جهت تغییر نظم تک‌قطبی کنونی جهان به یک نظام چندقطبی مبتنی بر قدرت نرم حرکت کند (Juardo, 2016: 6-7). شکل‌گیری نظام چندقطبی حاوی دستاوردهایی است که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: باعث عرضه کردن خود به روابط بین‌المللی در همه قاره‌ها فقط در قاره اروپا و آمریکا بلکه در آسیا و آفریقا می‌شود؛ رشد شخصیتی روسیه در روابط بین‌الملل را به دنبال دارد، باعث ایجاد تعادل و توازن قدرت در نظام بین‌المللی می‌گردد و سبب ارتقاء جایگاه روسیه در حد یک قدرت جهانی با منافع جهانی می‌شود. لذا روس‌ها اعتقاد دارند ساختار نظام بین‌المللی چندقطبی به شدت به اقدامات نظامی وابسته است و تنها آمریکا، ناتو و برخی کشورهای غربی دست به اقدامات نظامی می‌زنند و کاملاً تک‌قطبی است. اما امروز روسیه می‌تواند وارد صحنه شده و اولین قدرت غیر آمریکایی و اروپایی باشد که وارد یک اقدام نظامی جدی در خارج از قلمروی خود شود. لذا محاسبات عقلانی رهبران روسیه را به این نتیجه رساند که بایستی وارد عمل شده و خود را به‌عنوان یک قدرت بین‌المللی مطرح کند. در چهارچوب رویکرد انتخاب عقلانی فرض اساسی در پیش‌بینی مداخلات

در این است که این رفتارها، رویه‌های منظم و معقول دارد. با شناخت این رویه‌ها و معقولیت‌ها می‌توان بر اساس رویکرد انتخاب عقلانی به تحلیلی از اقدامات و سیاست‌ها دست یافت. پیش‌بینی روشنی از نزاع‌های و جنگ‌ها ارائه داد. بر پایه این نظریه، مشارکت کشورها در مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی حاصل آگاهی‌های آن‌ها است. بنابراین رویکرد انتخاب عقلانی اعتقاد دارد کشورها را می‌توان نسبت به مشارکت در اقدام جمعی (از نوع مسالمت‌آمیز یا خشونت‌آمیز) اقناع کرد. اگر آن‌ها این حقیقت را درک کنند که مشارکتشان در این اقدام منافع کشور خود را به دنبال دارد (انگیزه‌های گزینشی) و یا اینکه اگر بفهمند که سهم ایشان در این اقدام جمعی بالاخره تفاوتی در نتیجه نهایی بیار می‌آورد (به‌عنوان مثال در تحقق منافع جمعی مؤثر است) اقدام به فعالیت می‌کنند. لذا روس‌ها بر اساس رویکرد انتخاب عقلانی و با توجه به درک آگاهی‌های که از خلال تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی به دست آورده بودند اقدام به حضور در سوریه و برعلیه گروه داعش را تأمین‌کننده منافع خود و دستاورد این حضور را بیشتر از ضرر آن می‌دانند. این مسئله خود توجیه‌کننده این مفروض رویکرد انتخاب عقلانی است که روشی بهترین است که منجر به حداکثر سود شود. به‌گونه‌ای که جهان را در راستای شکل‌گیری نظام چندقطبی تقویت خواهد نمود.

تلاش در جهت رشد و ارتقای نقش بین‌المللی: روسیه پس از فروپاشی شوروی تلاش‌های فراوانی را در زمینه‌های مختلف به‌منظور احیای جایگاه تاریخی این کشور انجام داده است. مجموعه این تلاش‌ها سبب شده است این کشور از جنبه‌های مختلف وزن بسیار زیادی در معادلات جهانی داشته باشد. روسیه به‌طور خاص نظام کنونی حاکم بر مناسبات جهانی را پذیرفته است اما درعین‌حال به دنبال تغییر نظم موجود و ایجاد یک نظم جدید که در آن این کشور جایگاهی متناسب با توانمندی‌هایش دارد نیز هست. تلاش‌های روسیه برای ارتقای موقعیت خود و نتایج آن را می‌توان در این چهار حوزه دانست. نخست، از زاویه امنیت و صلح بین‌الملل، روسیه دارای کرسی دائمی شورای امنیت سازمان ملل متحد است. حق وتوی این کشور در موارد بسیاری مانعی در برابر اقدامات یک‌جانبه کشورهای غربی در موقعیت‌های بسیار زیادی از جمله سوریه بوده است که تأثیرات عمیقی بر نظم نظام بین‌الملل به‌خصوص در اروپا داشته است. دوم، روسیه توانسته است با برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و دقیق به یک بازیگر حیاتی در بازار جهانی انرژی تبدیل شود. این کشور دارای 6.87 درصد تمامی ذخایر نفت و 17.4 ذخایر گاز اثبات‌شده دنیا است و در

بسیاری از زمینه‌های صنعتی و فنی جایگاه بسیار برجسته‌ای دارد. دانشمندان و متخصصان این کشور نقش بسزایی در پیشبرد علوم مختلف ایفا کرده‌اند و در موارد متعدد نیز موفق به دریافت برجسته‌ترین جوایز علمی رشته‌های مختلف شده‌اند. این کشور بزرگ‌ترین صادرکننده گاز طبیعی و دومین تولیدکننده بزرگ نفت دنیا است. تمامی این‌ها باعث می‌شود روسیه در حوزه انرژی جایگاه ممتازی در دنیا داشته باشد. سوم، روسیه از لحاظ میزان هزینه‌های نظامی جایگاه سوم و دومین صادرکننده بزرگ تسلیحات است. صادرات تسلیحات 4.2 درصد کل تولید ناخالص داخلی روسیه و تقریباً 4.5 درصد کل هزینه‌های نظامی جهان را تشکیل می‌دهد. بودجه نظامی کرملین نسبت به سال ۲۰۰۷ بیش از ۹۷ درصد افزایش یافته است و ارتش این کشور به شدت نوسازی شده است. این کشور دارای ۱۷۸۰ کلاهک هسته‌ای است و قدرت نظامی و تسلیحاتی آن نیز به شکل روزافزون در حال افزایش است (SIPRI, 2017). چهارم، تلاش روسیه برای ایجاد یک نظام غیر غربی حاکمیت بین‌المللی از طریق فعالیت‌هایی مانند تشکیل گروه بریکس^۱، مشارکت فعال در سازمان همکاری شانگهای^۲ و ایجاد اتحادیه همکاری اوراسیا^۳ آشکار است. این کشور اخیراً سومین جایگاه را از نظر ارزش سرمایه در بانک توسعه زیرساخت‌ها و سرمایه‌گذاری آسیا که تحت نظر چین قرار دارد به دست آورد (Dobbs, 2016: ۳-۱).

مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی دینی: از دیدگاه ژئوپلیتیک، فدراسیون روسیه خود را از سمت جنوب در محاصره کمربندی سبز می‌بیند که از کشورهای اسلامی تشکیل شده است. این کمربند که در چهار لایه به دور روسیه کشیده شده است از جنبه پتانسیل بی‌ثبات‌سازی و ضربه زدن به تمامیت ارضی روسیه مورد توجه این کشور است. دو تهدید عمده تجزیه‌طلبی و تروریسم، که با عامل دیگری به نام افراط‌گرایی مذهبی پیوند خورده‌اند برای روسیه عواملی بحران‌زا به شمار می‌روند از این رو مبارزه با تروریسم و نیاز به تثبیت و برقراری آرامش در مرزهای روسیه به بخش جدایی‌ناپذیری از سیاست‌ها و تلاش‌های سیاسی این کشور تبدیل شده است. قفقاز شمالی شامل چین، داغستان و جمهوری‌های اینگوش در روسیه به‌عنوان مناطق دارای مشکلات تروریستی و امنیتی شناخته می‌شوند. اکثریت جمعیت مسلمان روسیه ساکن قفقاز هستند؛ در این مناطق رادیکالیسم اسلامی به صورت یک مسئله بسیار جدی درآمده است و سراسر روسیه و بسیاری

¹- BRICS: Brazil, Russia, India, China and South Africa.

²-The Shanghai Cooperation Organization (SCO)

³-Eurasian Economic Union

دیگر از مناطق جهان از گزند آسیب و خشونت آن در امان نمانده‌اند. برخی از مهم‌ترین تروریست‌هایی که ریشه در قفقاز داشته‌اند عبارت‌اند از: عاملان بمب‌گذاری در مسابقه دو ماراتن بوستون (۲۰۱۳) و حمله به فرودگاه استانبول در ۲۸ ژوئن؛ برخی گروه‌های به اصطلاح جهادی حاضر در بحران سوریه از جمله جیش المهاجرین و الانصار توسط شبه‌نظامیان چچنی تشکیل شده‌اند؛ از سوی دیگر جذب نیرو توسط داعش از قفقاز شمالی به یک نگرانی امنیتی جدی برای روسیه تبدیل شده است. تلاش چندین نفر از ساکنان مسکو برای پیوستن به گروه داعش نشان می‌دهد رادیکالیسم اسلامی تنها به جمهوری‌های جنوبی روسیه محدود نمانده است. تروریسم و افراط‌گرایی اسلامی یک تهدید امنیتی عظیم برای روسیه به شمار می‌رود و مداخله این کشور در سوریه نیز به واسطه نیاز به نابود کردن گروه داعش و از بین بردن تهدید آن برای امنیت ملی روسیه توجیه شده است (Mazurova, 2016: 4-5). ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه مواضع بسیار سخت و غیرقابل انعطافی در مواجهه با تروریسم اتخاذ کرده است. با ظهور داعش نیز تمهیدات امنیتی روسیه به شکل قابل‌ملاحظه‌ای تشدید شده است و از روش‌های مختلفی از جمله جمع‌آوری نمونه DNA، تقویت نیروهای پلیس، کنترل رفت‌وآمد عناصر افراطی در مساجد مسلمانان و سرکوب آن‌ها برای پیشگیری از تقویت افراط‌گرایی دینی و حرکت کشور به سمت ناامنی و بی‌ثباتی استفاده شده است. بارزترین نمونه این اقدامات تصویب قانون موسوم به «یاروویا»^۱ است که شامل افزایش اختیارات اداره امنیت فدرال^۲ روسیه در زمینه جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها، محکومیت جنائی مأموران امنیتی در صورت ناتوانی در کشف و گزارش اقدامات خرابکارانه و احکام زندان سنگین‌تر برای عاملان اقدامات افراط‌گرایانه و شرکت‌کنندگان در شورش‌های عمومی اشاره کرد. البته رویکرد سخت‌گیرانه و قاطعانه روسیه در برابر تروریسم و افراط‌گرایی نتایج مثبتی به دنبال داشته است. اداره فدرال امنیت روسیه اعلام کرده است از سال ۲۰۱۴ تعداد حملات تروریستی در قفقاز شمالی هرسال به نصف کاهش یافته است. باین‌حال الکساندر بورتنیکف رئیس اداره اطلاعات فدرال روسیه هشدار داد هرچند تعداد حملات تروریستی در روسیه کاهش یافته است اما به‌طورکلی جذب نیرو در سازمان‌های تروریستی بین‌المللی به‌صورت پیوسته افزایش داشته است (http://bit.ly/2aQMZWj). گروه صوفان^۳ یک

^۱ - Yarovaya Law

^۲ - Federal Security Service (FSB),

^۳ - The Soufan Group

سازمان فعال در امور امنیتی اعلام کرده است تعداد کسانی که از روسیه و آسیای مرکزی به عضویت داعش درآمده‌اند از سال ۲۰۱۴ سیصد درصد افزایش یافته است. هرچند دولت روسیه منکر این قضیه است، اما افزایش تعداد افرادی که به عضویت داعش درمی‌آیند می‌تواند به‌طور مستقیم نتیجه فشار و سرکوب عناصر افراط‌گرا درون قلمروی این کشور باشد (Tsvetkova, 2016: 6-2). لذا حضور نظامی در سوریه به رهبری روسیه با وجود خطرات فراوانی که همراه دارد، منعکس‌کننده هراسی است که روس‌ها نسبت به منافع حیاتی خود احساس می‌کند. جلوگیری از سرایت اندیشه‌های افراط‌گرایانه در کشور (با توجه به جمعیت قابل‌توجه مسلمانانی که در روسیه زندگی می‌کنند) از دیدگاه روس‌ها مهم‌ترین عامل تهدیدکننده منافع خود است. از طرف دیگر و نیز گسترش افراط‌گرایی دینی به منطقه آسیای میانه، از جمله عوامل تقویت‌کننده حضور روسیه در سوریه بوده است. علاوه بر جمعیت قابل‌توجه مسلمانان در روسیه که روزبه‌روز در حال افزایش است خلأ قدرتی که پس از فروپاشی شوروی به وجود آمد زمینه‌ای برای گسترش تمایلات ملی‌گرایانه و قوم‌گرایانه فراهم کرد که خود پایه و اساسی برای شعله‌ور شدن ناراضی‌های ریشه‌دار و آغاز حرکت‌های جدایی‌طلبانه شد. در مناطق مسلمان‌نشین پیوند خوردن این عامل با افراط‌گرایی مذهبی و تروریسم، ترکیب عجیب و پیچیده‌ای را به وجود آورده است که به‌طور خاص تمامیت ارضی فدراسیون روسیه را تهدید می‌کند. بنابراین ترکیب تجزیه‌طلبی قومی با اسلام افراطی و تروریسم، تاکنون در دسرهای زیادی را برای مسکو به همراه داشته است. به‌رحال از دید سیاستمداران روسی رشد گروه‌های تکفیری و هابی متأثر از تحولات افغانستان و بیداری اسلامی در جنوب غرب آسیا مهم‌ترین تهدید کنونی برای کشورهای آسیای میانه به حساب می‌آید (Kazanцев, 2014: 3-7). این تهدید زمانی بسیار وحشت‌آفرین می‌شود که تماس جمهوری‌های مسلمان‌نشین اتحاد شوروی و هر یک از سازمان‌های مسلمان با دنیای اسلام افزایش یافته و متقابلاً کشورهای مسلمان نیز فرصت یابند تا با آن‌ها ارتباط برقرار کنند. این مسئله خود محاسبه سود و فایده حضور در سوریه را از دیدگاه رویکرد عقلانی منعکس می‌کند. چراکه می‌توان گفت سیاست‌گذاری عقلانی درصدد دستیابی به حداکثر فایده اجتماعی است. یعنی حکومت‌ها یا رهبران، سیاست‌هایی را انتخاب می‌کنند که پیگیری آنها حداکثر فایده و حداقل هزینه را برایشان در پی داشته باشد و هزینه بیشتر از فایده نباشد. نکته مهم اینکه، دو راهنمای مهم در تعریف حداکثر فایده اجتماعی وجود دارد. نخست، هزینه هیچ سیاستی نباید از فایده آن بالاتر رود و دوم، تصمیم

گیران باید در میان بدیل‌های سیاسی، سیاستی را انتخاب کنند که بیشترین فایده را نسبت به هزینه در پی داشته باشد. لذا ترس روسیه از گسترش نفوذ افراط‌گرایی به حیات خلوت خود و به داخل مرزهای این کشور و شرایط متناسب منطقه برای پذیرش این افراط‌گرایی بزرگ‌ترین تهدید و به تبع آن بیشترین ضرر برای روسیه تلقی می‌شود. لذا سرکوب این جنبش در داخل سوریه راه را برای گسترش افراط‌گرایی در خارج از آن می‌بندد که خود بیشترین فایده و سود برای روسیه در پی خواهد داشت. لذا در تحلیل این اصل بر اساس رویکرد انتخاب عقلانی می‌توان گفت: نزاع و جنگ زمانی اتفاق می‌افتد که بر اساس تخمین طرفین درگیر در جنگ، سود مورد انتظار از جنگ از هزینه آن بیشتر باشد. لذا عامل تحقق این فرایند برای روس‌ها مبتنی بر این اصل است که از میان بدیل‌های سیاسی، سیاستی را انتخاب کند که بیشترین فایده را نسبت به هزینه در پی داشته باشد لذا از دیدگاه سیاستمداران روسیه وارد شدن به جنگ با داعش هم دربردارنده بیشترین سود است چراکه خطرات تهدیدکننده منافع ملی را دفع می‌کند و هم بهترین بدیل در میان بدیل‌های موجود برای روسیه است. یا به عبارت دیگر در تفسیر این مسئله می‌توان به یکی از اصول رویکرد انتخاب عقلانی از دیدگاه استفان والت مبنی بر اینکه «اولویت‌های بازیگران تابع محدودیت‌های مشخصی است و باید اولویت‌ها را بر اساس نتایجی که در بر خواهند داشت طبقه‌بندی کرد» استناد نمود (Walt, 1999: 9). یعنی بر طبق رویکرد انتخاب عقلانی علاوه بر جلوگیری از سرایت اندیشه‌های افراط‌گرایانه دینی، داشتن انگیزه‌های قوی ضد تروریستی برای حضور در سوریه و انگیزه‌های اقتصادی و نظامی نیز می‌توان افزود. متناسب با این اهداف از لحاظ نظامی، روسیه اخیراً طرحی برای گسترش عظیم ناوگان دریای سیاه نیروی دریایی این کشور اعلام کرد که بر اساس آن بیش از هشتاد فروند کشتی جدید تا سال ۲۰۲۰ به این ناوگان اضافه می‌شوند و بر اساس این طرح قرار است یک پایگاه نظامی دریایی نیز ساخته شود و به این ترتیب تنها پایگاه دریایی خارجی روسیه در شهر ساحلی تارتوس سوریه یک مسیر ارتباطی حیاتی برای دسترسی به آب‌های آزاد محسوب می‌شود (Cohen, 2016: 13).

با وجود آنکه روس‌ها در کنترل جدایی طلبان چچن از راه قطع مسیر حمایت مالی و سیاسی از خاورمیانه و شمال آفریقا موفق بوده اند؛ اما مسکو همواره اعلام کرده است که تروریسم تنها مشکل روسیه نیست. بنابراین این کشور مسئله چچن را با تروریسم بین‌المللی پیوند می‌زند. در واقع، یکی از مهمترین دلایل حمایت روسیه از اسد ریشه در نگرانی عمیق این کشور از گسترش

اسلام سلفی - وهابی به جمهوری های اتحاد شوروی در قفقاز و آسیای مرکزی و جمهوری های مسلمان نشین این کشور دارد (کوشکی و طاهری بزی، ۱۸۷، ۱۳۹۳).

مقابله با هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و ناتو در منطقه: دخالت روسیه در سوریه این اجازه را به روسیه داد تا وارد صحنه سیاست جهانی شد. در شرایط بحران جهانی و بحران در روابط روسیه و غرب این مسئله ضرورت پیدا کرد که روسیه با داعش در این منطقه مبارزه کند که می‌تواند امنیت روسیه و حتی کشورهای غربی را مختل کند. در وهله دوم نوعی عکس‌العمل روسیه بود به بحران اوکراین (Екатерина, 2016:2-5)؛ روس‌ها بعد از انگلیسی‌ها امپراتوری‌های قرن ۲۰ میلادی هستند که با خارج شدن از گروه امپراتورهای حاکم خواهان حفظ اقتدار خود در باشگاه قدرت‌های بین‌المللی هستند. پس از فروپاشی اتحاد شوروی سوسیالیستی هرچند در نظام بین‌الملل مسکو نقش ابرقدرتی خود را به خاطر درگیری در مشکلات اقتصادی تا حدودی از دست داد، اما همچنان وارث تسلیحات اتمی شوروی و نیز نفوذ ساختاری حکومت کمونیست‌ها بر بلوک شرق و به تبع آن تأثیرگذار در نظام بین‌الملل بوده است. از دیدگاه مسکو به همین دلیل است که دولت‌های غربی و به‌ویژه آمریکایی‌ها خواستار روسیه‌ای هستند که در مرزهای خود محدود شود؛ بنابراین هرگونه گسترش ناتو به سوی شرق و آسیای میانه به تبع آن به سوی روسیه به زیان این کشور تمام خواهد شد. دوم، هرچند روسیه پس از فروپاشی شوروی به دلیل غلبه دیدگاه یوروآتلانتیکی در دوره یلتسین به سمت غرب گرایش پیدا نمود، اما از سال ۱۹۹۶ و به مدیریت پریماکوف (نخست‌وزیر وقت روسیه)، سیاست نگاه به شرق در دستور کار روسیه قرار گرفت. در همین راستا، روسیه، توجه ویژه‌ای به منطقه آسیای مرکزی و قفقاز نمود و از آن به‌عنوان حوزه سنتی نفوذ روسیه و یا «خارج نزدیک»^۱ یادکرد. «مطابق دکترین خارج نزدیک، منطقه آسیای مرکزی در موقعیتی رفیع در سلسله اولویت‌های سیاست خارجی روسیه قرار گرفت. مطابق این دکترین، روسیه دارای منافع اقتصادی و امنیتی ویژه‌ای در این منطقه است که دیگر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، ناچار به پذیرش آن می‌باشند» (حاجی یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۱۰). از این‌رو از نگاه کرملین، کشورهای این منطقه قلمرو اعمال دکترین مونروئه روسی بوده و خارج قلمداد نمی‌شوند. رفتار کرملین طی پانزده سال گذشته نسبت به مناطق مجاور (دریای سیاه، قفقاز جنوبی، خزر و آسیای مرکزی) و کوشش برای محدود کردن حضور، نفوذ و مشارکت سایر کشورهای

^۱ - Near Abroad

قدرتمند مانند اتحادیه اروپا، ترکیه و چین نیز از این واقعیت حکایت دارد که مسکو، تنها ساختارها و ترتیباتی را می‌پذیرد که محور آن روسیه باشد» (کرمی، ۱۳۸۷: ۸۷-۸۶). در این راستا روسیه با بهره‌گیری از اهرم‌های گوناگون برای حفظ ثبات و آرامش در جمهوری‌های مستقل و جلوگیری از توسعه نفوذ قدرت‌های بیگانه در این مناطق اصرار دارد بر ضرورت حفظ پیوندهای همه‌جانبه تأکید کرده است و ایجاد و تحکیم شبکه‌های جدیدی از ارتباطات متقابل میان جمهوری‌ها را در اولویت قرار داده است (kozyrov, 1994: 11). لذا روس‌ها طرح مشارکت برای صلح و گسترش ناتو به شرق را در جهت شکل‌گیری «صلحی سرد»، «ایجاد صف‌بندی جدید در اروپا» و تلاش برای «منزوی کردن روسیه»، توصیف کرد. ناتو در حوزه اقتداری سابق روسیه شوروی نفوذ می‌کند و روسیه با آگاهی از این معنا در این ارتباط حساسیت‌های خاصی را به نمایش می‌گذارد. لذا گسترش ناتو باعث شده تا روسیه نگران انزوا و در حاشیه قرار گرفتن خود باشد. ارتش و نیروهای نظامی به‌شدت با توسعه ناتو در هر شکل و عنوان مخالفت کنند و مرزهای روسیه را با آن دچار تهدیدات جدی بدانند. نخبگان روسیه گسترش ناتو را باعث پیدایش شرایطی می‌دانند که برای روسیه به‌عنوان یک قدرت برتر و پرنفوذ جایی باقی نخواهد گذاشت. لذا حضور روسیه واکنشی به گسترش ناتو به شرق و مناطق حیات خلوت این کشور قلمداد می‌شود. بدین گونه که در تحلیل این اقدام روسیه در چارچوب رویکرد عقلانی مبتنی بر این اصل است که «بر این اساس معیار مطلوبیت یک عمل و ترجیح آن بر سایر اعمال همیشه دستاورد نیست و ممکن است عناصری غیر از مسائل مالی باشد. این نظریه بر این فرض‌ها مبتنی است که: (۱) هر فرد مجموعه‌ای منظم و رتبه‌بندی شده از اهداف دارد؛ (۲) در هر موقعیتی چندراه پیش پای فرد قرار دارد؛ (۳) هرکدام از این راه‌ها پیامدهایی را به دنبال دارند که میزان مثبت یا منفی بودن این پیامدها در برآورده ساختن اهداف مدنظر فرد است. در نتیجه فرد برحسب پیامدی که برای هر راه وجود دارد راهی را برمی‌گزیند که بهترین پیامد را برای فرد در پی داشته باشد لذا با توجه به پیامدها باید مؤثرترین بدیل ممکن را گزینش کنند». از دیدگاه رویکرد عقلانی با توجه به نفوذ ناتو در منطقه چند گزینه در مقابل روسیه وجود دارد یا اینکه به عواقب این گسترش تن دردهد که روزه‌روز عرصه را بر روسیه محدود می‌کند، باعث تضعیف موقعیت منطقه‌ای و بین‌المللی روسیه شود یا روسیه سیاست انزواطلبی را در پیش بگیرد و کلا سیاست بی‌تفاوتی در امور منطقه‌ای و بین‌المللی لحاظ نماید، یا یک بدیل قانع‌کننده و یک واکنش موجه جهت تنویر افکار عمومی خود

به کار گیرد که روسیه گزینه سوم را انتخاب نموده است و به بحران سوریه وارد شد. این حضور خود نوعی واکنش به هژمونی آمریکایی و واکنش به گسترش ناتو و تهدید منافع روسیه است.

بحران سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران: با ورود به عرصه جهانی شدن طی دهه‌های اخیر، امنیت بین‌الملل تدریجاً مفهوم وستفالیایی خود را از دست داده است و مفهومی پسا وستفالیایی جایگزین آن شده است. تقریباً تا پایان جنگ سرد، دیدگاه سنتی و تقلیل‌گرایی رئالیستی، دیدگاه غالب تعریف‌کننده‌ی امنیت بین‌الملل بود، اما با پایان جنگ سرد و تشدید فزاینده جهانی شدن، ارزش‌های امنیتی نیز پیچیده و متکثر گشته‌اند. در دیدگاه جدید، بازیگران فرو ملی و فراملی نیز منشأ تهدیدات هستند. در مقصد تهدیدات نه صرفاً دولت‌ها بلکه بازیگران غیردولتی نیز مورد توجه قرار می‌گیرند. در این وضعیت، امنیت بازیگران چنان به یکدیگر گره خورده است که اصطلاحاتی چون امنیت جهانی یا امنیت بشری به جای امنیت بین‌الملل استفاده می‌شوند. حتی امنیت محیط‌زیست نیز حائز اهمیت است. ماهیت تهدیدات نه تنها نظامی بلکه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی زیست‌محیطی است (دومینیک، ۱۳۸۲: ۲۰-۱۰). با توجه به این ویژگی امنیتی اکنون می‌توان گفت بحران در هر نقطه از جهان متقابلاً باعث تأثیرپذیری امنیت ملی ایران از آن خواهد شد به خصوص اگر این بحران در کشور همسایه و متحد استراتژیک ایران یعنی سوریه باشد. بنابراین می‌توان گفت با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران امنیت خود را در قالب تعاریف موسع امنیت تعقیب می‌کند، طبیعتاً هرگونه تغییر و تحول در سطوح منطقه‌ای یا بین‌المللی، در ابعاد مختلف امنیت کشور ما آثاری بر جای می‌گذارد. هیچ نظام پایدار و متعادل منطقه‌ای بدون ایجاد وابستگی متقابل در زمینه‌های مختلف بین بازیگران اصلی دوام نمی‌یابد. منطق استدلال فوق این است که در صورت بروز هرگونه ناامنی و بی‌ثباتی در سطح منطقه، کلیه بازیگران اعم از منطقه‌ای یا فرامنطقه‌ای متحمل هزینه‌های فراوانی می‌شوند (مرادی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۳۷).

به طور کلی، ماهیت فعالیت های ایران و روسیه را در دو بعد سیاسی و نظامی در خصوص تحولات سوریه باید در این جمله خلاصه کرد که مسکو و تهران تلاش دارند با باطل کردن طرح آمریکا در منطقه چهره سیاسی و نظامی جهان را تغییر و معادله جدیدی را ارائه دهند که در آن موازنه قوا بر اساس شکل و هیئت جدید عرصه بین‌المللی شکل گرفته است (نجات، ۱۳۹۶: ۴۸).

اما از تابستان سال گذشته و با ورود روسیه به صحنه سوریه فصل جدیدی در سیاست خارجی ایران باز شد که تفاوت های کمی و کیفی با دیگر سال های پس از انقلاب داشت. این حضور که

در بسیاری از محافل سیاسی داخلی با تردید و شکاکیت های تاریخی همراه بود با افت و خیزها و متعادل کردن خود در ظرف یک سال گذشته به یکی از تاریخی ترین مقاطع خود در ۲۵ مرداد ۹۵ رسید.

به هر صورت بکارگیری پایگاه هوایی نوژه از دید صاحب نظران واجد اهمیت های زیر بود:
 (۱) کاهش فاصله اهداف نظامی در سوریه از ۲۱۵۰ کیلومتر به حدود ۹۰۰ کیلومتر و در نتیجه عملیات بیشتر با هزینه کمتر امکان پذیر است.

(۲) مناسب بودن باندهای فرودگاه نوژه به نسبت پادگان لاذقیه برای بکارگیری هوایمای بمب افکن های جدید روسیه. به مفهوم دیگر ارزیابی گسترش دسترسی روسیه در منطقه خاورمیانه اگرچه در کوتاه مدت می تواند استراتژیک تلقی نشود اما در درازمدت یک تحول استراتژیک در سطح امنیت جهانی است.

(۳) افزایش بکارگیری وجوه مختلف از قدرت نظامی روسیه از جمله آزمایش تسلیحات نوین شرایط درک متقابل جدیدی بین روسیه و آمریکا بوجود آورد که نمی توان از تبعات سود آور آن غافل بود.

(۴) اگرچه توافق و تفاهم و یا اطلاع رسانی روسها به آمریکایی ها در این مورد مسئله ای حاشیه ای محسوب می گردد اما خود این امر کمک کرد که معادله ای سه جانبه برای اقدامات منطقه ای در محاسبات قرار گیرد.

در یک جمع بندی ایران وارد یک مرحله اساسی و نوین در سیاست خارجی و یا بهتر حیات سیاسی خود شد اما با تردید و اما و اگر (Weir, 2015:5-9)

سال ۲۰۱۵ یک سال مهم در روابط روسی-ایرانی بود. اگرچه هر دو حکومت مدت هاست که در مقابل با یکدیگر ارزش های استراتژیکی را بازشناخته اند، اما عوامل بازدارنده معناداری روابط دو جانبه را محدود نگه داشته بود تغییر محیط ژئوپلیتیکی، فرصتی بی سابقه را در اختیار دو طرف قرار داد تا منافع ملموسی را دوباره از این همکاری بازبایند. البته دخالت نظامی مسکو در سوریه که نیروهای ایرانی حامی اصلی اسد هستند، نشان می دهد که نخستین همکاری نظامی میان ایران و روسیه در حال انجام است (Katz, 2015)

به طور کلی واقع گرایان منافع مشترک را نقطه عزیمت تحلیل خود از شکل گیری ائتلاف ایران و روسیه در مسائل خاورمیانه قرار می دهند و معتقدند که اشتراک در منافع میان دولت ها که مقابله با

تهدید را نیز در بر می گیرد به ائتلاف شکل می دهد و با تضعیف و از میان رفتن این اشتراکات، ائتلاف ها نیز تضعیف شده یا از بین می روند. به دیگر سخن ائتلاف ها پدیده هایی موقتی اند. از این منظر، بنیان ائتلاف ایران و روسیه حفظ نظام سیاسی مستقر در سوریه و از بین بردن داعش است و تا زمانی که این اشتراک تداوم داشته باشد، ائتلاف نیز تداوم خواهد یافت. از دیگر سو اگر سیاست های هر یک از دو کشور نسبت به این دو موضوع تغییر کند، یا این که جنگ داخلی سوریه به سود نظام سیاسی این کشور حل و فصل شود ائتلاف دچار فروپاشی خواهد شد (On the Outcomes of the First Meeting, 2015:1).

اهمیت راهبردی سوریه در سیاست خارجی ایران: در نگاهی کلی سوریه کشوری دارای اهمیت و نقش راهبردی در حدفاصل خاور نزدیک و خاورمیانه و نقطه اتصال سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا است و ژئوپلیتیک سوریه به گونه ای است که جایگاهی خاص و راهبردی برای این کشور رقم زده است. اهمیت سوریه برای جمهوری اسلامی ایران در محورهای زیر خلاصه می شود: سوریه تنها هم پیمان منطقه ای ایران است؛ موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک خاص سوریه در خاورمیانه، هم سویی سیاست های ضد آمریکایی و ضد صهیونیستی دو کشور، همسایگی سوریه با فلسطین اشغالی و لبنان، حمایت از جریان مقاومت اسلامی و جبهه اول مبارزه با رژیم صهیونیستی، نقش تأثیرگذار سوریه در معادلات سیاسی لبنان (صادقی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۳۳). لذا بحران در سوریه از طریق عوامل زیر امنیت ملی ایران را متأثر خواهد ساخت.

کاهش قدرت مانور محور مقاومت: یکی از مهم ترین پیامدهای بحران سوریه تضعیف محور مقاومت خواهد بود. سوریه در طول سه دهه گذشته تنها متحد راهبردی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه بوده است. دو کشور تعاملات و همکاری راهبردی مهمی تجربه کرده اند. مخالفت با حضور و نفوذ غرب در منطقه، اتخاذ رویکرد ضد صهیونیستی و حمایت از گروه های مقاومت در لبنان و فلسطین مهم ترین مؤلفه های مشترک سیاست منطقه ای ایران و سوریه به شمار می روند که دو کشور را به رکن اصلی محور مقاومت تبدیل کرده است. سوریه به لحاظ راهبردی بیشترین اهمیت را برای جمهوری اسلامی ایران دارد و عرصه ای مهم برای حمایت ایران از گروه های مقاومت، نقش آفرینی منطقه ای و گسترش توان بازدارندگی در مقابل رژیم صهیونیستی، امریکا و غرب به حساب می آید. بر این اساس آغاز ناآرامی ها در سوریه و گسترش تشدید بحران در این

کشور بیشترین نگرانی‌ها را برای جمهوری اسلامی ایران از حیث تضعیف محور مقاومت ایجاد کرده است (اسدی، ۱۳۹۱: ۱۶۹).

بحران سوریه برهم زدن ساختار قدرت و موازنه قوا در منطقه: یکی از اولویت‌های ایران در مورد سوریه از ابتدای انقلاب اسلامی، مسائل سیاسی و توازن قدرت منطقه‌ای بوده است. از شروع بحران سوریه، این کشور به میدان زورآزمایی قدرت‌های منطقه‌ای تبدیل شده است. بیشترین فشارها اکنون در سوریه از طرف عربستان و ترکیه اعمال می‌شود. این کشورها عملاً مشغول حمایت مالی و تسلیحاتی از گروه‌های مخالف در سوریه هستند و امید دارند که سقوط اسد، راه را برای یکه‌تازی آن‌ها در خاورمیانه هموار سازد. درعین‌حال، سقوط اسد نه تنها ایران را از لبنان محروم می‌کند بلکه عراق را به‌عنوان حوزه نفوذ جدید ایران در خطر قرار می‌دهد. علاوه بر سرمایه‌گذاری عربستان در عراق و گروه‌هایی که به شکل بالقوه آماده تحرک برای تأمین منافع ریاض هستند، ترکیه نیز در شمال عراق حضور دارد که سیاست‌هایش چندان با ایران همخوانی ندارد. بدین ترتیب سقوط سوریه، مرزهای غربی عراق را نیز در معرض فشار حکومت جدید سوریه قرار می‌دهد که با تکیه بر شواهد، هم‌پیمانی استراتژیکی با ایران را فسخ کرده و به محور عربستان می‌پیوندد. در چنین شرایطی، بقای حکومت اسد برای ایران تنها حمایت از یک هم‌پیمان قدیمی و ادای دین به این هم‌پیمان به خاطر حمایتش از تهران در زمان جنگ با عراق نیست؛ بلکه موضوعی حیاتی در قالب ساختار قدرت و موازنه قوا برای ایران است (نجات و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۳).

از جمله عوامل تحکیم روابط ایران و سوریه طی چند دهه گذشته موضع توازن قدرت در منطقه و مقابله با دشمنان مشترک بوده است (الغریر، ۲۰۱۱: ۴). موضوعات سیاسی و موازنه قدرت منطقه‌ای از اولویت‌های ایران در مورد سوریه از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی بوده است. از آغاز بحران سوریه، این کشور به میدان زورآزمایی قدرت‌های منطقه‌ای تبدیل شده است و بیشترین فشارها علیه نظام سوریه اکنون از سوی ترکیه، عربستان سعودی، قطر و رژیم صهیونیستی اعمال می‌شود. این بازیگران در عمل مشغول حمایت مالی و تسلیحاتی از گروه‌های مخالف نظام سوریه هستند و امید دارند سقوط بشار اسد، راه را برای یکه‌تازی آن‌ها در غرب آسیا هموار سازد (نجات، ۱۳۹۶: ۲۴۸).

سقوط بشار اسد نه تنها ایران را از منطقه و لبنان محروم می کند، بلکه عراق را بعنوان حوزه نفوذ جدید ایران در خطر قرار می دهد (ابوهلال، ۲۰۱۱: ۱۰). ایران بر این باور است که اگر نظام سوریه بخواهد تغییر کند، ایران متحد راهبردی خود را که می توانسته آزادی عملی را در بخش غربی آسیا برای آن به وجود بیاورد از دست می دهد؛ چون مدعیان زیادی دارد و آن نظام به کسانی وابستگی دارد که به گروه های مخالف کمک کردند یا برای حفظ قدرت خود مجبورند به قدرت های منطقه ای یا فرا منطقه ای وابسته شوند. در هر صورت برتری و تفوق مخالفان بر حکومت فعلی و دست به دست شدن قدرت در سوریه مترادف با چرخش کامل سیاسی از تمایل و رابطه نزدیک با ایران به سمت ترکیه، عربستان سعودی و هم پیمانان آن است. به تعبیر دیگر، تغییر قدرت در سوریه، به معنی افزایش حلقه ای دیگر به زنجیره رقبای منطقه ای ایران و از دست رفتن یک هم پیمان استراتژیک منطقه ای قلمداد می شود. (نجات و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۴). براساس نظریه هانتینگتون، آمریکا برای دسترسی به اهداف خود قدرت تواند با قدرت های درجه دوم منطقه ای که معمولاً با قدرت اول منطقه ای تضاد منافع دارند، همکاری و تقسیم کار نماید. یکی از قدرت های درجه دوم منطقه ای که از دیرباز همکاری های گسترده ای با ایالات متحده آمریکا داشته عربستان سعودی بوده است. این کشور از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به عنوان موازنه کننده و مانعی برای جلوگیری از تأثیرات منطقه ای و نفوذ ایران، ایفای نقش نموده است (نیاکویی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۳۰).

لذا عربستان به طور مشخص سوریه را از درجه رقابت های منطقه ای با ایران (مهار الگوی نفوذ معنوی ایران) نگاه می کند و در واقع برای کاهش نفوذ ایران در منطقه یا مهار کردن الگوی نفوذ انقلاب اسلامی در دنیای عرب که زمانی در قالب هلال شیعی مطرح شده بود، در مقابل نظام اسد گام بر می دارد. عربستان دامنه این تهدید را بعد از بیداری اسلامی گسترده تر می بیند و نزدیکی گروه های مقاومت و به خصوص سوریه به ایران را به منزله برهم خوردن تعادل منطقه ای و به حاشیه رفتن سیاست های سعودی می داند؛ بنابراین عربستان در هماهنگی با رویکرد غربی - عربی تلاش دارد تا موقعیت ایران در سوریه را کاهش دهد (کوهکن و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۲۶).

بحران سوریه ممکن است منجر به همان چیزی شود که باری بوزان از آن به عنوان تحول ساختاری در مجموعه امنیتی نام برده است. به تعبیر باری بوزان دگرگونی داخلی در کشور سوریه باعث تغییر در صف بندی بین کشورها می شود و این صف بندی و آرایش جدید بازیگران منطقه

باعث حضور فراگیرتر بازیگران فرامنطقه ای میشود و در نتیجه به انزوای بیشتر ایران در محیط امنیتی منطقه می شود که تبعات بین المللی را برای ایران به همراه خواهد داشت (میر زاده کوهشایی، ۱۳۹۳، ۱۸۳).

شکاف قومی-مذهبی: از آغاز شکل گیری تنش در سوریه، گروه های متعددی موسوم به گروه های تروریستی تکفیری با عناوین مختلف در بحران سوریه ایفای نقش نموده اند. ویژگی مشترک و غالب همه این گروه ها، بنیادگرایی، سلفی گری، جزمیت، تخریب مقابر و شعائر مذهبی، انجام جنایات وحشیانه برای تجاوز و کشتار مردم بی گناه در لوای اسلام است. در راستای این نوع از اسلام مقام معظم رهبری فرمودند: «آنچه دیده می شود در دنیای اسلام این است که به نام اسلام، دشمنان اسلام در پوشش اسلام با اسلام مقابله می کنند؛ همان تعبیری که امام بزرگوار ما (رضوان الله تعالی علیه) فرمود: اسلام آمریکایی، در مقابل اسلام ناب محمدی. اسلام آمریکایی، اسلامی است که با طاغوت می سازد، با صهیونیسم می سازد، در خدمت هدف های آمریکا قرار می گیرد، ظاهر آن هم اسلام است، اسم آن هم اسلام است، شاید بعضی از مراسم اسلامی را هم انجام می دهند؛ اگر چه آن طوری که انسان می شنود - حالا ما اطلاع خیلی دقیقی نداریم - این کسانی که به نام اسلام، با شکل **تعصّب آمیزی** در برخی از کشورها - اخیراً در عراق و قبلاً در برخی از جاهای دیگر - ظهور و بروز پیدا کردند، خیلی هم پابند به احکام و شرایع دینی و وظایف دینی شخصی هم نیستند...». (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع قاریان قرآن در محفل انس با قرآن ۱۳۹۳/۰۴/۰۸)، این بیانات به خوبی هویت غیر اسلامی این جنبش ها را هویدا می سازد. که بیشتر دارای اهداف سیاسی هستند تا رنگ و بوی دینی و اسلامی. در این راستا مقام معظم رهبری فرمودند که: «اگر در دنیای اسلام مذاهب اسلامی گریبان یکدیگر را بگیرند و کشمکش با همدیگر را شروع کنند، رژیم غاصب صهیونیست نفس راحتی خواهد کشید؛ این را خوب فهمیدند، درست فهمیدند؛ لذا از یک طرف گروه های تکفیری را به راه می اندازند که نه فقط شیعه را تکفیر کنند، بلکه بسیاری از فرق اهل سنت را هم تکفیر کنند؛ از آن طرف هم یک عده مزدور را به راه بیندازند که برای این آتش هیمه فراهم کنند، بنزین روی آتش بریزند؛ که می بینید، می شنوید، یا خبر دارید. وسائل ارتباط جمعی و رسانه در اختیار اینها می گذارند...»، (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع کارگزاران حج ۱۳۹۲/۰۶/۲۰)، این بیانات به خوبی اهداف شکل گیری و دلایل گسترش اسلامگرایی تکفیری-وهابی را به خوبی نشان می دهد از این رو یکی از مهم ترین اهداف این

گروه‌ها، ایدئولوژیک نمودن و سیاسی جلوه دادن اسلام، بانام اسلام رادیکال و فرقه‌بازی‌های اسلامی است. هدف نهایی چنین پروژه‌ای، مخدوش نمودن چهره اسلام و مقدسات و معرفی وجه منفی آن به جهانیان است و این مسئله سبب تشدید تنش‌های فرقه‌ای و مذهبی و شکاف‌های قومی خواهد شد (مرادی و شهرام نیا، ۱۳۹۴: ۱۴۳).

کاهش نفوذ ایران در منطقه: عربستان طی سالهای گذشته در چارچوب رقابت با ایران بر سر برتری منطقه ای به شدت از گسترش نفوذ جمهوری اسلامی در عراق، لبنان و بحرین و تشکیل آنچه با عنوان هلال شیعی نامیده می شود نگران بوده و تلاش کرده است این نفوذ را مهار کند. عربستان همچنین از اینکه سوریه به عنوان یگانه کشور عربی به صورت متحد استراتژیک ایران در آمده، پیوسته ناخشنود و خشمگین است. سوریه برای سال ها نقش دروازه ورود ایران به جهان عرب و اتصال استراتژیک ایران به منطقه مدیترانه و خاور نزدیک را برعهده داشته است؛ از این رو، تضعیف سوریه و سرنگونی اسد موجب تضعیف محور مقاومت و کاهش نفوذ منطقه ای ایران و مهار آن می شود؛ بدین ترتیب، این کشور بروز بحران سیاسی در سوریه را بهانه ای برای تصفیه حساب با ایران یافته است. به عبارت دیگر، از نگاه ریاض، سرنگونی نظام سوریه ضربه سختی به امکانات ایران و تضعیف قدرت مانور آن در منطقه می زند. (نجات، ۱۳۹۳: ۶۴۰). در واقع مقابله با نفوذ ایران در عراق، لبنان، سوریه و نزدیک ترین همسایه های خود یعنی بحرین و یمن از مهمترین اهداف عربستان سعودی در منطقه است (Kamrava, 2013: 6). در جریان تحولات سوریه، قدرت های رقیب منطقه ای ایران همانند عربستان سعودی و ترکیه از وضعیت موجود ناراضی و خواهان تغییر در موازنه قدرت منطقه ای هستند. این بازیگران سعی دارند با ایجاد گسست در محور مقاومت و جدا کردن سوریه از آن، موازنه منطقه ای را به سود خود تغییر دهند. در هر صورت، نگاهی به ساخت سیاسی و مذهبی مخالفان حکومت سوریه و کشورهای پشتیبان آنها نشان می دهد که تفوق مخالفان بر حکومت فعلی و دست به دست شدن قدرت در سوریه مترادف با تغییر کامل سیاسی از تمایل و رابطه نزدیک با ایران به سمت غرب، عربستان سعودی و هم پیمانان آن است. به تعبیر دیگر، تغییر قدرت در سوریه، به معنی افزایش حلقه ای دیگر به زنجیره رقبای منطقه ای ایران و از دست رفتن یک هم پیمان استراتژیک منطقه ای قلمداد می شود. این امر می تواند موازنه قدرت منطقه ای را به ضرر ایران تغییر دهد. از همین رو، ایران تاکنون ضمن حمایت از دولت سوریه به عنوان متحد راهبردی خود و عضو کانونی محور مقاومت، بر

راه حل های سیاسی و مسالمت آمیز برای حل و فصل بحران تاکید و از مداخله خارجی یا حمایت های مالی و تسلیحاتی از مخالفان سوری به شدت انتقاد کرده است. (نجات، ۱۳۹۶: ۲۵۵-۲۵۴) اما از طرف دیگر با آغاز ناآرامی ها و شکل گیری بحران سیاسی سوریه فرصت مناسبی برای ترکیه مهیا شد تا به وسیله تغییر و جایگزینی نظام هم راستا با سیاست های منطقه ای خود در سوریه، موازنه قدرت منطقه ای را به نفع خود تغییر دهد (Bulent and Flanagan, 2012). در مورد نقش ترکیه در خاورمیانه باید اشاره شود که غرب خواستار ارتقاء جایگاه ترکیه در منطقه خاورمیانه است که این امر باعث تضعیف موقعیت روسیه در این منطقه می شود (آدمی، ۱۳۹۲: ۵۹).

آنکارا بر این نظر است که اگر بشار اسد همچنان بر سر قدرت باشد، موازنه بین ایران، عراق و سوریه دسترسی ترکیه به جنوب غرب آسیا را با مشکل مواجه می کند. ترکیه بر این تصور بوده است که با تغییر نظام حکومتی در سوریه و روی کار آمدن دولتی نزدیک و هم راستا می تواند حوزه نفوذ خود را در منطقه غرب آسیا و شرق مدیترانه گسترش دهد؛ به همین دلیل، سیاست خارجی این کشور برای اینکه در آینده جای پای محکمی در سوریه برای خود ایجاد کند به حمایت مخالفان بشار اسد پرداخته است. (نجات، ۱۳۹۶: ۱۴۳).

بحران سوریه و تغییر رژیم در این کشور باعث زیان راهبردی مهم برای ایران و کاهش نفوذ ایران در حوزه شرق مدیترانه، مسائل لبنان و فلسطین و حتی عراق می شود. سقوط رژیم اسد نه تنها می تواند نفوذ ایران در دنیای عرب را تحت تأثیر قرار دهد، بلکه می تواند حمایت نظامیان کشور از حزب الله را نیز کاهش بدهد. همچنین باعث تغییر موازنه قدرت منطقه ای به نفع رقبای منطقه ای ایران از جمله عربستان سعودی و ترکیه خواهد شد (عسگرخانی، ۱۳۹۵: ۱۲-۴).

تأثیرات حضور روسیه در سوریه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران: بر طبق نظریه انتخاب عقلانی حضور روسیه در سوریه در کنار ایران سبب تضعیف تروریسم، شکست محور عربی-ترکی-آمریکایی شده و تثبیت قدرت بشار اسد را در پی خواهد داشت که این مسئله پیروزی مهمی برای ایران در بازی های راهبردی منطقه خواهد بود مسئله ای که بیشترین سود و کمترین ضرر را برای امنیت ملی ایران بدنبال خواهد داشت. چرا به محض خروج نظام سوریه از وضعیت قرمز امنیتی، بر انگیزه های ضدآمریکایی و ضد اسرائیلی آن افزوده خواهد شد و این موضوع، قطعاً به تعمیق توان محور مقاومت خواهد انجامید که دارای ارزش حیاتی برای امنیت ملی ایران است که بر

اساس نظریه انتخاب عقلانی نتیجه‌ای برد-برد را برای ایران و روسیه رقم خواهد زد. اما حضور روسیه در سوریه فقط مختص به عوامل فوق نیست، بلکه سبب تقویت موقعیت اسد به‌عنوان متحد درجه اول ایران در سوریه خواهد شد. دخالت روسیه موجب تضعیف موقعیت داعش در سوریه و تقویت موقعیت دولت اسد برای مذاکرات آتی بدون حضور روسیه سبب تضعیف داعش می‌گردد و با توجه به آنکه داعش در حال حاضر یکی از مهم‌ترین تهدیدها تلقی می‌شود که تضعیف آن به نفع امنیت ملی ایران است. فراهم شدن نقش‌آفرینی بیشتر برای ایران در مذاکرات بین‌المللی درباره سوریه در نهایت موجب تقویت راه‌حل سیاسی می‌شود و این خواست اصلی ایران در روند بحران سوریه است و تهدیدات و ارزش مشارکت با ایران در نزد غربی‌ها افزایش می‌یابد. چون غربی‌ها نگران نقش منطقه‌ای روسیه شده و به ایران بیشتر نزدیک می‌شوند. در اینجا نقش مستقل ایران جذابیت بیشتری برای غربی‌ها می‌یابد بنابراین بر اساس رویکرد انتخاب عقلانی حضور روسیه در سوریه بیشترین سود و کمترین هزینه را برای ایران در پی خواهد داشت. منفعت‌های این حضور در بالا اشاره گردید اما هر عملی بر اساس این رویکرد خالی از ضرر نیز نخواهد بود، لذا ضررهای حضور روسیه در سوریه برای ایران در قالب نقش مؤثر ایران در صحنه جنگ سوریه تحت تأثیر رهبری عملیات هوایی روسیه قرار می‌گیرد. ایران مستقل از سیاست‌های روسیه صرفاً بر اساس تقویت مقاومت اسلامی در برابر تهدید اسرائیل در سوریه است و روسیه با اسرائیل هیچ‌گونه ضدیتی ندارد درحالی‌که مقاومت در برابر اسرائیل مهم‌ترین دلیل حضور ایران در جبهه مقدم سوریه است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

نظریه انتخاب عقلانی به‌خوبی می‌تواند پاسخگوی دلایل حضور روسیه در سوریه باشد. بر اساس این نظریه، طرف درگیر پس از محاسبه، چنانچه فایده یک عمل را بیش از زیان آن بداند وارد آن عمل خواهد شد. لذا روس‌ها با تحلیل شرایط موجود و تعریف دکترین سیاست خارجی خود کمک به برقراری یک نظام چندقطبی و رسیدن به رشد و ارتقاء نقش بین‌المللی کشور همانند یک قدرت بزرگ و یکی از مراکز جهانی، مقابله با تروریسم و افراط‌گرایی دینی و مقابله با هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و ناتو اقدام به مداخله نظامی در سوریه کردند. این مسائل باعث شد تا دست‌اندرکاران سیاست‌گذاری در روسیه به این نتیجه برسند که سود جنگ و دفع تهدیدات

و تحقق اهداف فوق در سایه جنگ بسیار بیشتر از هزینه‌های آن است. اما تأثیر این حضور بر امنیت ملی ایران این‌گونه قابل‌بررسی است که «بحران سوریه و دخالت عربستان، ترکیه و آمریکا باعث بی‌نظمی امنیتی و گسترش تروریسم در سوریه و برهم زنده توازن و تعادل در این کشور است و باعث نزدیکی روابط ایران و روسیه در درک مشترک از تهدیدات مشترک می‌باشد»؛ «از طرف دیگر با توجه به جهانی‌شدن امنیت و تأثیرپذیری کشورها از یکدیگر، همکاری روسیه با ایران باعث شکل‌گیری یک ائتلاف علیه تروریسم شد و به تبع آن ممکن است باعث شکل‌گیری یک ساختار امنیتی منطقه‌ای با رهبری ایران و روسیه در منطقه شود که مستقیم و غیر مستقیم منافع ملی ایران را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد». بنابراین بر اساس نظریه انتخاب عقلانی همکاری ایران و روسیه در سوریه باید بر مبنای اصل منافع مشترک موردبررسی قرار گیرد که دو طرف منتفع شده و به اهداف خود برسند و هزینه‌های تهدیدات را به حداقل کاهش داده و حداکثر سود را نصیب خود گردانند.

ب - پیشنهادها:

۱- دو کشور ایران و روسیه نه تنها در سوریه بلکه در کل منطقه باید درک مشترکی از تهدیدات و فرصت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی داشته باشند؛ به‌گونه‌ای که امنیت در منطقه بازتعریف شود و دو کشور برداشت نزدیک به هم از این مفهوم داشته باشند و امنیت یک کشور در ارتباط با امنیت دیگران تعریف شود. در این شرایط باید کشورهای منطقه به رهبری روسیه و همکاری با ایران و لحاظ نمودن چین در تحولات منطقه اقدام کرده و در راستای یک ساختار امنیت دسته‌جمعی عمل کنند تا بتوانند با همکاری بر چالش‌های امنیتی، تروریستی و همزمنی آمریکا فائق آمده و به تقویت ثبات، رونق امنیت در منطقه و گسترش نظا چندقطبی کمک کنند.

۲- در مرحله دوم، ایران و روسیه باید حل‌وفصل مناقشات را در چارچوب منافع مشترک و ضرورت رسیدن به سازوکار تعاملی برای ثبات سازی و صلح تعریف کنند و هدف سازی و کار مذکور باید در حقیقت نفی هرگونه رویارویی باشد و ضرورت ارتباطات گسترده در همه امور به‌ویژه امنیت باید مورد تأکید قرار گیرد.

۳- در مرحله سوم، امنیت منطقه نباید صرفاً در حوزه نظامی تبیین شود بلکه باید سایر زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در برگیرد. تنها در چنین شرایطی است که زمینه‌های مساعد همکاری گسترده تر فراهم می‌شود

۴- چهارم، روسیه باید به اهمیت همکاری با ایران در تمام ابعاد پی برده و تلاش کند با توجه به تجارب موفقیت‌آمیز گذشته‌ی همکاری با ایران در مبارزه با تروریسم نسبت به تقویت و افزایش همکاری‌های ایران و روسیه در حل مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی ابعاد گسترده‌تری ببخشد. این مسئله به عقیده کارشناسان روس از دو جنبه حائز اهمیت است: نخست، سبب حفظ ثبات منطقه در برابر نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌شود و دوم، منجر به افزایش قدرت روسیه در مخالف با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و ناتو و زیاده‌خواهی آن‌ها در خاورمیانه و مبارزه با گروه‌های تکفیری وهابی می‌شود. دو کشور ایران و روسیه چیزی برای ارائه به یکدیگر و به کشورهای منطقه داشته باشند و به‌عبارت‌دیگر تمامی اعضا به تناسب برای خود منافی در اقدام جمعی ببینند؛ در این شرایط روابط دوجانبه و چندجانبه و اصل گفتگو در ارتباط با همه مسائل موجب اعتمادسازی می‌شود. در حقیقت، هدف این است که در صورت تحقق مراحل فوق، تفاهم و همکاری جایگزین تقابل و رقابت شود. در صورتی‌که در خاورمیانه و بحران سوریه بتوان روی اصول فوق کارکرد و موفقیت‌هایی کسب نمود، آنگاه می‌توان ادعا کرد گام‌های اساسی در مسیر رفع نگرانی‌های امنیتی برداشته شده است و زمینه‌های مناسبی برای برقراری ترتیبات امنیتی جمعی به رهبری روسیه و ایران به وجود آمده است. در واقع یکی از اساسی‌ترین عناصر لازم برای ایجاد همبستگی، تضمین امنیت و بقای کشورهای این ناحیه در تعاملاتشان با یکدیگر است. بدون تضمین امنیت متقابل در میان کشورهای این منطقه، آینده همبستگی با چالش‌های بنیادین مواجه خواهد شد.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع قاریان قرآن در محفل انس با قرآن ۰۸/۰۴/۱۳۹۳
- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع کارگزاران حج ۲۰/۰۶/۱۳۹۲
- اسدی، علی اکبر، (۱۳۹۱)، "بحران سوریه و تأثیر آن بر بازیگران و مسائل منطقه‌ای"، مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال سیزدهم، شماره پنجاه.
- ترابی، قاسم و محمدیان، علی (۱۳۹۴)، "تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران"
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۴)، "سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تحولات منطقه‌ای"، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، چاپ دوم، پاییز ۱۳۸۴.
- حسن‌زاده، مهدی (۱۳۹۴)، "نظریه انتخاب عقلانی"، سایت باشگاه اندیشه.
- داوید، دومینیک، (۱۳۸۲)، "مفهوم امنیت پس از حادثه ۱۱ سپتامبر"، ترجمه معصومه سیف افجه‌ای، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، وزارت امور خارجه.
- ریتزر، جرج (۱۳۸۰)، "نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر"، مترجم محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
- "سوریه از منظر واقع‌گرایی تدافعی"، فصلنامه سیاست پژوهی، دوره دوم، شماره ۳.
- صادقی، شمس‌الدین، لطفی، کامران، (۱۳۹۴)، "تحلیل مواضع جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی"، سال ششم، شماره اول.
- عسگرخانی، ابو محمد، عبدالسلام، تقی، (۱۳۹۵)، "بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قبال بحران سوریه از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵"، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۲، شماره ۳۷.
- علی وردی نیا، اکبر و صالح صالح نژاد، (۱۳۹۲)، "کاربست‌های نظریه‌گزنیش عقلانی در تبیین جرائم و ارائه دلالت‌های سیاستی برای پیشگیری از جرم، مجله کارآگاه"، دوره دوم، سال هفتم.
- کرایب، یان، (۱۳۹۳)، "نظریه اجتماعی مدرن (از پارسونز تا هابرماس)"، عباس مخبر، نشر آگه، تهران.
- کرمی، جهانگیر، (۱۳۸۶-۱۳۸۷)، "ایران و اوراسیای مرکزی: آشفته‌گی نقش و عملکرد"، دو فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشگاه تهران (سال اول، شماره ۱)
- کلمن، جیمز، (۱۳۷۷) "بنیادهای نظریه اجتماعی"، منوچهر صبوری کاشانی. تهران نشر نی.
- کوشکی، محمد صادق و طاهری بزی، ابراهیم، ۱۳۹۳، "حضور روسیه در خاورمیانه در دوره پوتین (احیای نفوذ روسیه در کشورهای زیر نفوذ اتحاد شوروی)"، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۸، شماره ۱.
- کوهکن، علیرضا؛ تجری، سعید، (۱۳۹۳)، "بحران سوریه و سیاست منطقه‌ای عربستان سعودی (۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴)"، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال سوم، شماره ۱۰، (شماره پیاپی ۴۰).
- لیتل، دانیل (۱۳۷۳) "تبیین در علوم اجتماعی، درآمدی بر فلسفه علم/اجتماع"، عبدالکریم سروش، تهران، نشر صراط.

- مرادی، اسدالله و شهرام نیا، امیر مسعود، (۱۳۹۴)، "بحران سوریه و امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران"، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال چهارم، شماره ۱۵.
- میرزاده کوهشاهی، مهدی، ۱۳۹۳: "استراتژی جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه"; سناریو ها و پیامدها، پژوهشنامه دفاع مقدس، سال سوم، شماره ۱۱.
- نجات، سید علی (۱۳۹۳)، "راهبردهای جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در قبال بحران سوریه"، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هشتم، شماره ۴، زمستان، ص. ۶۳۱-۶۵۵.
- نجات، سید علی و اصغر جعفری ولدانی، (۱۳۹۲) "بررسی نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در بحران سوریه"، پژوهش‌های سیاسی، سال سوم، شماره هشتم، تابستان ۱۳۹۲.
- نجات، سید علی (۱۳۹۶)، "بحران سوریه و بازیگران منطقه ای"، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران.
- نیاکوئی، امیر؛ بهمنش، حسین: ۱۳۹۱، "بازیگران معارض در بحران سوریه: اهداف و رویکردها"، فصلنامه روابط خارجی، سال چهارم، شماره چهارم، صص ۱۳۵-۹۷.

ب - منابع انگلیسی:

- Bulent , Aliriza and Stephen Flanagan (2012), "The End of Zero Problems? Turkey and Shifting Regional Dynamics ", Center for Strategic and International Studies [CSIS], 12 April 2012 ,
- Katz, Mark N. (2015) "Iran and Russia," The Iran Primer,
- Weir, Fred (2015) "Goodbye Washington, Hello Moscow? Saudi Arabia Finds Friendly Face in Putin", Christian Science Monitor, July 3,
- Razi, H. (1988), "An Alternative Paradigm to State Rationality in Foreign policy", Political Research Quarterly.
- Udehn, L. (2001). Methodological Individualism; Background, history and meaning. London: Routledge.
- Walt, S. (1999), "Rational Choice and Security Studies", International Security, Vol.23, No.4, spring, p.9.
- Andrei Kozyrov, Russian interest in the CIS, International Affairs, No.11
- Cohen, Josh, (2016), "Russia's Syria Campaign: Why Putin Had Decided to Move into Syria", The Intersection Project : <http://intersectionproject.eu/article/russia-world/russias-syria-campaign>.
- Dobbs, Joseph, (2016) "Why the West Specially Europe Needs Russia", European Leadership Network : http://www.europeanleadershipnetwork.org/why-the-west-especially-europe-needs-russia_3471.html.
- Fisher, S. (2003), "rational choice", Political sociology lecture 3, MT03. URL: <http://malroy.econ.ox.ac.uk/fisher/polSOC>.
- Juado, Elena, ۲۰۱۶, "Russia's role in a multi-polar world", foresight (foreign common futures in a multi-polar world): 6, 7, www.policy-network.net/publications_download.aspx?ID=3366

- Mazurova, Nicole, 2016, "Russia's Response to Terrorism: History and Implications for U.S. Policy", American Security Project (ASP):
- SIPRI, (2017) "Biological, Chemical and Nuclear Weapons", Stockholm International Peace Research Institute :
- Грин, Д.П., 1997, Объяснения политики с позиций теории рационального выбора: почему так мало удалось узнать? / Д.П.Грин, И. Шапиро - //Современная сравнительная политология: хрестоматия / Науч. ред. Г.В. Голосов, Л.А. Галкина – М.:Московский общественный научный фонд.
- Екатерина Степанова, 2016, Политика России по Сирии на этапе военного вмешательства, ПОНАРС Евразия Аналитическая записка № 421.
- Казанцев, Андрей, 2014, д.полит.н, Новые и старые угрозы безопасности в Центральной Азии: вызов для внешней и оборонной политики России,
- Култыгин, В.П., 2004, Теория рационального выбора – возникновение и современное состояние / В.П. Култыгин // Социс, № 1 .
- Сморгун, Л.В., 2004, Современная сравнительная политология. Учебник / Л.В. Сморгун – М.: РОССПЭН.
- Швери Р, 1997, Теория рационального выбора: универсальные средства или экономический империализм? // Вопросы экономики, № 7.
- Карен Брутенц, 2014, Великая геополитическая революция, Издательство: Международные отношения, Год издания.

ج - سایت‌ها:

- <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/biological-chemical-and-nuclear-weapons>.
- Terrorist Attacks in Russia's North Caucasus Down 50%." The Moscow Times. October 14, 2014. <http://bit.ly/2aQMZWj>.
- Tsvetkova, Maria, 2016, "How Russia Allowed Homegrown Radicals to Go and Fight in Syria." Reuters. May 13. <http://reuters/1rK2cOn>.
- <http://www.csmonitor.com/World/Europe/2015/0703/Goodbye-Washington-hello-Moscow-Saudi-Arabia-finds-friendly-face-in-Putin>.
<http://www.mgimo.ru/news/experts/document262190.phtml>, 2014.c3-7.
- <http://www.oasiscenter.eu/press-review/2016/07/01/how-russia-allowed-homegrown-radicals-to-go-and-fight-in-syria>.
- <https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2016/10/Ref-0200-Russias-Response-to-Terrorism.pdf>
- <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-russia>.
- http://csis.org/files/publication/120413_gf_aliriza_flanagan.pdf

الگوی راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی بر اساس گفتمان امام و رهبری، و تجارب جمهوری اسلامی ایران

حیدر سهرابی^۱، مهدی کامکار^۲، محمد قربان جعفری^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۱۲

دریافت مقاله: ۹۶/۰۹/۰۳

چکیده

جمهوری اسلامی ایران اهمیت ویژه‌ای برای امور آموزشی و فرهنگی قائل بوده و اقدامات گسترده‌ای برای مبارزه با بی‌سوادی، انجام داده است. هدف تحقیق پرداختن به الگوی راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی بر اساس گفتمان ولایت‌فقیه، قانون اساسی و تجارب نظام است. در انجام این تحقیق از روش آمیخته و با غلبه رویکرد کیفی استفاده شده است. برای رسیدن به پاسخ سؤالات، از روش‌های متنوع کیفی نظیر تحلیل محتوا، تحلیل گفتمان، تحلیل تفسیری و نظریه‌پردازی به روش داده بنیاد بهره گرفته شده است. ابزارهای تحقیق مصاحبه و پرسشنامه بوده. همچنین از نرم‌افزارهای مختلف برای تجمیع سخنان و تحلیل محتوای متون استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که ریشه‌کن کردن بی‌سوادی و مبارزه با عوامل آن، ایمان به خدا، خودباوری و جدیت، همت مضاعف، ترویج سبک زندگی اسلامی، رفع محرومیت و فقر، برنامه‌ریزی مناسب و عزم ملی مهم‌ترین اصولی هستند که در گفتمان ولایت‌فقیه مورد تأکید است. در قانون اساسی و اسناد بالادستی نیز ریشه‌کنی بی‌سوادی، توانمندسازی آحاد جامعه برای برخورداری از رفاه و رفع محرومیت در زمینه‌های مختلف و تحقق عدالت اجتماعی حقی همگانی شناخته شده است.

واژگان کلیدی: بی‌سوادی، نهضت سوادآموزی، گفتمان امام و رهبری، الگوی راهبردی.

۱- زبان و ادبیات عرب استادیار دانشگاه علوم انتظامی امین

۲- علوم دفاعی راهبردی استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۳. دانش‌آموخته دکتری علوم راهبردی-سیاست دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) s.z.m.jefe@jmeal.com

مقدمه

حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) در ۷ دی ماه ۱۳۵۸، فرمان تشکیل نهضت سوادآموزی را صادر فرمودند تا بی سوادی در کشور ریشه کن گردد و به توفیق این فرمان سوادآموزی از یک حرکت محدود فرهنگی، به نهضتی فراگیر تبدیل شد و از آن پس در شمار مقدس ترین آرمان های انقلاب اسلامی درآمد. چنین آرمانی، شایستگی آن را دارد که در کنار مهم ترین اهداف انقلاب اسلامی قرار گیرد. انسداد مبادی ورودی بی سوادی، ریشه کنی بی سوادی، امکان آموزش برای همه، مشارکت و بسیج عمومی برای سوادآموزی، آموزش جهت دار، تعمیق سواد، تبدیل جامعه به جامعه یادگیرنده و الزام سوادآموزی از مطالبات محوری امام خامنه ای (مدظله العالی) است که باید به عنوان رسالت اساسی نهضت سوادآموزی مورد توجه قرار گیرد.

در پیام امام خمینی دو هدف ارزشمند قرار دارد: ۱- اهداف کوتاه مدت که شامل آموزش همگانی خواندن و نوشتن به عنوان فریضه الهی و رفع محرومیت زدایی از قشر بی سواد جامعه است. ۲- اهداف بلندمدت که ارتقای دانش بزرگسالان نو سواد در زمینه های گوناگون و تبدیل فرهنگ وابسته کشور به فرهنگی مستقل است و به استقلال فرهنگی و علمی کشور می انجامد. سازمان نهضت سوادآموزی مأموریت دارد، با شناسایی بزرگسالان بی سواد جامعه (با اولویت گروه سنی زیر ۵۰ سال) و تمهید سازوکار لازم و جلب همکاری همه جانبه دستگاه های مسئول و مشارکت مردم و بخش غیردولتی در جهت جذب و آموزش آنان متناسب با نیازها و اقتضائات محیط زندگی در چارچوب نظام اسلامی اقدام نموده و با طراحی و اجرای نظام سنجش مهارت های پایه سواد به تجارب یادگیری آنان اعتبار بخشد به نحوی که بی سوادی ریشه کن شود. دستاوردهای این پژوهش عبارت اند از:

- ✓ همسوسازی مدیران برای بهره برداری از تجربیات ج.ا.ا در اداره امور نهضت سوادآموزی،
 - ✓ جریان سازی مبانی سوادآموزی بر اساس اندیشه های امام و رهبری و قانون اساسی ج.ا.ا.
- بنابراین؛ تهیه و ارائه الگوی راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی از طرق یادشده موجب جلوگیری از اتلاف سرمایه و موازی کاری در بعضی از حوزه های غیرضروری، پرهیز از به کارگیری و تکرار تجربیات ناموفق در اداره امور نهضت سوادآموزی و تحصیل فهم لازم و درست از فرمایشات مورد تأکید امام خمینی و مقام معظم رهبری خواهد شد.

مبانی نظری

پیشینه تحقیق:

ظاهراً اثر مستقلى که دقیقاً به موضوع این پژوهش پرداخته باشد، وجود ندارد، لیکن برخی کارهای انجام شده رامی توان در پیشینه آورد از جمله پژوهش طاهره موسوی (۱۳۸۵) در مقاله «بررسی الگوهای مؤثر در آموزش بزرگسالان» به بررسی الگوی تدریس مناسب برای بزرگسالان پرداخته است. حسن علی پور (۱۳۸۴) در اثر تحقیقی خود نتیجه گرفته که افزایش دانش و مهارت مرتبط باکار تخصصی ارتقاء شغلی و افزایش حقوق در بهبود آموزشی، مؤثر بوده است. همچنین گفتنی است که مقوله سوادآموزی بزرگسالان مورد توجه پژوهشگران خارجی هم قرار گرفته است. هاری سون سی جی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی برنامه آموزشی و توسعه فراگیران بزرگسال در برنامه‌های فارغ‌التحصیلی آموزشی در شمال آمریکا» نتیجه گرفته است که محتوای موضوعی دوره‌های تئوری یادگیری افراد بزرگسال اغلب به‌طور مکرر شامل اصول و یادگیری خود راهبر می‌شود. وی اشاره می‌کند، اگرچه مربیان، به شیوه سیستماتیک برای نقش تدریستان آمادگی نیافته‌اند، اما باورها و دانششان را از طریق آزمون و خطا در کارشان، با تفکر در مورد بازخوردهای یادگیرندگان، و استفاده از خودارزیابی کسب کرده‌اند.

کارنامه جهانی فعالیت‌ها در مسئله سوادآموزی چندان امیدوارکننده نیست. زیرا که درصد باسوادان بزرگسال (۱۵ سال به بالا) و شمار مطلق بی‌سوادان در همین گروه سنی افزایش یافته است. چهار کشور برزیل، پاکستان، چین و مصر در کنار ایران از جمله کشورهایی هستند که همچنان درگیر جمعیت بی‌سواد و آموزش سواد به بزرگسالان هستند. از این جهت ایران نیز با جمعیتی بیش از نه میلیون بی‌سواد سهمی از جمعیت بی‌سواد دنیا را در اختیار دارد. و به همین گونه کشورهای یادشده برزیل و چین در سیاست‌های آموزش سواد به بزرگسالان و توسعه پوشش تحصیل کودکان در یک دهه اخیر موفق بوده‌اند مصر و پاکستان به‌مانند آن دو کشور موفق ارزیابی نمی‌شود در ایران علی‌رغم توجه سوادآموزی بزرگسالان در یک دهه اخیر در کاهش نرخ سواد با چالش مواجه بوده است. همه کشورهایی که نرخ بی‌سوادی آن‌ها به زیر ۱۰ درصد رسیده است در کاهش بیشتر نرخ بی‌سوادی با چالش مواجه بوده‌اند در برزیل و چین در استان‌ها توسعه‌یافته به لحاظ سواد، نرخ کاهش بی‌سواد به‌کندی صورت می‌گیرد در ایران نیز این وضع مشهود نرخ کاهش بی‌سوادی در شهرهای بزرگ به‌سختی صورت می‌گیرد درحالی‌که در استان‌های توسعه‌نیافته سرعت کاهش بیشتر است. اگر

بخواهیم کشورهای برزیل، چین، مصر و روسیه را با ایران به لحاظ میزان برخوردارگی بخش آموزش از تولید ناخالص ملی مقایسه کنیم، ایران از پاکستان و مصر وضع بهتری دارد و قابل مقایسه با برزیل و چین است. سهم آموزش از تولید ناخالص ملی ایران و چین نسبتاً شبیه به هم است. اما سهم آموزش از درآمد عمومی دولت مناسب ارزیابی نمی‌گردد. برزیل ۱۶ درصد و چین ۱۳ درصد از درآمد عمومی دولت صرف آموزش می‌گردد.

نقش اصلی سوادآموزی برزیل را دولت فدرال، ایالت‌ها و شهرداری‌ها دارند، اما نهادهای مدنی در آن مشارکت دارند بنیاد برادسکو، بنیاد بانک برزیل، بنیاد روبرتو مارینو، بنیاد ویل اتحاد سوادآموزی جوانان و بزرگسالان سواد و جنبش آموزش پایه‌ام، ای بی از جمله نهادهای مدنی فعال در حوزه‌های سوادآموزی هستند که یا نقش اجرایی در آن دارند یا به کمک مالی و خدماتی در امر سوادآموزی می‌پردازند. نقش اصلی سوادآموزی به بزرگسالان و چین به عهده دولت است اما در چین برخی نهادها و واحدهای تشکیلاتی حزب کمونیست در امر سوادآموزی نقش دارند مانند لیگ و دهقانان به آموزش سواد به آن‌ها اقدام می‌کنند. هرچند که نهادهای مذکور دولتی معرفی نشده‌اند اما از آنجاکه حزب کمونیست در چین حاکم بر دولت است، نهادهای مذکور نیز در چارچوب سیاست‌های دولتی عمل می‌کنند.

در ایران نقش اصلی را در سوادآموزی دولت داراست، اما مشارکت مردم در سوادآموزی در قالب نهادهای مذهبی و آموزشی بوده است. ساختار آموزشی نظام آموزش و پرورش رسمی همه‌ی کشورها از آموزش مدرسه‌ای تبعیت کرده‌اند، امروز بعید است کشوری بتوان یافت که فاقد مدرسه (به معنای محلی که کودکان و نوجوانان در آن درس بخوانند) باشد. در ایران سازمان نهضت سوادآموزی به‌عنوان یکی از بخش‌های وزارت آموزش و پرورش به آموزش سواد به بزرگسالان می‌پردازد. سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی در اختیار وزارت آموزش و پرورش است ولی نهضت سوادآموزی در اجرا دارای اختیارات است. از این‌رو مدیریت بخش سوادآموزی بزرگسالان ایران با برزیل و چین تفاوت جدی ندارد.

- مفهوم شناسی:

الگوی راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی: الگوی راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی؛ الگویی است که در آن ابعاد، مؤلفه‌ها، زیر شاخص‌ها و روابط بین آن‌ها در فرایند تصمیم‌گیری تعریف شده و می‌تواند به‌عنوان مدلی در اداره حکومت در حوزه پیش‌گفته بکار گرفته شود.

نهضت سوادآموزی: نهضت سوادآموزی سازمانی است وابسته به وزارت آموزش و پرورش که به منظور ریشه‌کن ساختن بی‌سوادی با توجه به اساسنامه نهضت سوادآموزی ج.ا.ا انجام وظیفه می‌نماید. این رئیس سازمان به‌عنوان معاون وزارت آموزش و پرورش و رئیس سازمان انجام وظیفه می‌کند و نظارت بر حسن اجرای امور و انطباق فعالیت‌های نهضت با موازین اصیل اسلام به عهده نماینده مقام معظم رهبری در صورت تعیین از طرف ایشان خواهد بود (باقر زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). سوادآموزی، فرآیند سازمان‌یافته، توانمندسازی بزرگسالان بی‌سواد و کم‌سواد جامعه از طریق ایجاد و تثبیت مهارت‌های نوشتن، خواندن، حساب کردن و روخوانی قرآن کریم و کاربست آن در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی به‌منظور تعالی و تکامل افراد و کسب شایستگی‌های لازم در پیمودن مراتب حیات طیبه است.

تدوین تجارب: منظور از تدوین تجارب در این رساله شامل گردآوری اطلاعات، تبیین، مستندسازی و تئوریزه نمودن تجربیات مدیران و کارگزاران سطوح راهبردی ج.ا.ا در اداره امور نهضت سوادآموزی بر پایه گفتمان امام خمینی و مقام معظم رهبری و مفاد قانون اساسی است.

گفتمان: واژه گفتمان به معنای پدیده، مقوله یا جریانی اجتماعی است. در هر دوره تاریخی ممکن است چندین نظام فکری وجود داشته باشد، اما معمولاً یک نظام فکری بر سایرین غلبه دارد و گفتمان، بیانگر تفکر غالب در هر دوره از تاریخ و در یک جامعه معین است (علی بابایی، ۱۳۸۲: ۲۹۷). در این تحقیق گفتمان غالب ج.ا.ا بر پایه اندیشه‌های امام خمینی و امام خامنه‌ای شکل گرفته و ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد و بر اساس اصل پیشرفته ولایت فقیه در تصمیم‌گیری‌ها و اداره امور نهضت سوادآموزی برای مسئولان هدایت‌گر بوده و تصمیم‌ها و فعالیت‌ها را، هماهنگ و هم‌افزا می‌نماید.

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای بوده و با توجه به احصای بیانات ولایت‌فقیه و تجارب نظام از روش آمیخته با غلبه رویکرد کیفی استفاده شده است. برای رسیدن به پاسخ سؤالات از روش‌های کیفی نظیر تحلیل محتوا، تحلیل گفتمان، تحلیل تفسیری و نظریه‌پردازی به روش داده بنیاد استفاده شده است. ابزارهای این تحقیق مصاحبه و پرسشنامه بود. همچنین از نرم‌افزارهای مکس کیو دی‌ای (برای تحلیل محتوای متون) و نرم‌افزارهای تجمیع‌کننده آثار امام خمینی و مقام معظم رهبری و متن قانون اساسی و مذاکرات زمان تدوین و بهره‌برداری شده است. جامعه آماری در بخش کتابخانه‌ای شامل بیانات ولایت‌فقیه و متن قانون اساسی و اسناد بالادستی است.

جدول ۱: مشخصات شرکت‌کنندگان در مصاحبه و تکمیل‌کنندگان پرسشنامه تحقیق

درصد	محل خدمت	سابقه مدیریتی	میزان تحصیلات	تعداد
۱۴	سازمان نهضت سوادآموزی و آموزش و پرورش	۲۵ تا ۳۰ سال	دکتری	۴
۷۹	سازمان نهضت سوادآموزی	۲۰ تا ۲۵ سال	کارشناسی ارشد	۲۲
۷	سازمان نهضت سوادآموزی	۱۵ تا ۲۰ سال	کارشناسی و سطوح حوزوی	۲
۲۸	جمع			

در بخش زمینه‌یابی و میدانی، مصاحبه با خبرگان و صاحب‌نظران (که دارای سوابق مدیریتی و آموزشی بالایی در سطوح کشور می‌باشند) و تا رسیدن به مرحله اشباع کامل ادامه یافته است. در مرحله انجام مصاحبه‌ها با انجام پانزدهمین مصاحبه پاسخ‌ها درباره تجربیات ج.ا.ا در امور نهضت سوادآموزی، تکراری شد و به مرحله اشباع رسید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

- تحلیل محتوای بیانات ولایت‌فقیه بر اساس مفاهیم مرتبط با نهضت سوادآموزی

در این تحقیق، ابتدا آثار را در موضوع نهضت سوادآموزی، تحلیل محتوا می‌کنیم. مسئله تحقیق در این تحلیل محتوا، آشکارسازی و استخراج نگاه ولایت‌فقیه به موضوع سوادآموزان است

الف- تحلیل محتوای کمی:

یافتن کلماتی که بیشترین تأکید را در مجموعه بیانات، پیام‌ها و مصاحبه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری در رابطه با سوادآموزی داشته‌اند. در تحلیل محتوای کمی کلمات کلیدی مرتبط باهدف

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

مطالعه طوری انتخاب شده‌اند که کلیه مفاهیم مطرح شده را پوشش دهند و امکان تحلیل نهایی متن و داده‌ها حسب چارچوب مفهومی فراهم باشد. بیشترین کلمات مورد اشاره به ترتیب تربیت، تحصیل، تزکیه، آموزش، عبودیت، توسعه مشارکت، تعلیم و تعلم و سوادآموزی بوده‌اند.

ب- تحلیل محتوای کیفی:

ابتدا فایل‌های بیانات امام خمینی و مقام معظم رهبری در خصوص سوادآموزی را وارد نرم‌افزار نموده و به تحلیل محتوای آن‌ها پرداختیم؛ یعنی مطابق فرایند نظریه مبنایی ابتدا مفاهیم و مقوله‌ها مشخص و سپس به کشف روابط بین آن‌ها اقدام گردید. در این روش بیانات امام خمینی و مقام معظم رهبری در رابطه با سوادآموزی در سه محور دکترین، سیاست‌گذاری و هدف‌گذاری بر اساس تعاریف و دیدگاه‌های نظریه‌پردازان و با توجه به مراحل فرایند داده بنیاد تحلیل شده است. در اندیشه‌ها و آثار ایشان پیرامون سوادآموزی، در کنار عبارات و اصطلاحات سواد، علم، تحصیل، آموزش، تعلیم و تعلم به عباراتی چون سوادآموزی، علم‌آموزی، تزکیه و اخلاق، تهذیب و پرورش نفس، تقوا، تعلیم و تربیت نیز اشاره‌های زیادی شده است. به طوری که می‌توان از این بیانات این‌طور برداشت کرد که امام راحل و مقام معظم رهبری جنبه معنوی سوادآموزی را پایه و اساس هرگونه علم‌آموزی و الگوسازی و رشد و تعالی دانش دانسته و آن را شاخصی برای ارزیابی سوادآموزی و ریشه‌کنی بی‌سوادی قرار داده‌اند.

جدول ۲: بیانات امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص سوادآموزی و اهمیت و ضرورت آن در کشور

بیانات امام خمینی (رحمت‌الله علیه)	بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)
۱ امیدوارم با کمک و همت همه قشرها، دولت و خصوصاً ملت و قشرهای روستایی، این امر (سوادآموزی) به‌طور شایسته انجام بگیرد و این نقیصه‌ای که میراث رژیم شاهنشاهی بوده، برطرف گردد. (۶۱/۱۰/۷)	تصورم این است که ما در سوادآموزی مقداری عقبیم، من احساس تقصیر می‌کنم و البته این تقصیر، در عوامل و عناصر فعال و اجرایی مثل شماها نیست. شماها و مسئولین سوادآموزی، همه تلاشتان را کرده‌اید. (۷۱/۱۰/۷)
۲ باسوادان، در مساجد و تکایا و در منازل شخصی، اعضای بی‌سواد را تعلیم کنند	به دستگاه‌های دولتی توصیه می‌کنیم تا مجدانه کار شمارا دنبال کنند و شمارا کمک و پشتیبانی کنند- و تلاش‌های مخلصانه شمارا قدر بدانند.
۳ جوان‌ها، پیرها، بچه‌ها، روستایی‌ها، شهری‌ها همه باید کمک کنند. (۵۹/۱۰/۶)	به شهرها و روستاهای دورافتاده رفتن و بدون چشمداشت، علم و سواد را - که ارزنده‌ترین هدیه‌هاست - به مردم دادن، یک جهاد است. (۶۹/۷/۴)

بیانات امام خمینی (رحمت الله علیه)	بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)
من از همه ملت ایران می‌خواهم که در این امر بزرگ و حیاتی کمک کنند. در روستاها اقبال کنند کسانی که سواد ندارند برای سوادآموزی وارد بشوند. (۵۹/۱۰/۶)	نهضت سوادآموزی در خانه‌ها را می‌زنند و حتی گاهی التماس می‌کنند که بیایید درس بخوانید و با چه زحماتی، کلاس تشکیل می‌دهند؛ بدون اینکه جنبه قهر و غلبه داشته باشد
تمام خواهران و برادران باسواد برای یاددادن بپای خیزند.	بچه‌ها باید در کانال آموزش و پرورش بیایند؛ این دوره باید الزامی شود.
تمام بی‌سوادان برای یادگیری بپای خیزند و از این امر سرپیچش نکنند.	در برخی مناطق بچه‌های واجب‌التعلیم مدرسه نمی‌روند؛ خطرناک است. (۸۷/۲/۱۲)
در هر شب و روز و در اوقات بیکاری یکی - دو ساعت را صرف این عمل شریف نمایند.	نهضت سوادآموزی باید توسعه داشته باشد؛ ما باید سطح معلومات مردم را بالا ببریم؛ ما و شما متصدی این امر هستیم.

از بیانات فوق چنین برمی‌آید که نقش آموزشیاران در آموزش علم بسیار مهم است. بدین نحو که اگر آموزش با شاخصه‌ها و لسان قرآن و انبیاء و اولیاء و احادیث و روایات باشد، باعث تقرب الهی و رشد و تربیت و تعالی انسان می‌گردد و اگر مربی منحرف و اهل تهذیب نباشد و احساس مسئولیت نکند و صرفاً جهت رفاه و کسب مادیات تدریس نماید و به جنبه‌های الهی و انسانی آن بی‌اهمیت باشد، آثار منفی و نامطلوب آن حتی در نسل‌های آتی مؤثر بوده و نهایتاً این علم‌آموزی باعث جهل و تخریب و انحراف متعلمین می‌گردد. همچنین امام خمینی و امام خامنه‌ای به کلمات و اصطلاحاتی چون: مشارکت، وحدت ملی، ترویج الگو، نوآوری، پیشرفت، سبک زندگی، ضد باوری و... نیز اشاره‌ای داشته‌اند که می‌توان از این مفاهیم به توجه ویژه امام راحل و مقام معظم رهبری به تأثیر سواد و علم‌آموزی در ایجاد وحدت ملی و امنیت پایدار، ایجاد انگیزه و خلاقیت و نوآوری، سبک زندگی و تحکیم بنیان خانواده و همچنین معرفی الگویی جهانی از انقلاب اسلامی بر پایه معنویت و خدمت به مردم و ارتقاء سطح بینش و دانش و منزلت اجتماعی آن‌ها اشاره کرد، همچنین به مسئولان طراز اول دستگاه‌های دولتی و اساتید و معلمان تأکید نموده‌اند تا با نهضت سوادآموزی در امر آموزش افراد بی‌سواد همکاری ویژه‌ای داشته باشند و این امر آن‌قدر برای امام راحل و مقام معظم رهبری مهم بوده که می‌فرمایند: ما و شما متصدی بالا بردن سطح معلومات مردم هستیم و یا این‌که خودتان را از لحاظ علم و عمل و تزکیه و تقویت روح و تقویت جسم آماده کنید، این‌گونه برداشت می‌شود که تعلیم و تزکیه باهم می‌بایست به‌عنوان جایگاه مرجعیت در نگاه مردم باشد و فرهنگ علم‌آموزی در کشور پررنگ شود.

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

نگاه امام راحل و مقام معظم رهبری پیرامون ترویج زبان فارسی فراملی بوده و حتی خواستار گستردگی جغرافیای این زبان در سایر کشورها اشاراتی داشته‌اند مجموعاً با بررسی دقیق و ژرف‌نگر در گفتمان ولایت‌فقیه پیرامون مبحث نهضت سوادآموزی این‌گونه احصاء می‌گردد که قرب الی الله اولین و هدف غایی سوادآموزی بوده و ضمن تشویق به علم‌آموزی، بی‌سوادی را نوعی جهل و فقر دانسته و برای ریشه‌کنی آن همت و تلاش و توانمندسازی همه دستگاه‌های مسئول و همه اقشار را می‌طلبد.

ج- تحلیل محتوای داده بنیاد:

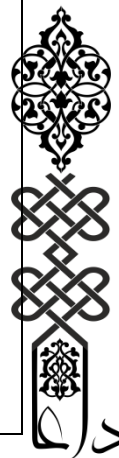
کدگذاری در نظریه داده بنیاد نوعی تحلیل محتوا بوده و در پی مفهوم‌سازی از میان انبوه داده‌های جمع‌آوری شده است. در ادامه، نتایج حاصل از کدگذاری‌های داده بنیاد و مفهوم‌سازی از گفتمان ولایت‌فقیه، برداشت‌های تحلیل تفسیری از رویکردهای قانون اساسی و دیگر قوانین بالادستی در اداره امور نهضت سوادآموزی و نیز مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های حاصل از احصاء و مستندسازی تجارب مدیران اداره امور نهضت سوادآموزی در ج.ا.ا. پس از ادغام و ترکیب به شرح زیر ارائه می‌شود:

جدول ۳: نتایج نهایی گفتمان ولایت‌فقیه، قانون اساسی و تجارب مدیران نهضت سوادآموزی

مؤلفه	ردیف	مؤلفه	بعد
عبودیت، قرب الی الله، سعادت انسان‌ها در کل جامعه، رفع فقر و بی‌سوادی، تحقق عدالت، توانمندسازی و آگاهی، استقلال، خودباوری و خوداتکایی			۱) تقویت ارزش‌های اسلامی-ایرانی در آموزش و تربیت و متن‌های آموزشی و ارائه الگو در تقویت، تشکیل و تحکیم حکومت اسلامی
زیر مؤلفه (شاخص)			۲) تعلیم و تربیت و ارتقاء آگاهی حل اختلاف و تعارض بین مردم
یافتن جایگاه خوب در دنیا	۱		
داشتن اخلاص برای گسترش دعوت اسلام و آموزه‌های اسلامی	۲		
گرفتن پاداش عظیم اخروی و عدم دل‌بستگی به مادیات	۳		
ارائه الگو برای امت اسلامی	۴		
تقویت جایگاه نظام اسلامی و حکومت اسلامی	۵		
توسعه علمی کشور	۴		
رشد و تعالی مسلمانان	۵		
توسعه محتوای و شیوه‌های آموزشی و ترویجی	۶		
توسعه و تمدن‌سازی اسلامی	۶		
ارتقاء دانش مردم و مبارزه با جهل و خرافات آنان	۷		
توسعه فعالیت‌ها - تعمیق سواد	۸		
سوادآموزی در هر سن	۹		
نیاز همیشگی به تعلیم و تعلم	۱۰		
زیر مؤلفه (شاخص)	ردیف	مؤلفه	بعد
ایجاد فرصت آموزش و تربیتی	۱۴	۵) رفع تبعیض و برقراری عدالت	۵) رفع تبعیض و برقراری عدالت
در جذب و به‌کارگیری نخبگان در امر آموزشی	۱۵		

آگاه بخشی از برنامه‌های دشمن	۱۶		
افشای برنامه‌های دشمن	۱۷	۶) شناخت قوت و ضعف ، فرصت‌ها و تهدیدات در امر آموزش و تربیت ، پرورش و شیوه‌های و روش‌ها	
تقویت ارزش‌های اسلامی و برجسته کردن آن‌ها	۱۸		
تقویت ارزش‌های ملی و برجسته کردن آن‌ها	۱۹		
در استفاده از تجارب وفق و آگاه‌سازی	۲۰	ارتقاء همکاری بین‌المللی	
بهبود روش‌ها	۲۱		
توسعه مراکز آموزشی و کمک به کشورهای مسلمان.	۲۲		
حفظ استقلال کشور و جلوگیری از جهل مردم و افزایش آگاهی و بصیرت و توانمندسازی	۲۳	۸) آگاه بخشی و فرهنگ‌سازی و گفت‌وگو سازی در رفع بی‌سوادی ، جهل ، فقر در جهت ارتقاء و حفظ استقلال کشور	
فرهنگی و سیاسی-همکاری‌های بین‌المللی	۲۴		
کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی، اقتصادی	۲۵		
زیر مؤلفه (شاخص)	ردیف	مؤلفه	بعد
مشکل از : وزیر کشور (رئیس شورا) ، وزیر آموزش و پرورش، توسعه روستای و محرومیت‌زدایی ، وزیر کار و امور اجتماعی، وزیر بهداشت ، درمان و آموزش پزشکی ، رئیس سازمان برنامه‌بودجه، سازمان بسیج ، کمیته امداد و بهزیستی ، فرماندهی نیروی انتظامی ، انجمن‌ها و جمع‌ها	۲۶	۹) تشکیل شورای هماهنگی اجرائی و بسیج عمومی در رفع بی‌سوادی و جهل و فقر	
انجام برنامه‌ریزی جهت جذب ، ثبت نام ، تفاهت‌نامه و برنامه‌ریزی از استفاده از تمام ظرفیت‌ها	۲۷		
انجام برنامه‌ریزی جهت جذب ، تشویق ، ترویج ، آموزش و فرهنگ‌سازی و کمک‌های مالی و تسهیلات	۲۸		
لزوم همسویی با اهداف	۲۹	۱۰) تدوین چشم‌انداز اصلاح ساختارها متناسب با نیازها	
انسجام در برنامه‌ها، اهداف	۳۰		
لزوم تدوین برنامه‌ها بر اساس چشم‌انداز	۳۱		
اولویت‌بندی فعالیت‌ها و ایجاد ساختار مناسب و به‌روز و استفاده از فن‌آوری اطلاعات	۳۲		
فراهم کردن زمینه‌های رقابت ملی و بین‌المللی برای جوانان	۳۳	۱۱) برنامه‌ریزی برای مدیریت ، جذب و تشویق سواد آموزان جهت سوادآموزی و گسترش حمایت‌های مادی و معنوی از آنان	
ایجاد فرصت‌های مناسب با توجه به تخصص و توانمندی‌های نخبگان و اولویت‌های کشور	۳۴		
افزایش سهم مشارکت انجمن‌های علمی و نخبگان و دانشمندان در مدیریت کشور	۳۵		
تلاش جهت آموزش جوانان و نوجوانان درک تحصیل و فقیر در داخل و اتباع خارجی	۳۶	۱۲) توسعه آموزش و تعلیم و تربیت و محتوای متون با توجه به آموزه‌های اسلامی	
استفاده از آموزه‌های جذاب اسلامی در متن‌های آموزشی و تربیتی حمایت‌های مالی	۳۷		
استفاده از ظرفیت حوزه‌های علمیه	۳۸		
استفاده از فن‌آوری و شیوه‌های جذاب در آموزش و تربیت	۳۹		
راه‌اندازی مراکز آموزشی مشترک با کشورهای اسلامی	۴۰	۱۳) توسعه و گسترش ارتباطات علمی و استفاده از تجربیات موفق و بومی سازی	
برگزاری دوره‌های آموزشی مشترک با کشورهای اسلامی	۴۱		
اجرای طرح‌های پژوهشی مشترک	۴۲		

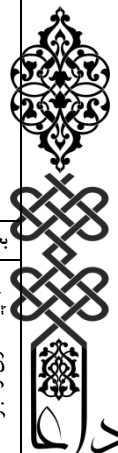

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

ارائه الگوها موفق به کشورهای مسلمان	۴۳	و ارائه الگو به کشورهای مسلمان با نگاه به آموزه‌های اسلامی	
زمینه‌سازی برای مشارکت نخبگان در مجامع علمی و پژوهشی بین‌المللی و برتر جهان	۴۴	۱۴) تربیت نیروی انسانی متخصص و	
اجازه جذب دانشجویان خارجی در دانشگاه‌ها	۴۵	متعهد باهدف توسعه کمی و کیفی	
فراهم کردن زمینه حضور اساتید و دانشجویان داوطلب و همکاری با این شعب دانشگاهی	۴۶	(نهضت نرم‌افزاری)	
اعطاء بورس تحصیلی داخل و خارج به اینارگران، جانبازان و خانواده شهدا و آزادگان	۴۷	ایجاد بانک اطلاعات و آموزش مجازی	
شناسایی بی‌سوادان و کم‌سوادان	۵۲		
شیوه‌های نوین آموزشی و تربیتی	۵۳		
فیلم و کمک‌آموزشی	۵۴		
تدوین قوانین مبارزه با بی‌سوادی	۵۵	۱۷) توسعه نظام ریشه‌کنی بی‌سوادی و	
تدوین بسته‌های حمایتی و تشویقی	۵۶	جهل و فقر آموزشی و توانمندسازی	
تدوین بسته‌های مهارت افزایی و کارآفرینی	۵۷		
استفاده از ظرفیت حوزه‌های علمیه در ریشه‌کنی بی‌سوادی	۵۸		
استفاده از ظرفیت گروه‌های جهادی	۵۹	۱۸) توسعه شیوه‌های آموزشی و تربیتی	
ارتقاء جایگاه بخش غیردولتی	۶۰		
افزایش رقابت‌پذیری در صنعت گردشگری	۶۱		
اصلاح قوانین و مقررات و ارائه تسهیلات لازم	۶۲		
تهیه ضوابط حمایتی، اداری، بانکی برای مؤسسات بخش غیردولتی	۶۳		
جذب سرمایه‌گذاران و مشارکت مؤسسات تخصصی داخلی و بین‌المللی	۶۴		
بیمه گردشگران خارجی	۶۵		
تکمیل نظام جامع آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران	۶۶		
باسواد نمودن	۶۷	۱۹) تنظیم سند ملی سوادآموزی،	
فن و مهارت‌آموزی	۶۸	مهارت‌آموزی توسط آموزش و پرورش و	
آگاه‌سازی از حقوق و تکالیف	۶۹	نهضت سوادآموزی	
زیر مؤلفه (شاخص)	ردیف	مؤلفه	بعد
یافتن جایگاه امن	۷۰	پیشرفت اخلاقی و تزکیه‌ی اخلاقی	۵) هدایت
گسترش در توسعه روزی و مال	۷۱		
پاداش و اجر معنوی و اخروی	۷۲		
فراهم کردن بستر آموزش بهتر برای جوانان	۷۳	۲۱) وجود زمینه‌های مناسب جهت	
آگاهی‌بخشی فرهنگی و آموزش برتری‌های فرهنگ اسلامی نسبت به دیگر رهنماها	۷۴	پیشرفت علمی در فرهنگ اسلامی	
نشان دادن سختی زندگی مهاجرین در دیگر کشورها	۷۵		
هدایت نیروی کار متقاضی جهت گرفتن پذیرش	۷۶		
هدایت نیروی کار متقاضی جهت اعزام به خارج	۷۷	۲۲) کمیته‌ی ویژه آسیب‌شناسی و ارتقاء	
هدایت نیروی کار در مدت اشتغال در خارج	۷۸	آموزش و تربیتی	
هدایت اتباع خارجی جهت گرفتن پذیرش	۷۹	۲۳) شورای هماهنگی اجرایی در بسیج	
هدایت اتباع خارجی جهت ورود و اقامت	۸۰	عمومی و استفاده از ظرفیت‌ها	
هدایت اتباع خارجی در مدت اقامت و اشتغال به کار یا تحصیل	۸۱		

ردیف	مؤلفه	زیر مؤلفه (شاخص)	بعد
۸۲	ارتقاء و حفظ کرامت انسانی و ارزش‌ها و اسلام و قانون اساسی	حفظ حرمت سواد آموزان	۶ سازمان‌دهی
۸۳		متعهد و معتقد جهت کسب علم	
۸۴		جهاد در راه خدا در برطرف کردن جهل و بی‌سوادی .	
۸۵		کمک به اسلام و مسلمانان در جهت افزایش بصیرت و آگاهی از دین و اسلام	
۸۶		حفظ منزلت و ارزش‌های انسانی	
۸۷		عمل به فرهنگ و مبانی دینی و قرآن .	
۸۸		تقویت آموزش‌های فنی.	
۸۹		تلاش جهت اعتباربخشی آموزش‌ها در عرصه عمل .	
۹۰		فراهم کردن زمینه همکاری و اعتمادبخش	
۹۱		حمایت و پشتیبانی از طرح‌های بومی	
۹۵	۲۷) شورای هماهنگی اجرائی در بسیج عمومی و استفاده از ظرفیت‌ها	سازمان‌دهی جذب آموزشیاران و مربیان در جهت آموزش	
		تقسیم‌کار بر اساس شرح و وظایف	
		ایجاد ساختار مناسب برای اجرای برنامه‌ها	
		سازمان‌دهی در جهت جذب و استفاده از ظرفیت سازمان‌ها و بسیج	
۹۶		سازمان‌دهی در جهت ارتقاء کیفیت و استفاده از فن‌آوری اطلاعات	
۹۷		زیر مؤلفه (شاخص)	بعد
۹۸	۱(۲۸) ایجاد نظام مراکز آموزشی و گزینش متناسب و اعتقاد مشترک منجر به هماهنگی در عمل می‌شود.	هماهنگی در مطالعه و استفاده از تجربیات .	
۹۹		هماهنگی در شناسایی نخبگان در تدوین نظام آموزشی .	
۱۰۰		هماهنگی در هم‌افزایی و مشارکت .	
		آموزش کارکنان سازمان‌های ذی‌ربط بر اساس موازین اسلامی رعایت حقوق	
۱۰۱	۲۹) هماهنگی بین سیاست‌ها و برنامه‌ها-	حرکت در مسیر برنامه و سیاست‌ها فراهم کردن ابزار اجرای برنامه‌ها	
۱۰۲		هماهنگی در ارتقاء آگاهی از برنامه و سیاست‌ها	
۱۰۳		هماهنگی در	
۱۰۴	۳۰) ایجاد کمیته‌ی ویژه خلایق و نوآوری	هماهنگی جهت شناسایی و اولویت‌ها	
۱۰۵		هماهنگی جذب	
۱۰۶		هماهنگی در ساماندهی	
۱۰۷		هماهنگی در جهت استفاده از ظرفیت‌ها	
۱۰۸	۳۱) شورای هماهنگی اجرائی در بسیج عمومی و استفاده از ظرفیت‌ها	هماهنگی در جهت هم‌افزایی	
۱۰۹		هماهنگی در بسیج عمومی	
		زیر مؤلفه (شاخص)	
۱۱۰	۳۲) پابندی به قانون و اجرای آن و اصلاح و کارآمد کردن سازمان	فراگیری قانون	۸ پیاده‌سازی و اجرا
۱۱۱		احترام به قانون	
۱۱۲		احترام به حقوق دیگران	
۱۱۳		فراهم کردن زمینه آموزش جوانان در داخل و خارج	
		آسیب‌شناسی برنامه‌ها	

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

۱۱۴	به‌کارگیری جوانان و ارزش دادن به نیروهای جوان	۳۴) کمیته مطالعات و اجرایی	پایه‌سازی اهداف و سیاست‌ها
۱۱۵	فراهم کردن زمینه‌های همدلی و وحدت در بین مربیان		
۱۱۶	تدوین و پایه‌سازی نقشه راه		
۱۱۷	تدوین محتوای متون		
۱۱۸	ابزار و شیوه‌های آموزشی		
۱۱۹	اخلاقیت و نوآوری		
۱۲۰	پذیرش نخبگان در امر آموزش		
۱۲۱	تأمین نیروی انسانی		
۱۲۲	رفع موانع اجرای سیاست‌ها		
ردیف	زیر مؤلفه (شاخص)		
۱۲۳	تقویت اعتقادی افراد.	۳۶) خودکنترلی از طریق اعتقاد به معیارهای ارزشی اسلام .	۹) نظارت و ارزیابی
۱۲۴	ارتقاء حفظ تقوا و پرهیزگاری.		
۱۲۵	پایبندی به اعتقادات دینی و احسان و نیکوکاری به مردم .		
۱۲۶	توکل به خدا و تقدیر الهی و صبر و استقامت پیشه کردن.		
۱۲۷	شناخت حجت خدا (ولی‌فقیه) و اقرار به امامت او کردن.		
۱۲۸	نظارت و ارزیابی اثربخشی برنامه‌ها	۳۷) کمیته ویژه نظارت	
۱۲۹	نظارت و ارزیابی در اجرای صحیح برنامه‌ها		
۱۳۰	نظارت و ارزیابی عمل کرد		
۱۳۱	نظارت و ارزیابی از پذیرش و گزینش مربیان	۳۸) شورای هماهنگی اجرایی در بسیج عمومی و استفاده از ظرفیت‌ها	
۱۳۲	نظارت و ارزیابی بر حسن اجرای سیاست‌ها و برنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و این نامه‌ها		
۱۳۳	نظارت و ارزیابی وظایف مشترک		

– تعلیل و تطابق تجربیات با دکترین، اهداف و سیاست‌ها:

نهضت سوادآموزی در دوره‌های گذشته برنامه‌ریزی راهبردی منسجمی نداشته است. هرچند افرادی به برنامه‌ریزی مشغول بوده‌اند اما تعیین راهبرد، چندان جدی گرفته نشده است. در دوره آقای دکتر باقر زاده با توجه به گذشت چندین سال از شکل‌گیری نهضت سوادآموزی، مدیریت امور با لحاظ نمودن اصول مدیریت و به‌کارگیری استراتژیست‌های داخلی و خارجی از ظرفیت‌های موجود خوب استفاده کرده و طی سال‌های اخیر به برنامه‌ریزی راهبردی پرداخته و در راستای اهداف کلی نهضت یعنی «اداره بهینه سازمان در صحنه‌های علمی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی به‌منظور ریشه‌کنی بی‌سوادی در ج.ا.ا. قدم‌های خوبی برداشته‌اند و در کاهش محرومیت و استضعاف آموزشی و فرهنگی مستضعفان»، چندین برنامه راهبردی میان‌مدت و کوتاه‌مدت اجرا نموده است.

نتایج حاصل از دانش صریح و ضمنی موجود در نهضت نشان می‌دهد که نهضت سوادآموزی طی ۳۵ سال گذشته با توجه به تحولات صورت گرفته پس از سقوط رژیم شاهنشاهی، استقرار حکومت اسلامی نوپا و مشکلات متعدد پیش روی خود، با تلاش‌های وافری که انجام داده تجارب بسیار خوبی در عرصه مدیریت یک‌نهاد تربیتی و آموزشی داشته است. البته در کنار تجربیات مثبت، تجربیات منفی نیز داشته است؛ اما در کل تجارب موفق نهضت در اداره امور آن بیشتر از تجارب ناموفق بوده است. در این قسمت با توجه به نتایج حاصل از انجام تحلیل محتوا، استفاده از تحلیل گفتمان، رویکرد تفسیری و نظریه مبنایی آراء و اندیشه‌های ولایت‌فقیه و بررسی محورها و رویکردهای قانون اساسی در سه مؤلفه دکترین، اهداف و سیاست‌ها از یک‌سو و تحلیل مستندات و مصاحبه‌ها از سوی دیگر، اقدامات همسو را تحت عنوان تجربیات موفق و اقدامات ناهم‌سو را تحت عنوان تجارب ناموفق آورده‌ایم.

الف. تجربیات موفق:

از نخستین اقدامات نهضت سوادآموزی در ۱۳۵۸ شمسی با صدور پیام امام خمینی رسیدگی به امور محرومین و مستضعفین، خصوصاً افرادی که از نعمت خواندن و نوشتن محروم بودند، برپایی کلاس‌های آموزش خواندن و نوشتن و به‌نوعی بسیج برای ریشه‌کنی بی‌سوادی، بدون تشریفات اداری از طریق مردم و با استفاده از همه امکانات بوده است که با ریشه‌کنی بی‌سوادی تلاش جهت زدودن فقر و محرومیت و سعادت و سلامت روحی و روانی جامعه از تجربیات موفق است. برخی از این تجربیات عبارت‌اند از اجرای طرح‌هایی مانند:

طرح اجباری کردن سوادآموزی برای کارمندان و کارگران، نیروهای مسلح و زندانیان
طرح توسعه سواد در مناطق عشایری و روستاهای صعب‌العبور، طرح کتابخانه‌های سیار روستایی
طرح آموزش رسانه‌ای، سوادآموزی اتباع خارجی، طرح قرآن‌آموزی همراه سوادآموزی و...

ب. تجربیات ناموفق:

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته که در تحلیل تجربیات نهضت سوادآموزی توضیح آن داده شد، نهضت، تجربیات ناموفقی نیز داشته است که برخی از مهم‌ترین تجربیات ناموفق عبارت از:
عدم موفقیت در رسیدگی به ریشه‌کن کردن بی‌سوادی در کشور و وضعیت نامناسب آموزشیاران در بحث مسکن و معیشت و...

با توجه به اینکه طرح‌های اجرایی در زمان خود مفید و مناسب تشخیص داده شده بود، شاید پس از گذشت مدت مدیدی از اجرای آن‌ها ضعف‌ها و یا روش اجرای آن موردنقد و بررسی قرار گرفت.

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

در حال حاضر می‌توان به طرح مرکز منابع سوادآموزی^۱ به‌عنوان طرح ناموفق که با سازمان یونسکو به‌صورت مشترک آغاز و به نتیجه مطلوبی نرسید اشاره نمود.

در تعیین فاصله بین وضعیت کنونی و وضعیت آرمانی سه چیز در استفاده از ابزار تحلیل شکاف مهم است:

- ۱- توانایی شناسایی نقاط ضعف و قوت در قالب شکاف و اندازه‌گیری و امتیازدهی به آن‌ها
- ۲- توانایی در تعیین هدف‌هایی که سازمان را به آینده مطلوب تعیین‌شده نزدیک کند
- ۳- دقت و ظرافت در اولویت‌بندی پوشش شکاف‌ها بر اساس اهداف تعیین‌شده و تخصیص منابع اثربخش

بررسی‌ها نشان می‌دهد، افراد بی‌سواد و کم‌سواد ما در جامعه تعداد قابل توجهی می‌باشند و نهضت سوادآموزی نتوانسته است به هدف اصلی خود که همان ریشه‌کنی بی‌سوادی و به تبع آن بالا بردن وضعیت معیشت و زدودن فقر و محرومیت باشد در تمامی نقاط کشور و گروه‌های مختلف اجتماعی موفق شود. البته تأمین نشدن بودجه کافی طی سال‌های گذشته و میزان بودجه واگذاری به سازمان نهضت سوادآموزی در دوره‌های مختلف و با توجه به فعالیت‌های انجام‌شده، طبقات محروم و بی‌بضاعت که از جامعه هدف این طرح می‌باشند، کمتر برخوردار بوده ولیکن طبقات مرفه با استفاده از ظرفیت‌های آموزشی مناسب به‌نوعی دچار شکاف گردیده‌اند.

به‌منظور گسترش و کارآمد سازی تأمین و رفاه اجتماعی، نهضت سوادآموزی باید مورد توجه ویژه دولت که منابع و ثروت ملی را در اختیاردارند باشد و در چارچوب سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی که معطوف به رشد توأم با عدالت است به نحو مؤثر کمک و مساعدت شود برای رسیدن به نهضت سوادآموزی مطلوب باید طرحی بنیادین برای تحول در نهضت سوادآموزی تهیه گردد تا این نهاد انقلابی در حوزه اهداف و سیاست‌های تحولی بر اساس فرامین مقام معظم رهبری در نظام آموزش و پرورش مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی در جهت رسیدن به حیات طیبه (زندگی فردی و اجتماعی مطلوب اسلامی) و رشد و شکوفایی استعدادهای فطری و ارتقا کیفی در حوزه‌های بینش، دانش، مهارت، تربیت و سلامت روحی و جسمی دانش آموزان با تأکید بر ریشه‌کن کردن بی‌سوادی و تربیت انسان‌های مؤمن، پرهیزکار، متخلق به اخلاق اسلامی، بلندهمت، امیدوار، خیرخواه، بانشاط، حقیقت‌جو، آزادمش، مسئولیت‌پذیر، قانون‌گرا، عدالت‌خواه، خردورز، خلاق،

وطن دوست، ظلم ستیز، جمع گرا، خودباور و ایثارگر حرکت کند. در این راه توجه به تحقق مطالبات ولایت فقیه و بسیج سوادآموزی برای مبارزه با بی سوادی به طور ضربتی و بسیج عمومی تا ان شاء الله در آینده نزدیک هرکسی نوشتن و خواندن ابتدایی را آموخته باشد

درواقع الگوی جامع به دست آمده از منابع تحقیق یعنی گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی و همچنین تجارب ۳۰ ساله مدیران در اداره امور نهضت سوادآموزی در ۹ بعد تعیین شده در تحقیق نشان دهنده وضعیت مطلوب ج.ا.ا در اداره امور نهضت سوادآموزی است؛ که این الگو همان طور که در تحلیل به صورت کامل از سوی جامعه خبرگی مورد قبول واقع شده و معنادار است و به شرح زیر قابل بیان می باشد:

← سوادآموزی مطلوب	مبتنی بر نیاز مخاطبین است. (نیاز محور)
← سوادآموزی مطلوب	شوق و رغبت مخاطب را به دنبال دارد. (برانگیزنده)
← سوادآموزی مطلوب	ابزاری است برای کیفیت بخشی به زندگی (مبتنی بر ← مهارت آموزی)
← سوادآموزی مطلوب	وسیله ای است برای ارتقای مهارت های شغلی (رونق کسب و کار)
← سوادآموزی مطلوب	نیاز به برنامه ریزی بومی دارد تا برنامه ریزی متمرکز (بومی گزین)
← سوادآموزی مطلوب	فرهنگ ساز است (تقویت و توسعه ارزش های فرهنگی و دینی)
← سوادآموزی مطلوب	شوق به جستجو و دانستن را بر افراد فراهم می کند (پویایی)

دیدگاه های صاحب نظران

در مطالعه انجام گرفته، جمعی از صاحب نظران تعلیم و تربیت عقیده دارند :

- ۱ - سوادآموزی مستلزم ایجاد عزم بسیج عمومی و مشارکت همه جانبه دستگاه های اجرایی است.
 - ۲ - در برنامه ها و فعالیت های سوادآموزی تغییر و تحول اساسی ایجاد شود.
 - ۳ - برای شتاب بخشی به سوادآموزی، باید از هرگونه قوانین پیچیده و دست و پاگیر پرهیز شود.
 - ۴ - تشویق و ایجاد انگیزه ی بیشتر برای جذب افراد بی سواد از لوازم و الزامات شتاب بخشی است.
 - ۵ - سوادآموزی معطوف به گروه خاص نشود، به آموزش بزرگسالان و مادام العمر توجه شود.
 - ۶ - از الزامات و محدودیت های بازدارنده برای اجبار سوادآموزی افراد محروم از سواد استفاده شود.
- نظر به اداره امور نهضت سوادآموزی:** از آنجایی که هدف غایی حکومت در زمان غیبت، زمینه ساز ظهور و هدف غایی مردم تشکیل جامعه منتظر و هدف غایی دین رسانیدن انسان از طریق فراهم کردن ابزار و سازوکارهای لازم به مقام خلیفه الهی و حیات طیبه است؛ آموزش و پرورش مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی در جهت رسیدن به حیات طیبه (زندگی فردی و اجتماعی مطلوب اسلامی) و رشد و

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

شکوفایی استعداد‌های فطری و ارتقاء کیفی در حوزه‌های بینش، دانش، مهارت، تربیت و سلامت روحی و جسمی آحاد مردم با تأکید بر ریشه کن کردن بی‌سوادی و تربیت انسان‌هایی مو من بانشاط و خلاق و ایثارگر می‌تواند تعالی بخش باشد. در سوادآموزی تهذیب و تزکیه، اصولی است که در جهت ایجاد جامعه معنوی و پیشرفته مورد توجه است. خدا باوری، معاد باوری، خودباوری، در آموزش و پرورش مبنای تقویت ایمان و تقوی، و پرهیزکاری است.

جدول ۴: مدل فرآیندی و مفهومی الگوی راهبردی نهضت سوادآموزی (منبع: تهیه و تنظیم توسط محقق)

<p>عبودیت و بندگی، قرب الی الله، عزم ملی، تزکیه و تهذیب، جدیت و همت مضاعف، تعیین الگوی اسلامی، خودباوری، رشد و تعالی معنوی، وحدت و انسجام.</p>	<p>دکترین</p>
<p>ارتقاء عزم ملی، ایجاد تفکر، تحکیم بنیان خانواده، ترویج بهداشت عمومی، توسعه نظام آموزشی، تعلیم و تربیت، رفع محرومیت، ترویج الگو، الگودهی، سبک زندگی، جذب و سازمان‌دهی، اصلاح ساختارها و فرایندها، ایجاد انگیزش و آمادگی، ارتقاء مهارت‌ها، ریشه‌کنی بی‌سوادی، آگاه‌سازی، بصیرت‌افزایی</p>	<p>اهداف ورودی‌ها</p>
<p>همکاری‌های بین‌المللی، حمایت و پشتیبانی، بهبود روش‌ها، ارتقاء فرهنگی ارتقاء سطح معیشت، کاهش ناهنجاری‌های اقتصادی، استمرار و اعتلای فرهنگ عمومی، مشارکت عمومی، ترویج بهداشت عمومی، وسایل آموزشی و کمک‌آموزشی، توسعه مراکز آموزشی، بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و امکانات، ساماندهی علمی و آموزشی، بازنگری و تحول علوم انسانی</p>	<p>سیاست‌ها</p>
<p>فرایندها</p> <pre> graph TD A[برنامه ریزی] --> B[کنترل] A --> C[سازماندهی] B --> D[پایه سازی و اجرا] C --> E[هدایت] D --> F[همانگی] E --> F F --> G[] style G fill:none,stroke:none </pre>	

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

مقام معظم رهبری با توجه به محورهای سه‌گانه راهبردی (دکترین، اهداف، سیاست‌ها) استخراج با نتایج حاصل از بررسی تجربیات نظام در اداره نهضت در شش محور (برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت، هماهنگی، پیاده‌سازی و اجرا، نظارت، کنترل و ارزیابی) مطابقت داده شد تا ضمن مستند نمودن تجربیات سی و چندساله نظام و تدوین ادبیات منسجم و یکپارچه، موانع تحقق منویات ایشان و اهداف ج.ا.ا در اداره امور نهضت سوادآموزی شناسایی گردد. لذا به مهم‌ترین مسئله مدنظر این پژوهش یعنی "تدوین الگوی مدون راهبردی اداره امور نهضت سوادآموزی براساس اندیشه‌های امام خمینی، مقام معظم رهبری، قانون اساسی و تجارب ج.ا.ا" پرداخته شد. البته اصول، عناصر و همچنین مبانی نظری حاصل از مطالعات اکتشافی و یافته‌های آن، مبتنی بر نظرات امام خمینی، مقام معظم رهبری و قانون اساسی است که می‌تواند به‌عنوان الگویی برای اداره نهضت سوادآموزی و دیگر نهادها قرار گیرد. یافته‌های این پژوهش از لحاظ کاربردی تصمیم‌گیرندگان سیاسی و اجرایی را در فرآیندهای برنامه‌ریزی در سطوح راهبردی و عملیاتی ترغیب می‌نماید تا با توجه به اصول و عناصر متناسب با مقتضیات بومی و فرهنگی، اولویت‌ها را انتخاب و اجرای آن را پیگیری نمایند. همچنین بهره‌گیری عملی از یافته‌های این پژوهش، موجب پیشگیری از وقوع و تکرار اقداماتی که جنبه منفی در تجارب گذشته داشته و بخش‌هایی از آن از منظر امام خامنه‌ای بررسی گردیده است، شود. انگاره‌ها و باورهای افراد و ذینفعان مختلف به مقدار اطلاعاتی که از ماهیت سوادآموزی، مأموریت و خدمات سازمان دارند، متفاوت است و حاکی از نوعی عدم اجماع و پیوستگی در نظرات گروه‌های مختلف است. با این حال اکثریت آنان وجود سازمان نهضت سوادآموزی را برای ریشه‌کنی بی‌سوادی ضروری دانسته و استمرار آن را لازم می‌دانند، ولی اعتقاددارند سازوکار اجرایی این برنامه بزرگ و اساسی با جلب مشارکت همه‌جانبه با اخذ اطلاعات رسمی، تبلیغ و ترویج از رسانه ملی و محلی، ایجاد انعطاف در روش‌ها و محتوا، افزایش سرانه سوادآموزی، توسعه قرآن آموزی و مهارت‌آموزی و استفاده از نظرات نخبگان و گروه‌های مرجع جامعه فراهم گردد.

برای پاسخ به سؤالات این تحقیق و دستیابی به الگوی راهبردی در اداره نهضت سوادآموزی، ابتدا داده‌های اولیه شامل مقالات و کتاب‌های علمی درباره ماهیت نهضت سوادآموزی و تجربیات ج.ا.ا در سیاست‌گذاری و اجرا برای تحقق اهداف سوادآموزی در بعد کلان کشور، نگاه اسلام و مکاتب اصلی سوادآموزی به مقوله نهضت سوادآموزی، تجربیات بین‌المللی، نظریه‌ها و روش‌های ساخت الگو و نیز آراء نظرات و رهنمودهای ولایت‌فقیه، اصول قانون اساسی و اسناد بالادست آن در

موضوع سوادآموزی، با کمک متون و نرم‌افزارهای معتبر، گردآوری شده و در پایان، بخش گردآوری ادبیات موضوع، الگوی مفهومی نهضت سوادآموزی در ج.ا.ا شامل ابعاد ۹ گانه الگوی راهبردی، تدوین و ارائه شده است. در ادامه رهنمودهای امام خمینی و امام خامنه‌ای در موضوع نهضت سوادآموزی تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان شده است. پس از مشخص شدن گفتمان ولایت‌فقیه، در مصاحبه با مسئولان ارشد و دارای تخصص و تجربه در امور نهضت سوادآموزی و نیز مزیت‌های خاص و مرجع ج.ا.ا و همچنین عدم موفقیت‌های ج.ا.ا مستندسازی و تدوین شده است. سپس با توجه به تجربیات مستند مدیران از طریق مصاحبه و محورها و رویکردهای قانون اساسی که از طریق تحلیل تفسیری به دست آمده و نتایج حاصل از گفتمان، با روش رویش داده‌ها (داده بنیاد) در محورهای ۹ گانه مدیریتی از پیش تعیین شده در تحقیق، الگوی راهبردی اولیه در امور نهضت سوادآموزی در ج.ا.ا تدوین و ارائه گردید و جهت اعتبار سنجی الگو و بررسی معناداری آن به جامعه آماری ارجاع شده است.

به همین ترتیب با توجه به مجموعه آثار امام خمینی عناصر در گفتمان ایشان عبارت‌اند از تحقق عدالت اجتماعی، کم شدن فاصله طبقاتی، رفع تبعیضات ظالمانه، عبودیت و بندگی خداوند، خودباوری و استقلال فرهنگی، همت مضاعف، استمرار و اعتلای فرهنگ عمومی، قرب الی الله، تعلیم و تربیت اسلامی، ریشه‌کنی بی‌سوادی، بالا بردن سطح رفاه و سلامت ملت شریف ایران و رساندن عموم مردم به تعالی انسانی است.

در اندیشه امام خامنه‌ای سوادآموزی، برقراری عدالت و ریشه‌کن کردن بی‌سوادی است. این مفهوم تقریباً در تمامی بیانات مرتبط ایشان به چشم می‌خورد ایشان تحول در نظام آموزش و پرورش مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی در جهت رسیدن به حیات طیبه و رشد و شکوفایی استعدادها، فطری و ارتقا کیفی در حوزه‌های بینش، دانش، مهارت، تربیت و سلامت روحی و جسمی را با تأکید بر ریشه‌کن کردن بی‌سوادی و تربیت انسان‌های مؤمن، پرهیزکار، متخلق به اخلاق اسلامی، بلندهمت، امیدوار، خیرخواه، بانشاط، حقیقت‌جو، آزادمنش، مسئولیت‌پذیر، قانون‌گرا، عدالت‌خواه، خردورز، خلاق، وطن‌دوست، ظلم‌ستیز، جمع‌گرا، خودباور و ایثارگر می‌دانند.

به همین ترتیب عناصر در گفتمان امام خامنه‌ای در موضوع سوادآموزی عبارت‌اند از: تعلیم تربیت اسلامی، مبارزه با بی‌سوادی، ارتقای سطح فکری و فرهنگی، ارتقای معنوی، احیای اخلاق و ارزش‌های اسلامی، عدالت‌جویی، وطن‌پرستی، خودباوری و ایثارگری، کاهش ناهنجاری‌های

و تجارب جمهوری اسلامی ایران

اقتصادی- فرهنگی و اجتماعی و کمک به سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای اسلامی در جهت ریشه‌کنی بی‌سوادی.

گفتمان تعلیم و تربیت اسلامی و مبارزه با فرهنگ منحط غربی امام خامنه‌ای با چالش‌های فراوانی روبروست؛ که برای استیلا و تثبیت آن، غلبه بر این چالش‌ها ضرورت دارد. ضدیت منافع برخی دشمنان داخلی و خارجی و کسانی که اهل دست‌اندازی به حقوق دیگران هستند و می‌خواهند از عقب‌نگه‌داشتن کشورها خصوصاً مسلمانان بهره‌ی کافی را ببرند را می‌توان از مهم‌ترین چالش این گفتمان دانست. علاوه بر آن اعمال فشار از سوی قدرت‌های خارجی از طریق اشاعه‌ی فرهنگ غربی و نفوذ فرهنگی و هم‌چنین غارت اموال کشورها و ایجاد باورهای غلط این گفتمان را با کندی و تأخیر مواجه کند.

ب) پیشنهاد:

سوادآموزی در عین حالی که باید یک‌نهاد مردمی باشد به حمایت دولت و نهادهای دیگر نیازمند است برنامه‌های متنوع و منعطف، برنامه‌های آموزشی در زمان فراغت بزرگسالان، در دسترس بودن سوادآموزی برای همه بی‌سوادان با اجرای برنامه‌هایی از قبیل آموزش فردبه‌فرد، بهره‌مندی از سامانه جامع اطلاعات سوادآموزی

استمرار و توسعه سوادآموزی باید در دستور کار مسئولین ذی‌ربط باشد و باید مسئولین نهضت سوادآموزی طوری عمل نمایند که برای سوادآموزان تعمیق سواد مسئله اصلی باشد و تحت هیچ شرایطی کار نهضت نباید متوقف شود و ساختارها و روش‌های سوادآموزی می‌بایست توسط دولت و مجلس شورای اسلامی پشتیبانی و هدایت شود.

روش‌های سوادآموزی متناسب با شرایط زندگی افراد باید طرح‌ریزی شود و محتوای آموزشی با نیازهای آنان سازگار شود و مهارت‌آموزی و حرفه‌آموزی همراه با سوادآموزی ارائه گردد. باسواد شدن آحاد مردم منجر به ارتقا بهره‌وری، کاهش آسیب‌های اجتماعی، بهداشتی و کاهش هزینه‌های دولت می‌شود. لذا انتظار می‌رود همه‌ی بی‌سوادان و کم‌سوادان تحت پوشش دستگاه‌ها، آموزش لازم در خصوص مهارت خواندن، نوشتن، حساب کردن و روخوانی قرآن کریم را داشته باشند.

مبارزه با بی‌سوادی باید جز جدایی‌ناپذیر طرح‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی و برنامه‌ریزی آموزشی ملی در کشور تلقی شود و مفهوم سوادآموزی باید دگرگون و از شکل سنتی خارج شود.

با توجه به دستورات امام خمینی و مقام معظم رهبری و مطالبه مستمر ایشان و همچنین وجود اسناد بالادستی از جمله اساسنامه سازمان، مصوبات هیئت محترم وزیران، مصوبه ۵۹۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی و نقشه جامع علمی کشور و همچنین وجود باورهای مذهبی و اعتقادی و برخورداری از امکانات کافی مثل وجود مدارس، مساجد و اماکن دینی و مذهبی و آموزشی به‌عنوان محیط‌های آموزشی و وجود مزیت پذیرفته شدن سواد به‌عنوان یکی از شاخص‌های توسعه منابع انسانی باید تلاش شود بی‌سوادی هر چه سریع‌تر ریشه‌کن شود.

سازمان نهضت سوادآموزی با بررسی و بهره‌گیری از نقاط قوت و تجارب موفق سایر کشورها در موضوع سوادآموزی و بومی‌سازی آن‌ها متناسب با اسلام، فرهنگ، آداب و سنن کشورمان از این اندوخته استفاده مناسب نماید. با توجه به تجارب موفق و انقلابی دو دوره ابتدایی نهضت سوادآموزی (دوره‌ای که نهضت سوادآموزی به‌عنوان یک‌نهاد انقلابی و با رویکرد جهادی و احساس مسئولیت همگانی و بهره‌گیری از ظرفیت تمامی دستگاه‌ها کشور عمل می‌نمود) ثمرات بسیاری در موضوع سوادآموزی در سطح کشور داشت و لذا با بهره‌گیری از نقاط قوت آن دوران طی یک دوره سه الی پنج سال می‌توان معضل بی‌سوادی را ریشه‌کن نمود.

فهرست منابع:

- قرآن کریم، ترجمه و تفسیر حضرت آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی
- امام خامنه‌ای، (مدظله‌العالی)، (۱۳۹۰ - ۱۳۶۸) حدیث ولایت (مجموعه رهنمودها). تهران، موسسه نشر آثار معظم له
- امام خمینی، (رحمت‌الله علیه) (۱۳۶۸) کتاب ولایت فقیه: حکومت اسلامی. تهران، موسسه نشر آثار امام خمینی
- امام خمینی، (رحمت‌الله علیه) (۱۳۸۶) چهل حدیث. تهران، موسسه نشر آثار امام خمینی
- امام خمینی، (رحمت‌الله علیه) (۱۳۸۷-۱۳۸۷-۱۳۷۵) مجموعه صحیفه نور. تهران، موسسه نشر آثار امام خمینی
- ای کاف، راسل (۱۳۷۵) برنامه‌ریزی تعاملی، سهراب خلیلی شورینی (مترجم)، تهران، کتاب ماد.
- استون، تیک (۱۳۸۵) برآورد خط فقر مطلق با استفاده از مدل استون، تهران، فصل‌نامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه
- ژولیوس گولد و ویلیام ل. کولب (۱۳۷۶) فرهنگ علوم اجتماعی. ترجمه: مصطفی ازکیا و دیگران. تهران، مازیار.
- دلاور، علی (۱۳۸۹)، روش تحقیق پیشرفته (طراحی مدل، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی).
- رایبیز (۱۳۸۵)، رفتار سازمانی جلد یک، سید محمد اعرابی، تهران، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۷۸) آئین‌نامه آموزشی و امتحانات سازمان نهضت سوادآموزی.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۸۲) کتابداری کتابخانه‌های سیار، تهران، سازمان نهضت سوادآموزی.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۸۶) تهران، دانشنامه آموزش مداوم.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۸۸) راهنمای آموزش کتاب اول و دوم سوادآموزی پایه، تهران، نهضت سوادآموزی.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۹۳) برنامه ریشه‌کنی بی‌سوادی در ج.ا.ا. تهران، نهضت سوادآموزی.
- الگوها و روش‌ها (۱۳۸۵) مجله تخصصی گلستانه، تهران، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی
- صدرا، علیرضا و راعی، جلال (۱۳۸۹) الگوی راهبردی - فرهنگی برای دولت زمینه‌ساز ظهور، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، ماهنامه راهبرد بومی، سال هشتم شماره ۱۰۵، (خرداد ۱۳۸۹).
- علی‌بابایی، غلامرضا (۱۳۸۲) فرهنگ سیاسی، تهران، نشر آشتیان.

راهنمای تهیه و ارسال مقاله‌های علمی پژوهشی

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک دانشکده دفاع ملی دانشگاه عالی دفاع ملی ستاد کل نیروهای مسلح به منظور ارائه تازه‌ترین نظریه‌ها و یافته‌های علمی در حوزه‌های علوم دفاعی و همچنین به منظور تبادل و نشر افکار و اندیشه‌های بدیع، از اندیشمندان، صاحب‌نظران، دانش‌پژوهان، کارشناسان و دانشجویان مقطع دکترا دعوت می‌نماید تا با مدنظر قرار دادن نکات زیر، دانسته‌ها و یافته‌های خود را در قالب مقالات علمی - پژوهشی برای چاپ و انتشار در فصلنامه دانشکده به آدرس اعلان‌شده ارسال نمایند:

راهنمای تهیه مقاله

الف) نحوه تدوین متن مقاله: تعداد صفحات مقالات، حداقل ۱۶ و حداکثر ۲۲ صفحه A4 و با رعایت موارد زیر قابل ارزیابی می‌باشد:

اندازه صفحه: در پهنا یا عرض (Width) ۱۷,۵ سانتیمتر در ارتفاع (height) ۲۴,۵ سانتیمتر.

حاشیه (Margin): از بالا ۳ سانتیمتر و از چپ، راست و پایین ۲,۵ سانتیمتر.

فونت اصلی متن B lotous 12؛ تیترها با فونت B titr 12 و سایر تیترهای مقاله با فونت B titr 10 تنظیم شود.

منابع و مآخذ بر اساس استاندارد APA درج شود و منابع درون‌متنی با منابع پایانی مطابقت داشته باشد.

تیترهای اصلی هر مقاله شامل: «چکیده»، «مقدمه»، «مبانی نظری»، «روش‌شناسی»، «تجزیه و تحلیل»، «نتیجه‌گیری» و «پیشنهاد» می‌باشد.

مقالات علمی پژوهشی در دو نسخه چاپ‌شده، به همراه یک حلقه لوح فشرده حاوی فایل Word و PDF مقاله به دفتر نشریه ارائه شود.

ارکان مقاله

الف- صفحه اول موارد زیر نوشته می‌شود:

- ۱- عنوان؛ شامل عنوان کامل مقاله،
- ۲- نام و نام خانوادگی نویسنده/ نویسندگان: در قسمت پایین سمت چپ عنوان کامل مقاله نوشته می‌شود. سایر مشخصات نویسنده/ نویسندگان به جز نام و نام خانوادگی شامل: «سمت» و «مرتب‌ه علمی»، «آدرس پست الکترونیکی (email)»، «شماره تلفن و نمابر» در پی‌نویس صفحه اول ذکر می‌گردد.
- ۳- چکیده؛ شامل مدخل ورود به موضوع در چند سطر از ادبیات موضوع، بیان هدف، روش‌شناسی و نتیجه پژوهش، حداکثر در ۲۵۰ کلمه بدون در نظر گرفتن تیتراژ جداگانه.
- ۴- واژگان کلیدی؛ شامل حداکثر ۵ واژه کلیدی که نقش محوری مرتبط با موضوع مقاله در متن اصلی نوشته می‌شود.

ب- صفحه دوم ترجمه انگلیسی شامل: عنوان، چکیده و واژگان کلیدی مقاله نوشته می‌شود.

پ- در صفحه سوم موارد زیر نوشته می‌شود:

- ۱- مقدمه: مشتمل بر مدخل ورود به بحث، بیان مسئله، اهمیت و ضرورت پژوهش، هدف، سؤال/ سؤال‌ها یا هدف و فرضیه/ فرضیه‌ها (هدف و سؤال یا فرضیه با خط **Bold** و داخل گیومه نوشته می‌شوند) مطالب مندرج در این بخش بدون تیتراژ، ذکر می‌گردد.
 - ۲- مبانی نظری؛ مشتمل بر پیشینه و سابقه پژوهش - مفهوم‌شناسی متغیرها و ادبیات مرتبط، چارچوب نظری پژوهش، ارائه مدل مفهومی (در صورتی که مدل‌سازی فرضیه لازم باشد) مطالب مندرج در این بخش با سلیقه نگارنده می‌تواند تیتراژ بندی شود.
 - ۳- روش‌شناسی؛ مشتمل بر نوع تحقیق، روش تحقیق، جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری، روش گردآوری داده‌ها و ابزار آن، تعیین روائی و پایایی ابزار گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها و پاسخ به سؤال یا آزمون فرضیه و در صورت وجود فرضیه تعریف عملیاتی متغیرها صورت می‌پذیرد. مطالب مندرج در این بخش در چند پاراگراف و بدون تیتراژ بندی و در قالب چند پاراگراف با جمله‌بندی مناسب ارائه می‌گردد.
 - ۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق؛
- تجزیه و تحلیل آماری داده‌های جمعیت‌شناختی

- تجزیه و تحلیل سایر داده‌ها و ارائه یافته‌های تحقیق

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهاد: این دو قسمت به طور مجزا و به ترتیب زیر نگارش می‌شود:

(الف) نتیجه‌گیری (ب) پیشنهاد

۶- فهرست منابع؛

- نحوه تفکیک منابع در فهرست منابع:

(۱) منابع دینی: قرآن کریم- نهج البلاغه- صحیفه سجادیه- کتب و بیانات حضرت امام خمینی

عجلتعالیه و بیانات حضرت امام خامنه‌ای مد ظله العالی

(۲) منابع فارسی: کتب- مقالات- رساله‌ها- گزارشات پژوهشی- پروژه‌های تحقیقاتی-

مصاحبه‌ها- سایت‌ها

(۳) منابع خارجی:

(الف) منابع انگلیسی: کتب- مقالات- رساله‌ها- گزارشات پژوهشی- پروژه‌های تحقیقاتی-

مصاحبه‌ها- سایت‌ها؛

(ب) منابع عربی: کتب- مقالات- رساله‌ها- گزارشات پژوهشی- پروژه‌های تحقیقاتی- مصاحبه‌ها-

سایت‌ها

- ترتیب چینش شناسه‌ها در بخش فهرست منابع و مأخذ:

(۱) منابع دینی

(۲) قرآن کریم، ترجمه: مهدی الهی قمشه‌ای

(۳) نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، چاپ دوم (۱۳۸۶)، مشهد، آئین تربیت .

(۴) صحیفه سجادیه، ترجمه: محمدجواد مولوی نیا، چاپ چهارم (۱۳۸۸)، قم، سرور.

(۵) بیانات امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، صحیفه نور، ج ۱، ۲، ۵، ۸، ۱۱، چاپ سوم (۱۳۸۲)، تهران، دفتر

حفظ و نشر آثار امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)

- نحوه نوشتن فهرست منابع کتاب

(۱) کتاب با یک نویسنده: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. (سال چاپ). عنوان کتاب. محل

انتشار: ناشر.

۲) کتاب با دو تا هفت نویسنده: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده، نام سایر نویسندگان به همین ترتیب، نام نویسنده آخر با و به سایر نویسندگان اضافه می شود. (سال چاپ). نام کتاب به صورت ایتالیک. محل انتشار: ناشر

۳) یک کتاب در چند جلد: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. (سال انتشار کتاب). عنوان کتاب به صورت ایتالیک vols (جلدهای کتاب). محل انتشار: ناشر

۴) یک سازمان یا موسسه به عنوان نویسنده: نام موسسه یا سازمان. (سال انتشار). عنوان کتاب به صورت ایتالیک. محل چاپ: ناشر. دامنه صفحات
- نحوه نوشتن فهرست منابع از مقالات

۱) مقاله با یک نویسنده: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. (سال انتشار). عنوان مقاله. نام نشریه به صورت ایتالیک، دوره به صورت ایتالیک.

۲) مقاله با ۲ تا ۷ نویسنده: نام خانوادگی و نام شش نویسنده اول و نام خانوادگی نویسنده آخر، نام نویسنده آخر. (سال انتشار). عنوان مقاله. نام نشریه به صورت ایتالیک. دوره به صورت ایتالیک.

۳) مقاله مجله با یک نویسنده: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. (سال انتشار، تاریخ انتشار مقاله). عنوان مقاله. نام مجله به صورت ایتالیک، دوره به صورت ایتالیک.

۴) مقاله روزنامه: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. (سال انتشار، تاریخ انتشار مقاله). عنوان مقاله. نام روزنامه به صورت ایتالیک.

۵) مقاله روزنامه از وب سایت یک روزنامه: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. (سال انتشار، تاریخ انتشار مقاله). عنوان مقاله. نام روزنامه به صورت ایتالیک. آدرس لینک مستقیم دریافت مقاله.

- نحوه نوشتن فهرست منابع از پایان نامه‌ها

۱) دریافت شده از دانشگاه؛ نام خانوادگی نویسنده رساله، نام نویسنده رساله. (سال) عنوان پایان نامه به صورت ایتالیک. (مقطع رساله یا پایان نامه). نام دانشگاه، نام کشور.

۲) دریافت شده از پایگاه داده های پایان نامه‌ها؛ نام خانوادگی نویسنده پایان نامه، نام نویسنده پایان نامه. (سال). عنوان پایان نامه به صورت ایتالیک (مقطع پایان نامه یا رساله). نام پایگاهی که پایان نامه از آن دریافت شده (شماره پایان نامه یا رساله در پایگاه داده‌ها)

- نحوه نوشتن فهرست منابع از یک مدرک اینترنتی

۱) سایت‌ها: نام‌خانوادگی، نام نویسنده، (تاریخ دقیق)، عنوان مطلب، قابل دسترسی در صفحه اینترنتی

مثال: بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات (سخنرانی در جمع پرسنل نیروی هوایی

ارتش - ۹۰/۱۱/۱۹)، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir

- نحوه نوشتن فهرست منابع از مصاحبه‌ها

در قالب نوع منبعی که مصاحبه در آن چاپ شده است (کتاب، نشریه، روزنامه، سایت) قرار داده شود: نام و نام خانوادگی مصاحبه شونده (جایگاه حقوقی مصاحبه شونده)، (تاریخ دقیق مصاحبه)، موضوع مصاحبه، نام نشریه، سال انتشار، شماره انتشار.

- نحوه نوشتن فهرست منابع از گزارشات پژوهشی:

در قالب نوع منبعی که مصاحبه در آن چاپ شده است (کتاب، نشریه، روزنامه، سایت) قرار داده شود.

نام خانوادگی، نام شخص یا سازمان تهیه کننده گزارش، (تاریخ انتشار)، عنوان گزارش، نام نشریه، سال انتشار، شماره انتشار

نکاتی که نویسندگان محترم مقالات هنگام تهیه و ارسال مقاله نیاز است رعایت فرمایند:

- ۱) معادل‌های فارسی یا زبان‌های دیگر در پاورقی ذکر گردد.
- ۲) فرم تعهدنامه به امضای نویسنده مسئول، تکمیل و به ضمیمه مقاله ارسال گردد.
- ۳) مقاله ارسالی نباید در نشریات فارسی زبان داخل و خارج کشور منتشر شده باشد.
- ۴) مقاله نباید به صورت همزمان به سایر نشریات ارسال شده باشد.
- ۵) فصلنامه از نشر مطلب با نام‌های غیر واقعی معذور است، لذا لازم است تصویر مدرک معتبری که حاکی از هویت واقعی ارسال کننده مقاله است ضمیمه مقاله گردد.
- ۶) درجه علمی یا مدرک تحصیلی نویسنده تنها پس از احراز، در فصلنامه درج خواهد شد.
- ۷) مقالات مستخرجه از رساله دکتری و یا کارشناسی ارشد، تنها با ارائه تأییدیه استاد راهنما پذیرفته خواهد شد.
- ۸) فصلنامه در ویرایش مقاله‌ها، بدون تغییر در محتوای آن آزاد است.
- ۹) فصلنامه از پذیرش مقالاتی که ساختار شکلی مورد اشاره در این راهنما را رعایت ننموده باشند معذور است.

پژوهشگران گرامی، سلام:

نشریه‌ای که هم اینک با نام « فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک » در پیش روی دارید حاصل تلاش گروهی از استادان و پژوهش‌گران دانشگاه عالی دفاع ملی است. چنانچه پیشنهاد و انتقادی دارید آن را بررسی و به‌کار خواهیم بست. دفتر نشریه چشم انتظار نامه‌ها و پاسخگوی تماس‌های شماست. چنانچه تمایل به همکاری با ما دارید، کفایت فرم زیر را تکمیل و به دفتر فصلنامه ارسال فرمایید:

نام خانوادگی:	میزان تحصیلات:
رشته:	محل تحصیل:
آیا سابقه همکاری با نشریه دیگری را دارید:	نام نشریه:
موضوعات و زمینه‌های مورد علاقه:	

نشانی: بزرگراه شهید بابایی، بعد از بلوار هنگام، ضلع شمالی بزرگراه، دانشگاه عالی دفاع ملی

کد پستی: ۱۶۷-۱۶۸۹۵

صندوق پستی: ۱۹۵۸۵/۴۴۵

دورنگار: ۲۲۹۷۰۳۲۳

تلفن: ۲۲۹۷۰۳۴۷

defaeistrategic@sndu.ac.ir

رایانامه:

<http://www.sndu.ac>

وب‌گاه:

فرم اشتراک

حق اشتراک سالانه (چهار شماره) همراه با هزینه پست

امریکا، کانادا، استرالیا، ژاپن: معادل ۶۰ دلار

ایران: ۱۰۰/۰۰۰ ریال

اروپا و آفریقا: معادل ۶۰ دلار

خاورمیانه: معادل ۵۰ دلار

خوانندگان محترم در صورت تمایل به اشتراک می‌توانند با تکمیل فرم زیر و واریز مبلغ حق اشتراک به حساب جاری ۳۰۰۹۰۰/۳۰ بانک سپه شعبه شهرک امید اصل برگه بانک را همراه با اصل فرم به نشانی، تهران، صندوق پستی ۱۹۵۸۵/۴۴۵ ارسال نمایند.

شغل و میزان تحصیلات:

نام و نام خانوادگی:

نشانی:

تلفن:

نمابر:

کد پستی:

Email:

Subscription Form

Annual Subscription Fee (Including Postage & Package)

Middle East: 50\$

Europe: 60 \$

Iran; 100000 Rials

America, Canada, Australia, Japan: 60\$

Please Fill in the Subscription form. Deposit The subscription fee in the account No: 01433 send to Receipt to Tehr

Full Name:

Occupation & Level of education (degree):

Address:

Strategic model for managing the literacy movement based on Imam and Leadership's statements and Islamic republic's experiences

By: Sohrabi.H, Kamkar.M, Jafari.M.Gh

Abstract

Islamic Republic of Iran attaches special importance to educational and cultural affairs by following the revelation teachings of Islam and has taken extensive measures to fighting illiteracy. The main issue of this research is recognition of strategic model for managing the literacy movement through experiences codification, Imam and Leadership's statements and constitution which the researcher has talked about the manner of Imam Khomeini and Imam Khamenei's statements, axes and approaches of constitution, Islamic Republic's experiences, and dimensions, components and indicators of strategic model for managing the literacy movement based on Velayat-e-Faghih's statements, constitution and experiences of the regime.

In this research, the mixed method has been used and the qualitative approach has been overcome. Different qualitative methods such as content analysis, discourse analysis, interpretative analysis and theorizing in foundation data has been used to get the answers of the questions of this research. The tool for this research was interview and questionnaire. In addition to that, a variety of software was used to composition of speeches and content analysis of texts.

The result of the research illustrates that eradication of illiteracy and fighting with its factors, believing in God, self-esteem and seriousness, double efforts, promoting Islamic culture and lifestyle, elimination of deprivation and poverty, proper planning and national determination are the most important principles in the Velayat-e-Faghih's statements. Eradication of illiteracy, empowering the community for prosperity and elimination of deprivation in different areas and substantiation of social justice are known as a public right by the constitution and upper documents.

Keywords: illiteracy, the literacy movement, Imam and Leadership's statements, strategic model

Rational Choice Theory: Russia's Intervention in Syria and Its Implication for IR. Iran's National interest

By:

Kochekezadeh Tahamtan.R, Goodarzi.M

Abstract

Syrian conflict that is called a regional conflict has created a playground for the competition of regional and trans-regional powers and the players involved in the conflict oscillate between cooperation and encounter. Russia is one of the parties to the conflict. Establishing a multipolar system, enhancing Russia's international position and role similar to great powers, encountering terrorism and religious radicalism, and containing United States' regional hegemony and unilateralism are the primary goals of Russia's presence in the war-torn country. The present paper considering Russia's presence goals in Syria will analyze the different dimensions of this presence and its implications for the national security of Islamic Republic of Iran. In doing so, after explaining the conceptual framework of the study, rational choice theory is used to theoretically analyze the issue. Descriptive – analytical methodology is used and required sources are gathered from library based approach. Research findings show that Syria's geopolitical situation in the region and its strategic significance in international politics, the current conflict in the country has implications for the national security of Iran just like any other country in the region and Russia's intervention in the country has added international dimensions to it more than its already regional and local outreach. This will in turn will benefit IR Iran, because Iran has always played a major role combating terrorism in the region and will directly affect its National interest

Keywords: Russia, Rational Choice Theory, Syria, National interest, Iran.

Presenting the strategic model of the health system administration through the development of the experiences of the Islamic Republic of Iran on the basis of the discourse of the Islamic Republic of Iran and the Constitution

By:

VahidiDastjerdi.M, Amiri.A, Majdzadh.S.R, Emadi.S.A, Ghadyani Ghrahani.A.R,

Abstract

Critical and essential role in sustainable development and social security and health systems play a vital role in the development of this part of the country, Has led those involved in macro policy-makers apply special attention to the health sector. The aim of this study was to achieve a model that could systematic and strategic management of the health system through the development experiences of the Islamic Republic of Iran The discourse of velayat-e faqih and the Constitution of the Islamic Republic of Iran to provide. The study is qualitative, followed up by a written grounded into question the strategic model in the field of "health system governance" based on the discourse of velayat-e faqih and the constitution of the Islamic Republic? Answer. In this regard, a sample of 30 experts and senior experts in the health system targeted selection of in-depth interviews and questionnaires were selected by snowball and Data based on grounded theory after the code, concepts and categories in terms of causal factors, ventilators, areas, interfaces, strategic implications and consequences, categorized By taking into account several considerations to achieve the reliability and validity, with the Adequacy theoretical, paradigmatic model, administration of the health system was implemented. Recognized findings from the study indicate that administration of the health system, the moderation in the pursuit of health services by public authorities should be considered.

Keywords: strategic model, health systems, military expertise, sustainable development, social security

Investigating the opportunistic and threatening factors in relation to the UAE and the role of each in convergence or divergence

By:

Peikarnegar.A, Jahanshahi.A, Hosseini.S.H

Abstract

This research seeks to identify the opportunistic and threatening factors of the UAE in convergence or divergence (opportunities and challenges) with the Islamic Republic of Iran, and to understand the environment, the question arises that the obstacles and challenges facing Iran What is the achievement of regional integration with the UAE? And how can the Islamic Republic of Iran benefit from the opportunities in the UAE to accelerate the process of convergence and avoid regional divergence? To answer these questions the theoretical framework and the convergence of different approaches were studied, as well as regional factors and challenges that led to them, was determined. his research was done by descriptive-analytical method and these factors were extracted by library method and documentary analysis. By designing a questionnaire, the statistical society regarding the role and function of these factors in the convergence or divergence of the UAE with the Islamic Republic of Iran through a survey method Obtained. Collecting information from field research method by means of a questionnaire and its questions were prepared using a Likert scale. The content validity coefficients of the indexes increased from the minimum content factor (0.62), and had a meaningful validity. The reliability of the two-step method was 0.85 using the Gutman test. Finally, there are factors such as the "dependence of the UAE to the Strait of Hormuz", "UAE Shiites", "Culture and Religion", "Missile Defense Shields", "Emirati Military Contracts", "Unfinished Emirates Boundaries with Iran", "Cooperation" With global powers "," regional policies of the UAE "are among the factors that play an important role in the convergence or divergence of the UAE with the Islamic Republic of Iran.

Keywords: Convergence, Divergence, Opportunities and Threats, Geopolitics, UAE

The role of air defense in stability of national power of Islamic republic of Iran (I.R.I)

By:

Kharazian.P, Mohammadi.A

Abstract

The purpose of this paper is investigating the air defense role and its affect on national power stability in I.R.I.

This research is applied type and it is one of the library studies and references to the documents and deeds at the level of armed forces and the staff of army and questionnaire toll has been used for gathering data.

The statistical societies of the research are scholars, strategic managers in chief staff of armed forced and staff of army and the other commanders that master in air defense role in stability of national power of I.R.I.

Based on purposeful sampling, 30 people were selected as sample volume.

Key factor of Doctrine air defense organization which affect the stability of national power from air defense aspect in strategic level are selected with consideration of scholar's ideas.

For this reason we use important performance Analysis (I.P.A) to determine the extent of affects and ranking the priorities of each factor. On this basis the importance and total performance of air defense in stability of national power was founded and presented.

Keywords: air defense, national power, I.P.A

The military doctrine is a modern-day agent in asymmetric wars

By:

Mortzavyan Farsani.S.A, Aghabalazadeh.A.A

Abstract

Military doctrine play a crucial role at various levels (strategic, operational, and tactical) to describe and explain military approach of states such as how to mobilize and support involved forces, describe and illustrate the campaign, explain the best approaches to drive forces. Military doctrine with an agent centrality and approach is considered as the main core of forming practices of military operations on asymmetric warfare.

In this research, tried to have an antological approaching to agent-centered military doctrines phenomen and the functions of ideology and social cultural context in it, on asymmetric warfare.

In this case two main questions are defined to initiate the research:

- a- What is the function of ideology factor in agen centered warfare?
- b-What is the function of social cultural context factor in agent centered warfare?

According to phenomenology science and using mix method (qualitively & quantitively) employed professional's opinion in final agreement.

Finally researcher introduce agent centered military doctrine as a phenomen, its main factors and transition journey strategies from ordinary paradigms, context, intrupter factors, to achieve desire outcome or to neutralizing it.

Keywords: Military Doctrine, Social and Cultural Ideas, Asymmetric Warfare, Ideology

A secure architecture framework for defensive network

By:

Valavi.M.R, Movahedisefat.M.R

Abstract

Information and communication technology has a direct impact on all levels of any organization. Network-centric defense in a safe environment is one of the recent technology which makes up the majority of defense organizations to accept these networks or to deploy their systems in these environments. Defense is one of the nation's critical infrastructure and by deploying it in network-centric environment, the terms such as efficiency, innovation and agility should be increased. Despite all the benefits, the issue of security as the most important challenge in this environment is necessary. This study evaluated a secure central network architecture requirement for defense organizations. The population used in this study consist of professors and students of PhD in the field of cyberspace security, cyber strategic management and technology experts were in the arm forces. The results show that for upgrade defense technology in organizations, a model of security architecture for accommodate defense and exploited networks should be developed. Also security in the architecture is a critical requirement. In the architecture provided, the different components of network security defense is examined

Keywords:ICT, ICT security, Defensive network, Defensive infrastructures, Cloud computing.

Provide an organization's upgrade template for future combat wars

By:

Pourshasb.AA, Poursadegh.N, Azizi.M

Abstract

A comprehensive plan that will provide all aspects of the armed forces' readiness to enter the battle scene in the future.

It is necessary and inevitable. The main purpose of the present research is to present a model for promoting organization for combat in future wars

The research carried out is in terms of application-developmental type. And the method of doing this case study is grounding and solidarity.

The statistical population is composed of experts and experts in the field of military science who have an article, compilation or research project in relation to the subject of research and have at least 20 years of work experience in the field of research and at least a graduate degree is 120.

And at two levels of the General Staff of the Armed Forces as the strategic level and the Army of the Islamic Republic of Iran and the Islamic Revolutionary Guards Corps (IRGC) as the operational level and about 120 people. The sampling method in this research was targeted to be a snowball to saturation A commentary continues.

To collect and complete the research literature and present the conceptual model of the research, the library study method was used, using all scientific and specialized books, scientific articles, and ... with vector scan.

The data was collected using field research method using a researcher-made questionnaire and its questions were prepared using the Likert spectrum.

The content validity coefficients of the indexes increased from the minimum content factor (0.59), and had a meaningful validity.

For reliability, the semi-split method was used. The final design of the research was presented using 4 dimensions, 12 components and 39 indicators.

Keywords: organization for combat, future wars, combat power upgrade

❧ Table of Contents ❧

Articles

- ☑ Provide an organization's upgrade template for future combat wars -----4
Pourshasb.AA, Poursadegh.N, Azizi.M
- ☑ A secure architecture framework for defensive network-----5
Valavi .M.R, Movahedisefat .MR
- ☑ The military doctrine is a modern-day agent in asymmetric wars ----- 6
Mortzavyan Farsani.S.A, Aghabalazadeh.A.A
- ☑ The role of air defense in stability of national power of Islamic republic of Iran (I.R.I) -----7
Kharazian.P , Mohammadi.A
- ☑ Investigating the opportunistic and threatening factors in relation to the UAE and the role of each in convergence or divergence-----8
Peikarnegar.A, Jahanshahi.A ,Hosseini.S.H
- ☑ Presenting the strategic model of the health system administration through the development of the experiences of the Islamic Republic of Iran on the basis of the discourse of the Islamic Republic of Iran and the Constitution -----9
VahidiDastjerdi.M, Amiri.A, Majdzadh.S.R, Emadi.S.A, Ghadyani Ghraghani.A.R
- ☑ Rational Choice Theory: Russia's Intervention in Syria and Its Implication for IR. Iran's National interest ----- 10
Kochekezadeh Tahamtan.R, Goodarzi.M
- ☑ Strategic model for managing the literacy movement based on Imam and Leadership's statements and Islamic republic's experiences ----- 11
Sohrabi.H , Kamkar.M , Jafari.M.GH

The General Staff of Armed Forces
Quarterly Journal of Strategic-Defensive Studies
16th Year, Autumn 2018, Vol. 73

Concessionaire: Supreme National Defense University

Editor-in-chief: Khosrow Bolhassani

Editor: Mohammad Mehdinezhad Nouri

Editorial Members:

Seyed Mehdi Alvani	Professor of Management at Allameh Tabatabaei University
Mohammad Hussein Afshordi	Professor of Political Geography at SNDU
Ibrahim Hassan Beigi	Professor of Strategic Management at SNDU
Arastoo Touhidi	Associate Professor of National Defense at SNDU
Mohammadbaqer Heshmatzadeh	Associate Professor of Sociology at Shahid Beheshti University
Mohammadreza Hamidizadeh	Professor of Management at Shahid Beheshti University
Ali Rezaeian	Professor of Management at Imam Sadeq (a.s.) University
Siamk Rahpeik	Professor of Law at the University of Law and Forensic Sciences
Mohammad Hassan Sadeqi Moqadam	Professor of Criminal Law at Tehran University
Naser Mirsepasi	Professor of Management at Islamic Azad University

Content Editor: Mohammad Mehdinezhad Nouri
Executive Manager: Kavous Khajehassani
Cover Designer: Naghi Zahmatkesh
Context Designer: Naghi Zahmatkesh

Scientific Editor: Godarz Tafteh
Line Editor: Naghi Zahmatkesh
Lithography, print and binding: SNDU

This journal is published under license No. 124/973 dated Apr. 14, 1999 issued by the Deputy of

Media and Propagation Affairs of the Ministry of Culture & Islamic Guidance and it is a scientific-research journal in accordance with license No. 3/304 dated Apr. 17, 2005, issued by the Ministry of Science, research and Technology.

- ❖ The essays do not necessarily reflect the view of the university.
- ❖ The journal wields the right to reject, accept and edit the essays.
- ❖ The quotations are permitted with reference.

Address: SNDU, pass Hengam expressway, north side of Shahid Babaei highway, Tehran.
Email: defaeistrategic@sndu.ac.ir Fox:22975544 Tel: 2297.347

*In the Name of God, the
Compassionate,
the Merciful*